De domineesvrouw van Blankenstein

Alie Smeding

bron
Alie Smeding, *De domineesvrouw van Blankenstein*. Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam 1930

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/smed001domi01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

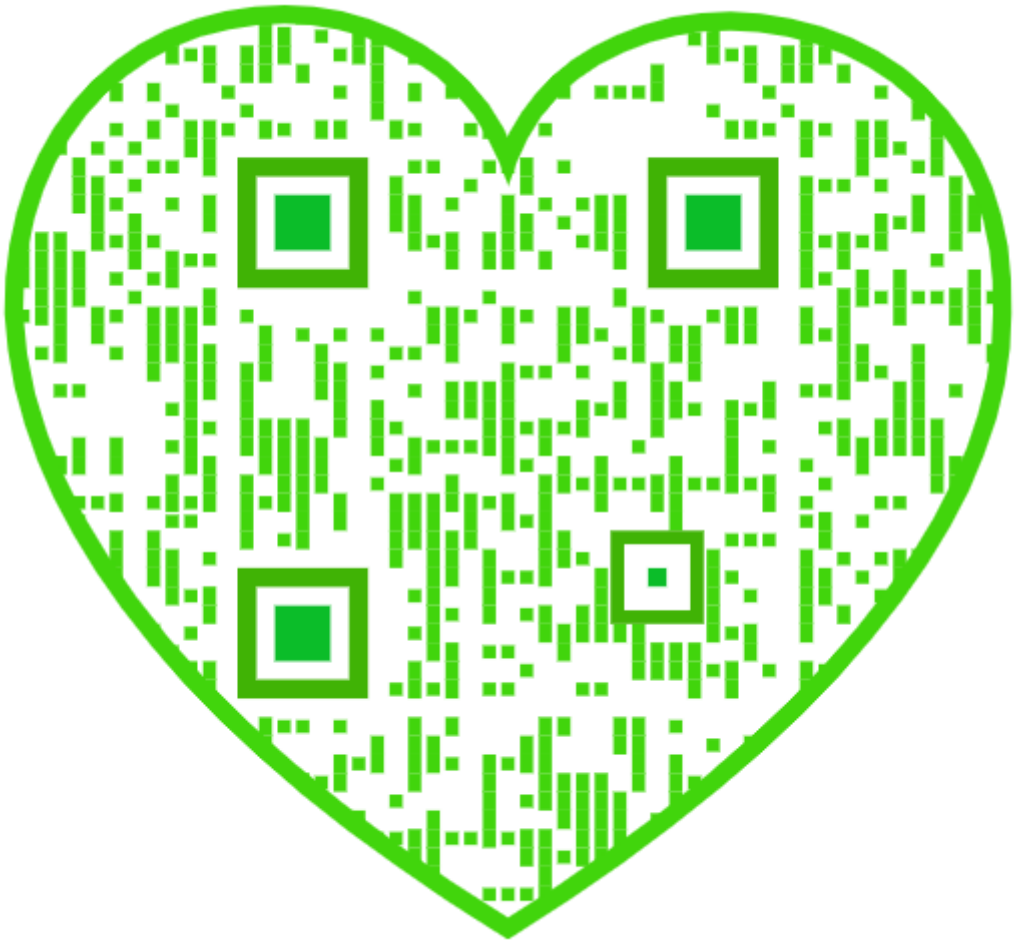

Aan mijn vrienden en aan mijn vijanden.

[I]

DE LENTE KLIMT NEURIËND BIJ HET EILAND OP EN GLIMLACHT STRALEND. DE LENTE ZWEEFT RITSELEND UIT HET DICHTE GROEN VAN EEUWEN-OUDE boomen en fluistert droomerig.

Vlakbij knikkebollen een paar bloemen, er springen gouden vonken uit het droge gele duinzand, en diep in de oneindige zee lispelen sprookjesachtige stemmen.

Een nieuw gelaat heeft de Lente, het licht heeft een nieuwe gloed, het is zoo triumfantelijk-sterk dat licht, een mensch kan daar niet tegen op: de oogleden worden zwaar, de gedachten blijven steken.

Djoeke deed haar uiterste best om zoo lang mogelijk wakker te blijven, maar haar weerstand verslapte gaande-weg...

Nu ligt zij zoo lang zij is, in een warme duinpan en slaapt een beetje. Zij heeft de smalle bleeke handen ineengevouwen over de oogen gelegd, en de schaduw van haar armen slaat hoekig om haar wangen heen, maar haar lippen vangen ten volle het zonlicht op.

Er sluimert een zachte vleiende klank op die ronde vaste vrouwe-lippen: al-prevelend moet Djoeke in slaap gevallen zijn, maar lang mag haar slaap niet duren.

Een argelooze zeemeeuw scheert rakelings over haar handen heen en duwt zijn woeste roofkreet diep in haar ooren.

Warm, blozend en verschrikt komt Djoeke uit een blanke droom vandaan, een droom van sterren, lichtstralen en gouden horizonnen. De ingeslapen klank op haar lippen wordt wakker en springt overeind. ‘Aage’, mompelt ze.

Het is het eerste woord dat haar te binnen schiet als zij wakker wordt en het laatste als zij in slaap valt.

Verward tast zij om zich heen, en in het verwilderde duinhelm vindt zij enkel een opengeslagen boek.

'Man?', mompelt zij verwonderd, met moeite slaat zij de zware oogleden op en de warme zomerachtige lente lacht haar goedig uit.

De lente heeft ronde lichtwangen en de stille diepe oogen van een heilige, Djoeke ziet het duidelijk.

Het is nu zóo met haar gesteld dat zij van de eene droom overglijdt in de andere...

Daar staan een paar simpele duinroosjes en neigen of ze een rijtje ootmoedig-wachtende dienstmaagden zijn. Een verschoten bos helm trilt om een duintop heen, de ruige baard van een reus!

Als vonkende vlotten varen de wolken langs de hemel, lichtschepen zijn het en hun last is een lading zon.

Lichtend-blauw en zilverig-doorzichtig is de zee, de zee is een fonkelende toovertuin met kristallen sterbloemen en vlammende hagen. Het zonnige leege strand doet aan een ingeslapen glimlach denken en het verre grijs-roode zee-dorp is een oud geheimzinnig verhaal, elke dag die wit en glinsterend over het dorp heenglijdt is een nieuwe bladzij bij dat verhaal.

Eerwaardige eeuwen zitten er aan de kant van de weg, daar bij het Wad, en vertellen fluisterend allerlei wonderen.

Het roode molentje-op-de-hoogte is nu al dagen lang ingedommeld, maar het grijze kerkje blijft onder alles door aandoenlijk-waakzaam. En het losstaand torentje is de gastvrijheid zelf. Vleermuizen herbergt het onder zijn oud zadeldak, bonte kraaien, vale musschen en witte watervogels ook. Het is door-en-door goedhartig dat torentje. Klimop-ranken zoeken steun aan zijn bemoste muren, een schrale witte leiroos vlijt zich om zijn groene boogdeur heen.

Djoeke moet glimlachen als zij rondom zich kijkt. ‘Zóo kan het leven dus ook wezen’, denkt ze verwonderd, dagelijks drijft die gedachte door haar heen, en haar verwondering is al maanden en maanden geleden begonnen - maar weggaan wil die verwondering niet.

God heeft Djoeke's oogen aangeraakt en haar ziel, nu ziet zij een jonge nieuwe aarde, een ander land.

En de oude wereld is een heel eind weggedreven van dit land - maar de herinneringen houden een contact in stand...

Duister kunnen die herinneringen het nieuwe land toch niet maken, zelfs niet schemerig, zij zijn maar verre schaduwen en anders niets, anders niets!

Djoeke wil opstaan, en zij rekt de armen zoo hevig uit of zij er de hemel mee bereiken moet.

Werktuigelijk raapt zij het opengeslagen boek op, het is Gösta Berling.

‘Gösta’, prevelt zij soezerig, dat klinkt of zij iemand in het voorbijgaan vriendelijk groet.

Als slapend loopt zij de zandweg op. Haar kort blond haar wuift op de wind, en de strookjes van haar jurk wuiven ook.

Vroeger - vóor God het geluk in haar handen lei - was Djoeke eigenlijk een uitgedoofd kleurloos wezen, een transparant zonder licht.

Zij viel niemand op.

Die haar ontmoette kon zich naderhand weinig of niets meer van haar herinneren.

Toen kwam God met het geluk.

En de liefde zette een groot stralend licht in haar ziel, haar hart werd warm, een gloed sloeg door haar gedachten heen en een glans brak uit haar oogen, haar wangen bloosden.

Zij zag verwonderd om zich heen. ‘Dit is de wereld dus?’, zei ze, ‘dit...?’ Zij keek naar de kleuren van God, het groene bosch, het blauwe water, de bonte bloemenvelden, en zij kleedde zich in die kleuren.

‘Ik leg het grauwe verleden, als een oude mantel af’, schertste zij in zichzelf, ‘en ik doe het glinsterende heden aan - het past mij...’

Droomerig gaat zij nu in haar veelkleurig strookjes-kleed over de goudachtige zandweg. En zij denkt zóo dringend aan Aage, dat zij hem oplaatst als levend voor zich ziet.

Hij rijdt over een onbekende dorpsweg, hij zit alleen bij een ziekbed...

‘En het hoefde niet’, denkt Djoeke vaag, ‘het was niet eens noodzakelijk.’ Een glinsterende onrust dwaalt heen en weer in haar hart, een glinsterende onrust ijlt ook door haar gedachten heen.

‘Djoeke!, Djoeke!’, vermaant de Heere God in haar binnenst, ‘wat doe je?, wat is dit...?’

En zij schrikt op.

‘Vergeef Heer’, bidt zij gedwee.

En de onrust verbergt zich, voor een oogenblik.

Het wonder van die innerlijke stem is ondoorgrondelijk. Een witte glans richt zich op in de ziel, binnen in die glans is de stem.

Men moet er zich ootmoedig voor buigen.

Hemel-paradijzen kunnen openbloeien in die stem, aardsche paradijzen kunnen er in verschrompelen.

Nog lange tijd heeft Djoeke luisterende oogen.

Dan raakt de geurige stilte van het Eiland haar gedachten aan.

Zij kijkt op en zij ziet de boomen aan de uitgestrekte dorpsweg als nobele, sterke en beschermende gestalten. En de huisjes zijn bros en bruinachtig als geroosterd

brood, de deuren hebben een kleur van sukade, de dakpannen zijn korrelig-rood als suikergoed.

‘Je zou wat zoets proeven’, loopt Djoeke zichzelf wijs te maken, ‘als je er de tanden in zetten kon.’ En in de verte van een herinnering begint opeens een dun stemmetje te praten: ‘Er was een huisje in het bosch, dat huisje was van pannekoeken opgetrokken, de drempels waren van chocola, en de schelknop was van marsepein. En in dat huisje woonde een booze vrouw...’ Het sprookje zwijgt ook weer plotseling. En Djoeke staat stil, en schudt oolijk-nadenkend het hoofd. ‘Waar was zij nu...?’

Als gekscherend betast zij een boomstam. Zij kijkt daar ook de andere boomen bij aan, zij kijkt naar de boomen of het menschen zijn. ‘Laten wij wakker worden, iepen en beuken en jij oude linde daar!, wij droomen maar wat, is het niet zoo?’

De boomen fluisteren onderling met elkaar.

En Djoeke zegt in gedachten: ‘Want Aage bijvoorbeeld, neem Aage nu...?’ En een wit vlindertje zweeft afleidend over haar heen, een glimlach van God.

Een torenklok slaat, twaalf blinkende uren legt die torenklok voor Djoeke neer, een roepstem van de menschen.

‘Een droom?’, zegt de werkelijkheid, ‘hier ben ik, grijp mij aan!’

‘Ja, ja’, mompelt Djoeke blij-verzonken, ‘ik ben het... Ik - ik ben dat kind van heel - heel vroeger: ik wil het licht beetpakken met mijn handen, ik wil op de kleuren van de regenboog wandelen, ik maak op alle dingen muziek... Maar tusschen toen en nu liggen de droomen die nachtmerries zijn...’ Toestemmend beweegt zij het hoofd.

‘Je Vader’, praat zij met zichzelf, ‘dat was Igle

Veenema, de steile Igle, zeien de menschen. Hoe lang is hij nu al dood, en weet je zijn gezicht nog? Hij zette hooge muren om je jeugd heen. Maar je Moeder... je Moeder deed haar best om nog een klein beetje zon op te vangen voor jou... En later kwam er een stalen dak boven je leven - het licht was buitengesloten.'

Zonderling doet Djoeke.

Zij prevelt, zij knikt, zij wendt zich om naar het glinsterende 'heden', en zij ziet sterren en lichtstralen en gouden einders: zij drijft op een droom toe.

Maar Djoeke wil zich toch nog vasthouden aan iets 'werkelijks'. Zij zegt: 'Ik ga nu kijken of Aage al in het pension terug is, nu dadelijk ga ik kijken...' En zij loopt veerkrachtig en licht. Maar die blinkende onrust beweegt zich ook weer binnen in haar, en gluurt, en praat terughoudend.

'Wonderlijk', mijmert Djoeke, 'dat een Dominé zelfs op zijn huwelijksreis nog ambtsbezigheden heeft - ambtsbezigheden... nú...' En zij schudt het hoofd.

Aan het droge ritselen van een populier en aan de schuifeltred van een oud mensch hoort zij hoe stil het op het Eiland is.

Er gaat een lange schrale vrouw langs haar heen, een gehavend streng-oud gezicht heeft zij en zij draagt antieke vaal-zwarte kleeren die eenmaal deftig waren.

Djoeke denkt opeens aan het boek dat zij leest. 'Die vrouw, dat kon best de Majoorske van Ekeby wezen, in de tijd toen zij bedelde...' En alles glimlacht in haar, ook haar onrust. 'Als je een poosje op de Pastorie van Blankenheim wilt komen', noodt zij in haar gedachten, 'kom dan gerust, Majoorske, je bent welkom.'

Zij kijkt de stralende ruimte recht in de oogen, en

plechtig verzekert zij: ‘Ik zou iedereen nu alles kunnen vergeven.’

Och, het leven ligt verweg, op dit oogenblik...

Maar omdat alles zoo in haar schittert, durft zij ook weer naar ‘vroeger’ terug te gaan.

Eenmaal, dat is toch waar, was Djoeke een gevangene van het leven. Dag aan dag bad zij: ‘Maak mij vrij, Heer, laat mij gaan...’

En later gebeurde het ook vaak genoeg dat zij dag aan dag zweeg.

Maar op een gegeven oogenblik is er een wonder gebeurd, ja, een wonder, een ander woord bestaat er niet voor.

Er is toen ook een dag naar Djoeke toegekomen, tintelend van bloed, een dag die een onsterfelijke ziel van God gekregen heeft.

Djoeke denkt nog vaak aan die dag terug.

En een klein eindje achter die dag ligt ‘vroeger’.

Djoeke weet er helaas nog alles van.

Uit een kil schemerig land is zij gekomen, zij is daar geboren, zij bracht er ook haar kinderjaren door, zij verspeelde er de helft van haar leven: de jeugdhelft.

Liederen leefden daar heel in het begin, later kwijnden die liederen, zij stierven en werden begraven.

De lach verhongerde er ook, die werd altijd afgewezen en de deur uitgezet. Zij kon oplaatst met een kleine doodkist toe, die lach, zij was zoo ingekrompen en zoo uitgeteerd.

De liefste wenschen worden in dat kille land op een oud rappig kerkhof begraven. En de leugen zit er breed op de wallen, en de haat houdt de wacht bij de poort.

Nooit is het waarachtig zomer in dat land, en nooit waarachtig lente. De knoppen bevriezen er, nog eer

het bloemen worden, en de kleine vogels sterven al in het nest, nog eer zij uitvliegen kunnen.

De sterren vergeet men daar en aan de zon schenkt men geen aandacht.

Ja, ja, een droevig Koninkrijk is dat oude-land-van-Djoeke.

Achterdocht is er Koningin, een leelijke vrouw met knokige handen en een beenig gezicht. Alles wat haar in de handen komt, verdort.

En haar opper-hofdame heet naijver.

Denk nu niet dat dit een bedenkseltje is, neen, het is géen bedenksel. Het is de barre werkelijkheid uit dat oude-land.

Maar op zekere dag hoorde Djoeke het ruischen van Gods kleederen. Zij hield de adem in en trachtte een donkere gedachte te verbergen.

God kwam het land van de haat binnen. De glans van vele sterren was om Hem heen, niemand kon tot Hem de oogen opslaan.

Zoekend ging Hij rond.

En voor Djoeke bleef Hij staan. Hij brak een paar wanden weg, Hij zette haar in de ruimte.

Doch Djoeke was toen al aan het verschrompelen.

Zij zuchtte niet meer en zij boog zich niet meer voor God. Haar klachten waren verstomd.

Klein en schuw stond zij in Gods blinkende ruimte.

‘Djoeke’, zei God, ‘ken je Mij nog?’

En Djoeke schreide. ‘Het is nu voor alles te laat, Heer’, klaagde zij, ‘voor àlles.’ En zij schreide op haar armen, juist zooals een kind schreit.

God antwoordde niet.

Maar Hij vroeg met een donkere stem: ‘Wat heb je met je ziel gedaan, Djoeke van Igle Veenema?’

En Djoeke zag zichzelf - toen God dat vroeg -

in de straten van haar jeugd, een kind dat nog onbevangen lachen en zingen kon en argeloos liefhad.

Schuw van schuld keek Djoeke op.

Toen zag zij haar eigen ziel, ontdaan en gehavend en verwond: de bleeke schim van haar eigen binnenst. En haar ziel klaagde haar aan: ‘Je hebt mij over dorens laten gaan, je hebt de harde wegen voor mij uitgezocht met de scherpe steenen. Je hebt mij dag aan dag op de argwaan afgestuurd en op de toorn en op de jaloerschheid. Je liet mij mishandelen door de haat. Je liet toe dat de begeerte mij kwaad deed. Driftig duwde je mij naar God toe, en God kon mij zóo niet ontvangen. Je sleepte mij dwars door de woede heen, je nam mij mee naar de wraak. En dit - dìt is er nu van mij geworden, een scheur, een pijn.’ Jammerend zuchtte Djoeke's ziel en zij zweeg.

En te-midden van Zijn witte sterren stond God daar nog en wachtte - wachtte...

Toen viel Djoeke op de knieën voor Hem neer. Zij weende luidkeels, en zij beleed al haar schulden.

Het waren er vele.

‘Duisternis gaf ik in ruil voor schemer’, steunde zij, ‘voor één grief wierp ik er zeven terug...’

Ook bekende zij: ‘Ik heb naar de verkeerde oogenblikken gegrepen, ja, ik heb de verkeerde oogenblikken naar mij toegetrokken. Ik heb begeerd wat van mij niet wezen mocht.’

Met geen enkel woord vergoelijkte ze dit.

Toch had zij kunnen zeggen: ‘Mijn hart stierf haast van kou, Heer.’

Neen, dat deed zij niet, het kwam ook zelfs geen oogenblik in haar op.

Zij boog zich diep voorover, zij wachtte op het oordeel van God. En een droombeeld is dit niet geweest en

geen waan en geen hersenschim. Zij keek in haar eigen gedachten, zij zag God.

‘Heere God’, beefde zij, ‘zal mijn straf zwaar wezen?’

Haar slapen bonsden van spanning.

En God heeft haar het antwoord wel gegeven, maar niet dadelijk.

Heel haar leven werd toen een vraag aan Hem.

Bang wachtte ze op Zijn toorn: ‘Heer, Heer’, zuchtte zij, ‘wanneer?, waar...?, hóe...?’

En Hij zette glimlachend het geluk voor haar neer, in de liefde van een goed mensch.

* * *

God stelde de man en Djoeke voor het eerst tegenover elkaar, in de kleine kamer van een groote stad.

Djoeke woonde daar.

En de man bracht haar een boodschap over van een wederzijdsche kennis: de bekende romanschrijver Tames Halte.

Daarna spraken zij nog over hem.

‘Een begaafd veelzijdig mensch’, prees hij, ‘een kameraad bij uitstek, achttien karaats.’

Koeltjes ging Djoeke daar op in. ‘Och, de kwaadste is hij niet, nee, er zijn er minder...’ Zij zag de man aan en zij merkte dat hij bevreemd naar haar luisterde, zóo of hij haar plotseling niet meer verstond. En daarom zweeg zij toen toch niet! Maar in de diepe doorzichtig blauwe oogen van de man was iets dat haar aan God herinnerde, aan God en aan haar Moeder.

En daar onthutste ze van.

‘Halte is immers uw vriend?’, vroeg hij nog drin-

gend, ‘uw vriénd?’ Och, hij was een vreemdeling in het-land-van-Djoeke, hij wou zeggen: ‘Praat men zóo over een vriend?’

Maar Djoeke sloeg er geen acht op.

‘Wie is die vriend-van-Tames eigenlijk?’, vroeg zij zich af. En zij hakkelde als een verlegen schoolmeisje: ‘Neem... neem mij niet kwalijk, hoe... hoe was uw naam ook weer?’

Zonder verwondering herhaalde hij: ‘Dominé Roemer, Aage Roemer.’

Tersluiks bleef Djoeke hem aanzien.

Zijn slappe grijze hoed lag ineengeknepen naast hem, en hij droeg een bruin-fluweelen colbert-jas, met een kleine pluim veldbloemen in de revers.

‘Dominé?’, rekte zij, ‘u?’ En zij was een-en-al verwondering.

‘Het heerlijk ambt’, zei hij stil, als uit de verte, ‘het ambt der ambten.’ Zijn gebaar ondersteunde dat, er was spierkracht in.

Nog lang had Djoeke dat gebaar voor oogen.

In Djoeke's land waren zulke Dominé's niet. Een beetje verdord waren de geestelijken daar. Zij liepen niet, zij schreden. Zij praatten niet, zij spraken. Zij hadden zeggingsschap over de hemeldeur en over de poorten der hel. Zij openden en sloten de zaligheid toe, naar het hun goed dacht - en zij droegen lange stijve jassen en stijve zwarte hoeden ook, hoeden die men niet ineenknijpen kon.

‘Welke richting bent u toegedaan?’, vroeg zij onwillekeurig, er stonden haar plotseling veel felle twistgesprekken voor de geest over teksten, preeken en leerregels. En zij zag opeens weer de groote donkere huiskamer-van-haar-kinderjaren en haar Vader die de handen ineenkneep en fronste. ‘Een mensch die de

Heilige Schrift niet aanneemt, naar de letter, die is wèg, die is verloren.'

En de man tegenover haar glimlachte, die glimlach lag als een witte glans in zijn oogen. 'De richting van Jezus Christus.'

'Wat dunkt u dan van de hemel?', vroeg zij schuwsnel.

En zijn glimlach werd glanzender. 'Die is voor iedereen die God zoekt.'

Djoeke's wereld vervaagde toen al. 'Voor iedereen.' Zij zat daar en zij wist niet eens dat zij op reis was naar een ander land.

Kinderlijk-aandachtige oogen kreeg zij. Het leek wel of zij Aage Roemer nu pas goed zag.

Toen hij heengegaan was, zat zij nog lang op dezelfde plaats. 'Bleek is zijn gezicht en zijn haar is grijs-blond, het is of er rijp op zijn baard glinstert. Maar hoe is zijn glimlach ook? Zijn glimlach, wat is daarin?'

Aage kwam meermalen na die eene keer.

Hij kwam veel.

En als hij vertrokken was, probeerde Djoeke haar indrukken te verwerken. 'Oud is hij, hij heeft de diepe rimpels van een martelaar. Wat - oud?, hij is jong, hij heeft de extase van een apostel. Nee - extáse... apòstel...?, en als hij dan vroolijk is?, hij kan lachen als een kind.'

Als Aage er niet was, dommelde ze zoo'n beetje. Zij schreef artikelen voor tijdschriften, voor couranten - ze dommelde meteen, meer dan drie-vierde van haar leven was een droom!

Maar als Aage tegenover haar zat, ontwaakte zij.

Soms vertelde hij haar van Maria, zijn vrouw die gestorven was, dan kreeg hij een tengere stem en zijn woorden gingen als tastend en zwak huns weegs, het

was of hij naar uitdrukkingen zocht die in geen enkele taal voorkomen.

Dikwijls praatte hij ook over Rein, zijn ‘kleine jongen’, die toch al een lyceum bezocht. Dan werd hij haast baldadig-jong, jongensachtige termen gebruikte hij, hij puntte een potlood en hanteerde moedwillig-lichtzinnig zijn zakmes.

Djoeke betrapte zichzelf meermalen op een lach-over-hem. En geen woord en geen beweging van hem ontging haar.

Eén keer zei hij: ‘Ik zou het warm om je heen willen maken en ruim. Ik zou je midden in een bloeiend hei-veld willen zetten of in een groot bosch... een bosch is zoo beschuttend.’

‘Het is altijd’, ontviel Djoeke toen, ‘of er langzaam een kou wegtrekt als jij hier bent.’ Zelf schrok ze daarvan, en ze werd rood. ‘Was dit een bekentenis?’

Aage nam toen een pijn van haar weg. ‘Djoeke, de wereld is vandaag zoo licht, het leven is zoo goed op mij vandaag - wil je mijn vrouw worden?’

En in die vraag naderde God haar met Zijn geschenk. ‘Hier Djoeke, doe er voorzichtig mee.’

Haar oogen schoten vol tranen - dat was zonderling. En met een vreemde verkleumde stem zei zij al-door hetzelfde: ‘Voor mij...?, is dat... voor míj?’

Maar Aage trok haar zoo snel naar zich toe, of hij haar weggreep uit een gevaar.

Toen kwam de dag die tintelde van bloed, de dag die God-zelf een ziel gegeven heeft, dat was de trouwdag van Djoeke en Aage.

Alles maakte muziek op die dag, de zon en de bloemen en de torens, ja, zelfs het verleden trad haar tegemoet met donkere treurmuziek en de herinneringen hadden hun eigen zwaarmoedige melodie.

Die dag is de laatste doorgang geweest naar het andere land.

In dat land is het leven een onafzienbare tuin en de dagen zijn er diepe roode bloemen en de nachten zijn er zilveren gebeden!

* * *

Als Djoeke op die warme goudachtige zandweg van het Eiland zoover met haar herinneringen gekomen is, kan zij niet verder.

God neemt haar onverhoeds uit het verleden vandaan en plaatst haar in het heden.

Zij schrikt glimlachend op. ‘Aage!’, vliegt het door haar heen, ‘Aage.’ En zij denkt nog: ‘Ik moet mij toch haasten.’

Oplettend luistert zij naar het kleine geluid van haar vlugge stappen. ‘Aage!, Aage!’, fluisteren die stappen.

En het dorp ontvangt haar hartelijk, de laantjes strekken zich naar haar uit, de belommerde huisjes wachten haar op, goedig kijken de verweerde boomen op haar neer.

Djoeke ziet het niet.

‘Is Aage hier voorbijgegaan?’, vraagt ze zich af

Zij kijkt er de spitse heining-blaadjes bij aan: die knikken op alles ‘ja’.

En al-meer sluit het dorp haar in, de laantjes omringen haar, de boomen en de ruwe muren van de boerenwoningen raken haar bijna aan als zij passeert.

Djoeke zou de oranje bloempotjes in de vensterbanken en de witte hemden aan de waschlijnen, weerzijds, met haar handen kunnen aanraken, als zij de armen uitstrekte.

Maar dat vriendelijk-beslotene geeft haar nu geen

dankbaar gevoel-van-veiligheid, alles heeft een vreemde strakke trek.

'Ben ik hier eerder langs gekomen?', vraagt zij zich af. Het is haar geen ernst. 'Nooit alleen', beseft zij. En zij kijkt opmerkzamer.

Rood-aarden keuken-gerei staat vergeten bij een grijze pomp, een wilgeboompje leunt grauw en kreupel over de roode mond van een regenbak heen, en beroert vluchtig met haar laag hangende zilver-groene takken een bos viooltjes. De kleine kromme boom ziet er uit als een stok-oud grootmoedertje, dat behagelijk in de zon een sprookje vertelt aan haar kleinkinderen, de bloemen.

Djoeke glimlacht er maar terloops om.

Pijn kan men het niet noemen, maar iets schrijnends schuift toch wel onder haar blijheid door: de herinneringen klampen zich aan haar vast. 'Is het al niet eenzaam genoeg geweest vroeger...?, moet je nú óok nog eenzame uren hebben?, en dat zonder noodzaak?'

De paden zijn bloeiende ruikers, het hemelgewelf schittert - toch is het Eiland dof en doodsch, ja, goed beschouwd is het hier vreeselijk verlaten...

'Hoe kon Aage eigenlijk zoo goedsmoeds weggaan?', broeit Djoeke, 'hij floot - hij neuriede... ik zal zakken vol zon meenemen, zei hij, en twee handen vol blijdschap. Ja, hoe is dat toch? Is hij zoo anders?, voelt een man nu niet aan, wat dat is: alleen achter te blijven...?'

Het is ook zoo wonderlijk: de eenzaamheid trekt zich al nauwer om haar heen.

Menschen ziet men haast niet: een enkel oud mannetje, een vrouw met een afwezige blik, een kind dat wegloopt...

Er zwenken een paar duiven om het los-staande

torentje heen, en de rozen aan de boogdeur hebben trillende bladvleugeltjes. Zij zien er een beetje uit als Kerst-Engeltjes uit een kinder-boek, bescheiden kloppen ze aan de torenpoort: zij willen graag binnen gelaten worden!

Het kerkje is boetvaardig en vroom in zichzelf verdiept, en kloosterachtig turen de blanke madelieven door de hekspijlen van het kerkeveld.

De eenzaamheid buigt zich dicht over hen heen.

Djoeke slaat rechts af, een laantje in, daar is het witte pension. Achter de gouden-regen en de paarse sering blinken de lage muren. Het gele serre-glas fonkelt van zon. Een deur is een eindje opengeschoven, daarachter staat de gedekte tafel met het kinderlijke ontbijt-servies, en de lange bruine koffiekan. Een kristallen pot met honing schittert als een groote zeepbel, rozen liggen naast de schaaltjes.

Toch is het er kaal, sjofel zou men bijna zeggen.

Er zit niemand bij die tafel.

Djoeke houdt haar stap wat in. ‘Naar binnen gaan...?, waarom...?’ Scharminkelig ziet de sering er plotseling uit, bijna uitgebloeid de gouden-regen. Heeft ooit iemand hier het uitzicht bewonderd, en de stilte geroemd?

Djoeke zou met haar beide voeten op de aarde willen stampen. ‘Kom toch te voorschijn, menschen!, praat wat met mij! Neen, kom toch te voorschijn, Aage, praat toch tegen mij!’

En daar opeens flapt de deur van de serre heelemaal open. Aage staat op de drempel. Lachend steekt hij haar allebei zijn handen toe...

Iets schemerigs wijkt uit, maar verdwijnt niet.

Toch is het opeens feest in de zon, de bloemen vieren bruiloft, de vlinders dansen, de vogels maken muziek.

Aan de gouden-regen geschiedt een wonder, die staat eensklaps in volle bloei. En de sering is de weelderigste boom, die ooit menschenoogen gezien hebben.

Het uitzicht is heerlijk, de zuivere stilte vol heimelijke blijheid.

Djoeke vlecht haar vingers door die van Aage. ‘Man’, zucht-zij-in-een-glimlach, zij leunt tegen hem aan, zij trekt zijn liefde over haar heen.

Maar de herinneringen zwijgen niet, zij staan van verre, zij sluipen achter haar gedachten langs, achter haar luisteren...

Er zijn geluidlooze liederen rond-om. Er is een lied in de geur van de bloemen, er is ook een lied in het lommer van de boomen, het lied van het licht is het hoogst.

Aage's zilver-blonde haar schittert in de zon, en zijn slanke rechte lichaam lijkt hoog boven Djoeke uit te groeien. ‘Kom mee’, zegt hij. En door die enkele woorden springen bloemen als vlammetjes: oranje, karmijn en helblauw!, tooverbloemen van God zijn dat!

Het rood-betegelde gangetje is een weldaad van koelte, en het geel glazen serre-kamertje ligt in een stralenkrans van gloed. De bolle honingpot op de witte tafel is een blauw-witte zonnevlam - men kan er de oogen niet òp houden, de rozen geuren zwaar-zoet, en de volle trossen van de gouden-regen gluren tintelend naar binnen.

Het is jammer dat er een schaduw achter Djoeke's gedachten aansluipt, zij lacht, zij praat, zij beweegt zich - die schaduw blijft. ‘Aage’, vermaant zij, ‘blijf toch nooit meer zoo lang uit, nee, nee, dat moet je toch niet meer doen, Aage, het is niet... het is niet om door te komen.’

‘Lang...?’, als hij nu maar niet lachen moest!

Hij haalt zijn horloge uit. ‘Nog geen twee uur. Een oogenblik...’

‘Voor mij’, overdrijft Djoeke, ‘was het een menschen-leeftijd! Ik heb zoo'n idee dat ik... dat ik verouderd ben in die tijd.’

Luidkeels lacht Aage er om. ‘Grootmoedertje Djoeke, je haren zijn grijs en wat heb je een rimpels. Kun je nog loopen zonder kruk, Grootmoedertje? En waar ben je zoo al geweest, een menschenleeftijd lang? Vertel je levensloop 's, wil je?’ Hij schudt haar bij de schouders heen en weer: hij wil dat ze meelacht. ‘Nu, wáar was je dan...?’

Neen, zij lacht toch niet. ‘Ver... weg’, hapert ze, ‘vèr weg.’

‘Op dit kleine eiland?’, Aage bekijkt haar aandachtiger.

‘Oh, vreeselijk ver’, knikt Djoeke.

‘Tot in mijn kinderjaren’, denkt zij.

‘Gesoesd’, schimpt ze, ‘en geluierd, en alleen-geweest, alleen-geweest...’

Aage's lach klinkt er door heen. ‘Maar hoe kom je daarbij: alleen-geweest!, en de zon dan en de vogels!’

Iets donkers valt op Djoeke aan.

‘Omdat je niet begrijpt wat het is’, werpt zij tegen, ‘ja, je begrijpt het in de verste verte niet. En daarom lach je. Maar làch er dan tenminste niét om.’ Zij stampvoet, zij gooit het hoofd achterover.

Daar staat Djoeke Veenema ten voeten uit: een levend-geworden herinnering uit het oude land. Groot is zij zoo met haar rechte rug en haar gestrekte hals, en toch zoo beschamend-klein.

Een schrik zet zich in haar vast, er trilt iets in haar hart, er flikkert iets door haar gedachten. ‘Wat zal Aage nu doen?, zal Aage uitvaren?’

En Aage's handen sluiten zich vast en warm om de hare heen. Hij zegt niets. Maar zijn handen willen haar goeddoen, zijn handen willen haar zeggen hoeveel hij van haar houdt.

Als door een beregende ruit heen ziet Djoeke zijn gezicht. Het wordt haar altijd nog dierbaarder. Het is of er dauw op zijn oogappels ligt, en zijn wenkbrauwen lijken van rijm. Een lange lieve rimpel buigt zich tersluiks om zijn mond heen, die rimpel schijnt er excuus voor te vragen dat hij er is.

Waar blijft Djoeke's drift dan toch?

Zij drukt haar kin op haar borst, zij prevelt: ‘En... en was die collega heel erg ziek? In het vervolg... als je weer gaat... ik zal mij wel stil houden, ik zal wel in een hoekje achter-af gaan zitten - maar neem mij toch mee.’

Aage heeft nu haast geen stem, toch klinkt elk woord dat hij zegt nadrukkelijk. ‘Hou je dan zóo van zieken? Wil je graag bij een sterfbed zijn?’

‘Ik - ik...’, bekent Djoeke eerlijk, ‘wil altijd-door bij jou zijn, altijd-door, ik wil je zien, je hooren.’ Die woorden verbergen niets voor hem.

De dauw ligt nu niet alleen op Aage's oogappels, zij spreidt zich uit over de irissen, zij kruipt tot in de hoekjes. ‘Die collega kende je niet’, zet hij uiteen, ‘omdat hij je niet kende, wou hij mij alleen spreken. Het is heel erg met hem.’

En dan ineens wordt zijn stem weer sterker. Zijn stem probeert blij te zijn om Djoeke's wil. ‘Kom aan tafel, vrouw! En aanstonds gaan wij samen een droom droomen aan het strand. En barrevoets in de branding loopen en wedden, wie het eerst bij een duin opdraven kan, en schelpen zoeken in het zand of ik mijn eigen kleinkind ben.’

Zij zitten aan tafel tegenover elkaar en eten en drinken maar terloops.

Alles is goudgeel in dat glazen kamertje, de geweven bloem in het tafelkleed en het verliefde herderinnetje op de borden, het brood op de schaal en de melk in de bekers.

Aage en Djoeke kijken elkaar aan en zij strekken de rechterhand gelijktijdig naar elkaar uit over tafel, goudgeel zijn die handen ook, vast sluiten zij ineen, hun vingers spreken een verstaanbare taal.

‘Net kinderen’, glimlacht Aage.

‘Zijn andere menschen niet zoo?’, vraagt Djoeke nadenkend. En het is immers niet mogelijk dat zij daar iets aan miszegt?

Toch verstrakt Aage's gezicht.

Hij wil zijn melk uitdrinken, de handen hoeven daarvoor niet te scheiden - ja, zij scheiden toch! En als Aage gedronken heeft, lijkt het hem te ontgaan, dat hij nog ergens op antwoorden moet.

Bezorgd merkt hij op: ‘Je zult toch wel meer alleen moeten blijven, daar ginder op de pastorie, bij guur weer, en 's avonds laat. Het is daar zoo uitgestrekt.’ Dat strakke blijft.

‘Op de pastorie’, neemt Djoeke aan, ‘begint het leven.’

Bezonnen, ernstig praat zij daar op door. ‘Weet je hoe ik mij dat voorstel, Aage? 's Ochtends gaan wij er samen op uit. Reusachtige tochten maken wij. En de menschen waar wij komen, hebben altijd een vuurtje in de haard 's winters, en altijd bloemen op tafel 's zomers, en 's zomers en 's winters pruttelt er een volle koffiekan op een lichtje. En wij praten...’

‘Je zult moeite hebben ze te verstaan’, voorspelt Aage nuchter. Dat strakke is er altijd nog. Hij wil toch

glimlachen. ‘Hoe zal het dan verder gaan, Domineeske?’

‘Verder...?’, speurt Djoeke, ‘verder?’ En in zichzelf beslist zij nog gauw: ‘Ik zal er erg mijn best op doen, om die menschen te verstaan.’

‘Verder?’, droomt zij, ‘jíj zegt woorden waar een glans van uitgaat. Jíj hebt die gave. Een heel gewoon woord zeg je - en het wordt opeens iets... iets van warmte - iets kostbaars.’

Aage wuift dat af.

Maar Djoeke stoort zich daar niet aan. ‘Jíj troost, jíj bemoedigt, nu en dan vermaan je ook, is het niet?, soms lachen wij met elkaar. Misschien komen wij meestal laat thuis. In de schemer zitten wij in de huiskamer onder die ets van de Koningskinderen, wij steken de schemerlamp aan en wij drinken thee. Dan lees jij het een of ander voor, het meisje is in de keuken bezig, en de reuk van de warme maaltijd trekt door het huis...’ Djoeke houdt plotseling op.

Aage luistert niet meer. Zijn blik lijkt door de glazen serrewanden heen te boren naar een onbekende verte. De tersluiksche rimpel aan zijn mond strekt zich bevend uit, en eensklaps is Aage jaren ouder.

Onthutst neemt Djoeke het waar. ‘Nu denkt hij aan zijn werk daar ginder’, verontschuldigt zij, en wacht gelaten.

Maar wachten is moeilijk!

Djoeke moet kuchen, dat kan zij niet helpen, zij moet zich bewegen, daar is niets aan te doen. ‘Raar’, vit zij, ‘dat de een de ander zóo nog alleen kan laten.’

En plotseling wordt het zwijgen haar te veel. ‘Aage, waar denk je zoo aan?’, ze fluistert het, het klinkt toch luid-op.

Maar Aage moet er niet eens van pinken. ‘Zoo...

van alles', zegt hij, en dan zegt hij toch niets. De rimpel aan zijn mond krimpt in en verdwijnt bijna, jonger is Aage nu, maar er hangt iets raadselachtigs over zijn oogen heen.

En Djoeke legt de handen stijf op de knieën. 'Vertèl het nu', wil zij dwingen.

God heeft haar toch al eens gewaarschuwd die morgen.

Nu waarschuwt Hij opnieuw. 'Je moet wachten, Djoeke, je moet wachten.'

Beschaamd slaat zij de oogen neer. Zij weet ook zelf niet waarom zij opstaat.

Maar Aage is dadelijk bij haar.

De gouden-regen ziet het en de hoog opgerichte dag: daar is een man die zijn vrouw omhelst, een wonderlijk-lange zwijgende omhelzing is dat, herinneringen vluchten, schaduwen vallen weg, het harde van de wereld breekt aan scherven.

Aage en Djoeke zoeken elkanders glimlach.

Lichtstralen hechten zich aan de liefde in hun oogen, aan het verlangen in hun handen.

God staat bij hen.

[II]

DJOEKE LEUNT VASTER OP AAGE'S ARM, ER KOMT WAT STATIGS IN HAAR GANG, ZIJ LOOPEN OVER AAGE'S GEBOORTEGROND.

De zon rijst hooger, de blonde hellingen en de groene heuvelen van het land lijken zich te verheffen, de bloemen krijgen een diepere kleur.

De ruige deinende berg met zijn sleep van glinsterende korenvelden en zijn kroon van donkere naaldboomen verwelkomt hen met een zwijgende buiging.

Een boschgeur springt uit de adem van de zachte zomerwind, een sprookjesgeur...

Het is nu plotseling zoo goed als zeker, dat er kabouters door de geheimzinnige kronkelpaden van het bosch trippelen, het is niet moeilijk nu om te gelooven, dat de elfen doorzichtig-blauw en tenger als een lichtstraal, geduldig op de maneschijn wachten om een bloemendans uit te voeren in een kring van roode en oranje paddestoelen, die met een tooverroede uit de grond getrokken zijn!

Alles is mogelijk vandaag.

En Djoeke roemt uit het diepst van haar hart: ‘Het is een wonderland, Aage, het is toch telkens weer een wonderland.’

De witte têere berkjes fluisteren over en weer met de toegewijde beuken.

De dennetjes luisteren toe.

De vrede Gods wandelt in een witte stille lichtschijn over de vele paden van dit land.

En ginds in een kleine holte van de aarde, in een vinger-afdruk van God, ligt Blankenheim.

Het dorp draagt stille gewijde kleuren: oud-blauw, oud-rood en veel wit. Het groen-bemoste kerkje staat

in een krans van eiken, en in de schaduw van haar muren slaat een smid op zijn aambeeld.

Weifelend verlaten de wegen het dorp, zij zoeken schuw de verre wereld. Doch menige weg blijft steken aan een droomerig meertje-met-bloemen, in de gracelijke pluimen van een haverveld of aan de donkere boogdeur van een boerderij.

Een enkele maal gonst er ook een zwaar-ruw geluid langs het dorp, dat is de dreunende tred van de wereld.

Een spoortrein davert door de droomende velden, de boomen steken schuw de hoofden bijeen, de akkers van de berg kijken huiverend het donkere geweld na!

Een oogenblik duurt dat maar.

De harde treingeluiden vallen als keisteenen weg in de verte, en oppermachtig keert de stralende stilte terug.

Nu is het lichtende contact weer hersteld tusschen God en dit groene vervoerde stuk aarde, de kleinste grashalm weet er van, het nietigste kevertje, Djoeke ook. ‘God sloot een oogenblik de oogen’, denkt zij, ‘nu kijkt Hij weer.’ En zij voelt zich tegelijkertijd wonderlijk onwezenlijk, en zij ademt als een die slaapt.

‘Vermoeid?’, vraagt Aage.

En zij schudt afgetrokken het hoofd. ‘Vermoeid, wat is dat?’ Haar oogleden zakken een beetje.

God gaat langs haar heen in een lichtend kleed van witte bloemen en Hij streelt haar met Zijn zomer.

‘Het is zooveel... zooveel’, neuriet zij bijna.

Haar gedachten buigen zich diep en zij richten zich weer schroomvallig op.

‘We zijn er’, mompelt Aage, ‘nu zijn we er weer.’ Wonderlijk-afwezig klinkt dat, zóo of hij het tegen iemand heeft die er niet is.

Djoeke kent dat van hem, als hij lang gezwegen heeft,

praat hij zoo. ‘Nu denkt hij aan zijn gemeente’, weet zij zoo goed als zeker, ‘of aan zijn preek voor Zondag.’ En zijn stem klinkt nog in haar na, zij luistert aandachtig. Och nee, een echo herháalt slechts...

Dicht naast-een loopen zij een belommerd voetpad af, bloeiende meidoorntakken grijpen naar hen, de armen van een eikeboompje willen hen vasthouden, de doorns van een rozestruik vatten hen bij de kleeren.

Het bosch wil hen nog niet laten gaan!

Zij letten er toch maar vaag op, en zij glimlachen terloops, want dit is de weg naar hun woning.

De pastorie ligt een stuk van de straatweg af, achter zware bemoste eikeboomen, zij heeft violette bloemenwanden, een stroodak met een zilver-groene weerschijn, een tuin vol roode en gele verhaaltjes, en vensters vol planten en lichtglanzen.

In het zand voor de deur staan de têere afdrukken van vogelpootjes, een goud-bruin vlindertje blijft ongestoord voortdroomen op een ruige klimopwortel, hel-geel liggen de kleine warme zonneplekken tusschen de groote donkere boomschaduwen op het mulle tuinpad.

Bijna beschroomd let Djoeke op de ingesloten bronzen stilte onder de breede eikekruinen en zij luistert aandachtig.

Maar er is geen enkel gerucht op het oogenblik.

En zij praat onderdrukt.

Aage hanteert ook omzichtig zijn sleutelbos, behoedzaam ontsluit hij de breede voordeur.

Op de uitgesleten drempel steekt hij Djoeke de hand toe. ‘Welkom thuis, vrouw.’

En Djoeke durft niets terug te zeggen. Het is of dat geschenk van God al grooter wordt.

Zoekend kijkt zij rond.

Ja zeker, zóo is het hier.

Een wijde gang met boogdeuren en weerzijds bedaagde ernstige vertrekken, die toch wat goedigs hebben.

Zon springt hen tegemoet uit de ramen. Daar in de huiskamer is de ets van de Koningskinderen en de groote schemerlamp. Veel lieve dingen zijn er: een Japansch naaitafeltje, netsjokee's op een wand-richel, een kast met doorschijnend porselein - de ets is toch het mooist! Een paar makkelijke stoelen staan er onder, en een bijzettafeltje-met-een-plant is daar tusschen ingeschoven.

Djoeke knikt in gedachten, het heeft er veel van of zij alles afzonderlijk goedendag zegt. Werktuigelijk zet zij haar kleine diepe zomerhoed af, die komt voorloopig niet meer op!

'Nu ben ik hier de vrouw des huizes', tracht zij zich in te denken, 'de vrouw...' En zij kleurt of haar wat ongeoorloofds te binnen schiet. 'Een andere vrouw heeft dit alles ook liefgehad...'

Eerbied sluit dat af.

Zij werpt in elke kamer een blik, zij kan de dikke glasknoppen van de deuren haast niet loslaten.

Op een goudkleurige beddesprei ligt een roode roos te slapen, wie lei die roos daar neer?

In Rein's kamer, boven, ziet zij voor het eerst fijn-gevlochten Inlandsche vrouwenmuiltjes, en op het tengere hoogpootige schrijfbureautje staat een zilver poederdoosje. 'De andere vrouw', vaart het door Djoeke heen.

Schroomvallig wendt zij er de gedachten van af.

In Aage's werkvertrek schemert een wit kruis, er zijn wanden vol boeken.

Zij komt ook in haar eigen kamertje, een oud

spinnewiel staat er, een divan met veel bonte kussens, een bloembak vol kleine cactussen.

Djoeke vergeet te denken, als zij zoo rondloopt.

Maar op de trap zegt zij halfluid: ‘Het is hier toch zoo goed, Aage, zoo goed.’ Dan merkt zij meteen dat zij alleen is en glimlacht beschaamd.

Nu wil zij plotseling iets doen. Zij zou iets moeilijks onder handen willen hebben. Zinnend op de een of andere plicht komt zij de huiskamer in.

Aage kijkt daar nog inderhaast de post na. Er liggen dikke drukproeven, brieven met ‘zaken-hoofden’, stapels couranten. Aage is redacteur van enkele kerkelijke bladen - neen, Djoeke kan daar weinig of niets uitrichten.

Maar er dringt een zoetige kookgeur tot haar door. En zij weet opeens dat zij iets vergeten heeft. Haastig loopt zij de keuken in.

Het helle licht van het wijd-open keukenraam valt breed over Heile heen, alles aan het dienstmeisje staat stijf-wijd uit, de lange blauw-katoenen japonrok, het witte schort met de schulprand, het bolle stroo-gele haar. Een nietig figuurtje heeft Heile Bunk toch maar, en een smal zwak gezichtje.

Vriendschappelijk steekt Djoeke haar de hand toe. ‘Dag Heile.’

Maar Heile moet zich juist omwenden naar het petroleumstel-dat-stoomt. Zij ziet de hand niet. ‘Dag - h'm’, kuchelt ze, en schenkt theewater op. Een bitter-wrange geur stijgt omhoog.

‘Doe je er niet te veel thee in?’, vraagt Djoeke onzeker.

‘Dominé wil ze juist sterk hebben’, weet Heile. Daar is dat onderwerp mee afgehandeld.

‘Maar ik...’, komt het in Djoeke op.

Neen, kijk naar Heile's gezicht, het is een afgedane zaak!

‘Vreemd, dat je ons daar straks niet even goedendag kwam zeggen’, schiet Djoeke dan nog te binnen.

‘O’, licht Heile in, ‘ik heb Dominé daarnet al verwelkomd.’ Ze drukt haar onderlip in haar bovenlip en knikt resoluut. ‘Het is dus in orde’, wil dat zeggen. ‘En pas’, voegt zij er dan nog terloops aan toe, ‘was ik aan het bessen plukken.’ Haar scherp gezichtje lijkt nog scherper te trekken. Zij hoest, en zij moet toch niet hoesten, knorrig kijkt zij een paar maal Djoeke's kant op. ‘Dan had ik ook graag de boodschappenlijst voor de kruidenier’, bestelt zij stroef. ‘Er is zoo goed als niets in huis... en ook wat... wat Dominé toe wil hebben bij het eten...’

Heile spreekt keurig Hollandsch, school-Hollandsch zonder een enkel woord dialect. Maar haar tongval verraadt dat zij een kind van het land is.

Djoeke heeft daar nu geen aandacht voor. Er stijgt wat heets in haar op. Zij merkt dat zij haar vingers om haar duimen heen knijpt, en dat ze niet meer zacht kan ademen. ‘Wat had dat kind tegen haar...?’ Zij wil er haar naar vragen ook... nu dadelijk!

Maar dan wordt er juist gebeld. Heile moet opendoen.

‘Zeg aan Dominé’, verzoekt een sterke bevelerige stem, ‘dat meester Veen er is.’

Meester Veen is het Hoofd van de school te Blankenheim.

Galmerig praat hij, deze meester.

Djoeke denkt: ‘Zou hij voorlezer geweest zijn?’

Als zij binnenkomt met de thee, zit meester al in een stoel onder de Koningskinderen.

Er gaan wat woorden heen en weer.

‘Dat is dus de vrouw?’, vraagt meester Veen. Een knik en een glimlach schuiven daar langs...

Meester zit al weer. De rust van de vrije Woensdagmiddag lijkt zich behagelijk over hem heen te vlijen. Hij vouwt de handen ineen, hij strekt de beenen. Zijn breed gladgeschoren gezicht is bruin van zon. Hij weet wat het is, deze meester, om een land te bewerken, hij weet ook wat het is grenzen te trekken. Ja, veel weet hij van grenzen af!

Dik grijs-zwart haar heeft hij. Hij pocht: ‘Ik heb mijzelf nooit misgaan.’ En hij knijpt de oogen klein of hij voortdurend tegen een felle wind inloopt.

Eerst tracht hij nog zacht te praten, neen, dat gaat hem niet af, al-gauw zet hij de stem uit. ‘Dominé zal wel denken, Veen is er ook gauw bij. Maar dat zit zoo... Ik zag Dominé gaan, en toen dacht ik, nou moet ik ook maar dadelijk naar de pastorie, want er is iets... iets van veel belang.’ Hij wacht een oogenblik.

Maar Aage is niet nieuwsgierig. ‘Steek een sigaar op, meester.’ Hij schuift een open kist over de tafel.

En meester Veen gaat nu op de man af. ‘Jan Hendrik Struffels van de Meirink, heeft hier laatst het heele dorp op de kop gezet. Een borrel of wat te veel op, en tieren en vloeken... vloeken dat het knetterde.’ Hij wacht opnieuw.

En Aage zegt niets.

Er komen alleen maar van die diepe hoekige pijnrimpels in zijn gezicht.

‘En dat een jongen’, voert meester Veen nog aan, ‘die kort geleden aangenomen is tot lidmaat van de Kerk’, hij slaat zich van ergernis op de knie, ‘het is een schandaal! Hij moest met de zweep hebben.’

Djoeke zou thee inschenken, zij vergeet het.

‘Met de zweep’, zegt Aage, ‘moesten wij allemaal wel 's hebben. God doet het niet...’

‘Ik... ik...’, hijgt meester Veen.

Maar Aage duwt dat omver met een handgebaar. ‘Misschien zit er meer goeds in die jongen, dan in jou of in mij, Veen. En dat vloeken, het doet mij óok verdriet, ja-ja, mij óok - één troost is er maar bij, de arme jongen heeft zelf de vreeselijkheid van zijn verwenschingen niet kunnen vatten, en hij zal nú niet eens meer weten wat hij er uitgebruld heeft.’ Aage kijkt een andere kant op. ‘En dàn: een stuk of wat borrelste-veel-op, dat komt hier méer voor.’

Meester Veen is opeens kleiner, hij is boos, en hij krimpt in-een. ‘Ja och...’, hij houdt het hoofd wat scheef, ‘och ja.’ Dan laat hij dat onderwerp glippen. ‘Maar, dàt komt er ook nog bij: hij heeft Dominé in het openbaar leelijk uitgefoeterd. Als Dominé wist...’

Aage glimlacht, en ook zijn glimlach lijdt pijn. ‘Ik weet het wel, meester, ik wéet het wel... tòch zit er veel goeds in die jongen.’

De behagelijke Woensdagmiddag glijdt dan nog onverhoeds van de meester af. ‘Als Dominé het door de vingers wil zien...’, hij haalt de schouders op, snel komt hij overeind. ‘Ja, als u de zonde toe wil laten en goedkeuren...’, hij blijft er in steken.

Aage trekt hem aan de mouw. ‘Meester’, zegt hij zacht, ‘bidt jij dan nooit meer: vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren?’

De meester maakt een onbestemd hoofdgebaar.

En Aage overweegt, of hij op een voorstel van hem ingaat: ‘Als Jan Hendrik mij ontvangen wou, zou ik gaan, zou ik hem misschien kunnen helpen.’

‘Hem... hèlpen?’, meester Veen is opeens bij de deur. Hij vergeet te groeten. ‘Laat een taart voor hem

bakken', spot hij, 'ter eere...' Hij is al in de gang.

Aage praat nog overredend, hij laat hem uit.

Zwaar valt de deur in het slot.

En Djoeke keert weer tot zichzelf terug. Zij draait zich naar de theekast om, en weet eigenlijk niet wat zij doet. Zij bezint zich op een drift, op iets over Heile. 'Waar is dat nu ook? Och nee, het is er niet meer. Het is immers de moeite niet?'

Aage komt terug, hij is wat witter, dat is alles.

'Ging hij boos weg?', fluistert Djoeke.

Maar Aage glimlacht geruststellend. 'Die beste meester Veen? Wel nee. Hij moet even de tijd hebben om dit te verwerken.' Verwonderd schudt hij het hoofd. 'Die man had dàt toch kunnen weten van mij.'

'Waarom is die Struffels kwaad op je?', vorscht Djoeke.

'Kwáad!', herhaalt Aage afwijzend, 'hij meende het voor geen honderdste, zoo ken ik hem wel. Maar er is wat verwrongens in die jongen: er is hem een en ander voorgepraat en ingeprent! Hij kon niet hebben dat de Dominé tegen de oorlog was, want de Bijbel schreef het voor! Denk je dat in!, een Dominé, een verkondiger van de liefde Gods, vóor oorlog, vóor duizendvoudige moord-om-te-stelen! Ik heb toen een lezing in Oudegaard gehouden: 'De wapens neder.' En Jan Hendrik sloeg met de vuist op de Bijbel, en hij zwaaide met teksten of het oorlogsseinen waren. Later schreeuwde hij ook aan de pastorie: 'Jij moet er het eerst aan. Ik zal een blauwe boon voor jóu bewaren!'

Djoeke vergeet daar iets op terug te zeggen, zij denkt na. Vlakbij Aage staat zij, en zij durft hem nauwelijks aan te raken. 'Kan je meer dan een gewoon mensch?', denkt ze. Het echoot nog in haar na: 'Toch zit er wat goeds in die jongen.'

Maar Aage wil niet dat ze zóo naar hem kijkt, als zij nu doet! Hij laat zich met jongensachtige baldadigheid op de springveeren van een stoelzitting vallen. ‘Ik wil thee’, lacht hij, ‘geef mij nu thee.’ Monkelend vertrekt hij zijn gezicht. ‘Ik heb de vrouw meegebracht!’ En meteen zit hij weer recht-op, klaar om overeind te springen. ‘Willen wij dan straks het dorp ingaan?, willen wij huisbezoek doen?’ Hij heeft zin in het werk, hij lacht met wat verlangends. ‘Ik hou zoo van mijn gemeente’, bekent hij, een sterke vreugde breekt door die woorden heen, er gaat een feest in open.

* * *

Onderzoekend kijkt Djoeke om zich heen in het dorp. ‘Nu’, schiet haar te binnen, ‘begint dus het leven.’ Ernstig ziet zij er de boerderijen op aan.

Nederig staan de lage muren onder de hooge stroodaken. Heete zomers hebben die huisjes geteisterd, en barre winters, noodweer joeg over hen heen. Daar verloren zij hun pralende nieuwheid bij, vredig, verstild en verweerd liet de tijd hen achter.

Kinderlijke gedachten schieten er op in de bonte tuintjes, de witte venstertjes kijken naar God uit, de stilte ligt lang-uit op de straatjes.

Daar is een plein met eiken en een winkeltje met ouderwetsch snoepgoed, waar komt dat antieke snoepgoed toch vandaan? Er is ook een heining met groote witte bloemen, de kerk staat er achter, en het huis van de Kosteres. En daar is ook de smid.

Oud zijn de boomen hier, knoestig en grijs-groen van stam, verweerd van blad. De muursteen van de kerk is bejaard en grof. Een oud verhaal begint te leven als men naar die grove gaterige muursteen kijkt. Roode

ridders op witte paarden trekken voorbij, hoog walmt de rook van een brandstapel op. Maar over het grijze torentje heen, blikt God. En in de spitse boogramen jubelen kleuren uit een oud kloosterboek: oker, purper, paars en karmijn.

Klimop-slingers winden zich om de kleine hooge ramen van het smidshuis heen, welige slingerplanten hangen over een ronde poort: oud-groen, dat eigenlijk op een kasteelmuur thuis hoort!

Herhaaldelijk zag Djoeke dit alles al.

Het is nog altijd nieuw.

De smid slaat op zijn aambeeld in een besmookt diep holletje, de vonken springen op en verdwijnen, zij dansen omhoog en zij zijn er niet meer.

Hij blikt achter zich, de smid, en hij kijkt niet verrast.

Bedaard legt hij zijn gereedschap neer, veegt zijn handen aan zijn schootsvel af en groet Aage aandachtig.

Een dikke ronde ringbaard heeft hij, maar zijn schedel is kaal, en de bril hangt op het puntje van zijn spitse neus. Geen enkele tand bezit hij meer, doch hij heeft pientere oogen.

‘Dat is Eiber’, stelt Aage voor. Hij glimlacht tegen de smid. ‘En dit is mijn vrouw, Eiber.’

Eiber's oogen glippen langs Djoeke heen. ‘Mooi weer’, mompelt hij, ‘prachtig... bij uitstek...’ Eerst wil hij een hand geven, neen, hij bedenkt zich, hij laat terloops de zwarte binnenkant van zijn handen zien, en begint rap te praten, de woorden komen niet in zijn mond, zij blijven in zijn keel, hij praat in de taal van zijn landstreek.

Harde droge klanken ratelen voorbij.

Djoeke luistert scherp toe, maar zij kan Eiber niet

verstaan. ‘Het hindert niet’, verzekert zij zichzelf, ‘het hindert heelemaal niet.’ Zij moet altijd nog aan meester Veen en Aage denken. ‘Dat zwarte oude smidje, wie weet hoeveel goeds die in zich heeft.’ En vlak er op, vraagt zij zich af: ‘Waar kan hij het toch zoo druk over hebben?’

Aage glimlacht nu en dan. ‘Kom, kom’, sust hij. Ineens breekt hij het relaas af. ‘En Mieneke?’, vraagt hij opzettelijk-luid-om-gehoord-te-worden, ‘waar is Mieneke?’

Djoeke ziet het met een zwenk: er glipt een blankrond gezicht weg van een blauwig dak-venstertje, iets van goud en rood is er in dat gezicht. En het komt niet meer terug...

Levendig praat Eiber door over zijn dochter. Telkens noemt hij haar naam, hij steekt de handen op en schudt het hoofd.

Aage lacht vermaakt. ‘Wat zei ze toen?, wat deed ze...?’

Het wordt toch nog een lang gesprek.

En Djoeke staat er vergeten bij.

‘Ik geef er niet om’, houdt zij vol, en wil de roode ridders weer uit de oude muursteen van de kerk laten komen, maar zij blijven ditmaal weg!

Plotseling klinkt Aage's stem luider op, hij groet, hij wil verder.

Eiber groet ook en met wat opzettelijks houdt hij de blik op Aage.

‘Waarom zou dat wezen?’, trekt het nog door Djoeke heen, ‘merkt Aage het niet?’ Van terzijde kijkt zij naar hem. Hij glimlacht in zichzelf, hij heeft veel indrukken te verwerken, hij loopt in gedachten.

‘Het ìs te begrijpen...’, vindt Djoeke, en zij heeft het dan eigenlijk tegen meester Veen.

Maar haar mond kan zij toch niet houden. ‘Aage, is dat een goeie man, die Eiber?, hij lijkt mij...’

‘Een uitnemende man’, prijst Aage, ‘een van de allerbesten.’

Niets kan Djoeke daar tegen inbrengen. Wat verward wijst ze naar de kerk op. ‘Zullen we er nog even binnengaan?’

‘In de kerk?’, hij was eigenlijk nog niet heelemaal bij Djoeke, nu kijkt hij opmerkzaam naar haar: ja, daar komt hij aan, hij pakt haar bij de arm, hij neemt haar hand. ‘Ja zeker, dat doen we!, dan zullen we de sleutel halen bij de Kosteres.’

Zij verdwijnen achter de groene haag. Daar staat wat afzijdig een oud grijs huis met zwarte raamluiken. Dat huis ziet er uit of het in de rouw is. En over de klepdeur hangt een geheimzinnig-leelijke vrouw, een vrouw als een heks.

Dat is de Kosteres.

Haar bovenlip kruipt bijna heelemaal in haar onderlip weg. Zij heeft haren op haar kin en de vreemde driehoekige gaatjes-van-haar-oogen schuilen weg onder de rand van haar wijde muts.

Aage is erg vriendelijk tegen haar. ‘Hoe gaat het je, vrouw Wulk? Je ziet er beter uit, dunkt me. Hier is mijn vrouw ook.’

Djoeke knikt en glimlacht uiterst vriendelijk.

Maar dat is zonderling, het lijkt wel of haar glimlach en haar knik voor de deur van vrouw Wulk blijven staan, en niet verder kunnen.

‘Wij komen om de sleutels’, zegt zij enkel-en-alleen om iets te zeggen. Maar het is net of zij geen woord gesproken heeft.

Vrouw Wulk babbelt met Aage. Ze doet ook gastvrij een kamerdeur open.

Ja, Aage wil wel even binnen komen, hij knikt uitnoodigend tegen Djoeke.

Natuurlijk volgt ze hem.

Vrouw Wulk praat aan-één-stuk-door, die droge harde klanken kletteren weer...

Vrouw Wulk zet stoelen klaar, en zij praat. Ze haalt kopjes uit de kast, een fijn blauw van porselein en een grof wit van steen, en zij praat. Zij heeft heel wat op het hart, vlot schenkt zij thee. ‘Mevrouw toch ook?’, een vraag is dat feitelijk niet, op een antwoord wordt niet gewacht.

Aage krijgt het blauwe dunne kopje, Djoeke het grove witte.

In zichzelf glimlacht Djoeke er om. ‘Daar moest je toch een vrouw voor wezen...’

En het praten klettert maar door. Djoeke doet moeite om iets te verstaan, en zij kan er geen woord van opvangen.

Steels kijkt zij om zich heen, er staat een takkenbezem in de hoek van de open-keuken, en uit een schemerige kamerhoek gluurt een opgezette vogel naar haar.

In een oogenblik tijds ziet Djoeke een heks op een bezemsteel door het luchtruim varen, de doode vogel met zijn kleurige veeren verandert in een prinses...

Aage's vragende stem breekt een verhaaltje af. ‘Is Japke er niet?, waar is ze dan? Gaat het met Ties Leurnink beter dat je weet?, en met Dieneke Burink van Klein-Brinkerink?’

Vrouw Wulk schudt op alles het hoofd, haar oogen zien het donker in, achter in haar mond rammelen de woorden.

‘Wat een taal’, schimpt Djoeke, ‘zoo'n taal!’

Zij beweegt zich ongedurig en zij gaapt niet-al-te-tersluiks. Zij vindt het onprettig hier.

Maar vrouw Wulk heeft Aage nog veel te zeggen. Er schiet haar van alles te binnen...

Ook krijgt zij nog verschil van meening met Aage! Zij tikt hem op de arm, zij wil hem een opinie opdringen. Maar plotseling valt het harde weg uit haar stem, haar wonderlijke driekantige kolle-oogjes wijzen iets aan op het plein.

Er gaat een dame voorbij, een wereldsche dame!, mager, lang en elegant. Het is of de zwarte japon de dame op het lichaam geschilderd is. Rood haar flonkert onder de doorzichtige hoed, een stuk rose wang is zichtbaar, een wiegelende oorbel...

Vrouw Wulk staat van haar stoel op, om haar na te kijken.

Aage glimlacht er om, hij wendt zich naar Djoeke toe, ineens valt hem iets op, zijn oogen vragen ergens excuus voor.

'Ja, vrouw Wulk', dringt hij goedig-terechtwijzend, 'je praat toch wel een béetje Hollandsch? En je hebt... je hebt nog maar weinig tegen Mevrouw gezegd...'

Vrouw Wulk lacht, ze heeft nog twee tanden in de mond, een boventand en een ondertand. 'Och ja, och ja', verontschuldigt ze zich, 'maar het valt mij zwaar, het gaat mij niet gemakkelijk over de tong, dat Hollandsch.' Ze knikt en gichelt, ze bedenkt zinnetjes. 'En bevalt het Mevrouw hier te lande? En denkt Mevrouw wel te kunnen wennen?'

'Waar mijn man is...', begint Djoeke.

Maar nu gaat het al weer over iets anders. Er schiet vrouw Wulk nog een geweldig nieuwtje in de zin, dat moet zij noodzakelijk vertellen!

Doch Aage wil er niet naar luisteren. 'Dat mag je toch niet gelooven?, dat is laster!, misschien is de schijn

tegen haar! Nee, dàt mag je zoo maar niet aannemen...'

En dan ineens strijkt er iets van frissche buitenlucht en bloemengeur door het vertrek.

Japke, de kleindochter van de Kosteres, komt de kamer in.

Het is een opgeschoten meisje met dikke zwarte vlechten en een verbrand gezicht. Een opgelapt schotsch rokje draagt zij, en het zwart fluweelen rompje van een lijf met korte groene mouwen.

'Zigeunerinnetje!', lacht Aage, hij vat haar bij de hand en trekt haar dichterbij. 'Hard gewerkt?, ja?, en nu trek in een boterham...? Je les goed leeren voor de catechisatie, en kómen, hoor je, kómen!' Hij dreigt haar gekscherend met de vinger.

En Japke lacht al-door en knikt zonder ophouden. Maar zij kijkt gedurig naar Djoeke. Zij kijkt zóo aanhoudend naar haar, dat het Aage opvalt. 'En dit is Mevrouw nu, Jap! Zou je Mevrouw niet 's gauw een hand geven?' Plagerig houdt hij haar vast, zij moet zich losrukken, nu tuimelt zij bijna tegen Djoeke aan. 'Oh Mevrouw... pas-op!, dat is zijn schuld!' Zelfs in haar schrik vergeet Japke haar school-Hollandsch niet.

Allemaal lachen zij er om, Aage schatert.

Zij moeten nu ook nog een kopje thee drinken.

'Op één been', zegt vrouw Wulk in het Hollandsch, 'kun je niet loopen!' Nu goed, zij drinken nog een kopje thee, zij blijven nog wat.

Maar dan wordt het toch te laat voor de kerk.

Aage kijkt van zijn horloge naar Djoeke. 'Zullen we dat dan morgen doen?, ik wou nog graag even bij Bas Roselaar aangaan.'

Er trekt wat leelijks van naijver over vrouw Wulk's

gezicht. ‘De timmerman is op karwei uit’, bij vergissing spreekt zij Hollandsch, ‘die treft Dominé toch niet thuis.’

‘Dàn Gradeke’, hoopt Aage.

‘Zou... die Gradeke Hollandsch willen praten?’, vraagt Djoeke zich af. Verstrooid groet ze vrouw Wulk en Japke, dan loopt zij weer naast Aage in de zon.

‘De Kosteres’, lacht Aage, ‘is wat lang van stof, toch wel een goed mensch en Japke is aardig.’

‘Jap wel’, geeft Djoeke toe.

‘Maar ze doen zoo mal-afgetrokken!’, bedilt ze in zichzelf.

‘Als je vrouw Wulk een poosje kent’, bemoedigt Aage, ‘valt ze wel mee.’ En dan praat hij over wat anders.

Hij kijkt naar de vaste heldere zomerlucht op.

‘Morgen weer een mooie dag’, voorspelt hij. Hij is opgeruimd, hij zou willen neuriën, nú is hij in zijn element. ‘Geen mooier leven’, droomt hij luid-op, ‘dan een domineesleven.’

En Djoeke kan er geen woord op zeggen, geen woord...

Drie paden loopen er op het plein uit, Aage kiest het middelste.

Daar staat een klein wit huis met roode luiken, een vogelkooiachtig erkertje, en een groot-steedsch portiekje. De zomer omarmt dat wonderlijke huis met dikke bonte bloemen.

Aage morrelt aan de grendel van het tuinhek en de deur van het huis gaat al open.

Gradeke komt naar buiten.

Glad goudachtig haar heeft Gradeke, als een spits breikluwen heeft ze het aan het achterhoofd opgespeld. Haar oogen zijn hel-blauw, haar neus is spits. Een

meisje lijkt zij nog in haar dunne blauwe jurk met de witte halskraag.

‘Dominé!’, haalt zij opgetogen uit, ‘Dominé!’ Zij steekt hem op een kinderlijke manier de hand toe, tegen Djoeke knikt zij blozend.

‘Hoe gaat het je?’, vraagt Aage, ‘en je man?, en het kind?, zooals je ziet heb ik de vrouw meegebracht, maakt Moeder het ook goed?’

‘Kom er toch eerst in’, noodt Gradeke, zij gaat hen voor, het huis in, en houdt de deuren voor hen open, en biedt hun stoelen aan.

In een klein vol kamertje zitten zij daar met veel plantjes, beeldjes en vazen. Er hangen ook twee vogelkooitjes met slapende vinken en in een hoek staat de wieg.

‘Het kind?’, vraagt Aage weer.

En Gradeke slaat de wieggordijntjes op, het kindje slaapt, het heeft een blos tot vlak onder de oogen, gele krulletjes bij de ooren en een kuiltje in de kin. Het roode volle mondje staat op een kiertje open, het kleine handje op het dek, grijpt naar iets dat er niet is.

Gradeke strijkt steels een kreukel uit het lakentje en verschikt iets aan de sprei. Haar slanke meisjeshanden doen omzichtig, troetelwoordjes streelen die handen over het kindje heen. Over haar smal aandachtig meisjes-gezicht trekt nu plotseling een lieve warme moederlijkheid.

‘Een mooi kindje toch’, fluistert Aage, ‘en het groeit zoo, hij is aangekomen.’

‘Hij is lief’, prevelt Djoeke, ‘hij is lief.’

Het doet er immers niet toe, dat dàt onopgemerkt blijft? Wat voor waarde heeft zoo'n betuiging?, ieder die het kindje ziet, zal dat zeggen. Er schimt Djoeke nog iets van meester Veen en Aage voor de geest, nog iéts...

Gradeke knikt opgetogen tegen Aage. ‘Aangekomen’, neemt zij gretig over, ‘ja, dat is hij, hè?, dat is hij.’ Zij vergeet er haar mooie Hollandsch bij, monter vertelt zij een en ander over het kind, rap gaan haar woorden. Er is heel wat over het kind te zeggen!

Zij gaan er maar bij zitten, alle drie.

Maar plotseling is er even een stilte.

Gradeke heeft iets gezegd op een aarzelende innige toon. ‘Ja’, knikt Aage karig, ‘ja.’

Over het kindje gaat het dan niet meer tusschen hen.

Aage's witte wenkbrauwen beven, en de roode hoekjes in zijn oogen schitteren vochtig. ‘Morgen’, belooft hij, ‘morgen in de vroegte.’

En Gradeke trekt een verongelijkt gezicht, zij zucht - die zucht verwijt Aage iets, haar oogen klagen als met woorden: ‘Hoe is dàt nu mogelijk?’

Zij praat nadrukkelijker nu, zij dringt toch nog ergens op aan, haar dialect is min of meer verhollandscht, ja, het schijnt duidelijker te zijn dan dat van Eiber en vrouw Wulk.

Djoeke meent dat zij zegt: ‘In de achterdeur hier is het te zien.’

‘Maar wat dan?’, tobt ze, ‘dat is toch onzin? Ik versta het natuurlijk verkeerd.’

Aage praat daar door heen. En Aage's stem stoot of hij over een hobbelig pad gaat. ‘Kind, ik ben hier nu pas, dit is de eerste dag, niet zoo doordrijven...’

Opgewonden draait Djoeke heen en weer op haar stoel. Zij houdt haar handen geen oogenblik stil, opeens kan zij zich niet meer inhouden. ‘Wat is er dan toch?’, vorscht ze kribbig, ‘waar hebben jullie het over? Wat moet je dan doen? Wat vraagt ze?’

Aage schrikt op. ‘Ja’, ontwijkt hij, ‘zoo meteen...’

En Gradeke's oogen krijgen wat effens. Er sluit zich iets toe in haar gezicht. ‘Wil Dominé en... en Mevrouw nog thee?’, biedt zij aan, ‘dan zal ik zetten.’

Aage bedankt, mat leunt hij achteruit in zijn stoel. Er is iets uitgebluscht in zijn gezicht.

Djoeke tuurt naar dit doffe en verdoofde, zij tuurt op een raadsel. ‘Wat doe ik er toch bij?’, denkt zij klagelijk, ‘wat moet ik hier toch...?, waarvoor zit ik hier?’

Terloops is er dan nog zoo'n praatje-vóór-het-weggaan tusschen Aage en Gradeke. Een paar namen komen er in dat praatje voor: ‘Bas, en nog eens Bas, Gerreke van Driel, Wietze Zegers...’

Voor Djoeke zijn dat klanken.

Het gordijntje van de wieg is niet neergeslagen. Zij kan het slapende kindergezicht net nog zien - en zij haalt een sprookje naar zich toe...

Er zit een vrouw bij een witte wieg in een stille kamer. ‘Ik zal mijn haar toch laten groeien’, denkt die vrouw. En zij neuriet een eigengemaakt wiegeliedje, want zij heeft nooit in haar leven een echt wiegelied gehoord. Heel stilletjes legt zij haar handen om het hoofd van het kind heen. ‘Je moet Vader's glimlach hebben, mijn jongen’, zegt zij tegen het kind - nu ìs het ook maar een sprook! - ‘denk er om, je moet wezen als hij.’ Zij wiegt en zij bidt tegelijk, die vrouw. Zij kijkt ook een paar maal om... Het is een vrouw die op Djoeke lijkt, Djoeke van heel vroeger, zonder lichte haartjes en ‘kraaienpooten’ bij de oogen. Maar een veel oudere vrouw denkt dan ook nog: ‘En toch, als God het wil... als God het wil.’

‘Kom’, zegt Aage dan van vlakbij, ‘we moeten naar huis, het is etenstijd.’

En het sprookje zakt diep weg in Djoeke's gedachten.

‘Moet zij Gradeke nu wel een hand geven of niet?’ Knoopjes om het op af te tellen, heeft zij niet op haar japon! Meester Veen en Aage heeft zij vergeten. Zij geeft toch wel een hand. Alles ziet er dan een beetje onzeker uit in dat propvolle kamertje: de beeldjes, de slapende vinken, het kindje.

Zij trekt de oogen klein tegen het witte licht buiten. De huizen lijken op stralende gezichten, de boomen zijn met goud bekleed.

Djoeke merkt het niet.

‘Wat een middag’, mokt ze, ‘wat een middag! En dan zooals ik het me voorstelde indertijd: bloemen op tafel, een vriendelijk gesprek...’ Zwaar slaat de teleurstelling door haar heen.

‘Als Aage er nu maar niet over praat’, denkt zij nog. Ja, driftig dreigt zij in zichzelf: ‘Laat Aage die menschen niet prijzen.’

En Aage wil wèl over hen praten, hij wil iets wèg-praten. Hij wil ze ook prijzen. ‘Jammer dat Bas er niet was, die goeie Bas... Je moet morgen ook 's meegaan naar Gerreke van Driel, een oud kreupel vrouwtje, dat is zoo'n wondermensch. En die Gradeke zelf ook...’

‘Stil... stil nu toch’, denkt Djoeke baloord. Zij heeft die korte felle adem weer. Zij knijpt haar vingers om haar duimen heen. ‘Stìl...’

Aage kan dat niet weten. ‘Wat een prachtig moedertje is die Gradeke ook. Ik weet niet of het je opviel, maar zooals zij daar bij de wieg op haar knieën lag: haar gezicht glansde, er ging iets heiligs van uit...’

Wat heets stond al lang gereed om toe te springen binnen in Djoeke's hart - nu springt het toe!

Zij loopen over het groene boschpad, en het boschpad lijkt te sidderen.

Daar staat de oude Djoeke Veenema weer, Djoeke van steile Igle.

‘Ja’, schimpt ze, haar stem fladdert, ‘ja’, en het is of haar woorden uiteengerukt worden, ‘en zooals ze allemaal zwegen tegen mij!, zooals ze mij niet zagen!, zooals ik er bij zat als... als een nul op het rekest, wat was dat ook prachtig. Ik weet niet of het je opviel, het was zoo heilig, Aage, er ging zoo'n glans van uit. Ga nu vooral door, ga nu door. Je had het over Gradeke's prachtigheid!’ Onder haar ziedende drift door, voelt Djoeke een wereld kantelen: twee levens dreigen uit het evenwicht te vallen. God slaat de handen voor de oogen.

Zij kan toch niet anders.

Zij hijgt, zij beeft, zij wacht op iets vervaarlijks van Aage.

En Aage komt stil naar haar toe, hij neemt haar hand, hij koestert die in de zijne, hij loopt net zoo langzaam als zij, en het is of hij zijn stem niet zacht genoeg kan maken. ‘Ik had er meer op moeten letten’, geeft hij verdrietig toe, ‘het is mij telkens ontgaan. Ik had er toch wel wàt aan kunnen doen.’

Beschaamd keert Djoeke's drift zich af: een gevoel van verkleumdheid blijft over. ‘Hoe kon ik het doen!’

‘De gemeente’, denkt zij, ‘de geméente...’ Honderd gezichten vervagen in één oogenblik: zij voelt Aage's warmte, Aage's hart.

‘Dat alles heb ik’, weet zij, ‘dàt heb ik...’ Zij had ook nog naar allerlei dingen willen vragen, over een wereldsche dame in het zwart, over dat dwingen van Gradeke, oh, en veel meer nog - neen, wat deed het er toe? Doordringend geuren de boomen rondom - zij merkt het niet, het pad stijgt,

het loopen kost inspanning - zij heeft er geen erg in!

Zij ziet alleen Aage's gezicht met dat uitgebluschte, en met dat verslagene-om-haar!

Er wil ook geen geluid in zijn stem komen. ‘Voortaan’, belooft hij, ‘vertaal ik alles! Maar hoe gaat het...?, er wordt zoo veel gepraat, dan denk je er niet altijd aan. Daar komt bij: ze moeten ook nog aan je wennen, je bent de vréemde nog, de Hollandsche...’ Hij bezint zich, hij kucht. ‘En... en Maria was een kind van het land hier, onz' Maria noemden de vrouwen haar...’ Hij neemt de hoed af en strijkt zich over het voorhoofd. ‘En dan hebben zij geheimen, och, die bijna in iedere familie voorkomen, maar... maar...’

Vóor hij blijft steken, onderbreekt Djoeke hem. ‘Stil nu maar, Aage, het is... het is al over, Aage, ik moet mijn les-van-God beter leeren. Ik ben nog zoo dicht bij vroeger. Alle stemmen dringen nog zoo door...’ Nu is het opeens weer of zij door beregende ruiten kijkt. ‘Och’, mort ze met een glimlach, ‘och...’

En Aage trekt haar zacht op een bank in de groene huif van een paar kamperfoeliestruiken. ‘Wij blijven nog een oogenblik hier, we hebben nog wel éven tijd...’ Hij wil er niet meer over praten, het verslagene sluipt toch door zijn stem.

‘Van nu aan’, prent Djoeke zich in, ‘mag je van al die dingen alleen maar zèlf de last hebben.’ Zij kijkt op - haar gedachten zijn er niet meer.

Over het groene eikenhakhout aan het pad, draagt God-Zelf Zijn ruimte naar hen toe.

Een glooiing gaat als een trap naar omlaag, uitgesleten verzakte treden heeft die trap, ontzaglijk van oppervlakte. Op de eene tree golft een korenveld, op

een tweede grazen koeien in een weiland, een bosch droomt op de derde tree, een boekweiten-veld wuift verder-op, dan volgt een trede met oogstende boeren en aan het einde van de trap fonkelen de dorpen.

Op een ruwe bank, in de droomerige geur van de kamperfoelie, kijken een man en een vrouw er naar, zij zitten als twee gelieven bij elkaar, zij hebben de vingers ineengevlochten.

En over de gouden glans van de glooiing zweeft God op hen toe.

[III]

ELKE STAP IS EEN VERHEUGING, DAAR BUITEN.

VERHEUGING HEEFT ZICH HOOG OPGERICHT IN DE VEERKRACHTIGE BOOMEN van dit land, verheuging heeft zich breed-uit neergezet op de onafzienbare tuin van de berg.

Er is veel licht in deze zomer.

En het licht heeft de glans van Gods oogen.

De bloemen stralen als lantaarntjes aan de rand van het landpad: rose-rood, geel, paars, wit en oranje. Het is of elke bloem met een uitgestrekte hals het pad afkijkt. De zacht-blauwe korenbloemen gluren benieuwd uit het dichte goud-geel van de graanakkers. De klaprozen rekken zich uit, zij moeten op hun teenen staan, hun roode mutsen komen juist nog boven de volle zware korenaren uit.

Er dwarrelen ook veel vlinders over de weg en dikke vliegen. ‘Het heeft er alle schijn van’, zegt Aage, ‘of er iets bijzonders verwacht wordt op het veld.’

Djoeke glimlacht er om, vaak hebben zij dezelfde gedachte, haar hand sluit zich vaster om Aage's arm heen. ‘De plechtige huwelijksvoltrekking’, oppert zij, ‘van een paar roodborstjes, en het huwelijksdiner is ginder in die bruine beuk! Je hoort de muzikanten al vedelen...’ Een glimmende zwarte kever loopt hen voor de voeten. ‘Zie je, een bruiloftsganger!’

Aan het eind van het landpad wacht een goud-groene boschgrot hen op. De zonneschijn zit in witte plooien van licht, aan de ingang van die grot, en gaat niet mee, maar kijkt hen wel lang na.

‘Tot weerziens!’, salueert de zonneschijn.

En zij loopen als met luisterende stappen verder, Aage en Djoeke.

Het bosch lacht inwendig, het fluistert met een verre

stem, het vertelt met verre gebaren. Verschemerde en vervaagde paden sluipen op hen toe, sluipen van hen af... Zuidwaarts en Noordwaarts, overal staan de boomen in dichte gelederen, als klaar om op te trekken naar een vredes-feest.

In die boomen klopt een trouw sterk hart, Gods eigen hart klopt in die boomen.

'Gods hart', weet Djoeke plotseling, 'klopt in het leven ook.' Een nieuwe gedachte lijkt dat, het moet toch een oude wezen.

Maar in de drukke straten van het andere land kon men die klop niet hooren. Door duizend straten kon men loopen, God was er niet. Men luisterde aan de fabrieken, wie had het nog over God? Men stond voor de mode-paleizen, een booze geest grijnslachte.

Maar hier gaat een ander leven zijns weegs, hier trekt de aandacht zich tezamen op andere vreugden.

Als men de handen beweegt, is het of men die aan de lichtende plooien van Gods kleederen legt.

En altijd ziet men er nieuwe heerlijkheden.

Ruige hellingen met rose anemonen, lelietjes der dalen tusschen het kreupelhout, fel-roode larixbloempjes.

Hoe schoon is dat alles!

Er zijn boomen in het bosch, die als vrienden bij elkaar staan, er zijn boomen in het bosch die elkaar als een man en een vrouw omarmen.

Een eekhoorntje ritselt weg, een haas springt door het groen, een vogel zegt in gedachten een paar maal hetzelfde woord, tegen wie heeft hij het toch in zijn droom, die vogel?

Bloot liggen de boomwortels in de mulle schoot van het pad, zij grijpen naar elkaar die boomwortels, zij omstrengelen elkaar als in een omhelzing.

Djoeke en Aage vergeten te spreken.

Het pad gaat al-door opwaarts, het loopen kost inspanning. Djoeke ademt zwaar, zij is niet gewend om bij een hoogte op te gaan, zij is niet gewend aan stijgende paden! Zij glimlacht-van-inspanning.

Ineens laat de groene schaduw-tunnel van het bosch hen los. Daar is de zonneschijn weer. De zonneschijn glimlacht met helle oogen: nu zijn zij boven op de berg.

Djoeke zal iets zeggen, zij kijkt op, en zij vergeet het.

God legt de verte aan de randen van haar oogen, de berg knielt aan haar voeten.

De horizonnen zijn vlakbij gekomen.

In alle windstreken staan de donkere fiere dennen, de bevallige berkjes, de stoere eiken en de bruine beuken.

Zilver-groen en goud-geel ligt het bloeiende land daartusschen in, de heuvelen zijn met zijde bekleed, de hellingen hebben een koningsmantel aangedaan.

Men ziet hoe de groote architect God, dat wonderwerk gewrocht heeft.

Hij schouwde uit de wolken, en stak de appelboomen, de jasmijnen, de lijsterbessen als bloemtuilen in de aarde. Hij scheidde de akkers, en teekende met Zijn vinger de grenzen af, graszaden stortte Hij neer en rogge-korrels. Toen ontstonden de welige weilanden, de glinsterende korenvelden. Hij schiep het bosch en strooide een blonde schemer over de paden heen. Hij stippelde de wegen uit en gaf ze groeikracht.

Daar gaan zij nu, die wegen. Zoo uit de hoogte gezien, rekken zij zich naar de verte, zij hunkeren naar de horizonnen. De eene weg vangt de andere op, zij vereenigen zich, snel kronkelen zij naar omlaag, zij versteken zichzelf, en komen ook weer te voorschijn.

Schroomvallig zette een enkel mensch een klein wit huisje neer, hier en daar, huizen met goudige stroodaken, tuintjes met regenboogkleuren. Die huizen naderden elkaar van lieverlee, zij vormden een straat, gezamenlijk zochten zij de kerk op, zij omringden de kerk, toen ontstond een dorp. En het kleine pasgeboren dorp keek dankbaar naar God op.

Stijf legt Djoeke de handen tegen elkaar. Zij probeert iets te zeggen, zij zint op een uitdrukking. ‘Zeldzaam is het, eenig...’ Neen, dàt zegt immers niets?

En God reikt haar het dorp als op Zijn handen toe.

Kinderlijk beweegt zij de lippen, maar zij kan voor haar bewondering geen woorden vinden.

‘Ons huis?’, zoekt zij, ‘ons huis...?’

God laat een bundel witte zonnestralen op het pastoriedak vallen. ‘Daar is het.’

Nog nooit-te-voren heeft Djoeke zoo duidelijk ingezien, hoe arm zij geweest is, en hoe rijk zij geworden is!

En dan is Djoeke voor een oogenblik niet enkel en alleen een vrouw, zij is ook een lied. Het lied dwaalt heen en weer in het zonlicht, het lied omarmt de zomer, het verkeert met de verte.

‘Vlakbij de horizonnen ben ik’, neuriet het lied, ‘verte, je bent mijn gebuur geworden. Einder, je bent mijn makker. Zie, ik ben in een land waar ik niet van droomde, ik draag God-Zelf in het binnenst van mijn hart, ik draag de zomer op de palmen van mijn handen.’

Omzichtig raakt Aage's stem Djoeke aan. Nu zweeft het lied neuriënd naar een verte, en Djoeke is weer enkel en alleen een vrouw!

Aage strekt de hand uit, hij wijst met een vaag gebaar rondom: ‘Dit is... God’, fluistert hij.

Zij kijken elkaar aan, ook in die blik is God.

Djoeke knikt in gedachten. ‘Hier hadden wij toch eerder heen moeten gaan’, wil zij zeggen, en zij houdt het in. ‘Het zou wezen of ze Aage zijn ijver voor de gemeente verweet.’ Zij slaat de oogen neer, al haar gedachten hebben een schaduw. ‘De gemeente’, herhaalt zij, en nu verijlt het lied heelemaal. Zij ziet vrouw Wulk's vinnig heksen-gezichtje, en de ontwijkende oogen van Gradeke, Eiber de smid, die haar voorbijziet, de stugge glimlach van meester Veen, en allerlei andere figuren trekken voorbij...

Dan slaat zij de oogen op, en alle schaduwen wijken.

De zomer hurkt aan haar voeten, en Aage wendt de blik niet meer van haar af. De hemel is zoo wijd en stralend, en God zoo goed.

Een blijde gedachte springt in Djoeke's glimlach, een blijde gedachte springt in haar woorden ook. ‘Aage’, bedenkt zij, ‘dit kon het einde van een sprookje wezen, het einde... op deze plaats kon een boek eindigen: zij hadden elkander lief en zij leefden lang en gelukkig.’

Aage wil glimlachen, maar de blijheid trekt zich terug in zijn oogen. Vlakbij Djoeke staat hij, hij is niet bij haar.

Als bij ingeving voelt zij dat. ‘Het is toch zoo, Aage?’, houdt zij aan, ‘dit hier ìs toch... toch bijna te mooi voor de werkelijkheid?’ Daar gaat een inzichzelf-gekeerde angst achter langs: ‘Waar denkt Aage aan?’

En Aage zegt eenvoudig-weg: ‘Het is niet mooier dan God-Zelf.’ Maar de blijheid schittert niet meer vooraan in zijn oogen.

‘Wat houdt hem bezig?’, denkt Djoeke, ‘wat heeft hij nu?’

Dadelijk er op weet zij weifelloos: ‘Och, de gemeente, natuurlijk, het werk...’

En dan op het aller-onverwachtst roept vroeger haar aan: ‘Herinner je... weet je nog?’ Er roeren zich gestalten in een somber land, een spitse glimlach beweegt zich daar, de duivel kleedt zich in een maskeradepak en stelt de liefde voor, een verfomfaaide vriendelijkheid grijnst op de straten.

‘Is er nu nog iets?’, vraagt Aage terzelfder tijd, ‘dat je anders zou willen?’

En in die vraag daalt God naar omlaag.

Maar Djoeke weet dat niet. Zij antwoordt grif: ‘Ik zou mij willen losscheuren van vroeger.’

En Aage voorziet: ‘Je zult je zelf van vroeger altijd weer ontmoeten in andere menschen.’

Djoeke wil daar nog tegen opkomen. En dat kan zij niet.

God staat voor Djoeke.

En een herinnering buigt zich diep naar haar toe. Ja, ja, dat is waar, eenmaal heeft zij berouwvol gevraagd: ‘Heere God, zal mijn straf zwaar wezen?’

Nu, de Heer geeft haar dit land, deze man, en dit antwoord.

‘Voor de menschen die dat leelijke van vroeger in zich hebben’, laat God Aage nog zeggen, ‘moet je bizonder goed wezen. Met goedheid alleen zijn zij te helpen.’

En een diep-doordringende stem in haar voegt er nog bij: ‘Ben je zelf ook niet door de goedheid gegrepen en overeind gezet...?’

Dadelijk er op zegt het leven: ‘Maak je nu gereed.’

‘Zullen wij dan nog even bij Ties Leurnink aangaan?’, stelt Aage voor.

Ties Leurnink, dat is een oude zieke man, die altijd

moppert. Hij spaart zijn hatelijke invallen op als een kind zijn centen, hij strooit zijn boosaardige opmerkingen als pepernoten om zich heen.

Djoeke weet dat alles. ‘Zoo oud’, denkt zij, ‘en dan nog in het andere land.’ Zij krijgt een hooge klop-in-de-borst, altijd als zij op huisbezoek gaan, heeft zij daar die harde hooge klop. Maar zij knikt zoo gretig of zij te kennen wil geven: ‘Ja, ik ga graag... gráag!’

* * *

Berg-af loopt het ook niet gemakkelijk. Het zandpad is glijerig van dennenaalden. Men moet zichzelf zoo'n beetje tegenhouden, dat geeft een zwaar gevoel in de knieën.

Djoeke merkt er maar weinig van. ‘Ik zal toch zóo mijn best doen’, belooft zij in stilte, ‘ik... ik wil net als Aage worden, net als Aage...’ Verstrooid bukt zij zich nu en dan.

En het is of God-Zelf bloemen tusschen haar vingers steekt: wilde viooltjes, haagwinde, wilgenroosjes...

Zij is al lang een volwassen mensch, eens zelfs is zij stokoud geweest, nu loopt zij als een kind over de weg en plukt bloemen. ‘Voor Ties’, denkt zij, zij schikt de bloemen zorgzaam, een mooie boeket wordt het. ‘Hij zal er toch allicht een béetje blij mee wezen’, stelt zij zich voor, ‘née!, maar hij zal er toch wèl tevreden naar liggen kijken.’ En zij hoort zichzelf al zeggen: ‘Kijk 's Ties, dat heeft de zomer mij voor je meegegeven...’ Al-door vergeet zij op-te-kijken, nu bonst ze bijna tegen een boom aan.

En Aage neemt haar lachend bij de arm. ‘Je tuurt te veel naar omlaag.’ Zijn oogen glanzen al weer. ‘Ik heb er op gelet...’

Maar het is zoo, op een boschpad is veel waar te nemen: blauw-groene kevertjes, kevertjes als stukjes metaal, roode mieren, mosbloempjes, dikke groene vliegen.

Het pad wordt harder, zon valt er over het pad heen, plotseling breekt het af, het gaat in een straatweg over.

En nu staan zij nog onverhoeds voor het oude huis van Ties Leurnink op het Hennepveld.

Het gordijn voor het smalle venster is neergelaten, alle deuren zijn potdicht. Domp is het in het grauwe portaal, domper nog in de kamer. En alles schijnt er te slapen: de kale tafel, de uitgezakte leuningstoel, de wrakke olielamp - maar Ties Leurnink-zelf waakt.

Vlak onder hun oogen ligt hij in zijn vale armelijke bedstee, hij kijkt op een afstand naar hen.

Onwezenlijke oogen heeft hij, bleek, kleurloos. En alles aan zijn beenig geslonken gezicht lijkt geluidloos te jammeren: zijn scheefgetrokken dunne mond, zijn scherpe kaak-beenderen, ja, zelfs de vale haarlok die vochtig van zweet over zijn voorhoofd valt, heeft iets klagelijks.

'Grootvader Leurnink', groet Aage stil, en gaat op het randje van de beddeplank zitten.

Maar Ties groet niet terug, hij wacht, hij loert door een pijn heen. Altijd is Ties gemelijk, vandaag is hij ongenaakbaar.

Djoeke zal haar bloemen op zijn dek leggen. 'Dit heeft de zomer...'

En Ties hapt naar lucht om tegen haar uit te vallen. Hij probeert met een zware booze mannenstem te razen, er springt maar een dun gierend geluid in zijn radde woorden: 'Weg met dat tuig! Weg er mee, zeg ik! Heel mijn leven heb ik als tuinman achter dat duivelsche tuig aangezeten, wil je er mij nou ook nog

mee lastig vallen op mijn sterfbed?' Ties brabbelt het dialect van Blankenheim, enkele woorden verhaspelt hij zelfs op een zonderlinge manier.

Djoeke is nu toch zoo ver dat zij er iets van verstaan kan. Beteuterd neemt zij haar bloemen terug, en weet niet waar ze er mee blijven moet, hulpeloos kijkt zij de oude Ties aan.

Hij heeft haar nog veel meer te zeggen, nog veel meer, hij bevochtigt zijn onderlip al, hij knikt...

Maar Aage komt tusschenbeide. Dicht buigt hij zich naar Ties toe en vriendelijk verzoekt hij: 'Heb het liever tegen mij, Grootvader, als het je verlichten kan.'

Ties wil grinniken, maar daar is hij op het oogenblik niet toe in staat, hij kreunt. 'Oh, zoo... tegen jou! Nou, dat haalt toch niks uit! Het mensch moet nog geboren worden, dat jou kwaad maken kan.' Even trekt hij zijn mond breed of hij glimlacht - een heesch kermgeluid maakt hij. 'Jawel!, jawel!, je kan wel kwaad worden, man, je kan het wel, maar je wil niet, je wil niét! Zal oude Ties Leurnink jou 's wat zeggen? Jij wil de lieve Heer na-doen, genade voor pijn, is het niet zoo?, kolen vuurs voor keisteenen. Wacht nog een beetje, man, de duivel maakt je al een mooie strik gereed.'

Aage wordt bleeker.

Van zijn gezicht lijkt enkel de smartelijk-goede glimlach over te blijven en van zijn oogen enkel een glans-van-barmhartigheid. 'Ties', fluistert hij innigbegaan, 'heb je zoo'n pijn?'

Ties ligt te krimpen. 'Pijn?', ontstrijdt hij, 'hoe dat?, hoe kom je daar op? Omdat ik je de waarheid zeg? Ik kan je nog wel wat anders onder de neus wrijven! Het gaat glad verkeerd met jou, man! Je bent tegen de oorlog, dus tegen de Schrift, je bent een Schrift-ver-

achter - dat is één...' Nijdig-triumfantelijk wacht Ties achter zijn pijn.

Neen, Aage zegt niets.

En Ties ruziet weer door: 'Dan ben je geheelonthouder, dat is ook tegen de Schrift. Je wil nog vromer wezen dan de lieve Heer-Zelf, de lieve Heer maakte nog wijn op de bruiloft... dat is twee! En dan wil je het koninkrijk Gods op aarde hebben voor Jan-en-alleman... Geen mensch buiten!, iedereen binnen, dat is drie! Nou, wat ik je zeg, mis gaat het met je, man! Je zou de armoe van het volk willen wegnemen. Er staat geschreven: rijken en armen ontmoeten elkaar, de Heer heeft ze beiden gemaakt. Jij wilt er allemaal rijken van maken, je wilt het werk van God verbeteren...' Ties wacht opnieuw, hij hijgt, het zweet druppelt over zijn slapen.

Maar Aage zegt niets.

Schril vaart Ties uit. 'Nee, daar heb je niks op terug, hè? Nou zit je met de mond vol tanden! Weet je, dat ze je de rooie Dominé noemen?, weet je dat ze zeggen: te fijn en te rood?' Ties doet zijn best om duidelijk te praten, de vrouw van de dominé moet het ook verstaan!

Iets verstaat zij er ook wel van.

Een koud gevoel kruipt haar over de rug heen. Zij beeft in de knieën. Werktuigelijk gaat zij zitten in de oude leunstoel.

Nu is vroeger er weer.

Allerlei gezichten buigen zich uit vroeger, en jouwen mee met Ties, en knikken toestemmend.

Over een klein stukje van de wereld - een scherf, en meer niet - trekt een grijns.

Aage ziet die grijns ook wel. Aage ziet door Ties' gehekel heen, ook wel hoonende gezichten-die-knikken - hij glimlacht vredig.

‘Oude Ties’, zegt hij zacht, ‘het hindert toch niet, wat dié en dié over mij schimpen? Ik heb eigenlijk zoo'n zielsmedelijden, Ties, met schimpende menschen. En dit moet je toch vooral weten, hoor Ties, mijn oude makker ben je, en dat blijf je!’ Hij buigt zich dieper naar Ties toe, hij legt zijn handen weerzijds naast de vuist van Ties. ‘Weet je nog, dat wij hier samen hebben zitten schreien, op een keer? Weet je het nog? Als kinderen zaten we bij de tafel, met het hoofd op de hand... Geerke, dat kind...’, nu kan Aage plotseling niet verder.

‘Geerke’, mompelt Ties in gedachten, ‘die kon niet sterven... Heere God, Heere God... en toen was het of de hemel opengebroken werd, door dat bidden van... van...’ Zijn oogen zoeken Aage's oogen, hij houdt plotseling op. ‘Wat doe je mij week te maken?’, foetert hij, ‘waar is dat voor noodig?’

Aage hoort dat niet. Hij veegt stilletjes zijn oogen af, hij doet zijn best om te glimlachen. ‘Weet je ook nog dat jij altijd de Kerstboom voor mij uit het bosch haalde?, Rein ging mee, en Geerke, en ik en... en mijn vrouw...’

‘Die andere vrouw’, knort Ties nadrukkelijk, ‘die àndere...’ Meteen bedenkt hij zich weer. ‘Nou’, pruttelt hij, ‘wat zou dat van die boomen en van al het andere...? Na Geerke stierf haar Moeder, en na die Moeder de tweede vrouw. Nou ja, toen was het al niks meer waard het leven. Hoe gaat dat?’ Ties verheft zijn stem. ‘De eerste vrouw neem je uit liefde, de tweede uit nood... Elsie, die is mij alles geweest... één op de honderdduizend... en Bartje, die tweede... was mij als elke andere vrouw... En zeg mij nou maar niks meer, ik weet hoe dat is, het wordt nooit meer wat het geweest is.’

Aage hoort dat niet. ‘Ties... Ties, heugt het je ook nog, hoe we toen samen geploeterd hebben in de tuin van de pastorie? Allerlei groote plannen hadden we, een berceau, een gazon...’

‘En dat rozenpriëel’, minacht Ties, ‘je kocht stekken die van top tot teen onder de bladluizen zaten, ze waren geen knip voor de neus waard, die stekken. Een kenner ziet dat dadelijk. Moet je een Dominé voor wezen om je zoo te laten bedotten.’

‘En die broeikas’, valt Aage er op in, ‘voor de druiventeelt...’

Ties maakt een lach-geluid, de pijn verlaat hem voor een oogenblik. ‘Mooi stond alles er bij, en toen kwam die booze geit van Gerreke van Driel, en die vrat de kas compleet kaal, hij slikte net de laatste druif in, toen wij binnenkwamen, en ik mocht dat ongedierte niet eens een schop onder de staart geven.’

Stuntelig gaat de portaaldeur open.

De doove vrouw die Ties verzorgt, staat op de drempel. ‘A-ah... zoo’, rekt zij, ze houdt de handen schichtig voor een vuile plek in haar schort, kucht bedremmeld, en verdwijnt weer.

Ties spot. ‘Jenneke van Heist heeft een afschrik van je, Dominé, behalve dan als je geld neerlegt 's Zaterdags.’

‘Welnee’, vergoelijkt Aage, ‘die goeie Jenneke wil ons niet storen, en meepraten kan ze toch niet.’

‘Hoor toe’, spot Ties opnieuw, ‘onz' lieve Heer, onz' lieve Heer.’ Hij wijst met de duim naar Aage.

En Aage kijkt hem diep in de oogen. ‘Vraag je onz' lieve Heer wel 's om het een of ander, goeie Ties-van-me?’

Ties beweegt de handen, tal van klachten roeren zich. ‘Vragen?’, hoont hij, ‘wat zal ik vragen?, ik

heb het zoo naar de zin, er blijft mij niks meer te wenschen over.' Er huilt iets in zijn hoonende stem.

En Aage legt de handen vast en dwingend op de vuisten van Ties. Zijn oogen worden vochtig. 'Vriend', fluistert hij, 'makker.' Dan bidt hij. 'Och Heer, gedenk mijn goeie Ties, gedenk hem, er is geen liefs meer, hier op aarde, waarnaar hij de handen uitstrekken kan...' Honderd andere smeek-woorden vindt Aage nog, maar ook met die andere woorden zegt hij toch al-door die eene zin.

Ties kijkt met groote oogen in Aage's verinnigd gezicht op, er gaat een trilling door zijn lippen.

Als Aage ophoudt met bidden, heeft Ties geen vuisten meer. In het kale kamertje staat een hoog opgerichte glimlach.

Zoekend kijkt Djoeke om zich heen, wat straks springt er van haar adem af. Er is geen spoor van vroeger overgebleven, geen enkel gezicht.

Bedremmeld ligt Ties daar in zijn bedstee, en zwak pinkt hij met de oogen.

'Ik kom weer gauw', belooft Aage, 'ik moet nu catechisatie houden, Grootvader Ties. Toe, een hand, zóo!, dag kameraad!'

Ties houdt zijn hand vast. Het is nu opeens of hij de lippen niet van-elkaar-af kan krijgen. 'Is het... is het... móoi buiten?', fluistert hij, 'staat... staat het koren er goed bij?'

Aage knikt, en hij trekt een luisterend gezicht.

Ja, Ties wou eigenlijk wat anders zeggen.

Al zijn rimpels trillen. 'Nou... nou heb je... heb je... eigenlijk één ding vergeten in je gebed.'

Aage zoekt er naar, hij vindt het niet. 'En dat is...?'

Ties hapt naar lucht: 'Dat... dat... die Ties Leurnink zoo'n verkeerde kerel is...' En nu

huilt Ties, hij legt zijn armen over zijn oogen, hij ziet er uit als een oud verdwaald kind, zijn mond krimpt en trekt, zijn schouders schokken.

Aage streelt zijn hulpelooze verweerde handen. ‘Grootvader, nu zegt God-Zelf ook: mijn goeie Ties, mijn Ties...’

En Djoeke wil zich achteraf houden, stil wil zij wegglippen. ‘Hij moest háar nu maar niet meer zien.’

Maar Ties ziet haar wel. ‘Mag ik... mag ik om de bloemen verzoeken?’, prevelt hij moeizaam.

En Djoeke blijft vragend staan. ‘Dat hoor ik toch niet goed’, denkt zij.

‘De bloemen’, herhaalt Ties, hij steekt er de handen naar uit, hij vat ze aan, hij legt ze naast zich op het kussen, hij ruikt er aan. ‘Zoo’, mompelt hij, ‘nou slaap ik naast de zomer. Wel bedankt nog... nog wel bedankt.’ Hij kijkt niet meer, hij sluit de oogen: het verleden komt naar hem toe in de geur van de zomer. Nu werkt hij weer met Elsie op het land, hij is aan het zichten, de zon verguldt de dikke korenaren, het rieten dak van hun huisje glinstert als baksteen, Elsie bindt de schoven, Geerke brengt koffie.

Op de teenen gaan Aage en Djoeke weg.

Het duurt nog een poosje eer zij weer gewoon luid-op beginnen te praten. ‘Die Ties’, zegt Aage, ‘wil zoo graag de ongeloovige uithangen en de harde - hij is een kind in het kwaad...’

Alleen het mooie blijft Aage bij.

In Djoeke klinken nog scherpe woorden na. Zij knikt toch op een heimelijk-zegevierende manier. ‘Ja, ja, dat is zoo.’

En zij moet al-door een zucht tegenhouden.

Op de kromming van het pad komen zij Bas Roselaar tegen. Bas draagt een bak met gereedschap op de

schouder en zijn duimstok steekt glinsterend uit zijn broekszak.

‘Druk met de karweien?’, vraagt Aage.

‘Het schikt wel’, Bas blijft weifelend staan, hij moet zijn hoofd eenigszins gebukt houden, ernstig kijkt hij onder zijn ondiepe voorhoofdrimpels uit. Een bleeke lang-opgeschoten jongen lijkt Bas nog maar.

‘Bij Dieserink’, vertelt hij, ‘een nieuwe schuur er bij, en het huis van Roobol staat nou onder de kap. Dominé moet 's komen kijken.’

Aage knikt. ‘Weet je ook of er zieken op de Hanenkamp zijn?’, polst hij.

Bas tast in gedachten naar zijn duimstok. ‘Zieken?, nee, dat is te zeggen, die oude vrouw Raven, Bàrta, die sukkelt nog-al tegenwoordig.’ Verlangend kijkt hij de weg af, hij wil graag verder, het werk wacht.

Zoo gauw Aage dat merkt, laat hij hem gaan. ‘Tot ziens dan, Bas. Ik kom wel 's... Zeg Gradeke goedendag.’

‘Dominé’, groet Bas sober. En hij loopt door.

Djoeke glimlacht. ‘Daar kan ik nu tegen’, denkt zij, ‘tenminste... o ja...’

‘Wij moesten’, bedenkt Aage, ‘toch ook een oogenblik bij Gerreke van Driel aanwippen.’

* * *

Zij staan bij het houten keetje van Gerreke.

Jasmijn overhuift het plankenhuis, achter het raampje glundert een rood-witte foksia, de deur is wijd open gezet, zon stroomt naar binnen. Het keetje bestaat maar uit één kamer.

Doch Gerreke zit hoogst voldaan achter haar witgeschuurde tafel, zij glimt van zeep en water, zij heeft

een heldere muts op. Gerreke is in een feestelijke stemming, elk rimpeltje in haar rond appelen-gezichtje lacht, Gerreke is rijk, zij heeft van alles vol-op: zij is tevreden. Ook heeft zij een wondervol nieuwtje.

Al wat zij op de wereld bezit, staat om haar heen: drie stoelen en een tafel, een fornuis met pan en ketel, een bordenrek, vijf theekopjes op een blad met toebehooren, een bedstee in de zijwand, een geit op het grasveldje, een poes onder tafel en een foksia in de vensterbank.

'Wel heden!', rekt Gerreke. Ze zou juist beginnen te breien, het heele gedoe valt haar uit de handen. En zoo oud als ze is, maar ze springt overeind als een piepjong vrouwtje en schuift haastig stoelen bij.

Maar zij vergeet eigenlijk te groeten, zóo vol is zij van haar nieuwtje.

'Nu moet ik Dominé toch wat vertellen', ratelt ze, 'dat wonderbarelijk is! Zoo iets is mij nog nooit wedervaren.' Glunder kijkt zij Aage in de oogen. 'Ziet Dominé niks aan mij?, nee?, heden, hoe is dàt mogelijk! Ik heb een bril op!' Haar ingevallen mondje schaterlacht en haar verschrompelde handen schateren ook. 'Och man, dat is een finaal wonder. Eerst zag ik je op... op een distantie van hier naar Ties Leurnink. En nou zit je als het ware vlak voor mij op de tafel...'

Aage glimlacht.

Zijn oogen vragen aan Djoeke: 'Heb je verstaan wat ze zei?'

Ja, Djoeke heeft het verstaan.

En Gerreke babbelt door. 'Oh, niet in waarheid op tafel, maar naar de schijn. En Mevrouw ook! Zeker en wis, Mevrouw ook. Hier zit je, Mevrouw...' Gerreke wijst midden op de tafel. 'En ik kan je nog dichterbij halen, Mevrouw - heden, heden, nou zie ik Mevrouw

voor het eerst 's goed. Wel-wel, ik dacht dat Mevrouw veel jonger was. Mevrouw valt niet mee, zoo... Mevrouw lijkt me afgevallen, een witte kring om de neus, wallen om de oogen... en een wrat boven het eene oog... ja zeker, ik zie duidelijk die wrat, het kon wel een kleine negenoog wezen, en zomersproeten op de wangen: drie, vier, vijf... acht, als krenten zoo groot, en heden nog toe, wat een rimpels al. Dat had ik toch nooit gedacht: Mevrouw lijkt van achteren nog zoo jong.'

Aage praat er zacht afwerend doorheen. 'Gerreke, Gerreke!, je hebt een betooverde bril op, je ziet met die bril meer dan ik.'

Djoeke is wat warmer geworden. 'Val ik werkelijk zoo hard tegen, Gerreke?'

Maar Gerreke luistert maar half. Zij beschouwt haar gerimpelde bruine handen door de bril. 'En waar die nu op lijken?, ik zou zeggen: spekzwoorden!, zoowaar als ik leef: spekzwoorden, en mijn nagels lijken op schelpen uit... uit de tijd van de Zondvloed. Het is een mirakel! Ja, en elke vlieg, tot de magerste scharminkel toe, wordt een bromvlieg door dat brilleglas van mij. En toen ik die glazen vanmorgen pas voor de oogen had, och-heden, och-heden, de poes onder mijn tafel dat was temet een tijger!'

Aage glimlacht aan een stuk door en Djoeke doet mee.

'Versta je het?', vraagt Aage telkens.

En Djoeke knikt altijd, ook als zij het niet verstaat.

Gerreke zet monter de kopjes uit in het blad. 'Dominé en Mevrouw drinken toch thee?', vraagt ze.

Maar Aage is al-weer overeind gekomen. 'Nee, Gerreke, ik moet weg, hoognoodig...'

En Gerreke vergeet aan te dringen. Verwonderd

observeert zij de décorbloemetjes van een theekopje. ‘Volslagen rozen lijken het, wel-wel, een mensch kijkt er de oogen op uit! Echte rozen...’

Opgeruimd steekt Aage haar de hand toe. ‘Gerreke’, raadt hij, ‘ga voorloopig niet het dorp in met die bril op! Halverwege Wietze Zegers zou je al denken dat je voor de kruidenierswinkel van Himmes stond! “Volk”, roep je daar, “een half pond suiker!” En dan stap je meteen in die mestput!’

‘Kom toch’, weert Gerreke af, ‘wees wijzer! Nou, wat ìs het weer mooi!’ Ze komt dichterbij, ze steekt haar hoofd geheimzinnig vooruit, er brandt haar nog een nieuwtje op de tong. ‘Maar nou heb ik nog niet eens àlles verteld. Ik heb deze bril uit de bus van het ziekenfonds, dat kan iedereen weten. Maar nou vanmorgen...!, er is nog een mand met eiers gebracht vankomsa, en een kaas van wel vier pond, wat zeg ik?, wel vijf... wel zes pond!’

‘Keek je er naar door je bril?’, Aage probeert een ernstig gezicht te trekken, ‘in elk geval: je hebt dan toch maar goede vrienden, Gerreke.’

‘Dat is het nou net’, praat Gerreke nadenkend, ‘ik zou niet weten wie in de wereldsche wereld mij dat brengen kan, al moest mijn hoofd er af, daar!’ Scherpaandachtig kijkt zij Aage aan. ‘Heeft Dominé ook in het minst geen idee?’

En nu is Aage uitermate verbaasd. ‘Ik?, maar Gerreke?, heb ìk het je dan gebracht?, of de vrouw? of Heile?’

Gerreke fluistert: ‘Ik kan in het geheel niet zeggen, wie het gebracht heeft. Dat is het wonderlijkste van alles! Het stond achter de regenbak.’

‘Was het dan wel voor jou?’, plaagt Aage.

‘Och...’, Gerreke stoot met haar elleboog in de

lucht, ‘maar ik heb zoo de gedachte, dat Dominé er meer van weet?’ Uitvorschend kijkt ze.

Dat er geen antwoord komt - dat is het antwoord nu.

Aage glimlacht, hij trekt gekscherend de schouders op - en wendt zich naar de deur.

‘O... dus...’, mompelt Gerreke voldaan, ‘dus...’

Zij wuift hen ook nog na. Zij roept: ‘Nou kan ik weer de wijzerplaat van de kerktoren zien, ik noem het je wat!’

Aage maakt een breed gebaar van verwondering. Hij schudt van de lach. Hij is opeens weer een erg-jonge Aage... Zin om grappen te maken heeft hij, om met een kind te spelen aan de weg.

En Djoeke denkt: ‘Deed Gerreke niet opzettelijk-verwonderd en gewild-naïef?, en stiekem-genieperig?’

Maar dadelijk duwt zij dat omver. Zij denkt met Aage's stem: ‘Natuurlijk deed ze dat niet expres!, en zooals ze was, zoo ìs ze... Argeloos als een kind.’

En dan heeft Djoeke weer dat zegevierende gevoel!

* * *

Als zij bij het laatste huis van het Hessenveld gekomen zijn, en de hoek omslaan naar het dorp, loopen zij bijna tegen de wereldsche-dame-in-het-zwart aan.

Djoeke weet nu al lang, dat het Thea van Heekeren van Bronkhorst is: de vrouw van de notaris.

Thea heeft ditmaal een soepel-geplooide japon aan, zij wuift als een pleureuse. ‘Ach... u-beiden...?’

Zij doet verrast.

Thea is nooit in werkelijkheid verwonderd, noch in werkelijkheid verrast. In een bepaalde periode van haar leven heeft zij het er op toegelegd dat te verleeren: nu

dóet zij enkel maar blij, zij dóet verwonderd, en het is haar een tweede natuur geworden.

Gracelijk laat zij haar hand neerdalen in de vluchtige druk van Djoeke's vingertoppen, en in de vaste greep van Aage's vingers. ‘Het wonderlijke, dat wij elkaar hier aantreffen...’

‘Het is’, erkent Aage, ‘uitermate toevallig.’

Thea's lachje fladdert. Alles aan haar beweegt en leeft, haar paarlen oorbellen wiegelen, haar veerenboa huivert, de fijne krulsprieten op haar hoed rillen. Maar haar grijs-groene oogen kijken alleen maar, zij glimlachen niet, geen lach raakt ze aan van binnen: men kan niet zeggen dat zij leven. Zij kijken zooals kristal kijkt!

‘Ik wacht op mijn man’, vertelt Thea, ‘hij moest plotseling noodwendig bij een boerenman aan, kantoorzaken, enfin... ik kan niet tegen stalreuk, mijn zenuwen trekken er krom van...’ Zij betast de rand van haar hoed, haar oorbellen, de wijde kanten mouwen van haar japon vallen fladderend open.

Elk gebaar dat Thea maakt, zegt nadrukkelijk: ‘Zie, hoe elegant ik ben!’

Djoeke wil er geen erg in hebben, toch let zij er op, ja, zij let op alles.

Thea heeft te veel rood op haar lippen gelegd, zich te overvloedig gepoederd, te sterk geparfumeerd. Zij heeft ook te veel krullen in haar kort rood haar gebrand.

Djoeke merkt het alles op!

Thea beweegt zich - een slanke vrouw is zij, zij legt de vingers tegen elkaar aan - kleine handen heeft zij, zij snuift geringschattend - een mooie Grieksche neus heeft Thea!

Tot vermoeiens toe kijkt Djoeke naar dat alles. Iets

in haar dwingt er haar toe. ‘Ik zou wèg willen hollen’, denkt zij - natuurlijk blijft zij, en luistert.

‘Als u mijn gedachten kent’, heeft Aage beweerd, ‘dan is het in orde.’

Daar staat Thea over na te denken. ‘Ja?, is dàt zoo...?’ Haar glimlach glijdt onzeker heen en weer om haar mondhoeken en verandert plotseling. ‘Daar is mijn man.’

Aage loopt al op de notaris toe.

Van Heekeren is slank, grijs en elegant. Hij groet correct-beleefd, en correct-beleefd praat en luistert hij ook.

De gesprekken splitsen zich.

Het valt niet op dat Djoeke nu voor het eerst iets zegt: ‘Ik dacht dat u nooit wandelde op de middag?’ Zij kijkt niet naar Thea: zij houdt de oogen strak op de gouden koren-glooiingen, de donkere dennen...

Maar Thea laat haar gebaren rusten. ‘Wanneer begin je er mee mij te tutoyeeren?’, vraagt zij terloops. Zij glimlacht mat. ‘Och, dat wandelen, het gaat er net mee als met het rooken en lezen en... en al het andere, men doet het uit verveling. Ik kan mij voorstellen, dat er menschen zijn die opium schuiven! Och, wel ja!, dat botte alledaagsche...’ Er knipoogt iets in haar woorden, zij loopt ineens dichter naast Djoeke, aanmoedigend is zij...

Zij wil een weerklank van zichzelf hooren.

En Djoeke zwijgt in verwondering. Zij kijkt rond in haar leven: nergens is het bot-alledaagsch...

‘Iedere vrouw’, dringt Thea aan, ‘wil daar toch boven uit komen? Ergens houdt de rozengeur en de maneschijn op, en dan komt de nuchterheid... Maar dan ga je zelf iets bedenken. Ik hield als kind al van de

poppenkast...' Diep in haar keel is een droog norsch lachje.

En Djoeke denkt verward: 'Wat wil zij toch?, wat bedoelt zij...?' Heel in de verte van haar gedachten zweeft een antwoord aan.

'Is het dàt?', denkt zij, 'is zij zóo?, dan moet ik haar toch mijden... Ik zal er met Aage over praten.'

En Thea babbelt door: 'Ik ben nu zelfs bezig met een studie over theologie. Je man helpt mij daarbij, enfin, je zult het wel weten. Hij leent mij allerlei boeken, en hij is eindeloos geduldig met zijn uitleggingen, och, het is niet onaardig.'

Djoeke knikt verstrooid. 'O ja, juist.'

'En ik wist het niet eens', drijft het door haar heen.

Een pijn zet zich neer in die gedachte.

'Ik zal van nu aan ook oplettender luisteren naar Thea', neemt zij zich voor. En dan drukt zij haar oor tegen vroeger aan!

Eerst merkt zij niet eens dat zij gedwongen-vlug loopt. Zij wordt er onaangenaam-warm van, zij hijgt, eerst na een poosje merkt zij dat die haast van Thea uitgaat. Thea heeft een gespannen mond, gespannen oogen, zij is benieuwd: zij wil luisteren naar het gesprek van haar man en Aage.

En als zij er wat van opvangen kan, valt het haar tegen. 'Over het laatste Kamerverslag!'

'Excuseer mij even', fluistert zij tegen Djoeke, en loopt vlug vooruit.

'Mag ik', onderbreekt zij in een lach, 'even storen?, ik had ú nog iets dringends te zeggen, Dominé.' Zij loopt al naast Aage voort. 'U moet weten...'

Maar Aage maakt bedenkingen. 'Het spijt me heel erg!, maar ik zal evengoed al over-tijd zijn...' Hij groet Djoeke met de oogen, en neemt de hoed af

voor Van Heekeren. ‘Ik moet de weg bekorten.’

Thea geeft hem gelijk. ‘Lóopt ú nu maar voort. U verliest geen minuut door mij. Ja-ja, u wilt naar die mooie-meisjesklas van u, nu goed!, wij gaan dezelfde kant uit. Ik heb daar ergens ook nog een commissie.’ Vluchtig knikt zij tegen haar man. ‘Tot straks.’ Djoeke krijgt inderhaast een tikje op de arm. ‘Ik wip gauw 's bij je aan!’

En Aage verzekert al voort-loopend: ‘Ik ben direct na afloop bij je.’

Daar slaan zij samen links af.

Een boschpad verbergt hen.

‘Aage had dat kunnen weigeren’, beslist Djoeke in zichzelf. Zij is overrompeld en verstrooid.

Vormelijk vraagt Van Heekeren: ‘Ik mag u zeker nog wel een eindweegs vergezellen, nietwaar?’

En het dringt niet tot haar door.

Maar Van Heekeren is een man van de wereld, hij merkt niets.

‘Mijn vrouw’, verklaart hij ernstig, ‘doet tegenwoordig veel aan zielsproblemen.’ Het klinkt of hij zegt: ‘Zij is dol op tennissen.’ Een lichte spot schuift achter zijn woorden langs. ‘Doet u ook aan zielkunde, Mevrouw?’

Och, Djoeke hoort niet thuis in het land van de spot.

Wat zal zij antwoorden?

Zij is van de wéreld vervreemd.

Maar de notaris kent de wereld uitermate goed - en hij glimlacht geringschattend. ‘Zielkunde - een afgrond in een paar vrouwe-oogen.’ Hij zegt dat niet, hij denkt het.

Eens is er een schaduw over zijn leven heengevallen. Nu ziet hij de wereld door die schaduw heen.

‘Idealisme, Mevrouw’, hoort Djoeke hem op een

gegeven oogenblik beweren, ‘is iets voor een ouderwetsche roman.’

Nu is Djoeke toch weer in staat om een tegenwerping te maken. ‘Kent u Aage dan niet?’, ontglipt haar - ja, ze zegt: Aáge! - ‘hij bestaat immers?, hij is vlakbij u, iedere dag.’

De notaris neemt de sigaret uit de mond, kijkt haar een oogenblik strak aan en steekt de sigaret weer in de de mond.

Dat is zijn eenigst antwoord.

Djoeke verwondert zich daar nog over.

Zij had toch kunnen weten, dat elke daad, ook de meest-nobele voor tweeërlei uitleg vatbaar is!

De notaris kijkt naar het nobele van de wereld, door de zwarte schaduw van zijn leven heen, hij ziet alles - edel èn onedel - een-kleurig, vaal.

Over Djoeke's antwoord denkt hij toch verwonderd na. ‘Eigenaardig...’ Steels let hij op haar. Haar oogen zien er uit of ze iets te verbergen hebben. Hij stelt plotseling belang in haar.

‘Het zal nu prettig zitten in uw tuin?’, vermoedt hij.

En Djoeke knikt absent. ‘Misschien...’ Zij hoort het verzoek niet, dat door die woorden heengaat.

Ties Leurnink's dunne hijgende stem klinkt in haar na. ‘De éerste vrouw neem je uit liefde...’, en de heimelijke woorden van Thea dwarrelen ook in haar rond. ‘Je man helpt mij daarbij. Hij is eindeloos geduldig, och, het is niet onaardig.’ Stijf drukt Djoeke de lippen tezamen. Zij begint daar op het boschpad al een gesprek met Aage over Thea.

Het is de vraag nog, of zij in werkelijkheid van de wereld vervreemd is!

Maar dan midden in dat gesprek valt de stilte haar op. Verward kijkt zij Van Heekeren aan. ‘Het was...

was mij heelemaal ontgaan', verontschuldigt ze onhandig, 'dat wij hier samen liepen.'

De belangstelling van de notaris neemt toe. 'Het komt mij voor', waardeert hij, 'dat u u-zelf bent.'

Bijna streng schudt Djoeke het hoofd. 'Ik doe juist erg mijn best', ontvalt haar, 'om dat niet te zijn! Het is soms heelemaal niet... niet flink, om je zelf te wezen.'

Dit botst tegen een eenmaal-gevestigde opinie aan. 'Wie... wat... wou ú dan...?', het woord 'nadoen' houdt de notaris nog in.

Toch is het of Djoeke het gehoord heeft. 'Aage', vliegt het in haar op, 'nee-nee, toch immers Christus?'

Maar kan men dat zeggen tegen de notaris?

Hij is een cynisch man, als hij glimlacht beweegt er zich iets in 'vroeger'; als hij 'Christus' zegt, grijnzen de groote steden.

'Zachtmoedig bijvoorbeeld', prevelt Djoeke als een kregel-verlegen schoolmeisje, 'als men driftig is.'

'Nu ja!', de notaris begrijpt het. 'U hoort niet voor niets elke Zondag een preek', denkt hij. 'Ik meende', verduidelijkt hij, 'dat u, in deze zin, u-zelf bent: ú studeert niet een rol in, een mooie of een leelijke, een tragische of een komische, ziet u!'

Neen, Djoeke ziet het heelemaal niet. 'Een rol?', herhaalt ze.

Van Heekeren trekt een ontevreden onderlip. 'Kijkt u daar zóo van op?, kent u dat dan zelfs niet van aanzien?', hij glimlacht gemelijk. 'Het bestaat immers?, het is vlakbij u, iedere dag! Een vrouw in een verliefde rol, in de rol van veroveraarster, in de inspannende rol van jong meisje, in de dure rol van elegante vrouw. Een vrouw die de liefde hartroerend uitbeeldt, het moederverlangen, het geloof... de flirt... noemt u

maar op! Nu, die kent u toch wel?' De notaris wordt heesch, hij kijkt recht voor zich uit.

Het is bijna niet te gelooven en toch waar: hij heeft het over de schaduw van zijn leven.

En Djoeke's oogen worden rond van verbazing. Zij ziet Thea plotseling als de Domineesvrouw-van-Blankenheim... Thea tegenover vrouw Wulk, en Gradeke, Thea tegenover Gerreke van Driel: 'Wel-wel, ik dacht dat Mevrouw veel jonger was, Mevrouw valt niet mee zoo!' En Thea buigt zich met een glimlach vol geheimen naar de vriend van haar man toe. 'Ben ik heusch al oud?'

Kleurend schrikt Djoeke op, zij voelt de blik van de notaris op zich en kijkt hem aan. Een wrevelige schaamte slaat door haar heen: het is of zij die vraag luid-op uitgesproken heeft.

En de notaris geeft met de oogen het antwoord: 'Oud?, nee, volstrekt niet, u bent jong...'

Gram wendt zij het hoofd af.

Dan ziet zij ook de pastorie: rustig, oud en vertrouwd ligt het huis daar achter de groote voortuin.

Van Heekeren blijft staan. 'U gaat zeker nog gezellig een kopje thee drinken?'

Ditmaal hoort Djoeke het verzoek!

Zij trekt onwillig de schouders op. 'Nee, ik denk het niet... ik heb nog veel te doen.'

Hij draalt...

En er schemeren Djoeke allerlei beleefdheidsfrases voor de geest: zij kan er niet toe komen die uit te spreken.

Ongewoon-krachtig drukt Van Heekeren haar de hand. 'Ik hoop u spoedig weer te zien.' Hij neemt correct-vriendelijk de hoed af en vervolgt zijn weg.

Djoeke wordt er niet eenzamer door.

‘Veel te doen’, vit zij, en glimlacht verward.

* * *

Zij drentelt doelloos door het huis heen, in een overhoop-gehaalde kamer komt zij Heile tegen.

Schoorvoetend staat zij stil.

Neen, Heile heeft geen zin om te praten, hoog kijkt Heile over haar heen. De gele spitse haarknoop-op-haar-kruin ziet er wrevelig uit.

Djoeke keert zich al weer af. Gedachteloos-lang wascht ze de handen aan het fonteintje in de gang, heftig trekt ze een kam door haar ruige haar.

Er hangt een gele mijmerende stilte in de huiskamer, de tinnen potten en kannen op het buffet glanzen dof, een ivoren Boeddha kijkt spottend-wijs op haar neer. Zij draait het beeldje met het gezicht naar de wand.

‘Bel om thee!’, draagt zij zich op, en ze kijkt zelfs niet naar de bel om. In de leunstoel onder de Koningskinderen gaat zij zitten, haar oogleden trekken.

‘Denk er om’, houdt ze zich voor, ‘je hebt Aage, je hèbt Aáge.’

Maar de stemmen van Ties en Gerreke en Thea mompelen nu niet meer, zij praten luid-op, zij praten schel door elkaar heen...

De zomerkoelte duwt een zoete prikkelende geur door het open venster. Zacht glanzend kijkt de droomerige middag de kamer in.

Djoeke keert zich met haar stoel om naar die warme hooge glans, en dan ziet zij de berg.

Donker en ernstig spiedt de berg tusschen de blinkende boomtoppen door en herinnert haar aan een

uitlating van Aage. ‘Je zult je zelf altijd weer ontmoeten in andere menschen.’

‘Zou ìk als Thea kunnen zijn?’, vraagt zij. En zij waagt het verontwaardigd te zijn.

Maar diep binnen in haar zegt een heldere stem: ‘Kan je dan alleen maar goed zijn voor menschen, die in het verkeerde niet verder gingen dan jij zelf?’

De glanzende ruime kamer is Djoeke toch te nauw en te domp.

Zij loopt de tuin in.

Er is een wirwar van groen om haar heen, kleuren vermengen zich, wiegelen slaperig heen en weer en vloeien uit-een. Niets onderscheidt zij duidelijk.

Zij gaat zitten op een bank onder een lijsterbes, en tuurt strak voor zich uit. ‘Het is immers de moeite niet waard’, wil ze zich inprenten, ‘Thea en dat andere... die anderen... het is immers minder dan niets...?’

‘Werkelijk?’, grijnst dat geringe en het verheft zich, het rijst hoog boven haar uit.

‘Nou... och...’, zucht ze, en oogt voor zich neer. In de verte van haar gedachten bewegen zich droomen, één van die droomen haalt zij naar zich toe.

Zooals een ander mensch een lied zingt, om zich te bemoedigen, zoo zoekt Djoeke een droom uit, om zich te troosten.

‘Er was eens’, neuriet die droom, ‘een arme verkleumde hongerige vrouw-die-bedelde en nooit had ze iets anders gedaan van kind-af. “Alsjeblieft... alsjeblieft”, mompelde zij, en zij klopte aan vele deuren, de kerkedeuren sloeg ze niet over. “Menschen, menschen daarbinnen”, mompelde ze, “alsjeblieft, alsjeblieft!” Maar waar zij om vroeg - dat hadden de menschen niet. Zij ging verder, over bultige wegen ging ze verder. De huid van haar voeten werd dun, er wou geen

eelt aan haar voeten groeien, die vrouw liep haar voeten open aan de ruwe wegen.

En altijd-door vroeg zij om het eene dat er niet was.

Een andere bedelares zegt: “Een kleinigheidje alsjeblieft, een kleinigheidje!” Neen, zíj mompelde: “Een beetje liefde, alsjeblieft, een beetje liefde.”

De groote stad lachte er haar om uit.

De groote stad probeerde altijd te lachen, zij kon toch enkel maar grijnzen. Ja, het groezele leven richtte zich daar tersluiks op, met een donker grijns-gezicht, en prevelde wat achter haar bonte lichten.

“Neen”, zei de vrouw.

Toen ging zij langs vele dorpen.

Zij keek naar de breede gulle dorpsdeuren en strekte haar hand uit en klopte. “Beetje liefde”, fluisterde zij.

Maar de menschen verstonden haar taal niet.

En schaamachtig strompelde de vrouw weer verder.

Zoo kwam zij aan de laatste woning van dat dorp. “Beetje liefde”, snikte ze, “een beetje liefde.”

“Kom mee”, zei de man, die daar woonde, “kom mee.”

Hij zag de wereld door de witte glans van Gods goedheid.

Zijn oogen werden vochtig als hij aan de vuile armoe van de groote grinnikende steden dacht. En hij gaf de vrouw een tuin om in te wandelen, vruchten om te eten, bloemen om in de handen te dragen en zon ook, veel zon voor de oogen, veel zon voor het hart.

“God - Heere God”, zuchtte de vrouw.

“Ken je Hem?”, vroeg de man.

“Wie?”, schrok de bedelvrouw.

“Die je daar aanroept”, zei de man.

En de bedelvrouw bedacht zich lang. “Ik kende Hem in mijn kinderjaren, toen hebben godsdienstige men-

schen Hem verdreven, maar nu is Hij er weer, Hij is hier."

"Blijf hier dan altijd", bood de man aan.

En de arme bedelvrouw wist van verrukking niet wat zij zeggen moest. Altijd stond er een glimlach voor haar klaar, altijd waren er vriendelijke woorden.

Er groeide een rozenhaag om haar leven heen.

De uren glinsterden als juweelen. De bedelvrouw werd onmetelijk rijk.

En haar rijkdom maakte haar bang.

"Als er 's een dief kwam", dacht ze op een donkere nacht.

Later dacht zij dat ook op de dag!

En zij vergat naar de goede glimlach te kijken, en naar de rozen rondom. En zij ging zelfs ìn de tuin van de man over een oude bekende weg van puntige keien en bezeerde haar voeten. Toen schudde die vrouw over zichzelf het hoofd, en zij knorde: "Wat doe ik nu toch?, ik weet toch beter..." En zij zocht de vriendelijke paden weer op, de paden die van geen dorens afweten, en de glimlach van de man wachtte op haar.'

- Djoeke kijkt verstrooid om zich heen.

De tuinpaden dommelen, in-zichzelf-gekeerd zien de boomen er uit.

En Djoeke's handen liggen zoo slap en stil op haar schoot of ze in slaap gevallen zijn.

Zoo gauw ze dat merkt, beweegt ze zich.

De bank is ook hard, scherpe kanten heeft de bank. Zij staat op. Ongedurig drentelt zij van het eene pad naar het andere. Ze plukt een viooltje uit een grasrand, tuurt er strak op neer, en laat het achteloos vallen.

Zij gaat ook naar vroeger terug en komt heel in haar kindertijd terecht.

Vaak zit de angst daar achter haar aan.

Ze loopt naar school toe, er is een benauwd-vol gevoel in haar borst. Ze heeft een rare grijze mantel aan, ruig en met kleppen op de schouders. De kinderen lachen er haar om uit. ‘Een monnikspij’, zeggen ze.

Zij moet een som maken op het bord, neen, ze kent die som niet, nooit kent ze een som. Haar krullen zijn over haar gezicht gevallen, zij staat te schreien voor de grinnikende klas. Nu moet ze schoolblijven, ze wendt haar oogen wat af, en bijt op haar duim: Vader zal boos kijken... Vaders dunne bleeke mond kan ineens opengaan - dan schiet er een woord uit als een kanonskogel. Het is al laat! Hard loopt ze op huis toe, het valt niet mee, het is een heel eind naar huis. Moeder knort vast. Als Moeder knort, gaan er tranen achter de woorden langs, oh, lieve Heer, laat Vader het harde woord niet zeggen!, laat Moeder niet knorren...’

De torenklok van Blankenheim geeft een droge kuch, dat is de kwartiersslag.

Djoeke denkt: ‘Nu kan Aage elk oogenblik thuiskomen.’ En ergens in de verte plaagt een lacherige damesstem: ‘Ja-ja, u wilt naar die mooie-meisjesklas van u!’

Nadenkend schudt Djoeke het hoofd. ‘De ònzin!’ En dan tracht ze na te gaan welke meisjes er op dat uur bij Aage komen. ‘Japke van de Kosteres, Dieneke van Klein-Brinkerink, Mieneke Eibers, ja Mieneke...’, grimmig breekt ze dat af. ‘De omgang met zoo'n vrouw’, zegt ze fel in zichzelf, ‘is... is verderfelijk!’ Ze rukt een grasspriet uit en bijt er op.

Dadelijk bezint zij zich ook weer. ‘Denk er toch om, je bent Djoeke Roemer! Djoeke Roemer ben je immers?’

Ernstig legt zij een belofte af. ‘Ik zal nergens iets

van zeggen, nergens... van niemand... van Thea ook niet!'

Strak kijkt ze de middag in: dansende roode krullen ziet ze in het mijmerende licht onder de boomen, grijsgroene oogen, elegante gebaren...

Een herinnering opent zich als een poort.

En ze loopt het land van vroeger weer binnen.

Nu is ze een jong meisje. De dikke ronde krullen zijn glad gekamd! God gaf ze haar zelf, die krullen. God gaf ze haar van kindsbeen af! Maar Igle Veenema zegt: 'Dat is ijdelheid!' Hij zegt ook, van bloemen in de vensterbank en van vitrage-gordijnen voor het raam: ijdelheid! En er hangen groote vierkante horren en dichte rolgordijnen voor Djoeke's jeugd. En Djoeke's haar is strak weggetrokken in een harde vlecht, zij draagt een stijve ouelijke jurk en plompe schoenen en dikke eigen-gebreide kousen. Zij loopt voorbij een spiegel en de spiegel zegt: 'Je bent leelijk!' Schuw gaat ze verder, en ze komt nog eens terug ook. Maar de spiegel blijft er bij: 'Léelijk ben je!' En zij denkt: 'Leelijke menschen, wat kunnen die verwachten van het leven?' Stijf knijpt ze zich in de handen, ze knijpt zich zoo in de handen, dat het pijn doet. Ja, altijd is er angst geweest, altijd!

- Djoeke wil het wit-geverfde koepeltje aan de boschkant binnen gaan - het is haar daar te warm.

Langdurig zoekt ze naar een plekje op het grasveld - in de zon is het niet uit te houden!, in de schaduw tocht het!

De torenklok van Blankenheim speelt het uursliedje.

Harde klanken stappen door dat liedje heen, zware schreden...

Er komt een hooge snelle klop in Djoeke's keel. Zij wacht en luistert, luistert en wacht. 'Iéts zal ze toch van Thea zeggen! Iéts...'

Heile is hardhandig met haar keukengerei bezig: het klettert, het rinkelt, wasem kruipt door het open raam, een brand-reuk!

‘Ja’, denkt Djoeke gelaten, ‘het eten...’

En veel meer denkt ze niet.

* * *

Als de torenklok het halfuursliedje speelt, komt Aage thuis, hij loopt langzaam, hij houdt de oogen neergeslagen. Hij ziet er uit of hij van een zwaarzieke komt, of van een stervende...

Schrikachtig flakkert het door Djoeke heen: ‘Ties Leurnink dood?’ En ze loopt snel op Aage toe.

Hij groet onbestemd. De bleekheid van zijn wangen lijkt zich ook uit te spreiden over zijn oogen.

‘Een zieke?’, vraagt Djoeke.

Allerlei gedachten houden hem nog bezig. En hij kijkt haar vaag-verbaasd aan. ‘Een zieke?’

‘Omdat je zoo laat bent?’, aarzelt ze. En ze denkt: ‘Het is of Aage midden in een uitgestrekte stilte loopt.’

‘Laat?’, herhaalt hij, hij haalt zijn horloge uit, en tuurt er op. ‘Ja’, geeft hij toe in een zucht, ‘het wordt altijd later...’ En dan loopt hij voor haar uit, het huis in.

Hij legt een paar boeken op de rustbank in de gang, en wascht zijn handen. Al-door staat die dichte lange stilte om hem heen.

Hij doet of hij alleen in huis is.

Wat onthutst loopt Djoeke de huiskamer in.

Daar is alles in orde.

De tafel is gedekt, er staan bloemen bij Aage's bord.

Gemakkelijk is dat wel, een meisje, dat heelemaal zelfstandig de huishouding doet: alles loopt vlot, er raakt niets van zijn plaats!

Soms verzet Djoeke iets in de kamer, een bekertje, een stoel... En binnen het uur staat alles, als bij tooverslag, weer op de oude plaats.

Het Boeddhaatje heeft zich ook al weer omgedraaid naar de zon, en kijkt spottend-wijs op haar neer. ‘Nu wàs dat ook gek’, geeft Djoeke toe. Zij houdt niet van dat dikke gele Boeddha-gezichtje, toch zal het daar wel altijd op zijn plankje blijven staan!, en rustig-tevreden glimlachen.

In gedachten verplaatst Djoeke het olie-en-azijnstel, de matjes voor de schalen. En gedurig piekert ze over Aage. ‘Hoe komt hij zoo stil...? Wat is dat?’

Heile brengt nog het een en ander binnen, en legt de matjes weer op hun vaste plaats terug, het olie-en-azijnstel komt ook weer waar het hoort te staan. Steels kijkt ze rond of alles verder goed staat! Ja, alles staat goed!

Djoeke ziet het, er springt iets in haar overeind dat sterk en gloeiend is, haar hartslag verdubbelt, haar adem hapert, het gaat ineens niet meer om een kleinigheid!

De ergernissen hebben vat op Djoeke.

Felle woorden razen er door haar heen. ‘Heile, nu laat je voortaan de dingen staan, waar ìk ze zet, begrijp je! En maak nu dat je wegkomt, de kamer uit, ik kan je niet langer zien.’

Maar dan loopt Aage langs haar heen, Aage in zijn wonderlijke stilte - en de booze woorden worden niet uitgesproken. Een zachtmoedige droefheid wil zich verschuilen in Aage's glimlach, hij schuift een stoel bij tafel, en kijkt Djoeke aan: ‘Het spijt me eerlijk dat het zoo laat geworden is.’

‘Ben je... ben je erg moe?’, vraagt Djoeke onzeker.

Zonderling-lang denkt hij daarover na. ‘Moe?’, hij ontkent het niet, hij stemt het ook niet toe.

‘Kom’, prevelt Djoeke, ze vouwt de handen ineen tegen haar borst, en sluit de oogen.

Zij bidden.

Er is iets in hun gezicht, dat voor een oogenblik uitrust.

‘Lieve Heer’, fluistert Djoeke enkel - dat lijkt zoo weinig, het is toch een lang gebed.

Daarna gaat alles weer als altijd.

Djoeke neemt de deksels van de schalen, de groente is niet tot moes gestoofd, het vleesch is niet taai geworden, en de aardappels zijn heel gebleven.

Het interesseert haar toch maar matig, zij kijkt aandachtig naar Aage. ‘Hoe kwam het dat je zoo laat was?’

Hij strijkt met de rug van zijn hand over de oogen - of hij tijd wil winnen. ‘Oh’, heldert hij terloops op, ‘ik was... ik was nog even bij Mevrouw van Heekeren. Zij had een paar boeken op-zicht, een heel pakket eigenlijk, ze wou mij raadplegen.’ Al-pratend gaat hij weer naar zijn stilte terug.

Maar Djoeke vergeet door te eten, strak tuurt ze op Aage's lange witte oogleden. ‘Voor... die studie?’, stoot ze als buiten adem uit.

Aage bedenkt er zich op. ‘Studie?, hoezoo?, ze wil wat weten over Oostersche en Westersche godsdiensten. Zij vroeg mij ook naar allerlei dingen over de Woodbrookers. Ze heeft werkelijk veel belangstelling...’

Nog altijd heeft Djoeke dat kort-ademige in haar stem: ‘Ze vertelde me vanmiddag dat je haar hielp. Ik hield me maar of ik alles wist, ik hiéld me maar zoo, zie je. Het zou anders zoo'n gekke indruk maken.’

Aage kan haar niet goed volgen. ‘Alles... wìst?,

wat... alles?' Och, Aage heeft er zijn gedachten niet bij. Hij behandelt het heele geval als een futiliteit.

'Dat helpen', schiet hem dan nog te binnen, 'het is de moeite niet waard. Titels van boeken opgeven, een enkele maal iets uitleggen. Maar, het is een feit, zij doet er erg haar best op, alles te volgen...'

'Daar stak zij zelf de draak mee', verklapt Djoeke.

Aage begrijpt het wel. 'Och, een bepaalde stemming, misschien een zekere schroom, een mondaine vrouw als zij, en dan God zoeken...' Aage knikt in gedachten, hij komt toch niet achter zijn stilte vandaan.

'Van Heekeren', verraadt Djoeke, 'klaagde over haar.'

'Dat moest een man nooit doen', keurt Aage af, 'een vrouw ook niet, natuurlijk!' Hij maakt een vaag gebaar, met dat gebaar lijkt hij het onderwerp af te sluiten. Dan trekt hij zich weer in zijn gedachten terug.

'Dat stille... verstrooide', redeneert Djoeke met zichzelf, 'heeft hij toch wel meer gehad...? Zelfs op onze huwelijksreis. En toen hinderde het me niet zoo...'

Stijf knijpt ze haar handen ineen op haar schoot, zij wil Aage uit zijn stilte vandaan halen. 'Morgen over veertien dagen komt Rein.'

'Ja', knikt hij en de zachte deemoedige rimpel aan zijn mond strekt zich uit over zijn wang. Hij wil dooreten, het gaat toch niet, hij moet het opgeven. Als tegen wil en dank legt hij mes en vork neer.

Djoeke belt hevig. 'Ze kon zich best voorstellen dat iemand uit verveling opium schoof.'

'Wie?', vraagt Aage afwezig. Maar vóor Djoeke het gezegd heeft, weet hij het al weer. 'Oh, Mevrouw van Heekeren? Ja, zij is bijna altijd alleen. Ondanks

haar wereldwijze bespiegelingen en haar elegantie, heeft zij toch iets dat mijn medelijden opwekt. Ik heb haar al gezegd, dat ze maar veel bij jou moest komen en, o ja...' Er was Aage bijna iets ontgaan, nu schiet het hem weer te binnen. 'Maandag moest Van Heekeren uit, ze kan dan zeker wel te-eten komen bij ons, hè?'

Heile klopt aan. Het is maar goed dat Heile nu juist aanklopt en binnenkomt.

Djoeke's mond springt open. Nu zou er een woord kunnen komen dat knalt als een kanonschot.

'Hij hoorde toch hoe ik over haar praatte', schiet het fel in haar op, dat eene zinnetje komt telkens weer terug.

En Heile stapelt bedaard schalen en borden in de dienbak, en verzamelt rustig het gebruikte tafelzilver. Dan schuift ze een schaaltje met rijst tusschen twee schoone bordjes in en zet - dichter bij Aage dan bij Djoeke - een mandje met vruchten neer.

Als Heile de kamer uit is, komt Aage niet meer op zijn vraag terug.

'Ik heb niet veel trek vanmiddag', erkent hij, en neemt maar weinig van de toespijs.

De rimpels in zijn gezicht spannen zich over een zorg heen, een droefheid. Hij is haast doorzichtigwit, hij ziet er uit of hij ziek zal worden.

De Kosteres heeft verleden week gezegd: 'Ik geloof nooit, dat Dominé een lang leven beschoren is.'

Djoeke's gespannen handen vallen open. Zij zou luid-op willen verbieden: 'Stil, vrouw Wulk!, dat mag je niet zeggen, vrouw Wulk!'

Werktuigelijk houdt zij Aage de vruchten voor.

'Ja', wil hij dan nog monter glimlachen, 'een mandarijn.'

Zij neemt er zelf ook een, en proeft amper wat ze

eet. ‘Een vrouw met oogen van glas’, schimpt ze.

En ze haalt ook nog een ander over de hekel: ‘Al-met-al een doodgewone jaloersche vrouw.’

Als zij van tafel opstaan, kan Djoeke er zich in schikken, dat Thea te eten komt. ‘Omdat Aage er niet op doorging!, nee, omdat hij zoo absoluut vertrouwde, dat zij er niets op tegen zou hebben.’

Zij geeft zichzelf ook nog een goede raad naderhand. ‘Je let maar zoo min mogelijk op! Laat ze daar toch zitten. Aage heeft zijn werk.’

* * *

Een uurtje later moet zij zich herhaaldelijk vermanen: ‘Kijk nu toch niet met je oogen-van-vroeger! Wat heb je telkens achterom te kijken...?’, diep zucht ze daarbij.

Aage moest aan zijn werk, zij zit alleen in de huiskamer.

Nu en dan hoort zij zijn stap boven het plafond, hij verschuift een stoel, hij kucht.

Dan is het weer lang stil.

De Koningskinderen verwazen al een beetje van schemer, het Boeddhaatje glimlacht. Aan het open raam fluistert de zomer...

Djoeke hoort het niet. Zij buigt zich voorover, de ellebogen stut ze op de knieën, de handen legt zij over de ooren heen. Zij doet het gesprek met Aage telkens weer over in haar gedachten, telkens anders, telkens feller. Zij zwijgt nu ook niet als Heile binnenkomt om de tafel af te nemen. ‘Hoe kun je het me vragen!’, hijgt ze.

Zij ziet Thea in haar gladde zwarte japon, de japon die haar als op de lange slanke leden geschilderd is.

Een gittengordel draagt zij om de heupen, die hangt met een kwast in haar schoot af. Dwaas koestert zij die kwast tusschen haar dunne witte vingers, zij liefkoost hem, zij laat hem ook weer vallen. ‘Let hiér op’, fluistert elke beweging, ‘let dáar op.’ Thea buigt zich naar Aage toe. ‘Ik heb nog iets met u te bespreken, Dominé, mag ik ook op uw werkkamer komen?’

Plotseling staat Djoeke op.

Zij beweegt zich zoo onzeker of zij pas wakker geworden is. Morsend schenkt zij thee in, voor Aage. ‘Ik zal hem zeggen’, neemt zij zich voor, ‘dat ik haar toch niet ontvangen kan! Ik kan niet!’ Driftigvlug klimt ze naar boven, de volle kop thee bibbert op het blaadje.

En in zijn kamer zit Aage midden in een strakke eenzaamheid, ingespannen te werken. Zijn pen rent over de bleeke lijntjes van een lange smalle blocnote, hij is bezig aan een hoofdartikel voor een van zijn couranten.

Onzeker staat Djoeke daar met haar booze besluit. ‘Je thee...’

Aage knikt in gedachten. ‘Dank je.’ Zinnend staren zijn oogen langs haar heen, hij zoekt een uitdrukking, een zinswending... Hij vindt die ook, zijn pen rent verder.

Djoeke wacht nog even.

Zij hoopt dat Aage zeggen zal: ‘Blijf je niet? Ga je al weer weg?’

Neen, hij heeft het veel te druk daarvoor. De stilte om hem heen is te dicht. Als zij weggaat, zegt hij uit-de-verte: ‘Dag...’

‘Aage?’, prevelt zij, en een groet is dat niet, het is een vraag.

Maar hij heeft daar geen erg in.

Traag loopt zij naar beneden terug. ‘Ik doe het toch niet.’

* * *

Als zij in haar bed ligt, denkt zij dat nog. ‘Nee, ik kan er niet toe komen. Ik hoef toch ook niet àlles goed te vinden.’

Aage's hand zoekt de hare over het dek. ‘'Nacht’, er kreunt iets in zijn stem, hij streelt haar vingers.

‘Aage’, zucht ze.

En ze denkt: ‘Morgen moet ik het hem zeggen, morgen, nu niet, hij is moe.’

Klaar wakker is ze, ze zal vooreerst niet inslapen. Een benauwd vol gevoel heeft zij in de borst, schrijnende randjes komen er om haar oogen.

Er strompelen oude vertellingen op haar toe, vroeger zet zijn poorten wijd-open, veel vrouwen bewegen zich in dat oude land, de schaduw van de wereld valt breed over hun leven heen, zij slaan een verkeerde weg in, zij verdwalen... Thea's trekken hebben die vrouwen en Thea's gebaren.

Later is Thea er ook met strak weggetrokken haar en harde vlechten, een stijve dorpsjurk aan. ‘Ken je me niet?, herken je me niet?’

Verschrikt opent Djoeke de oogen. ‘Was het een droom?, een droom van éen seconde? Of was het... het antwoord op de berg: je zult je zelf van vroeger altijd weer ontmoeten in andere menschen...?’

Het raam staat open, hoog en geheimzinnig ruischen de boomen, de strakke nachtlucht flonkert.

God draagt de glans van Zijn sterren naar haar toe, en Zijn zuivere nachtkoelte. Hij brengt haar de geur van het bosch.

Djoeke kruist de handen over de borst. ‘Laat de Heere God toch niet boos op mij worden, laat de Heere God mij toch evengoed liefhebben... ik kan het kwade niet ontvangen, ik kan het niet...’

Het torenliedje hapert of het bevroren is.

En de maan zet maar een matte glans op de ruige kruin van de berg.

Djoeke slaapt in met Aage's hand in de hare, en met het hoofd op de arm.

Altijd lijkt zij nog een beetje op het bange kind in de monnikspij, en ook op het jonge meisje met het strakke haar, dat niets van het leven durfde te verwachten.

Onwezenlijk-mooi en onbegrijpelijk-verleidelijk zweeft Thea door haar droomen heen. Zij danst als een elf uit een sprookjesboek, zij heeft glazen muiltjes aan met een parelmoeren weerschijn. Maar er zijn barsten in die muiltjes.

‘Ga maar naar mijn vrouw’, noodt Aage in de verte, ‘mijn vrouw maakt ze weer heel.’

En God zegt van dichtbij: ‘Je hamer en je spijkers deugen er niet voor, Djoeke Veenema.’

Verschrikt kijkt zij op, en een stilte neemt haar weg, binnen in die stilte vaart zij over een spiegelende doorzichtig-blauwe zee. Zij ligt in goud-geel duinzand en loopt op bloote voeten naar schelpen te zoeken. ‘Ik zou alle menschen goed willen doen’, denkt ze, ‘tot mijn grootste vijand toe.’

Nu opent de stilte zich: God brengt haar de morgen.

Hij zet de zon in haar hooge vensterbank, hij laat de vogels voor haar zingen. Hij giet de zoete geur van de zomer over haar uit.

Djoeke slaat de oogen op.

En het eerste wat haar invalt is: ‘Ik kan het toch

werkelijk niet, ik kan het niet.' Steels kijkt zij naar Aage om.

Hij slaapt nog, de rimpel aan zijn mond beeft licht, en onder zijn oogharen ligt wat vochtigs: droefheid heeft zijn gezicht plooierig bijeengeknepen.

'Ik zal het hem wèl zeggen', bepaalt Djoeke in zichzelf, 'maar vandaag niet, hij heeft ergens zorg over. Dus morgen of... of overmorgen, in elk geval eerdaags...'

En dan kijkt zij verwonderd op.

De Heere God glimlacht tegen haar in het schrale getjilp van een kleine vale musch.

[IV]

ER ZIJN DAGEN DIE ALS BLOEMEN OPENSPRINGEN, STRALENDE LICHTRANDEN HEBBEN ZIJ EN EEN GOUDEN HART. GODS GLIMLACH GAAT DICHT OVER DIE dagen heen, blank staan zij in het leven, zij groeien tot aan de hemel toe.

Later als de lange gespannen schaduwen komen, denkt men nog dikwijls aan die hooge lichte dagen terug, en men noemt ze een tooversprookje van God, en men fluistert met hen, en men geeft hun lieve namen.

Er zijn ook gedachten zoo wit en doorschijnend als zonnestralen, zij verwarmen het hart, zij maken de oogen licht, zij kennen alleen maar de goede dingen van het leven, ja, zij zien zelfs van het kwade het goede, dicht gaat Gods glimlach over die dagen heen.

Er zijn uitverkorenen onder de menschen die dit reeds ervoeren in hun jeugd.

Djoeke weet het nu eerst - na een halve menschenleeftijd - en tòch voelt zij zich een uitverkorene Gods.

Zij mijmert over de geur van een bloem, een liefdeswoord van Aage, de stralende oneindigheid van de sterrenhemel, en een wonder buigt zich diep over haar heen. Hoog groeit zij uit zichzelf vandaan. Zij kijkt op haar kleine gedachten van gisteren met bevreemding neer, zij beschouwt verbaasd haar kleine daden van eergisteren. ‘Deed ik dat?, was ik zóo?’

Dan is zij in staat, wijs en groot, bij een nietige verkrompen Djoeke neer te hurken! Er komen meewarige woorden in haar op...

Maar de liefde voert haar weg van zichzelf.

En een droom is dit niet, en geen waan.

Zij zit aan het open venster en zij slaat de armen om het dorp heen. ‘Ik hou van je uitgemergelde

gaterige muursteen, kerk, en van je verbleekte heilige kleuren, huizen... Och menschen daarginder, menschen, ik hou zelfs van jullie stuurschheid. Want achter je stuurschheid klopt toch immers een trouw goed hart?'

Dankbaar buigt zij zich, daar in haar stoel, over de gemeente heen, en zij prevelt: 'Aage is het waard dat jullie hem liefhebben, Aage, ja, dubbel en dwars, hoor menschen...'

Ook kan het Djoeke overkomen dat zij op de teenen rondloopt, om Aage's stilte niet te verstoren, zij fluistert, zij beweegt zich behoedzaam. Met geen enkel gebaar wil zij Aage's eenzaamheid aanraken, met geen enkel woord wil zij door zijn stilte heendringen.

En veel meer dan een glimlach is zij dan niet, een glimlach die boven vele - véle angsten uitgetild wordt!

Heden is het ook zoo met Djoeke.

God reikt haar de dag over, witte lichtstralen schieten uit die dag, de dag heeft een heiligen-krans van licht.

'Djoeke', zegt God binnen in haar, 'dit is Mijn dag, denk er goed om, Djoeke.'

Zij opent de oogen, ja, zij ziet het al: het blauwe luchtruim is plechtiger, het licht gewijder, de rust van het land doordringender. Het leven houdt zich nu afzijdig.

De gedachten trekken door een ijle wijdheid heen, het is of het hart geen wanden heeft.

'Heer', antwoordt zij, 'alle dagen zijn toch van U, van U alleen?'

En een liedje wendt zich naar haar toe in de lijsterbes, en de geur van de zomer omvat haar.

Zij denkt aan Aage.

Maar Aage is al opgestaan. Aage zit temidden van

zijn gedachten in zijn kamer, en werkt aan zijn preek.

Zóo 'werkt' Aage op deze dag...

Hij zit achter zijn schrijfbureau, en het witte kruis schittert, en de Bijbel is opengeslagen, en er ligt wit papier op een vloeiblad.

Aage houdt de handen stijf ineengevouwen onder de kin, en de oogen houdt hij in de zon. Gespannen trekken heeft hij, men ziet duidelijk de klop in zijn slapen, zijn voorhoofd is vochtig, dringende gebeden bewegen zich in de rimpels van zijn gezicht.

Tot laat in de nacht heeft hij dan al gewerkt, hij sloeg oude boeken open, hij raadpleegde groote denkers, hij legde de handen over de dicht bedrukte vellen heen, of hij de woorden wou dwingen zich voor hem te openen. Hij worstelde met eigen gedachten - met eigen onmacht, hij worstelde met de wijsheid van de groote theologen.

Als Djoeke lang-al ingeslapen is, is Aage nog op zijn kamer. Als Djoeke ontwaakt, is Aage al weer naar zijn kamer toe.

Onbekwaam als een kind voelt hij zich, en nooit is hij grooter dan in dit gevoel van kleinheid en onkunde.

Het witte kruis lijkt zich hooger op te richten en de letters in de boeken vervagen.

Aage kijkt niet meer naar die letters, hij legt de handen voor de oogen, hij laat de wijsheid van de beroemde theologen los.

God geeft hem in wat hij zeggen moet.

'Vergeet dit niet, Aage', brengt God hem te binnen, 'en denk hieraan en daaraan...' Hij wijst verschillende menschen in de gemeente aan: 'Die eenzame vrouw zal er zijn, en de vrouw die ongeneeslijk ziek is, en die man met zijn heimelijke verdriet en die kinderen

in de rouw. Vele zonden zullen ook bang toeluisteren, Aage, denk er om.’

Eerbiedig hoort hij toe.

Dan komt er een oogenblik dat zijn handen wegzakken. Er staat een diepe glans in zijn doorzichtige oogen, zijn strakke trekken ontspannen.

‘Ja, Heer’, zegt hij gehoorzaam als een dienstknecht, ‘ja, Heer.’

En nu wordt Aage's preek geboren.

- De oude ernstige vertrekken in het huis, weten wat daar boven gebeurt, zij glanzen ingetogen, zij zien er vermanend uit. ‘St... stil.... voorzichtig, zàcht!’, zeggen die vertrekken.

Men hoort Heile niet in de keuken.

Men verneemt Djoeke's stap niet in de slaapkamer. Zij zet de ramen wijder open, glinsterend golft de ruimte op haar toe, de zomer ligt daar tusschen twee gouden horizonnen in.

Djoeke slaat de armen uit, zij heeft breedere gebaren, gebaren of zij zich nergens aan stooten kan.

Nauwlettend, en toch als terloops, kleedt zij zich aan.

Zij kijkt het raam uit en zij denkt: ‘Nu weet ik eigenlijk eerst wat blanke vreugde is, blànke vreugde - ja.’ En zij lacht in zichzelf. Zij zou ook luidkeels willen zingen.

Neen!, stil voor Aage!

De witte booggang luistert scherp naar elk gerucht, het heele huis trouwens...

Djoeke snijdt brood in de huiskamer.

Als men Aage thans zijn brood niet brengt, vergeet hij te eten.

Het groote puntige broodmes flonkert in de zon, de glimmende broodkorst knappert. ‘Vreemd’, glimt het even in haar op, ‘dat ìk dit doe.’

Een deurscharnier piept, een vloerplank kraakt. Heile komt binnen. Heile steekt het hoofd wat vooruit, het is of ze haar kleine scherpe neus in de stilte prikt. ‘Ik wou juist de boterhammen naar boven brengen.’

Djoeke kijkt naar haar, door een innerlijke glimlach heen, een goed ijverig kind is die Heile. ‘Dat zal ìk nu voortaan doen’, bepaalt ze zachtzinnig.

Waarom moet Heile zich dan toch schamen?, zij wordt rood tot aan de ooren toe. Een deurscharnier piept, zij is al weer weg.

Djoeke denkt er verder niet over na.

Een volledig ontbijt zet ze gereed op het blad, thee is er ook bij natuurlijk, thee in de fijnste blauwe kop die zij bezit! ‘Net als bij vrouw Wulk’, lacht zij in zichzelf. En nauwgezet let ze op, of ze niets vergeten heeft. ‘Nu nog wat zon’, bedenkt ze, ‘nu nog wat zomer!’

Ze haalt een trosje roode bessen, een pluimpje reseda en een paar takjes tijm uit de tuin, en steekt de steeltjes door het wit-wollen oor van de eierwarmer, die eierwarmer ziet er opeens zoo vroolijk uit, of hij heimelijk in de lach schiet.

Behoedzaam gaat Djoeke naar boven. Zij kan Aage's kamerdeur onhoorbaar openen. In die kamer is de stilte stralender dan ergens anders in huis, het licht is er warmer.

Aage staat aan het raam, in de zon, hij zoekt verzen uit voor de godsdienstoefening, maar hij heeft zijn gedachten nog bij de preek.

In één oogopslag ziet Djoeke het.

Zij zet het ontbijt neer tusschen een paar toe-geslagen boeken: de Commentaar van Holtzmann en de Leidsche Vertaling, en wil weer stilletjes weggaan.

‘Niet kijken’, legt zij zich op, ‘niet naar hem

kijken.' Op hetzelfde oogenblik doet zij het toch!

Zij denkt een afgetrokken blik te zien.

Maar de stilte is voor een oogenblik van Aage's oogen afgegleden: hij ziet de tijm en de bessen, hij ziet Djoeke die op de teenen rondloopt of ze bij een zwaarzieke is. En een witte glinstering springt in hem overeind. Met een diepe glimlach kijkt een herinnering naar hem om: het Wadden-eiland in de zomerzon en zij beiden in het bruisende water, zij beiden in de warme luwte van een duinpan, en de hemel schittert zoo, en het leven is zoo goed... De eene herinnering trekt in een minimum van tijd de andere mee: zij komen op de pastorie, zij staan op de berg... Een mensch kan niet nagaan hoe dat mogelijk is: alles bij elkaar duurt dit geen seconde!

Over Holtzmann heen steekt hij haar de hand toe. 'Als ik jou toch niet had!' Warm, als in een bed, ligt een vrouwenhand in een mannenhand.

Een wonderlijke weerschijn kan het leven hebben.

Als Djoeke haar gevoel - het blijde en het groote - in kleuren moest omzetten, zou zij zeggen: goud en lila... Er zijn ook woorden als blauwe zomerwolken, stralend, mild en beschuttend drijven zij door een menschenziel heen.

En wat ook heel wonderlijk is!, men kan zich van iemand afwenden en zijn glimlach vasthouden. 'Laat ik je nu toch niet storen', fluistert Djoeke, en zij gaat dan wel de kamer uit, maar niet uit de glans van Aage's oogen.

Droomerig loopt zij door de tuin. Zij legt de handen op de rug en glimlacht verzonken. Overal is het heerlijk in de tuin, volmaakt wind-stil op de tochtige hoeken, koel op de heetste plekken!

Zij kijkt naar de bloemen, ademende wezens zijn

het, elke bloem is een persoonlijkheid, zij kijken haar diep in de oogen, deze persoonlijkheden. Djoeke betrapt er zich op, dat zij knikt...

Zij slaat de handen om een bemoste boomstam heen en glimlacht als een kind. ‘Door je mantel heen, voel ik je hart kloppen!’ Een oogenblik sluit zij de oogen. ‘Wat is het nog vroeg’, denkt zij, ‘de vroegte drukt zich vast tegen mijn gezicht aan.’

Dan kijkt zij weer rond.

Er glinsteren nog dauwdruppels aan de grashalmen, er staat een dun grijs-blauw waas onder de dicht ineengegroeide boomen, in dat waas ligt een droom van de ochtend.

Maar de hooge donkere berg is wakker, de berg vangt de zon op, de dennestammen glanzen als parelmoer, de dennekruinen wuiven.

En het lievenheersbeestje aan Djoeke's voeten heeft ook de slaap uit. Hij klautert verkennend over een boomwortel heen, hij zit in een omgekeerde schelp, als een visscher in een bootje.

En over de vergulde trotsche berg, en over het nietige roode kevertje, over de schaduw en over de zon, buigt zich voelbaar de Liefde.

Djoeke weet plotseling dat zij onder Gods zegenende handen staat. Zij verwacht nog meer wonderen!

Misschien zal de geur van de zomer nu in een goudroode fonkeling overgaan, misschien zal die vlammende fonkeling zich omzetten in een machtige melodie. De donkere dennen zouden een statig koraal kunnen aanheffen: ‘Wij loven U, o God, wij prijzen Uwen naam.’

Diep haalt Djoeke adem.

Waar staat het ook? ‘Hetgeen het oog niet heeft gezien en het oor niet heeft gehoord en in het hart eens menschen niet is opgeklommen...’

Ja zeker, iets daarvan is er in deze ochtend.

‘Ik weet nu haast’, denkt Djoeke, ‘hoe het de gelukzaligen te moede zal zijn.’ Luisterend buigt zij het hoofd. De echo van een vertrouwde stem gaat door haar heen. ‘Als ik jou toch niet had!, als ik jou toch niet had!’

Wonderlijk-hel kan het leven glanzen in een paar simpele woorden.

* * *

Aage en Djoeke loopen het bosch in, een sprookje ontvangt hen.

De zomer strekt zich voor hen uit op het ruige groene pad, de zon werpt zich aan hun voeten. Een kristallen klokje klingelt in het bosch - neen, een vogelstem, een dwerg gluurt achter een boomstam uit, neen - een paddestoel!

Achter een rand van beuken nijgen de korenvelden, de bloemen glimlachen, de glimlach van de eene bloem lijkt in het minst niet op die van de andere, dicht buigen de boomkruinen zich naar hen toe.

‘Dit is van alles het mooiste’, valt Djoeke in, ‘het gaan naar de kerk.’

Aage's gezicht verzacht of hij een kind hoort praten. ‘O ja...?’

Als zij tegenover elkaar aan tafel zitten, verzekert Djoeke dikwijls: ‘Dit is nu het allermooiste, dit huiselijke...’

En als hij haar bij de schemerlamp uit een boek voorleest, fluistert zij ook: ‘Ik kan mij niet voorstellen dat er iets mooiers is dan dit...’

Het schiet Aage plotseling te binnen, hij kijkt of hij zich naar een kind toebuigt. ‘Werkelijk?’, vraagt hij, en in die vraag beweegt zich een lach.

‘Ja zeker!’, Djoeke knikt ernstig, ‘vèr wèg het mooiste! Maar dat vind jij toch ook?’

Aage geeft daar geen antwoord op. Hij denkt: ‘Ik vind het soms het mooiste bij een oude doodzieke boer, in een schuur die naar koemest ruikt.’

Maar Djoeke is nog niet zoover, dat zij dit kan begrijpen.

Onder haar hand uit, kijkt zij naar het dorp: klein, ootmoedig en vroom ligt het daar achter een waas van zon en nevel, en het grijze torentje klept...

Zij glimlacht tegen het torentje, zij glimlacht ook tegen de berg, en kijkt aandachtig het bosch in.

Onder de donkere dennen verbergt zich een geheimzinnig bestaan. Voetstappen sliffen - kabouters halen honing uit het bosch. Een geur suist door het groen - kabouter-vrouwen bereiden een gerecht. En de boschkoningin kamt zich daar ergens, achter een gordijn van schaduw, met een elpenbeenen kam de lange goudgele haren uit. Zij zet een kroon van dauwparels op, zij hult zich in de koralen kleederen van de lijsterbes.

Djoeke zal er Aage iets van vertellen. Zij doet de mond al open. ‘Neen, stil toch, hij denkt aan zijn preek!’

Maar aan zijn preek denkt Aage dan toch niet. Hij let nu ook niet meer op Djoeke, die raadselachtige stilte is weer over hem heen gevallen. Hij ziet een paar groote verschrikte vrouwenoogen, oogen vol pijn en liefde... En de deemoedige rimpel aan zijn mond beeft.

Dadelijk kijkt Djoeke weer voor zich uit. ‘Geen woord mag je zeggen’, stelt zij vast, ‘eer Aage zelf begint...’

En dan luistert zij opmerkzaam naar de zomer.

Wonder-mooi zingt er een vogel in het bosch.

Hoe innig-goed moet God geglimlacht hebben, toen Hij die sprankelende muziek-stem aan de vogel gaf.

Djoeke ziet het als voor haar oogen gebeuren.

God nam een handvol avondrood en een zonnestraal van de ochtend, Hij maakte een groote zilveren ster van de hemel los, brak die aan scherven, en blies in dit alles de adem des levens - toen schalde de stem van de vogel door het bosch.

Djoeke glimlacht stilletjes in zichzelf, en stilletjes-weg praat zij met al wat leeft.

'Korenhellingen', vraagt zij, 'geven jullie er om dat ik zoo van je houd?'

'Ja', wuiven de korenhellingen, 'véél geven wij er om.'

Zij blikt naar de hooge dennen op. 'Jullie kijken mij na, zoo lang je maar kunt. Is het mogelijk dat jullie belang in mij stelt?'

'Ja', geven de hooge dennen toe, 'wij kijken je na, zoo lang wij maar kunnen, wij stellen veel belang in je!'

Dan glimlacht Djoeke ook tegen de lijsterbes: 'Waterval van bloedkoraal!' En haar blik glijdt meteen naar de bloemen.

Een flets paars-geel boschviooltje doet haar aan het stugge mopper-gezicht van vrouw Wulk denken. Het wilgenroosje aan Mieneke Eiber: rose en goud. En Wietze Zegers is als het mos: het leunt tegen de boomstammen aan, het strekt de beenen uit tot op het midden van de weg.

Als Djoeke de oogen opslaat, is het dorp al vlakbij.

De prikkelende frischheid van de morgen lijkt zelfs door te dringen in de huizen daar, en de helderheid van de zon is in de gelaatstrekken van de menschen.

De trouwhartige klank van de luiklok weerklinkt in de groet van de boeren.

‘Dominé’, zeggen zij in het voorbijgaan, ‘het goeie’, dan tikken zij vriendelijk tegen de pet.

En sommige vrouwen knikken twéemaal!

Geen schuurdeur knarst open, geen wagen ratelt over de weg. Het dorp luistert verzonken naar de rustdag.

De verweerde boomen op het plein, de neerslachtige woning van de Kosteres, en het besmookte smidshuis zien er uit of zij vertroost worden.

Het oude grijze kerkje weerspiegelt de glans van Gods oogen, in het diepe witte kerkportaal staat de vrede als een poortwachter Gods.

Djoeke neemt tersluiks haar hand van Aage's arm weg. ‘Ik heb me toch goed gehouden’, denkt zij, ‘ik heb geen woord meer gezegd.’

En Aage kijkt nog een oogenblik naar haar om, maar niet met de oogen van een man. Hij heeft de hoed in de hand genomen, bijna ontstellend-wit ziet hij, in zijn gelaatstrekken vervaagt het aardsche.

Aage is nu meer dan ooit de Dienaar van zijn groote Heer.

Met een lange ernstige blik groeten zij elkaar, Aage en Djoeke, dan gaan zij elk een kant uit. Aage naar de consistorie, Djoeke naar de breede luifelbank met het ingewikkelde snijwerk - voor-aan in de gemeente, en dicht bij de kansel - daar, waar van oudsher al de Domineesvrouwen van Blankenheim gezeten hebben.

Langzaam gaat zij tusschen de nog leege glimmende banken door. De Kosteres fluistert met een paar oude vrouwen, kinderen gluren boven een bankrug uit. Djoeke knikt tegen hen, zonder op een weer-groet te rekenen.

In het spitse boograam tegenover haar, brandt op een olijfgroen kruis een bloedrood hart, daar kijkt zij graag

naar. ‘Heer’, bidt zij met open oogen, ‘laat ons hart zoo wijd als de aarde worden. En zegen Aage, Heer, zegen Aage.’ Zonderling kan Djoeke bidden, de menschen zouden er het hoofd over schudden, zoo zij het wisten.

Naast het zilveren doopbekken is, in een marmersteen aan de muur, een stervende Christus gebeiteld. Een doordringende stilte hangt er over die steen heen, een overweldigende verlatenheid. Het is of de eenzaamheid van de leege kerk zich tezamen trekt op die marmersteen.

Djoeke's blik glipt er naar toe, eer zij naar de binnenkomende gemeenteleden kijkt.

Binnen de muren van een kerk maakt het leven maar een klein gedruisch, net als bij een doode. De deur flapt geluidloos open en dicht, stappen hoort men niet, iemand kucht achter de hand, een strakke stilte staat om die kuch heen, een paar vrouwen fluisteren scherp, onaangenaam sist dat gefluister.

Djoeke ergert er zich toch niet aan, vandaag.

Een lange - lange stilte schuift zich tusschen haar en het fluisteren in. Zij let er nu ook niet op, welke menschen haar groeten en welke niet.

Toch heeft zij meer dan eens, op haar schemerige plaats onder de luifel, gehunkerd naar een groet. ‘Zeg míj nu ook goedendag! Wat heb ik gedaan dat jullie niet eens tegen mij knikken?’

En nú vergeet zij zelfs te tellen, hoeveel menschen er binnen komen!

‘Een uitnemende gemeente’, verzekert Aage altijd.

En Djoeke heeft ook nog 's geklaagd op een regen-Zondag: ‘Dat er zoo weinig belangstelling is voor de godsdienstoefening...’ Maar Aage liet haar niet eens uitpraten. ‘Al waren er drie menschen, al was er

één... één die komt om getroost te worden, en het wordt mij gegeven, dat ik dat doen mag, kun jij dan zeggen, dat het niet veel is...?'

Door die gedachten-van-Aage heen, kijkt Djoeke nu naar de menschen. Een voor een kijkt ze hen aan, niemand heeft een verkeerde trek in het gezicht, niemand heeft wat hards in de oogen, o ja, een goed volk, dat volk van Blankenheim.

Daar zijn de bruine pezige mannen van het land: de Hasselinks, en de Dieserinks, de Roobollen, de luiden van Groot-Weernink...

Zij dragen hun zwarte oud-modische kleeren, stijf, devoot en plechtstatig, en hun handen steken groot, bruin en schonkig uit de korte krappe jasmouwen. De handen van deze mannen zeggen: 'In het dagelijksche leven zijn wíj van het hoogste belang, wij alleen.'

En de vrouwen van deze mannen, en hun kinderen, zijn als zij zelf: bruin, mager en strak. Zij dragen hoeden als schotels, die vrouwen, met blauwe en groene rozen er op, en zij hebben nauwe punt-lijven aan en wijde lange rokken.

Achter de boeren zitten de burgers en burgeressen van Blankenheim, bescheiden mannen en vrouwen zijn dat, met goedlachsche gezichten en ordentelijk weggestreken haar.

Deze burgers groeten Djoeke opvallend-vriendelijk, en zij groet terug. Het zijn grootendeels leveranciers.

Nu ja, daaraan denkt Djoeke niet.

Einsius de doodgraver, zit midden in een leege bank. Hij kijkt met rood-beloopen spleet-oogen onder zijn dikke ruige wenkbrauwen uit. Hij trekt de kin wat op en perst de lippen binnenwaarts. Zijn rug is krom van het graven.

Djoeke is een keer op haar eentje naar Maria's graf

gegaan. Bij een heuvel van paarse viooltjes en een afgeknotte zuil, dook Einsius toen op. Zijn oogen leken wit te worden, zijn wenkbrauwen leken op te rijzen. Einsius stond daar of hij iets verdedigen moest. En Djoeke keerde halverwege terug.

Maar daar denkt zij nu niet aan.

Zij ziet Jan Hendrik Struffels binnenkomen. Jan Hendrik, dat is de booze boer, die op Aage schieten wou. Zijn oogen loeren, zijn voeten sluipen, en het is zonderling tegenstrijdig, hij heeft toch een rond eerlijk jongens-gezicht. Voor het oogenblik wil hij niet opgemerkt worden, hij kruipt weg achter de breede rug van Stins, de melkboer, hij maakt zich zoo klein mogelijk.

Nog onverhoeds trekt de stilte zich terug: het orgel wordt bespeeld door kundige handen. Oud is dat orgel, gebrekkelijk. Toch drijven er lichtende gedachten voorbij, in de deinende wentelende klanken, glanzende herinneringen, eeuwige waarheden.

En het is meester Veen, die zoo spelen kan!, de meester, die zooveel van grenzen en begrenzingen afweet, en die de grove bruine handen van een boerenarbeider heeft!

De vrouw van meester Veen zit in de hoek van een lange bank. Degelijke kleeren heeft zij aan, vermaakt naar de laatste mode, en toch nog van een ouderwetsche snit. Dikke koralen knoppen draagt zij op de ooren, een hoed als een gestrand speelgoedscheepje op het gladde tweekleurige haar, en een paar groote moedervlekken ontsieren deerlijk haar klein smal gezicht.

Maar Djoeke let er niet op.

Zij ziet alleen de heldere hartelijke oogen van Juffrouw Veen, en zij denkt: ‘Dat ik daar nooit op gelet heb!’

Gradeke Roselaar komt tegelijk met de meisjes binnen, Baafke Dieserink is bleeker, Japke lijkt bruiner nog dan anders, en Dieneke van Klein-Brinkerink bleeker en valer dan gewoon, Mieneke Eiber zit tusschen hen in!

Als men Mieneke in het oog krijgt, vergeet men de andere meisjes even.

Het is of de muziek zich zacht om haar heen legt, en een aparte taal spreekt tegen haar. Haar groote blauwe oogen worden heller. Geslepen roode kralen draagt zij om de hals, zilveren armbanden om de polsen, een jurk met gele, paarse en rose bloemetjes heeft zij aan, een jurk met korte mouwen!, maar dat is alles niets, vergeleken bij haar glinsterende goud-blonde krullen, haar mooi blank-rose gezicht, het uitbundige rood van haar baldadige mond.

Aage heeft 's gezegd: ‘Mieneke kon geboren zijn uit het huwelijk van een korenbloem en een klaproos.’

En Djoeke kan daar toestemmend om glimlachen.

Tenslotte komt de elite van Blankenheim nog binnen: de notaris, beleefd en correct, en Thea wuivend! Thea heeft een ijle, hoogst origineele veeren-garneering op haar japon: veeren aan de hals, langs de heupen, aan de rokzoom!, alles wuift aan haar, zij knikt en zij wuift, en als zij zit, wuift zij nog. Maar haar japonhals is wat te wijd. Zij moet die telkens optrekken, een sierlijk gebaar kan dat wezen bij een elegante vrouw, er komt toch ook wel iets bij van een irriteerende nadrukkelijkheid.

‘Lastig’, denkt Djoeke alleen maar, ‘en zoo vermoeiend.’

Dan glipt dat weg.

Dokter Numans komt binnen. Hij is wat te rood in het gezicht, en zijn haar is spierwit. Men kijkt er van op,

als hij buiten zijn praktijk om, ergens verschijnt. Numans onderhoudt na de dood van zijn vrouw, geen vriendschappelijke omgang meer met het leven. In de oogen van de menschen is hij een kluizenaar, in Gods oogen misschien een bedroefd eenzaam kind.

Er strijkt een stilte door de muziek heen, zacht vloeien de accoorden weg.

Een boogdeur gaat open, Aage is daar.

Elferink en Doedema, twee leden van de kerkeraad, geleiden Aage naar de kansel, schrale bruine boeren zijn het, zij hebben nadenkende gezichten, er ligt een trek van eerbied aan hun strakke monden. Recht-op staan zij in hun bank, zij sluiten de verweerde oogleden, zij vouwen de knokelige lange handen. Dood-eenvoudige mannen zijn zij, ze zien God.

En onder op de kanseltrap bidt Aage ook. De plooien van zijn toga liggen stil en wijd om hem heen. De rimpels in zijn gezicht krimpen en glanzen tegelijk. Hij beweegt zich langzaam, hij sluit de kanseldeur achter zich toe, het is zoo goed als zeker dat hij al-door bidt. Hij legt de handen op de opengeslagen Bijbel en kijkt zonder blik. Hij heft de handen op, en spreekt het votum uit - een gebed blijft hij.

In het lied dat gezongen wordt, juicht de helle, heete, vruchtbare zomer. De korenvelden wuiven in dat lied.

In het gemeenschappelijk gebed buigen zich saamhoorige harten, groote knoestige handen leggen zich vast ineen. ‘Zegen de oogst, Heer, zegen het gezin. Ontferm U onzer, Heer...’

En het woord van de tekst, is een vers uit de lofzang van Maria: ‘Mijn ziel maakt groot den Heere.’

Achter Aage's voorhoofd lijkt een glans te staan.

Hij glimlacht, dat is niet de glimlach die men

dagelijks ontmoet in zijn trekken. Hij zegt: ‘Het lied van Jezus' Moeder wordt in vele harten geboren - maar het kruis wacht.’ Dan trekt zijn liefde door gebroken en ontredderde levens heen. ‘Er zíjn immers menschen die zichzelf een kruis oprichten?’

Het is pas ochtend - vele schemeringen zakken naar omlaag.

Aage zegt ook: ‘Waar de wereld het donkerst is, dikwijls dáar waar de lampen het helderst branden, zingt de zelfzucht haar lofzang: “Mijn ziel verheerlijkt het genot.” Dat is het steenen hart van de wereld. Maar wij die van God de hooge dennenbosschen hebben, en de gouden graanvelden, kennen wij dit lied niet?’

Het is zoo stil.

Men hoort het suizen van de zomerwind langs de hooge spitse ramen. Het bloedroode hart fonkelt heller, bruine handen vouwen zich stijf tezamen over dikke versleten Bijbels.

Maar van weemoed wordt een mensch niet ongelukkig.

En wie had het toch ook over schemer?

Er gaat niét éenmaal een zon op, vandaag. Er gaan vele - vele zonnen op.

‘Maria heeft Gods blik ontmoet binnen in de smart. Maria heeft zich tegen het verdriet aangedrukt, maar zij heeft daarachter Gods hart hooren kloppen. Hebben wij in de hooge eenzame stilte van ons verdriet ook de oogen van de Heer gezien?, hebben wij ook de warmte van Zijn liefde gevoeld? Achter de donkere werkelijkheid van de wereld, staat het lichtende wonder van God: Christus is gestorven, Hij leeft.’ Aage's glimlach straalt - nu is het loflied van Maria ook in zijn glimlach! Aage's oogen worden vochtig - nu juicht het loflied van Maria zelfs onder het kruis.

Djoeke's lippen beven, Djoeke's neusvleugels trekken. In Djoeke's ontroeringen weerkaatst zich Aage's preek.

Zij hoort de klare stem van God - daar zijn haar tekortkomingen. ‘Heer, Heer, kan het dan nooit goed worden?, nooit?, nóoit?’

De vertroostende stem van God weerklinkt...

En het innigste van het geluk, daar zijn geen woorden voor. Djoeke kan haar blijheid met niets ter wereld vergelijken. Dankbaarheid stort zich uit in haar hart.

Er branden tranen achter haar oogen, er gaat een witte glimlach door haar gedachten heen.

Zij kan nog hooger groeien...

‘Had ik maar veel om weg te geven’, moet zij denken, ‘huizen, geld, een heel dorp! Kon ik alle menschen maar blij maken. Had ik maar een wondermacht om te genezen. Eiber is ziek!, als ik Eiber de handen kon opleggen...’

Helder en vast schalt Aage's stem dan over haar heen. ‘De liefde gelooft alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen. De liefde vergaat nìmmermeer...’

Lange rijen van vermoeide onderworpen gezichten kijken gesterkt naar Aage op. De korenakkers zijn vergeten, de kleuren van de aarde zijn vervaagd.

Het eeuwige plaatst zich voor het tijdelijke...

* * *

Herhaaldelijk trachten de trage gedachten zich op te richten. Zij willen een droom binnengaan, zij willen een herinnering ontmoeten - wit en warm legt de middag zich over hen heen, een boschgeur bedwelmt hen, zij dommelen in.

Achter een lange glans bewegen zich verre geluiden, binnen in die geluiden neuriën liedjes. Misschien zingen er vogels op de berg, misschien spelen er kinderen op de dorpsweg.

‘Stil’, zegt de middag.

En elk gerucht, ook het kleinste, valt weg.

Djoeke glimlacht verwonderd.

Zij zit naast Aage in een verwilderde grashoek van de tuin, veldbloemen groeien daar, die veldbloemen springen haar tot over de ellebogen. Zij zou er een paar van willen plukken, zoo-maar, gedachteloos-weg, enkel om de kinderlijke vreugd van het plukken. Haar vingers raken aarzelend de kleuren aan, de doorzichtige groene steeltjes...

Neen, zij komt er vandaag niet toe, bloemen te plukken.

Het is of God haar elk oogenblik zou kunnen verbieden: ‘Doe dat liever niet, Djoeke, liever niet...’

Och, het ìs ook beter...

Stil zakt zij achterover in het gras, en als een kind kijkt zij bij de helle dag op. Diep-groen staan de statige dennen daar, de dennetoppen zijn in goud gedoopt, de blauw-witte lucht fonkelt.

Opnieuw glimlacht Djoeke. ‘Het is een wonderlijke dag’, kan zij denken, ‘wonderlijk.’ En dan kijkt zij naar Aage.

Er hangt als altijd een afzonderlijke stilte om hem heen, maar zijn glimlach staat als een glans op die stilte.

De gloed van de zon is nu ook zoo brandend niet meer - de gedachten komen overeind.

‘Ja, goed - goed’, zegt de middag.

Maar dan vlot het praten nog niet dadelijk!

‘Toen ik een jongen was’, herinnert Aage zich,

‘had ik altijd het gevoel of ik Zondags dichter bij Moeder was, dan in de week.’

Nu is het ineens of er groote helle vonken aanglimmen in de kleine harten van de boterbloemen, de klaverbolletjes zijn rooder, er schiet een vlammetje in de vlasbekjes op.

‘En als Moeder dan een of ander verhaal deed’, bedenkt Aage, ‘zag ik de schoolweek-vóor-me als door een gekleurde glasscherf heen!’

Hij krijgt een andere glimlach nu, de glimlach van zijn jongensjaren, hij haalt vroeger dicht naar zich toe, hij liefkoost zijn Moeder in elk woord dat hij over haar zegt. ‘Ze was toch zoo goed, zoo buitengewoon... onbegrijpelijk goed.’ Hij wil Djoeke eigenlijk zeggen, hoe lief hij zijn Moeder had - neen, daar zijn geen woorden voor.

‘Onbegrijpelijk goed’, herhaalt hij en van alles schiet hem nu nog te binnen.

Hij vertelt toch eigenlijk alleen maar, hoeveel hij van zijn Vader en Moeder en van zijn broer Guus hield. ‘Alle drie zijn zij al lang dood’, zegt hij, ‘en zij leven toch nog zoo.’ Zijn mond trilt, hij glimlacht.

‘Als je grooter wordt... in je studententijd ook, dan zijn er vaak moeilijke dingen - dingen waar je niet over praten kan, die je maar alleen met je zelf uitvechten moet. En dan komen er inzinkingen, je studie lijdt er onder, alles lijdt er onder. Soms kneep ik mijn oogen stijf dicht en dan zei ik een paar maal achtereen: “Moeder... Móeder.” Het hielp mij altijd. Zie je, zoo roept een vrome God aan. Ja, op latere leeftijd doet een mensch dat: “Heere God - Heere God.” Het helpt altijd!’

Aage omvat met de handen een dikke schoof grashalmen, een glimlach is er in zijn witte lange vingers,

een glimlach is er zelfs in de lijn van zijn rug. ‘Het Kerstfeest op de pastorie was toch ook zoo mooi...’

Hij strijkt met de vinger over het gras: het is of hij het voor zichzelf uitteekent. ‘Er zijn kaarsjes aangestoken, er staat hulst in de potten... de tafel is gedekt en in alle dingen op de tafel is het heilige glanzende feest. Vader neemt zijn calotje af. “Moeder”, prevelt hij, “mijn jongens.” Dan bidden wij - Christus is bij ons...’

Aage buigt het hoofd meer voorover, hij luistert, hij luistert naar vroeger! Hij hoort de tik van de hangklok, thuis, en de winterwind in de schoorsteen.

Zacht en verteederd lacht hij voor zich uit. ‘Al die dingen worden lichtjes naderhand.’

Dat verstaat Djoeke.

Djoeke zoekt nu zelf ook naar een lichtje.

Het gaat toch niet aan, dat zij al-door haar mond houdt!

Op het oogenblik staat haar eigenlijk niets voor de geest dat aardig-om-te-vertellen is, maar dat zal misschien wel komen - het komt wel!

En zij begint met het eerste het beste dat haar invalt. ‘Er werd bij ons thuis veel meer gesproken over de gerechtigheid Gods, dan over de liefde Gods...’ Djoeke verlegt het hoofd, verlegt de armen, ongedurig beweegt zij de voeten. ‘Neen, daarover wil ze het niet hebben, het moet iets heel anders zijn, iets heel anders...’ Met de hand aan de mond zegt zij: ‘Mijn Moeder die is vroeg getrouwd, Aage, die is lang eenzaam geweest.’

Aage grijpt Djoeke's hand beet.

Hij wil zeggen: ‘Stil nu... stil nu maar!’

En dat kan hij toch niet.

Djoeke praat of ze luid-op droomt: ‘Een keer was

Moeder er niet. Ik zocht haar op alle mogelijke en onmogelijke plaatsen, nergens was Moeder te vinden. Toen vroeg ik er Vader naar. “Waar is Moeder toch?, waar is Moeder?”

Het was net of hij langer werd. “Weet ik niet”, zei hij norsch. Ik wou er op doorvragen - toevallig keek ik Vader aan, neen, ik durfde niet. Verwonderlijk klein zat ik daar toen aan die groote tafel, de eenzaamheid lag zelfs op het bord met pap vóor mij. Ik at - ik at eenzaamheid. Vader's smal mager gezicht stond grauw achter de dampende schotels met aardappelen en groente. Eén keer keek hij mij aan, toen pinkte hij, het was net of hem iets in de oogen gevlogen was, hij moest al-door pinken, al-door. “Wil je suiker op je pap?”, vroeg hij. Maar ik wou geen suiker... Er kwam een man met speelgoed aan de deur. Vader kocht een doos met meubeltjes van hem: stoelen met een lila kussentje, kussentjes zoo groot als een knoop, een kastje met koperen ringetjes aan de laden, een tafeltje met een gekarteld blad... “Is het niet aardig?”, vroeg Vader, “ben je er blij mee?” Schuw knikte ik. “Moeder...?”, fluisterde ik. Maar Vader lette er niet op. Hij ging naar zijn zaak. En zoo gauw ik alleen was, verstopte ik de meubels! Als Moeder er was, zou ik ze weer te voorschijn halen! Het was nu te eenlijk om te spelen...’

Aage buigt zich dicht naar Djoeke toe, hij zou de handen wel op haar mond willen leggen. Zijn oogen smeeken: ‘Niet verder, och nee, niét verder!’

Djoeke heeft daar geen erg in.

‘Later knielde ik in een hoekje van de hooge leege huiskamer neer, och Aage, ik was toch zoo erbarmelijk klein in die holle schemerige kamer-bij-ons! “Lieve - lieve Heer”, soebatte ik, “laat Moeder nu terugkomen,

laat Moeder toch alstublieft terugkomen." Ik wachtte. Maar Moeder kwam nog niet. Ik kreeg warme melk en krentenbrood. Er stond een erg bedroefde ster boven het huis aan de overkant... Vader bracht mij naar bed, hij deed alles onbeholpen, hij had er de gedachten niet bij. Na een heele poos sliep ik in, en werd al gauw weer wakker... Moeder liep door de kamer of ze nooit weg geweest was. Zij zette iets weg in een kast, ze sloot een deur af. Vader zat bij de tafel. Er werd niet gesproken...'

Nu zwijgt Djoeke. 'Dit was het toch niet?, dit niet...' Nog altijd zoekt zij naar een lichtje, de lichtjes van de herinneringen.

Dan kijkt zij op, en krijgt een kleur van verrassing!

Zij staan in Aage's oogen, die lichtjes, zij worden al dieper, al grooter...

Aage zit tegenover haar in een kleine kamer van een groote stad. 'Ik zou het ruim om je heen willen maken', zegt hij.

En dan is daar ook de dag, die een onsterfelijke ziel van God gekregen heeft, uren gaan voorbij, die binnensmonds neuriën.

Djoeke loopt over het flonkerende zand van het Wadden-eiland en denkt: 'Nu zou ik alle menschen kunnen vergeven!' O ja, de lichtjes branden helder in de herinneringen.

Djoeke glimlacht, zij heeft een voldaan gevoel! Zij is kinderlijk verheugd.

En hoog boven Aage's aandachtig gezicht fonkelen de gouden boomtoppen - de dag is heerlijk.

Luisterend richt zij het hoofd wat op.

Een deur slaat toe, kiezels knerpen.

Plotseling zit ze weer behoorlijk overeind.

Heile loopt door de tuin.

‘Dominé!’, roept ze, ‘Dóminé!’ Zij slaat een hoek om en ziet hen. Heile draagt een lange jurk van doffe blauwe stof en een schotelhoed met rozen. Ze wou juist uitgaan. Op een pas of vijf blijft zij staan. Zij is geagiteerd, zij haalt diep adem. ‘Jan Hendrik Struffels is er, Jan Hendrik om Dominé te spreken.’ Hoekiger dan ooit is Heile's gezicht, haar kin prikt in de zonneschijn, zelfs haar woorden hebben wat prikkerigs.

Aage en Djoeke staan tegelijk op. ‘Struffels?!’

‘Wij komen onmiddellijk!’, belooft Aage, zij loopen al achter Heile aan.

Heile neemt groote stappen. Zij is ergens beducht voor, ze wil het huis geen oogenblik alleen laten.

‘Zoo’, zegt Aage in gedachten, ‘Jan Hendrik.’ Hij ziet er rustig uit, hij glimlacht.

Maar Djoeke klemt de lippen tezamen. Ze wordt bleek. ‘Ik wil er in ieder geval bij wezen’, denkt zij, ‘je kan nooit weten wat hij van zins is, die Jan Hendrik. Als het noodig is, zal ik Aage bijspringen. Met ons tweeën zullen wij die jongen toch wel aan kunnen? Als hij maar geen mes bij zich heeft, een mes of een revolver.’

Allerlei mogelijkheden staan haar voor de geest. ‘Stel dat Jan Hendrik met een verzoek komt. Hij heeft een meisje, hij wil in de kerk trouwen... In dat geval is hij natuurlijk een en al vriendelijkheid, hij glimlacht suiker-zoet... Nu goed! ‘Zou je dan eerst niet die blauwe boon op tafel leggen, Jan Hendrik? Je wou immers een kogel bewaren voor Dominé? Heb je die kogel bij je?’ Djoeke trekt haar mond van pure triumfantelijkheid plooiërig tezamen.

En dadelijk er op, bedenkt ze weer iets anders. ‘Jan Hendrik vliegt als een leeuw op hen af, zoo gauw zij de kamer binnenkomen. Er was iets in de preek dat

hem niet aanstond. “Je had het op mij voorzien!”, brult hij, “je gaf mij steken onder water!” Ziedend vliegt hij Aage naar de keel, nu - zíj zal op alles verdacht wezen.’

Djoeke kijkt werktuigelijk in de lucht op.

Men kan niet zeggen, dat de dag minder stralend geworden is. Maar haar hart klopt zoo hoog en hard, dat is lastig. En dan moet zij zoo diep ademen!

Zonder haast loopen zij de gang in.

Heile's schotelhoed hangt aan een muurhaak.

Heile is dus niet uitgegaan!

Bedaard opent Aage de deur van de huiskamer.

Jan Hendrik zit vlakbij die deur, op de uiterste punt van een stoel. Hij is vuurrood. Zijn handen liggen in vuisten op zijn knieën, en hij heeft de pet niet afgenomen.

‘Géen verzoek dus’, stelt Djoeke vast.

‘Jan Hendrik’, groet Aage, en hij legt hem de hand op de schouder, ‘daar doe je goed aan.’

‘Staat nog te bezien’, mompelt Jan Hendrik. Hij slaat de oogen op, oogen met een donkere dreigende gloed.

Kalm gaat Aage bij hem zitten, hij heeft alle tijd. ‘Steek een sigaar op’, verzoekt hij vriendelijk, ‘vrouw, schenk 's thee in’.

‘H'm’, grommelt Jan Hendrik binnensmonds, ‘dank je.’ Strak kijkt hij naar de open kist. Hij steekt geen sigaar op.

En Djoeke draait zich weifelend naar de theekast om. Zij zet de kopjes uit-een, zij neemt de suikerpot op, over haar schouder heen kijkt zij naar de jonge boer.

Dikke blauwe âren staan er op zijn gespannen sterke vuisten. Hij bijt in de onderlip. Zijn tanden zijn

haast vierkant, een wreede mond heeft hij en een plompe kin.

‘Ik kom niet eens om excuus te vragen’, bromt hij, ‘als Dominé dat soms denkt...?’

Neen, Aage denkt dat niet.

‘Ik ben er blij mee’, zegt hij zacht, ‘als ik je 's in de kerk zie.’

Nu trekken er diepe plooien in het zwart-lakensche vest van Jan Hendrik, hij buigt zich meer voorover. ‘Ik kom in de kerk om te vitten’, verklaart hij ronduit, ‘om... om iets te vinden tégen Dominé. En in het begin, na dat opstootje in die vergadering te Oudegaard, toen kwam ik enkel en alleen om de boel in de war te schoppen! Ik zeg het net zoo als het is! Ik heb vaak genoeg de mond open gehad. Allaah, dacht ik dan, geef geluid! Zet een keel op! Schreeuw dat de Dominé het liegt!, dat hij er geen... geen woord van meent! Je mag het weten, ik... ik dronk zelfs een borrel vooruit om courage te hebben!’ Jan Hendrik ademt stootend, het zweet breekt hem uit, toch gluurt hij met een norsche lach naar Aage.

En Aage veroudert een beetje, witter wordt hij, hij trekt rimpels in het voorhoofd. Zijn bleeke gelaten oogen vragen: ‘Waarom doe je dit?, waarom praat je zoo?’ Maar hij zegt niets, hij wacht, hij luistert.

En Djoeke staat achter haar stoel of ze in steen veranderd is.

De vuisten van Jan Hendrik lijken grooter te worden. Vreeselijke vuisten zijn het, met geel stekelig haar op de rug, met diepe kloven en barsten in de huid, handen die gewoon zijn zware voorwerpen aan te vatten.

Op een toon of hij zich verontschuldigt over een verzuim, zegt hij: ‘Het zal dan wel om mijn Moeder

geweest zijn, dat ik geen kabaal gemaakt heb, en... en ook om deze en gene in de gemeente, die ik hoogacht. Meester Veen en zoo en... en om de politie.' Hij wacht een oogenblik.

Maar er komt geen antwoord.

Jan Hendrik veegt zich met een groote blauwe zakdoek de zweetdroppels van het voorhoofd. Zijn starre glimlach zweet ook. 'Ik zal dan maar zeggen, waar het op uit draait. Moeder die stuurt mij hierheen, Moeder die zei: "Durf het 's aan." Nou kijk, ze is oud, ze zit in de angst, vooruit dan maar... Ik moet Dominé laten weten dat wij slecht geboerd hebben. Er rustte met schik geen zegen op het werk. Nu komt mijnheer Van Elst om de pachtsom. Daar mankeert nog honderdvijftig gulden aan. Met geen menschenmogelijkheid weten wij hoe we dat bij elkaar moeten krijgen voor het oogenblik. En morgen is het de vervaldag.' Jan Hendrik heeft een gespannen rood gezicht, zijn lange gele wenkbrauwen staan stekelig vooruit. In de donkere gloed van zijn oogen verrijzen al-door gramme spottende gedachten. Hij gelooft er geen oogenblik aan, dat Aage hen helpen zal. Hij maakt al een beweging of hij opstaan wil, jouwend vertrekt hij de mond: 'Nou laat Moeder vragen of Dominé ons soms dat... dat ontbrekende geld kan voorschieten?'

Djoeke krijgt een koud gevoel in de beenen. Zij leunt tegen een kastdeur aan.

Maar Aage zit daar rustig in zijn stoel, hij heeft niets om handen - zelden heeft hij toch zwaarder werk gedaan.

Het is of zijn diepe doordringende oogen dof en grijs van ouderdom worden. De rimpels in zijn gezicht vermenigvuldigen zich: Jan Hendrik was één van zijn beste aardigste catechisanten.

Het bleeke verkleumde in zijn gezicht lijkt te vragen: ‘Weet je nu wat je mij aandoet?’

Er slaat ook een strenge gedachte door hem heen. ‘Ik moest je een geweldige uitbrander geven, jongen, ja, eigenlijk moest je er flink van langs hebben.’ En dan staat hem opeens een dapper oud-vrouwtje voor de geest: een vrouwtje met roode wangetjes, een wit mutsje, genoeglijke oogjes. Zij verstelt stapels waschgoed en glimlacht monter, maanden lang ligt zij ziek te bed, zij klaagt nooit, hard werkt zij mee op het land, nooit is zij moe.

‘Om je Moeder leen ik je het geld’, zal Aage zeggen, ‘alleen om je Moeder.’ Neen, dat zegt hij toch niet!

Hij denkt plotseling ook aan de oogen van zijn eigen Moeder, en aan de goedheid van zijn Vader. ‘Een goedheid die als een straf kon branden’, denkt hij, en dan ziet hij God recht in de oogen. ‘Ja Heer’, geeft hij toe, ‘ja Heer.’

En nu maakt hij maar zoo'n gewoon-alledaagsche beweging: hij haalt zijn portefeuille uit zijn jaszak. ‘Ik heb gisteren net mijn tractement gebeurd’, deelt hij terloops mee, ‘het zal dus wel gaan.’

Hij telt het geld uit - daar ligt het.

Jan Hendrik tuurt er sprakeloos naar. Hij bekijkt het van dichtbij, hij zit er met de neus boven op, hij raakt een tip van het bankpapier aan, néen, zinsbedrog is het niet!

Schichtig neemt hij de pet af, zijn gezicht verandert, de scherpe trekken vallen weg van zijn mond, zijn frons is er niet meer - er zit een bedeesde boerenjongen bij Aage.

Doodverlegen morrelt die jongen aan zijn das, aan zijn overhemdsboord, alles zit hem ineens wat onge-

makkelijk. Hij praat - en hij heeft een andere stem, een bloo schraal geluid is dat maar. ‘Kan... kan Dominé het... het eerlijk missen, een maand of twee?’ Tersluiks kijkt hij... Hij ziet het vervallene in Aage's gezicht, zijn rimpels, zijn bleeke mond, het vermoeide in zijn oogen. En hij knijpt de groote verweerde werkhanden stijf tezamen.

Aage heeft daar geen erg in, hij knikt toestemmend. ‘Dat komt terecht.’

‘Als... als Dominé er nog even een geschrift van opstellen wil?’, hakkelt Jan Hendrik, ‘dan... dan kon ik mijn naam zetten.’

‘O’, stelt Aage uit, ‘ik loop van de week wel 's bij Moeder aan.’

‘Van de week?’, al-door wrijft Jan Hendrik met de handen over de knieën, ‘laat Dominé mij dan zoo maar gaan met dat geld?, zonder een enkel bewijs?’ Bevreemd kijkt hij er van op, blij kan hij er eigenlijk niet mee wezen. Zijn sterke roode lippen trekken zonderling: hij bijt er in.

‘Ik heb’, waardeert Aage mijmerend, ‘je Vader goed gekend, Tako Struffels, die had zijn naaste lief, vriend en vijand. Enkele vijanden had hij, nooit zag hij er een. Als ik over de Barmhartige Samaritaan preek, staat Tako Struffels mij voor de geest. En Fokko van Klein-Kempenburg, jouw Grootvader, dat was een man naar Gods hart. Ik zie hem nog als levend voor mij, met zijn rustig trouw gezicht, de eerlijkheid keek hem de oogen uit, nooit zal Fokko van Klein-Kempenburg een leugen verteld hebben! Menigeen die door zijn zonden naar het zuivere van het leven kijkt en God dan hoont: “het is hier toch maar een rommel. het is hier om het hebben en houden te doen...”, nu, die had ik naar Fokko willen verwijzen.’

‘Maar nou ìk’, begint Jan Hendrik met zijn jammerlijk-dunne stem, ‘ìk...’ En dan kan hij niet verder.

Het is Aage al weer ontgaan, dat hij de jongen pas nog een uitbrander heeft willen geven. ‘Kameraad’, zegt hij hartelijk, ‘je hebt je Moeder toch nog?, je ziet toch nog dagelijks je Moeder?’

Het is schemerig in de gedachten van Jan Hendrik, het is schemerig in zijn hart. Hij begrijpt niet dat Aage zeggen wil: ‘Je hebt toch nòg dagelijks een levend voorbeeld aan haar?’ ‘Mijn Moeder?’, herhaalt hij, en peinst er sufferig op door. Hij vergeet Aage een oogenblik, hij vergeet het geld.

En Aage kijkt onderzoekend in het spijtig-roode gezicht van de jongen, zelfs de oogharen van Jan Hendrik lijken zich te schamen. ‘Jongen’, biedt hij opnieuw aan, ‘neem toch een sigaar.’

In gedachten néemt Jan Hendrik een sigaar.

Een deurknop springt op en neer.

Heile staat achter die deur en luistert.

Maar niemand slaat er acht op.

‘Vrouw’, herhaalt Aage, ‘schenk jij dan thee in?’

Djoeke beweegt zich werktuigelijk, zij vergeet iets te zeggen. ‘Ik hèb van die droomen’, zegt zij zonderling in zichzelf.

Verstrooid rookt Jan Hendrik, verstrooid neemt hij de fijne porseleinen kop met thee op.

Djoeke is in een stoel gaan zitten, maar in die stoel zit ze ook of ze in steen veranderd is.

‘Nu dacht je Aage te kennen’, springt het in haar op - ergens blijft dat steken.

Even later slaat de verwondering weer hoog door haar heen. ‘Je meende het nu wel te weten...’, verder komt zij niet. Zij zucht verwonderd!

Geen woord heeft ze gemist van het gesprek met Jan Hendrik. Zij kent het Blankenheimer dialect al vrij goed. Een groote verwondering vervult haar. ‘Dat er menschen leven als Aage!’

Dan zit zij weer doodstil.

Aage praat als tegen een oud vriend. ‘Wat kan dàt ook uit de hand vallen met jullie werk! En nu in het kort al die tegenloopers...’

Beleefd wil Jan Hendrik er op ingaan. Hij luistert met zijn hoofd scheef, hij luistert achter andere gedachten uit, hij praat ook achter andere gedachten uit. ‘Een koe bij het kalven weg, een paard dat zich te barsten vreet aan de haver, de zeug kapot...’ Hij zwijgt al weer, er flikkert iets door hem heen, er gaat hem een licht op! Hij weet opeens wat Aage zoopas bedoelde - nu praat hij daar op door. ‘Wat ik zeggen wil, Dominé had het daar-net er over... dat Moeder nog bij mij was! Maar dan is het toch... toch slim dat ik... dat ik met Moeder om mij heen, hiertoe gekomen ben.’

‘Hiertoe?’, aarzelt Aage. Hij begrijpt het toch wel. ‘Ja’, knikt hij.

Beschaamd buigt Jan Hendrik het hoofd. ‘En als ik het nou nog gemeend had!, dat komt er ook bij! Maar geen woord! Ik lei het er op toe, dat Dominé “nee” zou zeggen. Het is zonde voor God, ik wou gelijk hebben tegenover Moeder - ik loog alles aan mekaar vast, ik de bloed-eigen jongen van Tako.’

‘Meende je het niet eens?’, mompelt Aage, een vraag èn een aanklacht is dat.

Jan Hendrik krimpt ineen. ‘Nooit heb ik luid-op willen schreeuwen onder de preek. Dat ging toch ook niet? Het is op de vingers na te tellen. Als Dominé daar stond, zoo... zoo wit als... als glas, en zoo... zoo

gedwee voor God en zoo diep bedroefd over dingen die hij wist, nou, dan ging mijn nijd voort weg. Ik wou niet dat ze voort wegging, ja, nou, er was geen houden aan, ze ging... Dominé keek over de gemeente heen, Dominé zijn oogen huilden zonder tranen. O God, dacht ik, o God, genade... genade voor die stuipekop van een Jan Hendrik. Nou, wat had ik dan kunnen schreeuwen...?'

Jan Hendrik snuit zich verwoed de neus. Hij laat zijn pet vallen, en raapt die weer op, hij wringt de pet in zijn verschrikte handen om en om, als een schoteldoek. Hij durft de oogleden niet op te lichten.

Aage's verarmd-wit gezicht wordt rimpeliger. Hij wil Jan Hendrik graag vergeven, hij wil ook alles van Jan Hendrik begrijpen, hij heeft het moeilijk. 'En zoo gauw als je weer buiten de kerk was... kwam dan de nijd weer terug, Jan Hendrik?'

De gehavende krimpende handen van de jongen verschrikken nog meer, er komen witte plekken in zijn rood gezicht. 'Niet voort', stoot hij uit, 'niet dadelijk...' Hij peinst ontzaglijk. 'Van lieverlee misschien, of door één, die Dominé dan tot... tot in de hemel verhief... zooals mijn Moeder! Ja, dat kon ik dan weer niet hebben.' De rimpels staan als barsten in zijn voorhoofd. Geweldig spant hij de hersens in. Hij komt tot een slotsom. 'Het is zoo gelegen, er... er loopt een verkeerde draad door mij... Dat verkeerde stak mij in: 'Wat had de Dominé je daar te Oudegaard op stang te jagen?, wat... wat hoeft de Dominé oude ordenantiën omver te halen... wat heeft hij zoo te keer te gaan tegen de oorlog... tegen de Schrift? Elia liet nog wel al de Baälsprofeten slachten, slàchten staat er, en hij deed zelf mee. Hij riep om vuur van de hemel, vuur om te

verdelgen, en er kwàm vuur! En ik dacht... indertijd, ik dacht: als Dominé dat dan allemaal wegcijferen wil...?' Jan Hendrik werpt een blik op Aage, en kijkt dadelijk weer voor zich uit - hij weet nu plotseling ook niet meer waar hij het over had.

Er staat iets wonderlijks in Aage's oogen: is het een gloed van tranen?, is het een glimlach?

Men kan dat niet doorgronden.

'Ik wìl dat allemaal niet wegcijferen', verzekert Aage, en de gloed van zijn oogen is ook in zijn stem, 'maar na Elia is Jezus Christus gekomen. En is er ergens een mensch-die-iéts-van-Hem-afweet, en die zich voorstellen kan dat Jezus Christus Baäls-priesters slacht?'

Jan Hendrik strijkt over zijn dikke gele stoppelhaar, hij krabbelt zich in de vochtige wenkbrauwen. Hij antwoordt niet. Het is zonderling, het is méer dan zonderling. Hij had die vraag zelf aan iemand kunnen voorleggen.

'Jezus Christus', haalt Aage nog aan, 'begeert ook geen vuur uit de hemel, om er Zijn vijanden mee te treffen. Toen de Samaritanen de discipelen beleedigden op-weg naar Jeruzalem, waren die discipelen erg boos: 'Heer, zeg dat er vuur van de hemel daalt, opdat het die menschen verdelge!' Maar Jezus antwoordt: 'Gij weet niet van hoedanige geest gij zijt.' Met diezelfde woorden keert Jezus zich nu nog naar de wereld: 'Geweren?', zegt Hij, 'gasbommen, loopgraven, mitrailleurs?, gij weet niet van hoedanige geest gij zijt, gij booze koningen, gij verdorven keizers, gij arme soldaten...'

Geen woord zegt Jan Hendrik er op terug, hij is er niet toe in staat. Hij luistert naar Aage - hij hoort zijn eigen overtuiging.

Maar als er zoo-iets wonderlijks met een mensch gebeurt, dan moet die mensch toch oppassen, dat hij in evenwicht blijft, dat hij niet duizelig tegen de grond slaat.

De zomer zoemt en suist van verre. Het leven houdt zich achteraf.

Jan Hendrik staart naar het hooge glanzende licht van de zon, hij blikt in de stilte, hij ziet de oneindigheid, hij ziet de goedheid Gods.

De woorden rukken zich los uit zijn groote roode mond, zij boren zich door zijn hijgende lippen heen. ‘Ik... ik moet het nou zeggen!, mij... mij zijn de oogen geopend. Negen en negentig maal kan men dezelfde woorden hooren, men denkt ze te kennen, men verstaat ze niet. Daar klinken ze voor de honderdste keer...!’

Jan Hendrik wrijft zich over het voorhoofd, hij trekt de oogen klein, hij bedenkt zich.

Stuntelig staat hij op, en hij wendt het gezicht af, maar hij steekt Aage de hand toe. ‘Ik... ik wist niet van hoedanige geest dat ik was...’

Stevig sluit Aage zijn tengere sterke vingers om de roode geschonden hand heen. ‘Jan Hendrik-van-Tako?’, zegt hij alleen maar - het klinkt vragend.

En Jan Hendrik knikt zonder bedenken. Hij wordt rood tot in het ruige nekvel, hij wil over zijn Vader en Grootvader praten, neen, dat kan hij nu niet. Het dunne magere geluid valt terug in zijn keel. Hij veegt zich met de pet langs de neus, langs de oogen. ‘Nou gaan ik... gaan ik maar weer op huis aan.’ Hij loopt naar de deur toe, zijn geld zou hij nog vergeten.

Aage steekt het voor hem in een envelop. ‘De groeten aan Moeder, en ik kom gauw 's kijken.’

Daar gaat Jan Hendrik, hij knikt ook tegen Djoeke.

Op de drempel blijft hij nog onverhoeds staan. Hij is voor het oogenblik zijn ontroering weer meester. ‘Eén ding moet mij nog van het hart, dàt is zoowaar als ik leef: een geweer neem ik nooit meer in de pooten!’

En dan is hij weg.

Hij schiet de gang in, de buitendeur slaat toe, schreden knerpen op het grintpad. Jan Hendrik is vertrokken.

Djoeke richt zich wat op, allerlei dingen zou ze willen zeggen, maar ze komt er niet toe. De verwondering houdt haar nog stijf vast.

En Aage ziet er uit of hij een schat van groote waarde gekregen heeft. Hij is jonger dan ooit te voren. Al zijn rimpels zijn weg.

‘Nu kan ik wel weer aan het werk’, zegt hij, ‘Baafke Dieserink zag ik in de kerk, vanmorgen. Baafke in de kerk, dat is in tijden niet gebeurd, dat is wat heel bijzonders, wij moesten er straks toch 's heen.’

Djoeke komt dadelijk overeind.

‘Deze Zondag’, zegt zij in gedachten, ‘moest een menschen-leeftijd duren.’

* * *

In de avondzon glinstert het dorp of het gloed-nieuw is, de witte muurtjes tintelen, de stroodaken zijn van louter goud opgetrokken, zilverige, oranje en paarse weerschijnen spuiten uit de heldere venstertjes. In de krieken zit een vergenoegde gedachte opgesloten. De tuintjes zijn lofgezangen-in-kleuren. Er staan bloemen in die tuintjes, slank en recht als kaarsjes, bloemen

met gekartelde napjes, met scharlaken kroontjes, met vuurroode harten.

‘Hoe heeten die?’, vraagt Djoeke aan Aage, ‘wat hebben die voor een naam?’

Hij zegt het haar.

En zij vergeet het op hetzelfde oogenblik.

Zij luistert naar de lach van zijn stem, naar een trilling in die lach... Een glans zweeft door haar gedachten heen. Het is of zij Aage's lach opvangen kan met haar hart. Zij kijkt door Aage's lach heen, naar de bloemen, zij geeft die bloemen zelf-verzonnen namen: blauwe kapel, kloosterklokje, zonnestaf en diadeem, roode lantaarn, telloorken, arrebel, en nog vele andere...

‘Dat God al die kleuren heeft kunnen bedenken’, schiet het verwonderd in haar op - daar groeit dan een droom aan vast.

De lieve Heer gaat over de aarde heen en de aarde is vaal, leeg en armelijk.

In een rose glans staat Hij op de kim, en bedenkt een melodie voor de avondwind. ‘Luister’, zegt Hij, en neuriet de aandachtige avondwind Zijn melodie voor, het wijsje suist lieflijk over de aarde.

Hij vindt de kleuren uit voor de regenboog en de dauwdroppels voor de morgen.

Dan maakt Hij de sterren. ‘Zie mij aan’, beveelt Hij. De sterren weerkaatsen de gloed van Gods oogen, zij sidderen van eerbied, zoo lang zij leven.

Aandachtig werkt Hij ook aan het bosch. Hij legt Zijn gedachten in de boomen. De fijne groene naalden van de den hebben vast iets te zeggen, de rillende popelbladen ook. Liederen van God bloeien open in de ooftboomen, droomen van God ontplooien zich in de eiken.

De Heere God knielt op de aarde neer, en schept het madeliefje: een kransje van wit, een bol goud hartje, en de uiteinden van de blaadjes bestrijkt Hij soms met een weinig rood, dan drukt Hij er Zijn glimlach in. ‘Hieraan zullen de kinderen weten, hoezeer Ik hen liefheb.’

Maar Zijn oogen zijn witter dan de zon in de morgen, als Hij de roos het aanzijn geeft. Veel rose schelpjes nauwkeurig in elkaar gepast en Zijn adem blaast er de geur in. ‘Hieraan zullen de menschen weten, hoezeer Ik hen liefheb.’

Als alles gereed is, gaat God aan de kant van het leven staan en wacht.

‘Nu zullen de menschen wel blij zijn’, denkt de Heere God.

En de menschen letten nauwelijks op de avondwind.

Een vrouw zegt kribbig: ‘Het tocht.’

Terloops kijken de menschen naar de rozen, zij trekken er achteloos een paar van de struiken, en verliezen die onderweg. Andere menschen loopen er overheen.

Daar liggen de gedachten van God vertreden aan de wegen. En naar het klatergoud van een vuurwerk kijken zij nog wel met veel genoegen, die menschen, naar de sterren blikken zij maar terloops.

De Heere God ziet het, en Hij is bedroefd om de menschen, overal waar Zijn tranen neerdruppelen schieten scherpe planten op, de dorens en de distelen dat zijn de pijnen van God.

Djoeke's jurk blijft aan een sleedoorn haken. Omzichtig maakt zij zich los...

Als zij het erf van de Dieserinks oploopen, is het Djoeke, of zij pas uit een sprookje gestapt is.

Een mestvaalt riekt scherp, een kettinghond jankt, op de tast af strompelen zij door een schemerig gangetje, de zomer laat hen daar los. Zij komen een hooge holle keuken in, de winter wacht hen daar op!

Drie vrouwen zitten er in de keuken, alle drie lijken ze het koud te hebben.

Geeske Dieserink, de Grootmoeder, is bijna negentig jaar. Haar gedachten zijn verbleekt, haar herinneringen zijn uitgewischt. Zij hijgt, zij mompelt zoo'n beetje; als zij lachen wil, krijgt zij tranen in de oogen.

'Juistement', prevelt zij, 'juistement.' Dat is zoo'n stopwoordje van haar. Zij schurkt de schouders en gichelt, zeker is ze ergens verdrietig over.

Maar Itske, de Moeder, is nog maar acht en vijftig, zij zet de stoelen klaar, zij groet, alles doet zij op een drukke naarstige manier. Vriendelijke oogjes heeft zij, roode wangetjes, een helder mutsje om het gladde haar, een groote zilveren broche op het boordje van haar schootjak. Maar haar ingebeten mond ziet er uit of zij veel pijn en veel boosheid verbeten heeft.

Baafke, de dochter, is al bij de dertig, en een man is er niet om Baafke gekomen: het leven gaat haar rakelings voorbij.

Dik geel haar heeft zij, kleurlooze oogen, bleeke lippen.

Er is wat bijzonders aan Baafke!

Veel-al denkt men: 'Zij is leelijk, zoo wit, zulke dikke lippen, zoo stug, zij staat iemand amper te woord.'

Twee weken later ziet men Baafke toevallig weer, en kijkt haar verbaasd aan: zij is knap, Baafke, zij heeft een kleur, volle vriendelijke lippen, zij lacht, zij komt niet uitgepraat.

De knàppe Baafke is in een goede stemming.

De léelijke Baafke is uit haar humeur.

‘Alles goed hier?’, vraagt Aage, ‘en de baas, waar is die?’

‘De baas’, zegt Itske, ‘is nog even naar de stal.’ Zij houdt het hoofd een beetje schuin-voorover: Itske heeft wat deemoedigs. ‘Wel heden, wel heden, wie had daar nu de gedachte op, Dominé en Mevrouw! Baafke, ga Vader 's ophalen!’

Baafke verroert zich niet, zij heeft een ‘bui’, zij is leelijk vandaag. ‘Vader kan toch niet komen voordat hij klaar is.’

‘Juistement’, gichelt Geeske, ‘juistement.’ Haar ingevallen mondje trekt trillend open, ze schokt van de lach. Geeske is droevig vandaag.

En Itske doet maar of zij nergens erg in heeft. Een zenuw in haar wang begint te trekken, zij moet al-door met het eene oog knijperig pinken. Werktuigelijk haalt zij de koffiemolen voor de dag, vult de koperen kop met versche boonen, en komt al-malend aan tafel zitten.

Het is eenzaam in de keuken.

De leege hooge schouw ziet er uit als een onbewoond huis. In een diepe holle glazenkast staat, wijd uiteen gezet, een enkel stukje porselein, een oude kan, een beker.

Nietig en verlaten leunen de stoelen tegen de breede lage wanden, klein en verloren staat de tafel in het groote vertrek.

Djoeke ziet in die kille eenlijkheid hier, van dichtbij, een oud donker land - er staan toch nog veel vriendelijke goede gedachten tusschen haar en dat land in: ‘vroeger’ kan vandaag niet bij haar komen.

‘Ik zag Baafke vanmorgen in de kerk’, zegt Aage.

‘Op aanstaan van Moeder’, verraadt Baafke. Vale oogen heeft zij nu, een vaal gezicht. ‘Nóu!’, ze snuift.

Aage begrijpt het al. ‘Was er geen woord bij voor jou?’

‘Mij dunkt het’, spot Baafke grimmig, ‘ik hèb nog gedacht: ik had de beenen kunnen sparen, ik had beter aan het werk kunnen blijven! Dominé dacht zoo aan de Dieserinks!’ Zij wil gichelen, neen, dat kan zij toch niet! Het klopt zoo in haar keel...

En Itske vergeet van de schrik door te malen. Zij houdt het hoofd schuiner. ‘Wat... wat moet dat altegader beduiden?’, vraagt zij op een donkere toon.

‘Beduiden?’, Baafke trekt hoog de wenkbrauwen op, ‘net wat ik zeg.’ En dan doet zij of zij Aage prijst. ‘Oh, het ging Dominé weer mirakel vlot af! Akema uit ‘Het Hoen’ zei ook: ‘Dominé zal wel niet veel werk met de preek hebben, hij heeft er niet eens een briefke bij noodig. Hij praat zoo maar voor de vuist weg!’

Hulpeloos kijkt Itske haar dochter aan. Zij is een beetje schamig-verward, zij weet niet goed wat ze van Baafke's woorden denken moet. In het wilde weg beweert ze dan maar iets. ‘Het tijdelijke, zeg ik altijd, is ook niet alles...’

Baafke's oogen haten haar - maar Baafke geeft haar toch gelijk. ‘Het tijdelijke?, o nee, een mooi huis en zoo, een tuin om 's middags lang-uit in te liggen en zoo, dat is niks... nìks.’ Baafke is nog maar zelden zóo obstinaat geweest.

Itske krabt zenuwachtig aan een bonkje op haar eene neusvleugel. Zij kijkt verbijsterd. ‘Wat meende dat kind?, waar ging het op-heden over?’

‘Heile komt hier zeker’, begrijpt Djoeke.

En Aage zwijgt wel erg lang.

Maar Aage's zwijgen spreekt ook mee. Hij heeft veel geduld, hij heeft veel deernis.

Traag tikt de staanklok.

Achter die trage tik lijkt de stilte zich op te hoopen: duffe jaren liggen er achter, miezerig-weggegleden levens.

'Tik-tak', kreunt de klok, 'tik-tak.'

En Itske denkt nog aan dat mooie huis met de tuin, waar Baafke het over had: 'Wou dat kind rijk wezen?' Zij kuchelt verlegen. 'Het aardsche', wil ze haar dochter dan weer inprenten, 'is maar ijdelheid. Zóo heeft men het, zóo is het weg. Het heeft weinig of niets om het lijf.'

En nu wordt Baafke geel van giftigheid. 'O ja', geeft ze toe, 'ijdelheid! Dat ziet men al op de schoolbanken en op catechisatie: de lieve mooie meisjes zijn niet in tel, maar de leelijke, de bokkigerds.'

Itske opent de mond - er komt geen geluid.

Maar nu begint Aage te praten. 'Baafke', zucht hij verdrietig, 'dit alles, dit hèlpt er toch niet voor, wel?' Hij heeft rimpels in het voorhoofd, een vochtige glans in de oogen.

Baafke drukt de kin op de borst, zij zwijgt.

En Itske denkt gemelijk: 'Helpen?, wat helpen?, er is niks te helpen!' Schaamachtig beknort ze haar dochter. 'Zijn me dat fratsen en kuren? Wat verstandig mensch kan daar wijs uit worden. En dan als... als kind-in-huis het grootste woord te hebben, als Dominé er is! Is me dat een manier? Ontevreden natuur dat je er bent! Neem... neem een voorbeeld aan Gerreke van Driel... in haar hut, moederziel alleen.'

'Ik... ik ben zoo oud nog niet', klaagt Baafke, haar lippen beven, 'wàs ik het maar.'

Itske slaat op die onzin geen acht! Zij wil het goed maken bij Dominé. 'Als dat nou geen prachtige preek

was, dan... dan weet ik er niets meer van... Net of Dominé het van begin tot eind over... over onz' Maria had, zal ik maar zeggen. Wel mensch, ze stond me toch zoo klaar voor oogen, in mijn binnenst schreide ik! Maar Baaf heeft daar geen oog voor, geen oor... die denkt maar aan zichzelf. Net of Dominé het leed niet kent, en de eenzaamheid!' Zij keert zich weer tot Baafke. 'Jij hebt toch ook al wat je behoeft?, voedsel, kleeding, eten op tijd...?'

'Stil nu maar', sust Aage, 'het zal wel ergens goed voor zijn, dat zij dit zegt. Ik weet toch immers ook wel hoe het met Baafke is? Zij wil hard lijken, ze wil zich sterk maken met hardheid. Ze wil... wil pijn doen, omdat het van binnen zoo schreien kan bij haar. Maar zij is niet in werkelijkheid hard! Er loopen altijd kinderen met haar mee op weg naar het dorp. Kinderen loopen alleen maar met goeie menschen mee. Ik heb ook eenmaal gezien dat Baafke een klein zwervend hondje opnam. Ze droeg het in haar armen. Ik zie het nog, een geel hondje met een belletje aan de halsband. Nu, als je zóo een beest opnemen kan en dragen, dan... dan heb je toch geen kwade inborst...'

Baafke bijt op een vingerknokkeltje. 'Het is dood gegaan', mompelt ze verstikt, 'dat hondje. Hier tiert... tiert niemendal.' Zij heeft tranen in de stem.

Itske kan haar niet verstaan. 'Watte?', vorscht zij achterdochtig.

Maar Aage wenkt dat weg. 'Baafke', vraagt hij goedmoedig, 'zou je toch evengoed maar niet weerkomen, volgende Zondag? Misschien geeft God mij de een of andere dag toch wel het goeie woord in voor jou, dat kun je niet weten. Nou Baafke, kom je dan?'

Baafke wrijft met de muis van haar hand over haar oogen, haar wangen. Zij mist haar boosheid. ‘Och’, mokt ze toch nog, ‘ik moest het maar niet doen.’

‘Dat jonge geslacht’, verzucht Itske. En dan staat zij weer bedrijvig op.

Het water op het oliestel kookt. Zij zet koffie.

‘Daar is de baas ook’, zegt zij.

Door het raam zien zij Riek Dieserink aankomen over het mulle erf-pad. Riek trekt het hoofd in de schouders, hij is een beetje krom, dikke rimpels heeft hij in het verweerde gezicht, stekelige bakkebaardjes... Hij loopt op wonderlijk-omgebogen pantoffels, het is of hij met dat lepelachtige schoeisel de aarde en het licht van het erf-pad opschept.

Stuntelig komt hij de deur in, en trekt bij wijze van groet aan de pet. ‘Wel zoo, Dominé, en... en de vrouwe...!’

Djoeke vindt het aardig dat hij ‘vrouwe’ zegt.

‘Vrouwe’, herhaalt zij in zichzelf.

Het is een eeretitel.

‘Ik heb’, overvalt Aage de oude Dieserink, ‘je al herhaaldelijk in de kerk gemist.’

Riek stopt een pijp. ‘Och, wat zal ik daar veel van zeggen? Ik heb laatst Dominé Dallinga gehoord van Pinnekensbierum... door de radio, bij meester Veen, och man, beter komt er niet. En dan, ik heb meestentijds aan het bosch genoeg. Als ik 's morgens in het bosch loop... de zon gaat op, de vogels tjilpen en tieren, jongen-jongen, er moet nog een Dominé geboren worden, die daar tegen op kan.’

‘Mag je dat zeggen?’, komt Itske er tusschen, ‘kun je dat nou voor je God verantwoorden?’

Riek steekt de pijp aan. ‘Best’, puft hij.

Maar Itske komt hem tegen: ‘Waarvoor heeft de

lieve Heer dan verordineerd dat er herders en leeraren wezen moesten?'

'Dat', weerlegt Riek al-puffend, 'was met het oog op de wilde heidens...' Hij perst de lippen rimpelig om de pijpesteel heen. Een onvermurwbaar gezicht heeft hij zoo!

Baafke doet niet mee aan het gesprek. Zij kijkt met groote onbestemde oogen voor zich uit. 'Vader', denkt zij nog, 'die mocht de mond nou wel tegen de Dominé houden, toch te bot als wij allegaar beginnen te pruttelen.'

'Ik heb zoo graag', dringt Aage aan, 'dat je geregeld in de kerk komt, Riek. Er is toch altijd wel iéts dat je in het bosch zoo niet aantreft, het gemeenschappelijk gebed, het gemeenschappelijk zingen.'

Riek blaast een lange rookwolk over hem heen. 'Dàt is het nou juist, ìk bid liever alleen, dan in gezelschap, ìk zing ook liever alleen. En wat zal ik in de kerk vinden, dat ik in het bosch niet aantref? Nee, ronduit gezegd, het bosch geeft mij meer dan de kerk: ruimte, zonneschijn, vrede voor het gemoed. Het bosch geeft mij alles wat ik van noode heb, het vertroost mij, het vermaant mij, ik ontmoet daar het Opperwezen. In het bosch zou ik willen sterven, wezenlijk-en-waarachtig waar, alle kans als ik op mijn uiterste leg, dat ik commandeer: draag mij boven op de berg, tusschen de fijne dennen wil ik sterven.'

Aage knikt, hij begrijpt het zoo goed. 'En toch, als wij allemaal zoo dachten, dan...'

'Dan', legt Riek dat anders uit, 'was de Dominé zijn broodwinning kwijt.' Hij trekt er een snaaksch gezicht bij, dus op de een of andere regenachtige Zondag, zal hij wel 's in de kerk komen! Een blauwige rooknevel drijft om zijn hoofd heen, hij dampt geweldig, hij trekt

een bespiegelend gezicht. ‘Dominé zei nou wel: wij allemaal... Maar dàt is het nou juist met mij: ik denk niet aan allemaal!, allemaal maakt mij niet zooveel uit!, ik denk aan mijzelf.’

‘Aan mijzelf...’, die woorden gaan nog niet dadelijk weg, zij dwalen heen en weer in de ruimte, zij treffen Itske.

En Itske ziet het leed van haar leven ten voeten uit. Zij zucht in stilte.

‘Man’, vermaant Aage met een goedige glimlach, ‘dàt leert het bosch je toch niet? Nu, ik hoor het al, je moet meer naar de kerk!’

‘Omdat ik dat zeg van mijzelf?’, redeneert Riek, ‘ìk tap klare wijn, ìk leg de mooiste eiers niet boven!’

Zij praten nog wat, zij drinken een kop koffie.

Dan moeten Aage en Djoeke weer verder-op!

‘Ruil mij nu één keer voor je dennen en hazen’, zegt Aage nog 's terloops tegen Riek, zijn oogen lachen, hij weet zoo goed als zeker dat Dieserink komen zal! Hartelijk groet hij Itske. Hij steekt Geeske ook de hand toe. ‘Dag Grootmoeder! Kent Grootmoeder Geeske mij nog...?’

‘Ja, ja’, knikt Geeske, ‘de... de discipel des Heeren... de... de Dominé...’ Er springen tranen in haar oogen. Geeske lacht.

Aage buigt zich dichter naar haar toe. ‘Weet Grootmoeder Geeske altijd nog wel dat de Heere God haar kent?’, vraagt hij nadrukkelijk.

Geeske luistert even na in de stilte, dan wijst zij kinderlijk-schielijk naar de stralende lucht. ‘De Heere God’, mummelt ze, ‘daar... dáar...’

Zacht legt Aage de hand op haar gebogen ruggetje. ‘Kijk daar veel heen, Grootmoeder.’

Het licht van de avond-zon valt door het groene

venster, op Geeske's vredige handen, God zendt haar Zijn zegen. Geeske knikt dankbaar.

En Aage loopt ook naar Baafke toe. ‘Het is dus afgesproken, hè Baaf?, tot Zondag...?’

Hij verwacht stellig, dat zij het hoofd zal schudden!

Neen, zij knikt, zij knikt heftig.

Alles loopt mee vandaag!

* * *

Er ligt een rosse eenzame gloed over de velden.

Popels sluiten de boschrand af, jonge berkjes staan als een zilverige heining voor de roode horizon. Midden in een weiland mijmert een eikeboom, verheven gedachten heeft die eik, men ziet het aan de breede donkere kruin, men ziet het aan de hooge stam.

Een donkere hut gluurt achter twee grillig-vergroeide hazelaars uit...

Menschen ziet men daar niet.

Het dorp fluistert in de verte, het bosch ruischt van vlakbij.

Hier en daar liggen aan het geduldig-kronkelende landpad grauw-groene zwerfsteenen van de hei. Die steenen vertellen Djoeke van offerfeesten en heidensche prinsessen, van smart en vreugden. De stilte leunt er tegen aan, en kijkt nadenkend de roode avond in.

Hier is God voorbijgegaan. Hij dacht bij elke schrede aan de menschen. Hier hebben ook menschen geloopen die aan God dachten, elk kluitje aarde weet er van, elk keisteentje!

‘De Zondag’, valt Djoeke in, ‘heeft lang stil gestaan op dit pad.’

Aage glimlacht. ‘God zette de Zondag vanmorgen

bij de popels neer, over dat pad heen ging de dag toen naar het dorp.'

Zij naderen de kleine zwarte hut van Wietze Zegers, de deur hangt open, in het donkere holletje daarbinnen schimt iets van een bed, onder het venstertje staat een tafeltje met een leeg bord, dat bord bedelt om een goede gave!

Er is daar niemand.

Wietze-zelf zit onder de breede schaduw van zijn eikeboom. Hij leunt met de rug tegen de stam, hij strekt de beenen uit tot over het smalle pad.

Ja, werkelijk waar, Wietze Zegers doet aan het mos van de boschpaden denken! Groen is zijn broek, groen is zijn vest en groen is ook zijn hooge pet. Een lange grauw-gele baard heeft hij - hij wordt ook Wietze-met-de-baard genoemd - zijn baard, zijn knevel en zijn enorme wenkbrauwen bekleeden bijna zijn heele gezicht. Een kleine gebogen neus heeft hij, grijs-groene oogen, gele tanden. Hij ziet er uit, of een oude legende hem daar - bij vergissing - op het Hessenveld achtergelaten heeft.

Wietze's hut is een krotje met een aarden vloer, een ingezakt dak, een venstertje met vier ruitjes, maar Wietze's eik is een koninklijk paleis.

Hij kijkt er in op - zijn oogen fonkelen, zijn baard wipt vooruit. Wie zal zeggen welke wonderlijke gebeurtenissen Wietze in de kroon van zijn eikeboom ziet?

Nu hoort hij gelijkmatige voetstappen, hij fronst als een die gestoord wordt, spijtig wendt hij de blik af - zijn oogen verhelderen.

'Ah Dominé, goeden avond, en de huisvrouw insgelijks. Thuis alles goed?' Wietze vindt het beleefd staan, om daar naar te informeeren.

Hij drukt de rug nog vaster tegen de boom, hij strekt de beenen nog wat verder uit over het pad, zijn verbogen beenen doen aan boomwortels denken. Stoelen kan Wietze niet aanbieden, koffie heeft hij niet in huis, hij blijft dus zitten.

Wietze is oud, eenzaam, arm en gebrekkelijk, hij houdt de hand als een kommetje op de knie.

Aage legt er een geldstuk in.

De hand verdwijnt voor een oogenblik in een wijde broekszak, en komt dan weer op de knie terug - een leeg kommetje.

Het is zoo door de tijd, de vaste stand van Wietze's rechterhand geworden, zelfs als hij bidt houdt hij de hand zoo.

‘Veel dankbaarheid’, mompelt hij achter zijn baard en snorren uit, ‘grootelijks bedankt!’ Hij neemt een kevertje van zijn mouw af, en zet het op de begane grond. ‘Prachtig schoon weer anders! Het koren wacht op de bouwzicht.’ Dadelijk er op heeft hij weer een ander onderwerp. ‘Ties Leurnink nog altijd maar in de pijnen... het moet wel lang duren, eer hij naar het gewest der zaligen mag gaan. God is hier anders wel de heele dag geweest... in de omtrek... vlakbij...’ Wietze knikt tevreden. ‘Ik heb het op-heden goed. Honing in de korf, een brood op de plank, een gulden in de broekszak, en vergeet daarbij de boom niet, en dènk aan de liefelijkheid des Heeren.’ Dankbaar kijkt hij in de eik op.

‘Ja, je hebt het goed’, geeft Aage toe. Hij kijkt naar de fonkelende avondzon, de rosse stilte, de beschuttende boomen.

En Wietze begrijpt hem. ‘Toch heb ik wel tijden dat het mij steken kan dat ik de handen ophouden moet: gewerkt als een paard, geëzeld mag ik wel zeggen...

Dominé weet dat nog zoo niet, vèr voor zijn tijd was dat... Van vader op kind bij de Burinks gewerkt, in hitte en kou, te-avond en te-morgen. En Vader die heeft tot op zijn oude dag geweten wat kou-lijden is, wat honger-lijden beteekent. Ja, een diaconiehuis, daar is de gemeente Blankenheim nooit aan toe gekomen - dat was van oudsher een privilege van Numansdorp, zooals Dominé wel weet - aan een diaconiehuis niet, en ook niet aan een eigen burgemeester... en de onderstand was toen nòg geringer...'

Aage beweegt de kaken of hij iets zeggen wil. Neen, hij zegt nog niets. Een vraag verstoort dikwijls de gedachtengang.

Wietze praat door: 'Nu, ik heb dit hutje, ik heb de boom, ik blijf hier. Maar de Burinks!, van vader op zoon hebben zij de kracht van de knechten gebruikt, zij hebben het zweet uit de botten gejaagd. Tjisse die heeft ons behandeld als honden... En toen er geen kracht meer overig was in Wietze Zegers, zei hij, met veel erkentelijke woorden: 'Ben je af?, kan je niet meer?, ben je tot de laatste draad versleten?, ga dan maar voort! Wij zullen om je denken.'

'Doen ze dat?', polst Aage, 'denken ze aan je?'

'Bij het denken blijft het meestal', bekent Wietze, 'en ik vraag mij dan wel 's af, zou de Heere God nou nooit 's aan Tjisse-met-het-geld en aan zijn zoon Frederik Jan laten weten dat ze slecht voor de ondergeschikten geweest zijn? Heden ten dage, Dominé weet het, rusten zij dik en vet op de geldzakken uit.'

Aage antwoordt met een frons.

Maar Wietze ziet dat niet, hij staart voor zich uit op de grond. 'Als de vrouw mij overleefd had - ja, de praat komt er nou op! - dan had ik haar toch niet met

een gerust hart op de aarde achtergelaten. Men zit hier in de wintertijd, als een vos in zijn hol! Laat het één nacht flink sneeuwen!, men kan de hutdeur niet open krijgen... Dominé weet het. En als ik een zoon gekregen had, dan was die denkelijk op de wereld aangetrokken, naar de schepen, naar de fabrieken.' Wietze glimlacht als verontschuldigend. Hij verbaast zich over zijn eigen woordenrijkheid. 'Och, ik zeg nòg 's, de praat komt er nou zoo op! Ik heb er anders nooit over willen uitweiden. Dominé doet al zooveel.' Hij wacht op een blik van Aage, een glimlach...

Maar Aage denkt daar niet aan, hij is ontevreden op zichzelf, hij voelt een te-kort. 'Hij had Wietze eerder aan de praat moeten brengen, hij had het kunnen nagaan...' Plotseling treft hem iets wonderlijks. 'Zoo lang ik Wietze beklaagde, zwéeg hij, nu ik zei dat hij het goed had, práat hij...'

'Geven de Burinks je dan niets?', vorscht hij, 'wat heb je...?'

Wietze kijkt naar de kale plekken op het pad, armelijke rood-omrande oogen heeft hij toch maar. 'Oh, een brood 's wekelijks, als de boerin gebakken heeft. Tweemaal kreeg ik een kaas, eenmaal van de slacht: een stuk spek, een rookworst en wat varkensribben. Later ook nog 's - laat ik niet liegen - een zak aardappels. Verder heb ik mijn ouderdomspensioen: dat is een schep kolen, zeep voor de kleeren, zout voor de aardappelen, stop-sajet en een draad garen.'

'En dan verder?', vraagt Aage.

Wietze somt het gewillig op. 'Van de kerkeraad drie mudden kolen voor de winter, elke week honderd turven, huur voor de hut, en een zak met boonen - Dominé weet het! En van de dames-naaikrans uit Oudegaard een hemd, maar daar kon ik niet in, het was

mij veels te krap, ik verwarm er de voeten mee 's nachts. En van Dominé zelf...'

'Dat heb ik te-boek gesteld!', onderschept Aage. Hij glimlacht toch al weer - maar het is een glimlach met wat strengs er in. 'Misschien laat God het toch nog wel 's weten aan Tjisse', bemoedigt hij. In zijn gedachten stelt hij iets vast!

'Als ik die gedichten van Novalis niet koop...', overlegt hij vaag bij zichzelf.

En het strakke trekt nu weg uit zijn gezicht. 'Blijf maar zooveel mogelijk thuis, morgen, ik heb zoo'n idee dat er op een bepaald oogenblik varkensribben voor je deur zullen staan!'

Verrast kijkt Wietze er van op. 'Watte nou?, hoe nou?' Hij houdt zich van de domme, hij grinnikt een beetje, beleefd licht hij de pet op. 'Dat het u wel ga, Dominé, dat het u wel ga, de huisvrouw insgelijks. En de groeten thuis.'

Aage en Djoeke steken de hand op. 'Het goeie, Wietze, het goeie.'

Als ze een eindje verder nog eens omkijken, zien zij dat Wietze al weer in zijn boom opblikt.

Hij volgt een nieuwe gebeurtenis in het goud-groene paleis van de eik.

* * *

Boven de toppen van de donker-stille dennen glimmen de eerste sterren, de lucht draagt nog de bleeke helderheid van de late dag, en daar verschijnt de maan al.

Door een klein groen venstertje kijken Aage en Djoeke er naar op. Zij zitten aan Ties Leurnink's bed,

maar hij herkent hen niet. De dag komt en gaat, hij herkent de dag niet.

Hij is naar vroeger teruggegaan.

Hij werkt in vroeger, hij lacht in vroeger. Het leven heeft nu weer een glans voor hem, hij is jong en sterk, hij heeft lief.

Op een vergenoegde toon zegt hij: ‘Ik zal de vrouw een granaten halssnoer koopen, in de stad, een snoer met gouden haken. En Geerke moet een muziektol hebben, en een groote zak met suikergoed.’

Dan werkt hij opeens weer met de vrouw op het land, hij praat met horten en stooten. ‘Dat zichten is een lust voor de oogen. Haast het mooist van alles! Rulof, mijn broer, die heeft er nooit recht de slag van gehad... Je moet er 's op letten, Elsie, als je er voorbijkomt: de heele bouwkamp van Evert Stiels is vergiftigd van de blauwe bloemen.’ Ties blaast een oogenblik uit. ‘Jongen-jongen, je kunt toch zeldzaam vlug schoven binden, Elsie. Ik geloof niet dat daar één tegen op kan, maar maak de dag niet te lang! Je moet het eerlijk zeggen als je moe wordt, je móet het éerlijk zeggen... Mensch-lieve, je hebt een kleur of je de haan gejaagd hebt... Die witte hoofddoek staat je bijster aardig, en dat jak met die oranje blommekens...’ Ties Leurnink's handen grijpen de deken vast. ‘Luister, het mooiste wijf van de heele omtrek, dat ben jij, Elsie.’ Hij lacht onderdrukt, de glinstering van de korenschoven is in die lach, de gloed van de heete zomerdag, de glans van een gelukkig menschenleven.

Ties komt ook weer met de vrouw uit de kerk. ‘Ja, daar moet het op aan, Elsie, de Heere God de grootste plaats in het leven, de grootste plaats. Ik voel het nu weer zoo klaar, er schort nog veel aan mij.’ Ties dempt de stem. ‘Zeg Elsie, bidt ons kind wel iedere avond

voor zij slapen gaat? Je kan het er niet te vroeg inbrengen, vrouwe.'

En dadelijk er op loopt hij weer als een koning over de bouwkamp, en door het huis. 'Heb je het wildbraad in de pot, Elsie?, het ruikt naar een feest. Kijk de blommen er toch 's mooi bijstaan, kijk dat boek-weite-veld, kijk dat kind van ons, Elsie.' Hij lacht weer.

O ja, Ties Leurnink heeft het goed op-heden.

Het leven is doorschijnend geworden als kristal. Hij kan door de jaren heen kijken, naar de zilveren diepte van een oud geluk.

'Goed is de Heere God', mompelt hij, 'de Heere God is te loven en te prijzen tot in alle eeuwigheid.'

Djoeke kijkt op.

De stille zwarte dennen en de bleeke sterren verdwijnen ineens.

Jenneke van Heist laat het gordijn zakken, en steekt het lampje op. Jenneke zal waken bij Ties.

Zij loopt op de teenen door de kamer, men hoort haar niet. Haar schraal armoe-gezicht, in de witte muts, lijkt te glimmen van eerbied, een schoon schort heeft zij voorgedaan, haar handen strijken daar telkens over heen. Zij heeft ook eerbiedige handen.

Het begint nu nacht te worden in Ties Leurnink's huis, duisternis trilt in de kamerhoeken, schaduwen leunen tegen de wanden.

Jenneke van Heist staat een oogenblik stil. Zij steekt een spitse vinger op, zij luistert naar verre schreden. 'Vannacht', prevelt zij eerbiedig, 'kon God wel 's komen.'

Aage knikt. 'En de avondvrede gaat voor Hem uit, Jenneke, als een brenger van goede tijding.' Hij buigt zich dichter naar de vale bedstee toe. Er zijn kuilen in

Ties' slapen getrokken, zijn wangen zijn hol, zijn diepe oogen staren in een verte...

Bijna schroomvallig omsluiten Aage's vingers de krachtlooze gloeiende hand van de stervende. ‘Wel thuis, mijn oude Ties, wel thuis, oude moede Ties...’

Ties Leurnink glimlacht, of hij het verstaat.

En de uren glijden als droomen voorbij...

Als de nacht nadert, begint het te dagen voor Ties.

* * *

Het bosch ruischt al zachter, al zachter.

Lange ijle vrouwen bewegen zich in de verte, zij beuren een tip van haar gazen kleed op - een zilveren muiltje flonkert. Wiegelend heffen zij de armen op, aan elke vinger dragen zij ringen met parels.

Dan naderen Aage en Djoeke.

En als bij tooverslag veranderen de vrouwen zich in jonge berkjes, berkjes die glinsteren van nevel en licht.

Een dwerg sluipt onder de dennen door, koralen schoenen heeft hij aan, hij draagt een muts met een ster er op. Hij neuriet, en hij bauwt een kirrende boschduif na.

Daar hoort hij de voetstappen van Aage en Djoeke.

Grinnikend verandert hij zich in een roode paddestoel, en het lichtje op zijn muts is een glimworm.

Maar op een open plek in het bosch, een plein van mos, staat de nacht hoog-opgericht.

Het sprookje verdwijnt er.

Aage zegt of hij luid-op droomt: ‘Hier is God, Djoeke.’

En Djoeke kijkt bijna verschrikt naar de sterren op, zij zijn zoo groot, zoo levend, zoo heilig... En de

boomkruinen verroeren zich niet, en de boschpaden sluipen van hen weg.

Djoeke hoort de klop van haar eigen hart. ‘Heer’, fluistert zij, ‘was het goed vandaag? Was het tòch wel goed?’

En in het witte levende licht van de sterren nadert God hen. ‘Ja, het was goed, vandaag, Djoeke, het was goed.’

Dan legt Hij de glans van Zijn stilte op Aage's droomend gezicht.

De stilte wordt daar een dank-gebed.

[V]

GOD WENKT DE ZONNESTRALEN, DAAR KOMEN ZIJ. BLANK EN DOORZICHTIG BUIGEN ZIJ ZICH NAAR DJOEKE TOE, ZIJ LEGGEN ZICH OM HAAR VOETEN heen, zij leunen tegen haar handen aan, zij kijken haar in de oogen - verstrooid glimlacht zij.

God stuurt haar de boschvogels, gehoorzaam zingen zij in de boom voor het venster. Liefelijke stemmen hebben die boschvogels, witte vreugden springen er in hun liedjes rond - Djoeke glimlacht absent.

Nu spreidt God-Zelf de geur van de zomer voor haar uit, dringend en zoet is de geur van de zomer, droomerige middagen naderen in die geur, prille ochtendstonden, heilige nachten.

Djoeke ademt diep en onrustig.

'Het is wonderlijk mooi', denkt zij, en die gedachte is zoo vaag als een verre herinnering. Ja, Djoeke praat een herinnering na. 'Het is een wonderland, het is toch telkens weer een wonderland.'

Blauw-groene dennen ziet zij, gouden korenschoven, een stuk van de bergwei - en zij buigt zich luisterend over haar eigen hart heen, en zij kijkt luisterend de lange lichte zomerdagen na. De korenschoven zijn er niet meer, de dennen verdwijnen, de bergwei zinkt weg. Djoeke wil een avond naar zich toehalen, een uur. Zij zal iets zoeken in dat uur, zij zal iets doorvorschen in die avond. En het uur wendt zich af, en de avond sluit zich toe.

Met de rug van haar hand strijkt Djoeke zich over het voorhoofd. Zij gloeit of zij inspannend werk gedaan heeft. 'Waarom...?', mompelt zij, en breekt dat af. Zij glimlacht en schudt het hoofd, zij duwt haar gedachten naar de gewone dingen toe. 'Ja, de planten hebben water gehad, en de boodschappen zijn opge-

geven... Er is borstplaat in huis en Rein's kamer glimt als een pas gepoetste schoen, misschien hadden Aage en ik wel samen bloemen voor zijn kamer kunnen plukken - maar Aage weet beter wat Rein mooi vindt, dan ik.' Zij knikt in gedachten. 'En nu zet Heile koffie, en nu haalt zij het wafelijzer voor de dag.' Zij snuift.

'Koffie is heerlijk-opwekkend', zegt zij of zij bij Thea op visite is, 'en de wafels...' Maar dat maakt zij niet af.

In de witte drijfschaal op tafel ligt, tusschen een paar asperge-takjes, een roode roos. Zij buigt zich werktuigelijk over die roos heen. Dat gespannen gezicht houdt zij toch, de oogen trekt zij klein, vast sluit zij de lippen opeen - zoo ziet zij er uit, of ze zich moeizaam bezint op iets dat haar ontgaan is.

Zij denkt toch enkel maar: 'Het is prettig, dat Rein komt, prettig voor Aage - Aage die...', onbewust blijft zij steken, zij haalt zich Aage's blik voor de geest en Aage's glimlach, en zij ziet hem zoo duidelijk of hij in levende lijve bij haar staat! Zijn oogen kijken haar open aan, iets in zijn blik trekt zich terug, en hij heeft een andere glimlach... een glimlach, die iets wegsluit.

Verschrikt kijkt Djoeke op haar vochtige stijf gesloten handen neer. 'Wat... wat doe je toch?', beknort zij zich onzeker, en glimlacht al weer en neuriet.

Nuchter wil zij dan toch voor zichzelf iets vaststellen. 'Ik let op iets dat er niet is, zoo is het met mij.' En daar trekt een doezelige angst onderdoor. 'Het kenteeken van een ziekte...?' Schuw schuift zij dat van zich af. 'Och, een beetje moe, anders niets.'

Dan redeneert zij weer of zij tegenover Thea zit. 'Dat is mooi met een domineesvrouw, die kan er

veel uitloopen, die heeft buitenshuis eigenlijk een groot gezin.'

Een vervaarlijke ruk-aan-de-bel verstoort dat.

Heile zet met een bons een zwaar voorwerp neer in de keuken, gehaast stapt zij de gang in, onbesuisd trekt zij de voordeur open. En dan lijkt het huis te veranderen. Heile lacht luidkeels.

'Da-ag', haalt zij uit, 'waar kom jij ineens vandaan?'

Rein's harde jongensstem slaat daar door heen. 'Ik kon eerder, ik kon een trein eerder! Is dat eventjes fijn! Fíjn, hè? En Vader bóven...?'

Nu wordt er onderdrukt gepraat.

'Waar?', vraagt Rein.

'Binnen', zegt Heile.

Djoeke loopt de gang al in. 'Dag Rein', zij steekt het gezicht wat vooruit, ze heft de handen op...

Hij is toch al een groote jongen, die Rein, te groot om haar een zoen te geven, en Heile staat er bij, neen het gaat niet.

Gewild-deftig steekt hij Djoeke de hand toe, drukt het hoofd oude-heerachtig in de schouders en praat met een schorrige kraakstem. 'Goeden morgen, hoe vaart u?'

Natuurlijk bauwt hij een docent van het Lyceum na.

Heile proest het uit.

Over haar schouder kijkt Djoeke naar haar om, zij kon zich tot dusver Heile's puntig strak gezicht niet voorstellen met een schaterlach - nu kan zij dit wel.

'Je ziet er prima uit, hoor', zegt zij tegen Rein, 'príma.'

Hij let daar niet op.

Met de kin op de borst kijkt hij in het spiegeltje, hij kan een heele rij rimpels in zijn voorhoofd trekken, dat

vindt hij kranig staan. Hij probeert of hij de rimpels nog dieper kan maken. ‘Vader is er niet, hè?, weet je niet waar hij is?’

Djoeke denkt even na. ‘Nee, hij zei het niet.’

Nu heeft zij weer van die luisterende oogen. ‘Dat is waar’, denkt zij, ‘hij zei het niet.’ Dadelijk knapt dat af.

Rein stampt met zijn bemodderde schoenen op de wollen looper. ‘Er zit een heel weiland aan mijn hakken’, overdrijft hij, en slaat met de vlakke hand tegen de muur en trommelt met een harde knokkel tegen een deur, hij moet zich bewegen, lawaai maken - nu, daar is hij een jongen voor.

‘Had ik net zoo goed een trein later kunnen komen’, bedenkt hij plotseling, en praat opzettelijk-galmerig, ‘net zoo goed een trein later.’

Brutaal klinkt dat, op het baldadige af - zijn oogen knipperen van verlegenheid.

Groote-man-achtig strijkt hij zich over het glad achterover gekamde haar, en kinderlijk van dichtbij bekijkt hij zich in het spiegeltje.

Tot zijn verbazing ziet hij, dat hij een paar gele spikkels in de bruine irissen van zijn oogen heeft, grappig is dat!

Maar de bleek-bruine kleur van zijn gezicht staat hem niet aan. ‘Ik ga bakken in de zon’, neemt hij zich voor.

‘Moet je doen’, zegt Djoeke verstrooid.

Het vreemde-in-haar dat vorschen wil naar iets dat er niet is, neemt haar al-door in beslag.

‘Ga je mee naar binnen?’, vraagt zij terloops.

Vluchtig denkt zij: ‘Wat kan Rein treuzelen.’

‘Ga je mee?’, herhaalt zij loom.

Rein slaat er geen acht op.

‘Dat je niet eens weet’, mokt hij, ‘waar Vader zit.’ En dan zegt hij eigenlijk: ‘Moeder wist het altijd.’ Hij ademt op een hoekje van het spiegelglas en teekent met zijn pinknagel een naam in het wasemplekje: ‘Vader.’

‘Is er koffie?’, vraagt hij.

‘Ja!’, roept Heile uit de keuken.

Maar Djoeke stelt voor: ‘Laten we wachten op Vader.’ Zij kijkt naar Rein's koffer om. Er ligt een dikke bundel witte margrieten boven-op. Verrast bukt zij er zich over heen. ‘Och, dat is mooi.’ De bloemen hangen al een beetje slap, zij wil ze opnemen.

En Rein dringt haar jongensachtig-ruw opzij. ‘Ze zijn voor Vader’, weert hij, ‘Váder, die zal er in zijn noppen mee wezen.’ Hij knikt nadrukkelijk. Half voor zichzelf mompelt hij: ‘Dat weet ik vast... vàst.’

Heile steekt de gang over naar de huiskamer. Zij hoort Rein's bewering en knipoogt, of zij zeggen wil: ‘Stil daar over.’ Ja, Heile weet ook wel, waarom Aage zoo ingenomen zal zijn met de witte margrieten!

Zij gaat terug naar de keuken. En stapt veel luchtiger dan anders, een triumfantelijk gezicht heeft zij ineens.

Djoeke kijkt van haar naar Rein.

Haar gedachten heeft zij toch alleen maar bij Aage. ‘Het kan ook wezen’, oppert zij in zichzelf, ‘dat hij te hard werkt, en dan die kranten nog, en allerlei elementen ìn die kranten...’

Rein loopt haar voorbij. ‘Eerst Vader's bloemen in het water zetten’, zegt hij terloops. Hij neemt een Japansche kan van de kast en gaat naar de keuken.

Op een moederlijk-aanhalige toon praat Heile daar met hem.

‘Jongen’, fleemt zij.

Zij sluit de deur.

Djoeke schuift met haar voet over de bloemenslingers in de looper: ze volgt een lange guirlande van paarse violen.

Haast zonder dat ze het weet, komt ze ook weer voor het raam van de huiskamer terecht. Zij kijkt naar het stukje berg-wei in de hoogte - en heeft er geen erg in.

‘Het is Aage's kind’, prent zij zich in, ‘Aage's kind.’

‘Aáge's...’, herhaalt zij nog eens nadrukkelijk in zichzelf.

Zij sluit stijf de oogen en zij heeft het gevoel of haar oogleden te krap voor haar oogen zijn. ‘Aage!, Aáge!’, zegt zij dringend in zichzelf.

Voor dat speurende in haar, helpt het niet.

Zij denkt ook: ‘Ik ben in wachten opgegroeid, mijn halve leven is er mee heengegaan, nu kan ik het nog niet...’

Op allerlei geluiden in huis knapt dat af.

Rein's schater dringt door de wanden heen, er is geen vroolijkheid in die lach, enkel lawaai. Rein wil laten hooren, dat hij er is, en dat hij het genoeglijk heeft in de keuken. Hij praat druk, allerlei verhalen dischт hij op, een zware mannenstem heeft hij al, Rein is groot voor zijn zestien jaar - en wijs. Hij heeft hooge cijfers op zijn school-rapport - hij doorziet het leven tot in zijn diepste diepte!

Zijn stappen dreunen door het huis.

Kabaal-achtig rent hij de trap op, het is of hij zijn voeten door het plafond heen wil drukken.

Onverhoeds rukt hij de deur van de huiskamer open. ‘Al die bloemen op mijn kamer, wat 'n benauwde reuk. Heb jij...?’

‘Nee’, zegt Djoeke enkel, ‘Vader.’

Rein's wangen worden bloedrood. Hij steekt de handen diep in de broekszakken. ‘Oh...’, haalt hij uit, ‘Va-der...’

Plotseling heeft hij er vrede mee.

Geeuwend staat hij stil voor een kastje met snuisterij, een oud schilderijtje. ‘Tjikkig’, pruttelt hij half-luid. Hij neemt een boek op, kijkt naar de eerste en naar de laatste bladzij, en geeuwt opnieuw.

‘Ik verveel me nou al’, bromt hij, en ijsbeert heen en weer.

‘Is er nog het een of ander gebeurd op school?’, vraagt Djoeke.

In Rein's gezicht gaat alles op slot. ‘Nee.’

Djoeke wil toch ergens over praten. ‘En je rapport?’

‘Zal ik aanstonds laten zien’, bepaalt hij zakelijk, ‘als Vader er is.’

‘Hooge cijfers natuurlijk?’, lokt Djoeke nog uit.

Rein trekt de schouders op. ‘Och ja, hè?, voor minder dan een tien doe ìk het niet.’

Onderzoekend opent hij een kast, en neust er in. Hij rommelt in kistjes en doozen, en haalt allerlei dingen overhoop.

Nu wil hij te kennen geven, dat hij zich volkomen thuis voelt hier, met elk hoekje is hij vertrouwd, op alles heeft hij een zeker recht.

Djoeke begrijpt dat zoo niet!

Zij wil hem helpen. ‘Zoek je iets?’

En met opgetrokken wenkbrauwen kijkt Rein naar haar om. ‘Hoe dat...?’

Daar wil ze om glimlachen. ‘Hoe dat!, je haalt toch alles omver?’

‘O ja, hè?, omvèr’, praat hij na.

Er schiet hem meteen een brok van een cabaret-

liedje te binnen. Met een schorre keel-stem begint hij te galmen - het gaat over een slanke domino...

Gichelend brengt Heile de warme wafels binnen, bros, knapperig en eiergeel zien zij er uit. ‘Ze vragen’, schertst Heile, ‘of je geen zin in ze hebt.’

Rein kijkt er belust naar om. ‘Tsjonge ja.’ Maar op het oogenblik vindt hij de kast toch ook nog interessant.

En onverhoeds met een bulderstem zet hij het refrein weer in van de slanke domino.

‘Elke vacantie heb je een ander vers’, roept Heile er door heen, ze komt vertrouwelijk bij hem staan, ze zet de handen op de heupen. ‘Is dat mooie lied van de drie poesen nou weer uit de mode?’

Neen, uit de mode is dat lied niet.

Rein springt op een stoel, trekt de rug krom en geeft kopjes in de lucht. Mauwerig zingt hij.

‘Oh-ho’, Heile hoest van de lach, ‘wat ìs het weer mooi!, wat is het mooi!’

Ze maakt dat ze de kamer uitkomt.

En Rein springt met een plof van de stoel en grijpt een paar wafels van het bord. Hij loopt al-etend door de kamer, hij zingt al-etend van de domino, overal liggen kruimels.

‘Als ik nu een goede huisvrouw was’, overlegt Djoeke, ‘zoo'n echt degelijke...’ Maar daar kan ze niet op doorgaan.

Aage staat in de kamerdeur.

Hij heeft er schik in dat Rein opeens in zijn gegalm blijft steken. Zelfs zijn handen, die toch een propvolle actentasch opbeuren, lijken te schateren.

‘Aha jongeman!’, hij heeft een andere stem nu, een jonge luidruchtige stem, grappig-omzichtig zet hij de actentasch op de vloer, veert weer overeind, en pakt Rein bij de schouders.

Rein praat op een kinderlijke toon.

Al het groot-menschachtige en manhaftige en wijze valt van hem weg. Het is Rein opeens aan te zien, dat hij op eenzame avonden en stille Zondagen hevig naar zijn Vader verlangd heeft.

Een hartelijk klein schooljoggie wordt hij plotseling.

Heile brengt de koffie binnen.

Ja, Heile staat er nu wel bij, maar dat hindert niets, dat doet er niets toe.

Rein slaat de armen om zijn Vader's hals en hij drukt zijn gezicht tegen zijn Vader's schouder aan. ‘Fíjn’, fluistert hij, ‘dat ik weer bij je ben, Vader. Het heeft zoo lang geduurd! Het is... het is míj zoo lang gevallen, Vader... u niet?, u heelemaal niet, Vader?, u schreef er niks van...’

Er springen haast tranen te voorschijn.

En Aage vergeet te antwoorden - zijn handen streelen de smalle jongens-schouders, hij drukt de wang tegen het gladde zwarte haar van Rein's gebogen hoofd.

‘Mijn groote jongen!’, hij klemt hem in de armen, en duwt hem ook weer wat terug, maar houdt hem, bij de handen, stevig vast.

Hij gaat heelemaal op in Rein.

Hij luistert naar zijn stem, hij kijkt naar zijn gelaatstrekken, zijn bruine oogen met de goudachtige irisvlekjes. En hij ziet in Rein veel meer, dan er in het kind voor hem staat.

Zijn mond trekt, zijn oogen knipperen, hij wil een rilling tegenhouden en kan dat niet.

Rein zoekt zijn Vader's blik, en vindt die ook.

Nu is er opeens weer de oude saamhoorigheid.

‘Vader’, mompelt Rein, ‘ik... ik heb de bloemen ook, een heele massa, van die grooterds.’

Aage weet dadelijk wat hij bedoelt. ‘Dat is goed, mijn jongen, goed, dat je daar aan dacht...’ Hij is het kind ergens dankbaar voor, zijn handen zeggen het - zijn handen alleen, de oogen sluit hij bijna.

‘Gaan we dan dadelijk?’, dringt Rein, ‘dadelijk...?’

Djoeke heeft zich lang stil gehouden, zij ademde bijna niet - nu maakt zij een beweging.

‘Ja’, bedenkt Aage ineens, ‘Djóeke... Djoeke is hier.’

Hartelijk groet hij haar, boven Rein's hoofdkruin uit: zijn lippen vormen zonder klank een woord, een lieve naam.

Luid-op zegt hij: ‘Heb je de koffie al klaar?’

Zijn oogen kijken haar open aan - iets in zijn blik trekt zich terug. Hij glimlacht ook - maar er kruipt iets weg in zijn glimlach.

‘Daar... dat...’, flitst het in Djoeke op.

Gespannen luistert zij weer.

Rein plukt aan Aage's das. ‘Wanneer dan Vader?’, houdt hij aan, ‘wanneer gaan we dan?’

‘Na de koffie’, prevelt Aage aan Rein's oor, ‘goed?’

Ja, Rein vindt het goed!

Hij steekt zijn hand door Aage's arm heen. ‘Moet u hooren’, praat hij geheimzinnig-onderdrukt, of het niet voor een derde bestemd is, ‘er zijn weer massa's heibeltjes geweest op school met Voss en Braun, die twee knullen kunnen elkaar niet luchten of zien! Nou, op een middag...’

Rein struikelt haast over de woorden, hij raffelt, er is zoo'n massa te vertellen.

Djoeke kijkt naar haar trouwring, hij lijkt wat beslagen, haar heele hand lijkt wat beslagen, zij knijpt die hand ineen, en wrijft de ring op aan een slip van haar bloes.

Het is van lieverlee zoo'n gewoonte van haar geworden: als zij ergens gespannen over nadenkt, of iets moeilijks heeft te verwerken, poetst zij de ring op.

‘Ze heeft nog geen woord gezegd’, beseft Aage ineens.

Er is iets in haar doen dat hem treft. En hij kijkt herhaaldelijk naar haar om, hij wil dat zij opkijkt.

Neen, zij kijkt niet op.

Hij verwacht, dat zij glimlachen zal om de verhalen van Rein, zij schijnt niet eens te luisteren.

Bijna dringend vraagt hij om haar aandacht!

‘Ho-ho’, lacht hij, ‘hoor je dat, vrouw, hoor je dat van die Voss?’

Luisterend kijkt zij over hem heen, zij glimlacht niet.

En een kleine hinderlijke onrust zet zich neer in zijn gedachten. ‘Is er wat?’, zoekt hij, ‘kan Rein iets gezegd hebben?’

Tersluiks volgt hij haar met de blik. ‘Zij mag nooit iets merken’, neemt hij zich voor, ‘nooit... niet het minste.’ En dan denkt hij aan een lief vrouwengezicht, en aan een paar stralende groote oogen.

Djoeke loopt op het buffet toe, om koffie in te schenken.

Stilletjes verricht zij alles. Zonder een enkel gerucht zet zij de wijde porseleinen koppen uit, legt een lepeltje op elke schotel en haalt de suiker. Zij staat telkens in gedachten stil, strak tuurt ze op alle dingen die ze hanteert.

Aage wil nu dadelijk naar haar toe gaan - nu dadelijk. Heimelijk werpt hij een blik op Rein, neen, hij bedwingt zich.

‘Er komt nog wel een oogenblik’, voorziet hij, ‘om...’, en dan denkt hij plotseling weer aan de

volle actentasch. Een glans springt over zijn oogen heen. ‘Mijn verrassing!’

Rein babbelt nog altijd door over de belhamels in zijn klas. ‘Die Braun’, zegt hij smadelijk, ‘heeft een blauwtje geloopen laatst. Dat was een keer... op een Woensdagmiddag...’

Doch voor het oogenblik luistert Aage niet naar hem. Hij schuift Rein éven opzij. ‘Wacht 's’, steunend beurt hij de actentasch op, hij doet of die tasch ontzaglijk zwaar is. ‘Vrouw, kom 's hier, knap ben je, als je raden kunt, wat ik hier in heb.’

‘Een kat natuurlijk’, bepaalt Rein met groote zekerheid.

Aage's lach slaat daar dreunend over heen - die lach wil Djoeke dwingen om vroolijk te wezen, ze glimlacht al vast.

‘Een kat!’, spot Aage vermaakt, ‘en die kat is natuurlijk muis-stil in de open tasch blijven zitten!’

‘Nou ja!’, verdedigt Rein, ‘stel dat hij maf had!’

‘Màf’, lacht Aage afkeurend, hij kijkt Djoeke aan: ‘nu, zeg op!’

‘Rozen?’, vraagt ze.

Dat vindt Rein nu weer onzinnig. ‘Ook wat!, rózen!, moet je zelf een tuin vol bloemen hebben!’

Aage pinkt tegen Rein, hij steekt de lippen wat vooruit, en schudt bijna onmerkbaar het hoofd. Dat wil bij Aage zeggen: ‘Niet doen, laat dat...’

Al-radend en zinnend presenteert Djoeke de koffie. ‘Ja, wat dan?, koekjes?, een doos bonbons?, een flesch eau-de-cologne?’

Geamuseerd schudt Aage telkens het hoofd: het doet hem veel genoegen dat Djoeke het niet raden kan!

Maar Rein kijkt bij alles wat Djoeke opsomt, misprijzend. ‘Waarom eau-de-cologne?, waarom bonbons?,

is het dan voor jou?, je doet net of het voor jou is?' Tersluiks kijkt hij naar Aage's tuitende lippen. 'Nu ja!, voor wie is het dan?, als u zegt voor wie het is, weet ik het dadelijk.'

Aage knikt gekscherend. 'O ja, dádelijk!' Hij houdt de tasch zorgvuldig dicht. 'Wedden dat je het niet raadt?, het is voor Djoeke.'

'Oh...', rekt Rein forsch, 'oh...' Hij wendt zich al wat af, hij vindt dat raden op-eens een flauw spelletje. 'De moeite niet waard', denkt hij.

'Kom jongen?', plaagt Aage hem, 'waar blijf je?'

En Rein trekt een schampere mond, hij zegt niets!

Maar Aage let daar niet op.

Hij kijkt Djoeke lachend in de oogen. 'Weet je het nog niet...?', zet hij aan, 'toe, het ligt toch vlak voor de hand?, als je éven nadenkt...?', en dan schatert hij om haar uitvorschend gezicht.

Een heele reeks vragen stelt zij - zij weet vooruit dat hij er om lachen zal: 'Heb ik het deze week genoemd?, heb ik er om gevraagd?, hou ik er van? Is er al iets van in huis?'

Aage knikt en schudt in het wilde weg van ja en neen. Er is niets uit op te maken.

Djoeke schiet er van in de lach. 'Och...!'

Maar Rein heeft er nu meer dan genoeg van. Hij blaast hevig in zijn koffie, de koffie spat over de komrand heen op het tafelkleed. 'Vader, moet u geen wafels?, fijn zijn ze, Vader?' Zonder veel ambitie neemt hij er nog een. 'Váder!'

'Stil nu even', weert Aage, 'en wacht een oogenblik met die wafels!'

Rein trekt een verongelijkt gezicht, en hij legt de afgebeten wafel op zijn schotel. Met een smadelijk keel-geluid grijpt hij het boek weer op, en tuurt strak

op een enkele regel. Aage ziet het wel, hij kijkt een paar maal naar hem om. ‘Geef je het op?’, vraagt hij Djoeke, en hij kijkt naar Rein.

Ja, zij geeft het op!

Nu komt Aage langzaam overeind, of er iets heel gewichtigs gebeuren moet. ‘Let op, Rein!’, langzaam opent hij de tasch, ‘Rein!’

‘Ja’, bromt Rein - maar hij kijkt niet op.

Vijf kleine cactusplantjes komen te voorschijn, zorgvuldig in geel vloei verpakt, de stekelige groene kopjes steken als vogelkopjes boven het dunne papier uit.

Djoeke krijgt een warm meisjes-achtig gezicht, zij oogt telkens-weer van Aage naar de plantjes: een kostbaar cadeau is dit niet - het is veel meer dan kostbaar!

Iets wonderlijks dringt tot Djoeke door!

Men kan een duur voorwerp ontvangen - en men krijgt eigenlijk niets! Iemand kan een simpel geschenk aanbieden, en men krijgt zooveel, dat de adem er even van steken blijft!

Zoo is het nu met Djoeke ook! Haar adem hakkelt! En dan zou ze toch wel met de oogen kunnen zeggen, wat ze gevoelt, en misschien met een paar gefluisterde woorden - maar ze mag nu niet kijken als anders: Rein let zoo op!

Bedremmeld buigt ze zich naar Aage toe: ‘Hoe... hoe kom je daar nu aan opeens?’

‘Gevonden’, spot Rein, ‘gegapt!’

‘Onnoozel’, gispt hij in stilte, ‘om dat te vragen.’

‘Ja’, verdedigt Djoeke, ‘een bloemenzaak is hier niet...’

‘En een venter’, valt Rein er behendig op in, ‘komt hier nooit langs.’

Aage lacht er helder over heen. ‘Ze stonden zoo

maar aan de straatweg', legt hij uit, 'vijf dwergen hadden ze neergezet, in de grijze poort van de kerk, met een naamkaartje er op: 'Voor de Domineesvrouw van Blankenheim.'

Hij ziet Rein's verontwaardigde oogen niet. 'Och... zoo?', bromt hij, 'en Asschepoes was die er ook?, en de reus met de zevenmijlslaarzen?'

Het overrompelt hem een beetje dat daar om geschaterd wordt. Hij is kregel op zijn succes.

'Kom', wekt Aage monter op, 'nu gezellig bij elkaar gaan zitten, en een kop koffie drinken.'

'Koffie?', sputtert Rein, hij kijkt in zijn leege kopje, 'ik ben haast al aan mijn tweede ontbijt toe.'

Gekscherend klopt Aage hem op de schouder. 'Voorlijk kind van mij.'

Eigenhandig presenteert hij de wafels, Djoeke het eerst, dan Rein.

Maar Rein bedankt. 'Ik... ik heb er al een paar gehad!'

Nu, Aage doet maar of hij het niet hoort. 'Het kind moet morgenavond al weer weg', denkt hij, 'morgenavond al...'

Er tusschendoor hoort hij een verre ijle stem: 'Aage... Aage, wees zijn vriend, hij moet je altijd al zijn fouten durven zeggen.'

'Vrouw', fluistert hij in zijn gedachten.

Djoeke heeft daar niets mee te maken.

Aage is een paar oogenblikken wat afwezig.

De zon speelt sprankelend over de tafel, de koffie dampt, de wafels geuren zoetig, feestelijk doet dat aan.

Het Boeddhaatje op zijn bruine plank lacht vredig en wijs, de Koningskinderen zijn lieflijk in elkaar verdiept, de netsjokee's glinsteren op de wandrichels - goed ziet dat alles er uit, vriendelijk...

Maar de stilte is niet als anders: het is of de stilte rimpelige trekken heeft.

‘Eiber al weer aan het werk?’, vraagt Djoeke, en dan schiet haar nog iets anders in ook. ‘Waar was je naar toe daar-straks?’

Rein praat er door heen. ‘Gaan we morgen-ochtend nog weer 's samen wandelen, Vader, in de vroegte?’

Aage schudt bijna onmerkbaar het hoofd.

Maar Rein wil daar geen acht op slaan.

‘Vader’, houdt hij aan, ‘doen we het...?’

‘Ik moet de vriend van de groote jongen zijn’, ziet Aage in, ‘en de moeder van het kind...’, hij denkt aan Rein. ‘Djoeke zal als een oudste zuster wezen.’

‘Váder’, zeurt het kind-Rein, ‘hoort u me niet?’

‘Als Djoeke meegaat’, bepaalt Aage.

Nu trekt Rein strakke nadenkende oogen. ‘Oh’, stelt hij vast ‘wij gaan zóo vroeg, Djoeke is dan nog niet op.’

Maar Djoeke ziet de berg in de prille ochtendzon, een uitgeruste en verjongde aarde, boomen en paden flonkerend van dauw en licht.

‘Ik kan best vroeg opstaan’, verzekert zij, ‘zoo vroeg als jullie maar verkiest.’

Zij wil dicht bij Aage blijven, zij wil zijn waar Aage is!

Rein speelt met zijn Vader's hand, hij drukt rimpels in de huid, hij probeert de vingers te vlechten, onderwijl praat hij tegen Djoeke. ‘Waarom’, weerlegt hij zakelijk, ‘zou je je moe maken? Je bent er niet aan gewoon, in de vroegte. Om mij hoeft het niet!’

‘De jongen praat zoo’, wil Aage aannemen, ‘uit bezorgdheid.’

Hij legt zijn hand open voor Rein neer, een betuiging is dat, een vraag ook.

En Rein drukt beurtelings zijn voorhoofd en zijn wang tegen zijn Vader's open hand aan. Dat is een antwoord, maar ook een betuiging.

Djoeke kan niet meer gewoon luid-op praten, zij prevelt. ‘Ik word er niet moe van, heusch, ik word er niet moe van. Ik ga graag mee.’

Aage is daar sterk voor. ‘Laten wij dan’, begint hij, ‘met ons...’

Maar Rein vindt het al een afgedane zaak, hij laat zich tegen Aage aanvallen, hij wil over iets anders praten. ‘Ik heb een massa van die jonge klimop-ranken gezien’, zegt hij gedempt, ‘u weet wel, Vader, waar wij het toen over hadden! Bònken klimop... een stuk achter Beert Geerling van “De Toelast”, die zouden we dan kunnen uitgraven... dat wou u immers?’

De zorgtrekken van de stilte worden dieper.

‘Op Zondagochtend graven’, sluit Aage uit, ‘nee, onmogelijk...’ Hij let op Djoeke. ‘En je vergeet mijn preek.’

Djoeke verzet haar cactusplantjes. Ze plaatst ze in een kring, ze zet ze als soldaten in het gelid.

‘Ik heb’, mompelt Rein smeekend, ‘nu ook genoeg overgespaard voor een plant, zoo-een om... om...’, steels glijdt zijn blik in Djoeke's richting, ‘u weet wel, Vader.’ Hij bukt zich meer voorover, nu drukt hij ook de oogen in Aage's hand.

En Aage voelt een branderige gloed op de handpalmen, iets van vocht. Hij praat - het is of hij zijn woorden zacht en koesterend om de jongen heen legt. ‘Wij kunnen samen wel even naar Oudegaard rijden vanmiddag’, slaat hij voor, ‘gaan we over de lange Smeul, met die fijne hellende eschdoornlanen. En dan drinken we thee bij Hessel Vrogerink, eten een schotel

zure room, verdwalen een uurtje, zoeken alle oude plekjes op, en... en... verder...'

'Verder', snijdt Rein het af, 'weet ìk het wel! Hè-ja, fijn, net of het nog vroeger is, hè Vader...?'

Aage lacht om hem, Aage pinkt ook tegen hem.

Neen, daar let Rein niet op, hij glanst, hij roffelt met de dikke zolen van zijn schoenen op de vloer, hij wiegelt heen en weer. 'De heele middag wíj tweeën sámen!'

Djoeke beschouwt elk cactusplantje van dichtbij, scherpe stekeltjes zitten er aan, het is of dat scherpe zich in haar oogen dringt en in haar gedachten.

'Waar is je rapport?', vraagt Aage.

Rein haalt het oogenblikkelijk te voorschijn uit de binnenzak van zijn jasje. 'Is wat merkwaardigs aan te zien!'

Dicht naast-een buigen zij zich over het boekje heen, Aage en Rein, zij drukken de hoofden tegen elkaar aan. 'Zoo...?', lacht Aage ingenomen, 'jonge-jonge, dat is prachtig. Een tien, en nòg een tien - hoor je het, Djoeke?, tweemaal een negen, Djoeke, en - wat is dat?'

Rein praat achter zijn hand uit. 'Rauwehorst, die moest mij hebben, die loerde al lang op mij. Hij verbetert gedurig mijn uitspraak, en dan zegt hij het net zoo als ik het zelf zeg! Gister had hij ook een bui: Als je in alle vakken zóo knap bent, Roemer, als in Duitsch...! Dan trekt hij een mal gezicht - nou, een citroenpit! En bij Buursma was ik toch goed. Buursma die was altijd tevreden over mij.'

'Wat heb je uitgevoerd', vorscht Aage met een broederlijke glimlach, 'dat hij zóo is?, nou, vertèl op...?'

Rein legt de handen over elkaar heen, hij wil er

koeltjes uitzien, hij kleurt tot achter de ooren, nu is hij weer enkel het schooljongetje. ‘Uitgevoerd?, niks van beteekenis. Maar soms kan ik mijn gedachten er niet bij houden, dan soes ik maar zoo'n beetje.’

‘Moet je ook niet doen’, vermaant Aage, ‘hoe kom je daar nu toe?’

Rein zou het liefst met zijn rug naar de tafel zitten gaan. ‘Och, nou... dan valt er zon op de bank. Hè, zòn, denk ik, en dan ben ik opeens ergens anders! Of ik kijk toevallig door het raam, groene boomtoppen zie je daar, en... en soms van die... die steigerende wolken. Hè, mooi...! Nou, dan denk ik... dan verbeeld ik me opeens dat ik met u loop, wij kijken naar de lucht, samen, of... òf we liggen op onze rug boven op de berg, en dan verzint u daar een verhaal op, of... of ik stel me voor, dat we praten over... dat we ergens over praten.’

Rein zucht diep. ‘De wonderlijkste dingen kan ik mij indenken. Dat ik thuiskom bijvoorbeeld...’

‘Is heelemaal niet zonderling’, wil Aage goedig plagen.

Maar de rimpel aan zijn mond groeit.

Zwaar legt Rein de handen op zijn arm. ‘Nee... weet ik wel, maar dan hol ik de laan af, ik doe de deur open en dan, nou ja... vertel ik u wel 's - maar dan hoor ik niet altijd wat die lui' in de les zeggen, dan hoor ik het niet...’

Rein's gezicht lijkt kleiner te worden, smaller, zijn wenkbrauwen trekken zich beverig tezamen boven zijn kleine rechte neus. ‘Vind u het erg naar dat ik maar een zes voor mijn Duitsch heb?’

Aage drukt zijn wang tegen het gladde bruine kindergezicht aan. ‘Nee, nee’, sust hij, ‘ik begrijp het immers wel? Ik begrijp het best.’

Dringend kijkt hij Djoeke daar bij aan. ‘Zeg toch ook 's een paar woorden’, vraagt die blik, ‘waarom zeg je niets?’

En het is met Djoeke zóo: haar gedachten zijn wel erg luid, maar een stem heeft zij niet, zij zou niet eens kunnen fluisteren.

Stil, zonder overhaasting, pakt zij de plantjes op, dan verlaat ze omzichtig de huiskamer.

‘Ze kunnen vrijer praten’, denkt zij, ‘als ìk er niet bij ben.’

* * *

Thea neemt in de loop van het gesprek allerlei houdingen aan, de goudachtige glaskralen op haar schouders en borst glinsteren als lichtjes, zij verzet de voeten, zij beweegt de armen, de lichtjes fonkelen.

In dit alles is niets zonderlings meer - men kent haar. Men kent ook de geraffineerde glimlach van Vrouw Mode.

Maar dan ineens doet zich wel iets zonderlings voor.

Thea lacht - en in haar lach zijn die glazige lichtvonken ook. Het is onbegrijpelijk, zij praat, het kleine kunstmatige geschitter is ook in haar stem.

Zij kijkt naar het dikke vettig-glimmende Boeddha-beeldje en naar de bedeesd-verliefde Koningskinderen, ja, zelfs naar het Japansche naaitafeltje - zij let toch alleen maar op Djoeke. En zij is stelliger dan ooit, vandaag, zij weet dat al wat zij beweert het eenig-juiste is!

‘Er zijn menschen’, redeneert zij, ‘zoo nauw als stegen. Ik ken ze, het dorp is er vol van. Men praat met zoo'n mensch, men loopt onherroepelijk dood in een slop.’

Zij wacht op een teeken van instemming.

Neen, Djoeke beweegt zich niet, zij luistert. ‘De stegen van Thea’, denkt zij, ‘zijn dat misschien de straten van God?’ Dan wil zij ook nog na-gaan: ‘Mijn eigen straten, zijn dat niet de sloppen voor God...?’ Maar zij blijft er in steken.

Thea buigt het hoofd wat achterover, en zij sluit de oogleden, zij glimlacht. ‘Dan zijn er ook menschen als pleinen, van die ruime zonnige pleinen, van alle kanten valt het licht er in - zoo-een is je man.’

Zij opent de oogen, en wacht opnieuw.

Zij neemt haar thee op, zelfs de manier waarop zij de lippen aan het kopje brengt, is gracieus.

Djoeke kijkt haar aan, zij luistert nog steeds, zij luistert naar de bedoelingen in Thea's woorden. ‘Was dit een inleiding?’ Het is haar gewoonte geworden de laatste tijd, om te luisteren naar het heimelijke in elk onheimelijk woord!

Maar haar oogleden trekken en trillen daarbij.

‘Moet dit nog lang duren?’, vraagt zij zich af.

En zij smeekt meteen: ‘Och nee, Heere God, niet lang...’

Dan dringt zich ook weer een voorstelling aan haar op. Zij trekt de oogen klein of ze naar een verdriet tuurt - neen, verdriet is er niet!

Zij ziet Aage en Rein in het stille hooge naaldbosch. Een gewijde stemming hangt daar. Een duif koert, bloemen droomen in de schaduw. En Aage praat met een innige stem, een stem-die-verwarmt.

Djoeke zou zich willen inspannen, om er iets van op te vangen, iéts maar... Neen, wat er gezegd wordt, is voor haar niet bestemd, voor haar niet. Rein geeft zijn Vader een arm, hij heeft nu hartelijke kinder-

oogen, een lief kinder-gezicht. ‘Vader’, zegt hij zacht, ‘Vader.’ Aanhalig klinkt dat.

Zij graven klimop-planten uit, zij drinken thee.

Zij glimlachen tegen elkaar en hebben tranen in de oogen. Dan buigen zij zich over een heuvel van paarse viooltjes heen, bij een afgeknotte zuil. Daar leggen zij ook de bundel margrieten neer, Djoeke begrijpt het wel... ‘Het is toch natuurlijk’, verschoont ze, ‘het ìs toch natúurlijk.’ En zij glimlacht of zij zich schaamt.

Dan is Thea's stem ook weer duidelijker, die stem wil aangehoord worden!

Djoeke kan er niet langer aan ontkomen. De kralen glinsteren, onwezenlijke lichtjes bewegen zich.

‘Het plein-Aage’, schertst Thea met flitsende oogen, ‘kaatst het licht terug, juist zooals het dat licht ontvangt, onvertroebeld. Er is niémand die náast hem kan staan, in de heele gemeente niet...’

En dan kijkt zij Djoeke gestadig aan, een uitvorschende blik heeft zij, een uitdagende glimlach.

Djoeke knikt. ‘Ik ken Aage’, zegt zij.

Zij zou ook willen schimpen: ‘Wat ben ik er je erkentelijk voor, dat jíj mij zeggen komt, hoe Aage eigenlijk is.’ Maar dat doet zij niet. ‘Thea hoopt dat ik haar tegenspreken zal’, begrijpt zij, en glimlacht absent.

‘Nog thee?’, vraagt ze.

En zij voegt zich op hetzelfde oogenblik, in het bosch, bij Aage en Rein. ‘Ik hoor bij jullie’, prevelt zij, ‘laat mij hier nu blijven, laat mij toch niet alleen, ik ben bang om alleen te wezen - het is zoo eenlijk bij Thea, stuur mij niet naar Thea terug, niet naar Thea terug...’

Een paar simpele woorden van Thea trekken haar weer in de kamer.

Gedwee staat zij bij de theekast en vult de kopjes. ‘Eén schepje suiker... geen melk...’

Thea praat onderhand over haar man.

‘Van Heekeren’, klaagt zij, ‘is zoo heel anders. Hij zal door het bosch loopen in de ochtend. Nu, er komen iemand vergeten dichtregels in de gedachten, oude ballades, jeugd-herinneringen. Men voelt zich jong - een vrouw. Dan kijkt men de notaris aan, hij houdt de oogen op de grond, hij heeft een rimpel tusschen de oogen. Natuurlijk stelt hij het een of ander geschrift op, hij passeert een acte... Dadelijk staat men weer met beide voeten in de nuchterheid.’

Thea zucht en glimlacht, zij spoort Djoeke met de oogen aan: ‘Toe, vertel toch ook 's iets...’

Maar Djoeke kan dat niet. ‘Net zoo min’, denkt zij, ‘als men de kerk tusschen kermiskramen inzet.’

En Thea praat al weer door.

Zij is erg vertrouwelijk vanmiddag. ‘De oogen van Van Heekeren doen mij soms aan de deuren van een brandkast denken: cijfers zijn daarachter, waardevolle getallen. Mijn hemel, wat kan er in een blad met cijfers iets doodelijks zitten!’ Thea's blos heeft nu twee kleuren: een echte en een nagemaakte. En haar goudgroene oogen glinsteren als haar garneerkralen. ‘Cijfers en liefde’, leert zij, ‘willen niets met elkaar uit te staan hebben - ook niet het minste.’

En zooals zij dan een weinig rood op haar lippen legt, en een weinig poeder op haar wangen, zoo legt zij met deze gedachte ook een weinig weemoed in haar oogen.

‘Een man’, neemt Djoeke als vanzelf-sprekend aan, ‘die in zijn werk opgaat... er hart voor heeft, denkt er toch altijd min of meer aan?’

Thea's kralen komen allemaal in beweging. Zij

schudt het hoofd, heft de handen op, trekt met de schouders. ‘En dat zeg jíj?, hoe kun jíj dat nu zeggen? Hoe is het mogelijk! Altijd - àltijd!’ Zij stampvoet - maar zij stampvoet gracieus. ‘Dat gedoogt geen enkele vrouw, geen enkele! Stel je voor, een man die... die zijn vrouw omarmt en enkel getallen ziet!, getallen of... of kerkbanken.’

Thea buigt zich voorover, nu heeft zij die uitvorschende blik weer.

Djoeke probeert er om te glimlachen.

Eenmaal heeft Aage tegen haar gezegd: ‘Thea zal altijd iets afwijkends hebben, Thea is geen gezonde normale vrouw! Beschouw haar als een groot kind.’

En Djoeke doet er haar best voor, maar het kost inspanning. ‘Je man ziet dan toch dat je je mooi maakt voor hem, je toiletten...’

‘Ja’, valt Thea er spottend op in, ‘en hij beraamt de kosten.’

Dan wil zij toch liever zoo-maar-wat in het algemeen praten.

‘Dit is heel zeker: mannen die aanhoudend aan hun werk denken, of aan... aan welk ander ding dan ook, buiten hun vrouwen om... je weet het net zoo goed als ik, Djoeke, die spelen met vuur.’

Nu heeft zij die scherp-observeerende blik weer. ‘Er zijn wat een echtparen die elkaar ongemerkt verliezen, al blijven ze bij elkaar.’

‘Djoeke, Djoeke’, klaagt het bosch in de verte, het wordt al-groener, al-goudachtiger, al-hooger, dat bosch.

Maar de kamer krimpt in: de wanden staan te dicht om hen heen! Het plafond is erg laag.

Djoeke krijgt klamme handen.

‘Op jou’, bekent Thea luchtig, ‘is de notaris bijzonder gesteld. Zoo-iets merk ik oogenblikkelijk. Wij

zitten aan tafel - ik praat. O nee, hij hoort mij niet, ziet mij niet. Dan noem ik jouw naam - zijn oogen leven op in belangstelling, de cijfers schuiven een weinig meer naar de achtergrond. Hij stelt vragen...'

Thea schaterlacht.

Maar Djoeke knijpt haar vochtig-warme handen stijf ineen. 'Waarom moet dit?'

En dadelijk bezint zij zich.

Stil, Aage heeft eens gezegd: 'Ga naar mijn vrouw toe.' En God zei in de verte: 'Je hamer en je spijkers deugen er niet voor, Djoeke...'

'Een droom', glimlacht zij in zichzelf.

En een stem in haar hart fluistert: 'Wie stuurt de droomen?'

Gewillig buigt zij het hoofd: 'Ik wil wel erg mijn best doen, ik wil het wel...' En dan bedoelt zij: 'Ik zal niet bang wezen van dit donkere, dit nauwe...'

'Er is toch niets tegen', voert zij aan, 'dat je man in andere menschen belang stelt?'

Helder is die vraag, ruim, van bijgedachten weet die vraag niets af.

Maar Thea wordt nu een en al glinstering. 'Ik heb er niets op tegen', geeft zij toe, en zij gebruikt nadrukkelijk Djoeke's eigen woorden, 'dat hij in andere menschen belang stelt.' Zij knikt, zij lacht, dubbelzinnig is dat antwoord.

Djoeke moet zich te weer stellen als tegen een aantijging. 'Zeg dat zóo niet', fluistert zij, 'lach zóo niet, voel je dan niet, dat je God leed doet met die lach?'

Speelsch omarmt Thea de zijleuningen van haar stoel. 'Je bent kostelijk!' En dan trekt zij laatdunkend de bijgeverfde wenkbrauwen op. 'Je weet dus waarover wij praten?'

Djoeke kijkt haar hulpeloos in de lichte flikkerende

oogen: nu moet zij naar een donker land terug gaan. ‘Thea’, prevelt zij, ‘het schrijnt als men er over denkt.’

En dadelijk er op, wil zij weer de sterkere zijn, de volwassene! ‘Je houdt toch van je man?, je meent dit immers niet in ernst? Je zou er niet om kùnnen lachen, als je zeker wist, dat hij... dat een ander...’ Zij blijft er in steken. ‘Moet ik de zonde hier ontvangen?’, denkt zij, neen zij protesteert: ‘Moet ik de zonde nu vlak naast mij neerzetten?’

Thea gichelt. ‘In een zeker weten ligt de grootste bekoring niet, wel in een zeker vermoeden.’

Zij kijkt naar Djoeke's verward gezicht. ‘Dìt is zij niet’, stelt zij vast, ‘dit is nog altijd niet de Domineesvrouw van Blankenheim in haar ware gedaante!’ En zij lacht in zichzelf. ‘Bespottelijk zou het wezen als zij dit wel was...’ Vroolijke oogen trekt zij daarbij, tevreden is zij niet.

‘Het wordt tijd voor het démasqué’, overweegt zij spottend.

Onbenullige woorden strijken daar overheen.

Later beweert zij ook: ‘De liefde raakt bijna altijd zoek in een huwelijk. Maar een mislukt huwelijk is altijd nog beter dan geen huwelijk.’

Djoeke wil dit verdragen.

In gedachten kijkt zij naar de geverfde krullen, de onnatuurlijk-roode lippen, de gouden hoektanden...

‘De liefde...’, rekt Thea, en lacht als over een gewaagde grap. Als zij het over het huwelijk heeft, denkt zij aan de ontrouw.

‘Soms denk ik, dat ik oud word’, biecht ze luchtig, ‘och ja, ik heb van die buien, dan ga ik flirten. Zoo lang ik het win, hoef ik mij niet ongerust te maken. Verder breek ik mij nooit ergens het hoofd mee. Men moet nemen wat men krijgen kan.’

Een donkere verte strekt zich uit achter die woorden.

‘Ontrouw in de gedachten’, mompelt ze, ‘zijn we dat niet allemaal bij oogenblikken?, is het zoo'n verschil met lichamelijke ontrouw?’ Zij bekijkt zichzelf, zij vertoont zich vrijmoedig aan Djoeke. Nu is het toch nog démasqué!

Maar haar toilet beschouwt zij ook - neen, die soepele lap stof niet!, zij beschouwt haar lichaam in dat toilet!

Een japon draagt Thea eigenlijk niet: zij heeft een huid van zwart satijn aan, strak spant die huid om haar heupen, haar knieën, haar borst.

‘Ik kan mij voorstellen’, waagt zij, ‘dat er vrouwen zijn, die het bejammeren dat enkel de oogen van één onverschillige echtgenoot zien mogen, hoe mooi zij eigenlijk zijn.’

Men kijkt door die woorden heen.

Poorten zijn het!

‘Waarom’, prevelt Thea, ‘zou men geen aardige straatdeun zingen, als men er lust in heeft?, en waarom geen koraal als men dat aardig vindt?’

Djoeke verstaat wat zij daar zegt! Zij verstáat haar! Zij hoort wat er achter die woorden omgaat - zóo dicht is ‘vroeger’ nu bij haar gekomen!

‘Wijs haar de deur’, eischt een harde stem, ‘je weet nu wat zij van plan is... Je weet nu wie zij is...’

En Djoeke herkent die stem, dat is de haat, de wachter op de muur van het oude land.

Zij schudt bijna het hoofd: neen, zij mag Thea de deur niet wijzen.

‘Vroeger’, zit bij haar in de gestalte van een vrouw, die vrouw wil nemen wat van haar niet is!

Er is een verlengstuk aan vroeger gezet.

Nu toont God Djoeke, hoe ver het verkeerde de mensch kan brengen.

En dan is Aage's stem er ook. ‘Kan je alleen maar goed wezen voor degenen, die in het kwaad niet verder gingen dan jij zelf?’

Thea praat er door-heen. ‘Ik droom van allerlei mogelijkheden! Ik droom altijd.’

Nu, droomen heeft Djoeke eertijds in het oude land ook gehad.

Stoere vormen hadden die droomen, zij dreven God voorbij, zij zetten koers naar het hart der wereld. De rinsche reuk van het leven gleed door die droomen heen, de gloed van brandende zinnen woedde er in, onder de schaduw van de werkelijkheid werden zij vaal, in de gloed van Gods oogen verteerden zij tot asch.

Thans glijden Djoeke's droomen, wit, frisch en kinderlijk, naar de goedheid van Gods glimlach toe, en aan Gods hart rusten zij uit.

Recht-op zit zij in haar stoel, zij buigt zich toch diep: elke dag weer zal zij Thea aanhooren! Ja, zij zal haar aanzien en denken: ‘Zoo had je kunnen worden, precies zoo!’

Koud wordt ze daarbij in haar gezicht, dat koude grijpt haar bij de keel. Nu komen er kleine kille zweetdroppels op haar voorhoofd, haar neusvleugels. ‘Ik wil immers...’, prevelt zij, ‘Heere God, ik wil immers...?’

Triumfantelijk let Thea op Djoeke's korte snelle adem, haar bleeke wangen, zij zou haar mond wel willen openbreken. ‘Jij vindt dìt toch ook?’, dringt zij aan, ‘ik heb een massa van je gelezen - vroeger. Je bent het natuurlijk met me eens. Zeg nu ook 's je gevoelen?’

Djoeke voldoet daaraan. ‘Al meer dan een uur lang’, prevelt zij heesch, ‘heb ik het gevoel dat je vloekt.’

‘Als ik daar zin in had’, tart Thea, ‘dan...’

Maar Djoeke legt de vinger op de mond. Zij praat met bijna-dichte lippen. ‘Pas op! Voel je het dan niet?, voel je het niet? God is toch hier? God is hier...’

En nu is de stilte ineens zoo diep of er geen dorp meer is, en geen wereld. De eenzaamheid buigt zich door de zon heen, en staat breed en forsch onder de donkere boomschaduwen, en leunt hoog en strak tegen de groote berg aan.

Er zou plotseling iets wonderlijks kunnen gebeuren, iets geweldigs. Men weet niet wat - men wacht onwillekeurig!

Een donderslag zal weerklinken, een gloed zal naar omlaag storten. Gods stem zal door de wolken breken.

Een onbestemde vrees strekt zich uit voor de gedachten, een onbestemde angst klimt bij het hart op.

Er gebeurt toch niets.

Met een kleine bloode stem zegt Djoeke: ‘Je moet veel naar doode menschen gaan kijken, Thea. Dat is goed. Ik... ik stond nu al verscheiden keer bij een gestorvene... De trekken in de gezichten zinken in beenige holten weg. Als men God niet had, zou men moeten gillen van wanhoop. Geel-groen zijn de uitgeteerde gezichten en zoo doordringend koud. Ik heb mijzelf nu al herhaaldelijk als doode gezien: de oogen leeg, wit en half-open, de mond ook... Naast een doode wordt de wereld zoo klein...’

‘Voel je je daar gelukkig bij?’, spot Thea.

En Djoeke knikt. ‘God is bij de stervenden, God is ook op de begraafplaatsen. Men kan aan een open graf God vlak naast zich hebben.’

Wat zal Thea daar op antwoorden?

Zij zou kunnen glimlachen, nu ja, zij heeft haar glimlach niet voldoende in haar macht. ‘Is zij zoo?’, denkt zij, ‘is zij dat toch?’

Zij bekijkt haar kleine smalle handen, haar nagels.

Thea heeft twee idealen in haar leven overgehouden: haar teint en haar nagels. Bijna-aanhoudend beschouwt zij haar glanzende ovaal-rose nagels, zij zijn onberispelijk. Toch zou zij ze nog graag een weinig willen opwrijven, een weinig willen bijwerken.

‘Groen en hol’, denkt zij, en rilt. Maar dàt staat vast, niemand mag haar zien na haar dood. Zij zal het de notaris bij de een of andere gelegenheid meedeelen.

‘Ik voel voor crematie’, wil zij zeggen.

En zij zou willen spotten: ‘In een crematorium, is God daar ook?’

Maar dat glijdt als een veertje weg. Zij buigt zich wat voorover en luistert!

Er naderen gelijkmatige schreden over het grintpad van de tuin.

De stilte wijkt...

Aage en Rein loopen op het huis toe. Rein houdt de hand op zijn Vader's schouder. Hij praat onderdrukt, Aage kijkt hem diep in de oogen - voor de huiskamer breekt het gesprek af.

Als Vader en zoon zijn zij heengegaan, als jonge kameraden komen zij terug. Zij glimlachen steels tegen elkaar, zij zijn samen ernstig.

Thea begroet hen uitbundig, alles aan haar glinstert. ‘Dominé, blij dat ik u nog tref. Rein, je groeit je Vader over het hoofd... je wordt een man.’

Rein grinnikt. Rein vindt de ring mooi, die Thea aan haar wijsvinger draagt: een krans van kleine robijntjes, hij bewondert het gouden schildje aan haar halsketting

- iets welbehagelijks voelt hij in Thea's tegenwoordigheid, maar zijn wangen worden er warm bij.

Als Thea hem bij-zich-aan-huis een sigaret presenteert of een roos op zijn jas-revers prikt, is het of zij hem nog iets anders geeft ook...

Wat dat andere is, weet Rein niet!

Hij kan ook niet anders dan tersluiks naar haar kijken. ‘Ze is een beetje als opera-muziek’, denkt hij en trommelt op zijn knieën, een Duitsche film komt hem voor de geest, ‘je kan je voorstellen dat er om haar geduelleerd wordt.’

‘We hebben een goede middag gehad’, ontvalt Aage, ‘heerlijk gewandeld!’

‘Ja?’, vraagt Djoeke met een kleine stem, ‘vèr...?’

Aage bezint zich, hij knikt vaag.

Rein schraapt met zijn schoeisel over de vloer.

Er zijn andere dingen waar men over praten kan!

Thea heeft ‘Het leven van Ramakrishna’ gelezen.

Aage vraagt haar het een en ander.

Het gesprek vlot...

‘Het heeft mij erg aangegrepen’, betuigt Thea, ‘heel erg...’ Zij houdt het gezicht wat voorover. Haar roode krullen stralen, er springen vonken door haar krullen, zij etaleert haar handen op de zijleuningen van haar stoel.

Schuin-uit kijkt zij naar Aage. ‘Rama wil de liefde en het leven naderen in zijn Godin Kali. Hij ziet de incarnatie Gods in haar. God in de schoonheid van een vrouw, in de vrouwe-ziel. Hij wil in Kali doordringen, om God te vinden. Hij bedelt om haar liefde, hij wil God kennen - hij is voor mij een openbaring.’

Thea's groene flitsende oogen glinsteren van een donkere extase.

Zij spreekt over God.

In elk woord dat zij over Hem zegt, verwijdert Hij zich van haar.

Het is Thea ook niet zoo zeer om God te doen, noch om Kali, nòch om de Brahmaan Ramakrishna! Het is voldoende, als het er de schijn van heeft!

Allerlei citaten haalt zij uit het boek aan. ‘Dit bijvoorbeeld’, zegt zij, en steekt de vinger met de robijnen-krans op. ‘Kali hulde Rama in haar tempel in de geur van haar lichaam, omvatte hem met de lianen van haar armen en heur haar... De hartstocht voor de Godin verteert hem. En dan wil hij toch ìn de hartstocht het goddelijke vinden - God.’

Thea praat zoo snel, dat Aage er geen zin tusschen krijgen kan. ‘Ik voel nu’, belijdt zij, ‘dat een gewone nuchtere Westersche Godsdienstoefening een liefdesfeest zou kunnen worden. In de Westerling, die Rama aanvoelt, zou ditzelfde hevige bijna verterende verlangen kunnen ontstaan naar God, in de liefde van een mensch die hoog boven alle anderen staat.’

Aage wil iets zeggen. ‘U moet bedenken...’

Met tien wijd-uitgespreide vingers houdt Thea dat tegen. ‘Ik weet wel, dat dit Oostersche gevoelens zijn. U moet er toch eens over komen spreken met mij, Dominé... men zou in dit alles diep willen doordringen, steeds dieper, dan komt er een wand voor de gedachten en men kan niet verder... nu niet, nee, nee, nu niet, een heele middag hebben wij daarvoor noodig, een avond... ook ik wil God kennen.’ Dringend kijkt het kwade Aage in de oogen.

En hij heeft deernis met het kwade.

Op een bezadigde toon praat hij met Thea. ‘Een heele avond, waarom nu niet? Als wij de handen naar God uitstrekken...’, hij let een oogenblik op het sierlijke gebaar van Thea's slanke witte vingers, ‘dan

zeggen die handen geen mooie woorden, geen leugens ook... maar smartelijke dingen, een schaamtevolle biecht leggen zij af. En wat Ramakrishna betreft, ik wou ú nog wel in overweging geven...'

Een zwaar gesprek wordt het.

Rein geeuwt.

Hij kijkt uit de ooghoeken naar Djoeke. Zij heeft niets bijzonders over zich, een gewone jurk draagt zij, een jurk zooals men die bij duizenden ziet: een heele hoop kleurtjes-door-elkaar; zij bezit ook geen opvallende sieraden. Mevrouw Thea lijkt een koningin bij haar.

Verveeld oogt Rein rond.

'Is er nog thee?', vraagt hij grommelig.

Djoeke schenkt al in. 'Aage ook?, en jij, Thea?'

Zij praten door, zij vergeten te antwoorden. En Djoeke herhaalt haar vraag niet. Zij houdt zich achteraf, zij maakt zich klein, zij wil niet al te nauwlettend toekijken, niet al te scherp luisteren, zij wil zichzelf een verhaal doen.

Met eigen oogen ziet zij dat God kleuren uitdenkt voor de avondlucht: rose en lila en geel, purper en goud. Men zou het niet gelooven, een weinig groen is er ook bij. Maar op het alleronverwachtst keert God zich naar haar om. 'Ga naar de menschen, Djoeke', beveelt Hij, 'ga naar de menschen, die het scherpst tegen je zijn en het hardst.'

Zij gaat ook.

Dan moet zij toch het bosch door - maar de bronzen grootheid van het bosch lijkt haar te verzwelgen. Wat wordt er van haar?, een dauwdroppel?, een lichtvonk? Neen, het verhaal wil het niet zeggen, het trekt zich terug.

Goed, Djoeke zal de oogen stil op een bloem laten

rusten, op een figuur in het vloerkleed, mooi is die bloem, de bladen lijken zich te bewegen, mooi is zoo'n pompadour figuurtje in het medaillon, maar als men er lang naar tuurt, begint alles te beven.

Djoeke kijkt toch weer op.

Aage buigt zich wat voorover, hij praat met aandrang, zijn oogen zijn licht, mild en innig.

Thea ademt diep, zij is rose tot in haar hals, levendig beweegt zij zich onder het praten.

Men mag zeggen wat men wil, maar mooi ìs zij!

Djoeke wendt de blik af. Zij vergeet voor het oogenblik op Rein te letten, het is haar ontgaan dat Rein er is, het ontgaat haar nu en dan dat zij er zelf is! Zij volgt het gesprek niet, zij weet er niets van af, zij wil er niets van weten. Bij oogenblikken lost zij op in een pijn, in een lichtstraal. ‘Aage ken ik’, herhaalt zij in zichzelf, ‘ik ken Aage.’

En zij belooft in stilte: ‘Ik zal niets over Thea zeggen aanstonds. Ik zal hem aanhooren en misschien zal ik knikken.’ Dan is zij als een schoolkind dat zichzelf een moeilijke les inprent: ‘Wij willen nooit meer driftig worden, nooit meer! Wij zullen nooit meer uitvallen!, nooit meer de borst vooruit steken en zeggen: ‘Maar ik dan?, ìk dan?’ En zij wendt zich naar God toe. ‘Heer, laat mij een ander geen leed doen.’ Nu richt zij zich hooger op in haar stoel.

Het is of God haar hart in het goud van zijn avondwolken hult, of er kleuren door haar gedachten wemelen, zelfs een pijn lijkt te fonkelen in rose-rood en karmijn. ‘Hoe ben ik zoo?’, denkt Djoeke.

Een antwoord vindt zij niet.

Er is een eigenaardige vreugde in haar - die vreugde weet wat tranen zijn.

* * *

De week rust uit in de heldere stilte van de Zaterdagavond: krekels tsjilpen, vogels piepen.

Als men scherp luistert, hoort men het wetten van een zeis.

Werkdrift tintelt er niet meer in dat geluid, het is nu maar een flauwe herinnering aan ijver, brandende zon en zweet.

Iemand hakt hout in de verte, loom klinkt dat, vredig-verzonken, een vermoeide tevreden stilte staat om alles heen.

Djoeke hoort haar eigen voetstappen, zij loopt - zij rust uit, zij heeft een gevoel of zij zwaar werk gedaan heeft. ‘Ik heb toch enkel maar naar Thea geluisterd’, bedenkt ze, ‘en af en toe op Rein gelet, dat is alles.’

Zonder veel aandacht kijkt zij om zich heen, dan trekken haar gedachten weer weg op een verwondering.

Het is nog flauw licht in de tuin: de kleuren van de bloemen zijn nog best te onderscheiden, de planten in de perken ook - er is iets bijzonders met de tuin.

Ineens valt het Djoeke op.

Zij heeft eigenlijk nooit gezien dat er in de tuin gewerkt werd, toch was hij altijd keurig onderhouden. Terloops gaf zij er wel eens acht op.

Maar op een morgen, toen de paden weer zoo netjes aangeharkt waren, heeft zij gedacht: ‘Staat Aage daar zoo vroeg voor op?’

Later schertste ze: ‘Doen de boschkabouters de tuin?’

‘Ja’, schaterde Aage, ‘de boschkabouters.’

Daar bleef het toen bij.

‘Iemand van het dorp...’, kàn zij gedacht hebben, het is mogelijk, naderhand zakte die gedachte weer weg.

Nu duikt zij weer op, temidden van een vage verwondering. ‘Wie op het dorp...?’, vraagt zij zich af.

En dat heeft zijn reden!

Het is toch Zaterdag-avond?, alles moet nu immers aan-kant zijn?, en ordelijk en helder? Neen, er staat onkruid in de paden, de leirozen zijn niet bijgebonden, de planten hebben geen water gehad, zij zien er dor uit, er is geschoffeld noch geharkt.

De tuin heeft een verwilderd voorkomen.

‘Wat is dat?’, denkt Djoeke, ‘staken de boschkabouters?’ En dan glimlacht zij toch niet.

Zij zal er Aage naar vragen.

Aage zou nu aan zijn preek moeten beginnen - als hij zich aan de regel hield.

Maar hij stelt de preek ditmaal uit tot middernacht. Rein is bij hem, op zijn werkkamer.

Zij hangen uit het raam en praten gedempt. ‘Weet u nog...?’, vorscht Rein, de rest fluistert hij.

Djoeke loopt over het grint, onder het raam, het fluisteren stokt.

Zij komt de werkkamer binnen, een zin breekt af, middenin...

Zij brengt de thee - zij verstoort iets.

‘Dank je’, zegt Aage verstrooid.

En Rein zegt op dezelfde toon: ‘Dank je.’

De stilte wacht.

Maar Djoeke wil op die wachtende stilte niet letten. ‘De tuin is niet erg in orde...’

‘Natuurlijk niet’, valt Rein ongeduldig uit, ‘Einsius is toch immers ziek?’

‘Einsius...?’, herhaalt Djoeke.

Ja, nu moet Aage er wel op doorpraten. ‘Och, die brave Eimke Einsius!, nu begint hij te sukkelen, wij zijn er vanmiddag nog even geweest, hij is niets meer, en

hij zegt: ik neem het nog tegen een jong-kerel op! Ja, hij kwam altijd heel in de vroegte, ook wel 's avonds - heel laat - bij lichte maan. Hij is wat bijzonder...'

Rein krast met de neuzen van zijn schoenen over de vloermat. 'Och, bijzonder?, dat weet ik niet...'

Daar praat Aage over heen. 'Maar hij deed alles uitstekend, Eimke is erg handig, nu moeten wij omzien naar een noodhulp.'

'Je zei me nooit', glimlacht Djoeke, 'dat het... dat het de doodgraver was.'

'Veel te griezelig', hoont Rein.

Maar Aage heeft een glimlach in zijn stem: 'Ik vond het sprookje van de boschkabouters veel te mooi, om het af te breken.'

'Zoo!', rekt Djoeke.

Daar is verder niet veel meer over te zeggen.

Aage en Rein kijken elkander aan.

'Kameraad', zegt Aage hartelijk, hij geeft de jongen een forsche klap op de schouder.

Rein grinnikt.

Zij hebben elkaar nog veel te vertellen.

En Djoeke heeft haar werk.

Zij zegt: 'Ik moet nog naar een paar menschen in het dorp.' En dan hoopt zij dat er bezwaren gemaakt worden. Zielsgraag zou zij willen dat Aage zei: 'Ga nú niet weg, blijf bij ons, het is hier zoo gezellig. En Zaterdagavond, komt dat nu wel gelegen?'

Neen - Aage prijst haar. 'Goed zoo, Domineesvrouw, en doe mijn groeten, en zeg de menschen dat ik ze morgen verwacht.' Hij kijkt nog even naar haar om, en knikt.

'Ga bij Jetske Zwart langs', raadt Rein aan, 'daar is het nu fijn.'

Bij Jetske Zwart langs - dat is een heele omweg.

Djoeke's gedachten lijken zich pijnlijk te krommen. ‘Bij Jetske...?’, weifelt ze.

‘Het is daar nou prachtig’, praat Rein aan, ‘met het meertje en de witte bloemen en de maan straks.’ Hij knikt nadrukkelijk.

‘Nu goed’, zegt Djoeke in zichzelf, ‘goed.’

Aage heeft het eigenlijk maar half gehoord. ‘Het meertje’, vangt hij op. Hij ziet Rein aan. ‘Dat was immers op die tocht naar het Ilsermeer dat jij...’

‘O ja!’, Rein weet er nog alles van, ‘ik wou planten zoeken voor mijn herbarium. En er waren zoo'n bende paadjes daar, allemaal eender... net een doolhof. En op-laatst liepen we alle-drie naar elkaar te zoeken!’

Er valt Rein nog veel meer in. ‘O ja, Vader, en al dat brood waar we geen raad mee wisten! Had ú gekocht. En toen dat ventje in zijn bloote hoofd, met die vale jas! En Moeder dacht dat het een arme man was... en het was een doctor in de godgeleerdheid.’

Djoeke luistert nog op de trap, in de gang. ‘Kom’, zet ze zich aan, ‘maak nu voort.’ Doch zij blijft staan, zij probeert Aage's woorden op te vangen.

Heile merkt het.

Haar witte schort kraakt en trilt, zij loopt op de punten van haar gepoetste schoenen door de gang naar de keuken. En wat ze nog nooit gedaan heeft, zoolang Djoeke haar kent, dat doet zij nu: zij begint luidkeels te zingen...

Als betrapt loopt Djoeke door.

Zij moet nog een paar pakjes uit de voorkamer halen, lang talmt ze daar, zij staat ook nog stil bij de voordeur.

‘Kom’, zegt zij tegen zichzelf, ‘loop toch wat aan.’

En dan gaat zij op weg!

* * *

Het groote grijze bosch ontvangt haar zwijgend, alles is er ijl en onbestemd. De dichte beukenlaan is een schemerige poort, ver achter die poort glanst, als een eenzaam lichtje, het dorp.

Het dorp ligt nu verder dan anders!

Het is of de ruimte zich uitbreidt allerwegen.

Djoeke is nu bijna niets.

De schemerige uitgestrektheid overweldigt haar: de paden kruisen zich en ontwijken elkaar, in alle richtingen verspreiden zij zich, een warnet van wegen ontstaat!

Een gedachte aan de oneindigheid springt in Djoeke op.

Zij denkt: ‘Zal ik nu werkelijk in een dauwdrop veranderen?’

Door de boomkruinen heen zoekt zij de avondster. ‘Ik gá nu’, zegt zij, ‘naar de menschen die mij niet willen kennen, Heere God.’

Gods stem is heel in de verte, diep achter de stilte. ‘Djoeke’, fluistert hij, ‘Djoeke...’

Meer verstaat zij niet, maar hoe klinkt dat toch?

Zij denkt er over na - neen, dat weet zij niet.

En dan moet zij telkens huiveren.

Het is vol-op zomer, de dagen zijn gloeiend wit. Er lijkt toch iets kouds met haar mee te gaan, tot in haar gedachten voelt zij die kou.

De wind suist voorbij - een geheimzinnige vreemdeling.

Aan de grauwe knoestige boomwortels hurkt geen enkel sprookje neer. Er zijn geen paddestoelen hier en geen lichtglanzen, er is hier niets dat aan de muts van een kabouter denken doet of aan het zilveren schoentje van een boschvrouw.

Steels kijkt Djoeke rondom zich.

Het is wonderlijk!

Op een smal ingesloten boschpad kan de eenzaamheid laten zien hoe onmetelijk zij is.

Dat onmetelijke doet aan de eeuwigheid denken.

Nu is Djoeke eensklaps op weg naar de dood, de oneindigheid strekt zich voor haar uit, een mystieke stilte, mystieke schemer, en in de verte brandt als een witte lamp de hemel.

Gretig denkt zij daar over na. Zij is immers Igle Veenema's dochter?

De dagen vallen weg, de wereld wijkt uit, de menschen worden klein op de walkant van het leven. Hun woorden wuiven, hun gestalten fladderen... Djoeke zoekt een dierbaar gezicht. ‘Aage!, Aage!’, klaagt zij.

En Rein steekt hoog boven allen uit. ‘Djoeke’, roept hij met de hand aan de mond, ‘Djoeke!’ Dat klinkt zoo warm en verlangend of hij ‘Moeder’ roept.

Ineens stelt zij zich voor, dat Rein naast haar gaat. Hij legt de hand op haar schouder, hij kijkt haar diep in de oogen: zijn blik is een vraag...

‘Ik... ik durf niet over haar te praten, Rein’, prevelt zij, ‘ik... ik heb het nooit gedurfd. Men kan geen geur aanvatten met de vingers, men kan ook geen stralenkrans in de handen nemen.’

En dan heeft zij het ineens tegen de gemeente.

‘Aage's broeders en zusters zijn jullie - de gemeente is een groote familie. In de kerk als wij samen bidden, dan voel ik het zoo: Christus' handen zijn om ons heen. Broeder, zeg ik, zuster - gemeente... En ik kijk jullie aan - láter - ik glimlach, ik zoek... Nu, zoeken, dat is een vermoeiend werk, en zwaar als het voor niets is... Kijk, het is zoo: morgen zou ik kunnen sterven... waarom vanavond niet...? En

geen van jullie hebben mij ooit met een blik, een knik, zuster genoemd.'

Zij praat ook met Eiber. 'Je moest er nu toch mee ophouden, Eiber, mij altijd voorbij te kijken. Toe, hou er nu mee op, Eiber, ga Mieneke zóo niet vóor...'

En dan schrikt zij.

Tegen een eikeboom vlakbij staat een man, lang, slank, mager. Hij heeft het gezicht afgewend en houdt de slappe vilthoed onder de arm. Als zij nadert, kijkt hij met een glimlach om - hij is niet verrast, hij heeft haar zien aankomen, en deed of hij niets merkte - het is de notaris.

'Mevrouw', vleit hij hoofsch, 'dit is meer dan ik redelijkerwijs verwachten mocht.'

Zij geven elkaar niet de hand, zij buigen het hoofd een weinig.

Djoeke wil doorloopen...

Neen, zij moet blijven staan.

De schemer hangt grijs-blauw over het bleeke gezicht van de notaris heen, hij ziet er uit als een drenkeling. 'Ik dacht juist aan u', bekent hij.

En nu huivert er iets-van-schrik door Djoeke heen: een angstige droom zou zoo kunnen beginnen...

'Het verblijdt mij altijd', zegt zij zonder verheuging, 'als er in onze gemeente iemand aan mij denkt.'

'Niet als gemeentelid', wijzigt de notaris.

Ja, daar kan hij gelijk in hebben.

Hij verwacht dan toch dat er iets van Thea in haar steekt.

Thea zou immers vragen: 'Hoe dat...?'

Maar Djoeke wendt zich snel en verschrikt van die vraag af.

'Waar is Thea nu?', vorscht zij.

En de notaris trekt verwonderd de wenkbrauwen op.

‘Mevrouw’, lacht hij, ‘ik weet het werkelijk niet. Maar ik zou het evenmin weten als ik bij haar in de kamer was.’ Doordringend kijkt hij Djoeke aan. ‘Heeft zij zich erg beklaagd?’

Zij voelt zich in de kaart gekeken. ‘En àls zij dat deed...?’

‘Dan’, oordeelt de notaris, ‘zou dat eenigszins bedenkelijk zijn.’

Djoeke ziet dat niet in.

‘Als men in het gezin van een ander zoeken moet’, laakt zij, ‘wat men in het eigen leven tekort komt...’ En dat breekt zij bedremmeld af. Zij wordt rood, het is zelfs in de schemer te zien.

De notaris lacht met gesloten lippen.

‘U moet niet lachen’, mompelt ze, ‘als iets u zeer doet... maar het is toch immers waar, dat u heelemaal in uw kantoorzaken opgaat, en in privé-ondernemingen?’

‘Zoo volkomen’, geeft de notaris ironisch toe, ‘dat ik naar de stilte van het bosch ga, en op maneschijn wacht, om...’ Hij laat dat los. ‘Maar hoe zoo... in zaken...?’

‘Er schuilt immers een gevaar in’, ontwijkt Djoeke, ‘om geheel in... in zaken op te gaan? Er zijn mannen te over, die hun vrouwen niet meer zien...’

‘Maar ìk’, weerlegt de notaris vroolijk, ‘denk van de ochtend tot de avond aan mijn vrouw. Bij elk getal, dat ik noteer, staat ze mij voor oogen. In cijfers nadert ze mij het dichtst! Ja, een langdurige jeugd is onbegrijpelijk kostbaar, Mevrouw, ik heb het u al meer gezegd. En ik kan mijn solide voorvaderen toch niet de oneer aan-doen, van failliet te gaan?’

Djoeke vindt dat hij onzin zegt.

‘Thea’, wil zij volhouden, ‘heeft...’

‘Alle reden’, onderschept de notaris, ‘om zich te beklagen over haar man. Zij heeft geld noodig, nu, tegen u kan ik dat immers wel zeggen?, een mássa geld. Kom aan!, de gedachten van haar echtgenoot máken geld, elke gedachte is als het ware een zwaar zilveren geldstuk. Soms is elke gedachte zelfs een bepaald bedrag. Er is toch altijd nog een bedrag-aan-gedachten te kort, om de rekeningen te voldoen.’

‘U lacht er om!’, gispt Djoeke.

De notaris geeft dat toe. ‘Als ik er niet om lachte...’, hij sluit dat af met een handgebaar.

Luchtig praat hij er op door.

‘Soms maakt een vrouw van een man - och, vergeef mij het versleten beeld!, een rekenmachine. Ja, dat is wat eentonig - voor zoo'n vrouw. Zij zou willen dat de rekenmachine bij een zonsondergang het gedicht van een groote geest met pathos voordroeg! Maar de man is daar niet toe in staat! Zij staan bijvoorbeeld aan een golvend korenveld, de vrouw en haar man. Nu, bedenkt u maar iets, men kan van de vrouw verwachten dat zij zegt: ‘Een gouden branding, dat veld!’ De machine daarentegen denkt: ‘Schrale aren, de boer is te zuinig geweest met zijn kalk, zijn phosphor. Er is meer van dat land te halen dan er van gehaald wordt. Wij zullen 's kijken of de boer het voor een redelijke prijs verkoopen wil!’

De notaris lacht opnieuw: de notaris wil zich achter zijn lach verschuilen!

‘Of’, redeneert hij door, ‘men beschouwt met trots een aardig stukje dennenbosch van zichzelf. De vrouw heeft weer zoo-iets... Zij zal zeggen: ‘De zon streelt de stammetjes.’ Nu goed - maar de dennen zijn hoog opgeschoten: een pluim groen op een mast, het doet wat kaal aan. De machine overlegt: ‘Door een onder-

planting van beuken zou dat stukje waardevoller worden. Morgen aan de dag, de tuinman wat opslag van de walkanten er in laten drukken.'

Djoeke wil iets zeggen...

Doch de notaris is nog niet uitgepraat.

'Dan is er een avondje aan huis. Een galant vriend zegt met een duistere bedoeling: "Uw vrouw is betooverend." Verschrikt draait de man zich naar haar om. Heeft zij een nieuw toilet aan?, is het kostbaar? Hoeveel zou het toilet wel kosten dat ze daar draagt? Hoeveel gedachten moet de machine er voor omzetten in zware geldstukken?'

De notaris kijkt Djoeke aan of hij van haar een antwoord verwacht.

Maar hoe zou Djoeke aan een antwoord komen?

Zij is zelfs vergeten wat ze zeggen wou daarstraks!

De stilte trilt...

De stilte kijkt uit zachte oogen.

Bijna fluisterend vraagt Djoeke: 'Waarom is u vanavond in het bosch?'

'Om... geldstukken kwijt te raken', glimlacht de notaris, 'ik zou graag éens per dag terug willen gaan naar vroeger. Er is daar ergens een goed-geloovige naïeve jongen. Aan geld dacht hij niet veel. Hij droomde maar wat! Hij dweepte indertijd met Johannes Viator en met Lioba en Windekind... Een bloem kon hem een verhaal doen. Hij luisterde naar de stem van zijn Moeder... de lieve Heer-Zelf maakte muziek voor hem. Er viel een lichtstraal over zijn handen... hij zag de liefde... Eens toen hij in de grijze oudheid van een kleine stad naar een viool-sonate luisterde... kreeg hij tranen in de oogen - oh, een overgevoelige jongen! Toen kwam de vrouw, en al wat hij liefhad: de bloemen, zijn Moeder, het licht, Lioba... dat was in

háar. Zij werd zíjn vrouw... Later moest de jongen zich schrap zetten om zijn zaak recht te houden. Hij weet nu van Windekind niets meer af. Hij kan "De kleine Johannes" niet eens meer lezen... hij begrijpt het niet meer... U hoort mij toch, Mevrouw?, u ziet er zoo afwezig uit!'

Djoeke durft niet langer naar hem op te kijken. 'Dit alles vertelde de notaris haar?'

Gedempt zegt zij: 'Ja, ik hoor het wel!, ik hoor het heel goed.'

Strak-van-verwondering is haar gezicht. Het kan immers niet waar zijn, dat de stem van de notaris trilt en schokt?, het is immers onmogelijk dat zijn oogen vochtig worden?

'De oogen van de notaris', heeft Thea gezegd, 'doen mij aan de deuren van een brandkast denken, cijfers zijn daarachter.'

Nu gaat de notaris door het bosch - praat met een omfloerste stem en veegt zich heimelijk de oogen af.

Beangstigend onwezenlijk lijkt dit alles.

'Verbeeld ik het mij?', denkt Djoeke.

Zij weet best dat het niet zoo is...

Maar verwonderlijk is alles wel!

Zij merkt nu pas dat ze doorgeloopen zijn, de notaris en zij.

En zoo gauw zij dit merkt, verliest het bosch zijn uitgestrektheid, het wordt nauw, de boomen zijn te hoog, de stammen weerzijds zien er uit als dikke wanden. Het bosch houdt een vrees gevangen in zijn stilte.

'Zoo zou er nog veel meer te vertellen zijn', zegt de notaris, 'veel meer...'

Vragend klinkt dat.

Er moet op geantwoord worden.

‘Kom veel naar Aage's preeken luisteren’, verzoekt Djoeke hartelijk, ‘kom maar veel...’

De notaris wendt het gezicht wat af - het is niet noodig, de schemer is zoo dicht geworden, men kan de gelaatstrekken niet meer duidelijk onderscheiden. Och, het is ook maar zoo'n werktuigelijke beweging.

‘Het betere in de menschen’, denkt hij, ‘dat zou ik “Moeder” willen noemen.’

Voor Djoeke zegt hij dan zonder overgang: ‘Mijn Moeder ligt hier op het kerkhof. Ik ga er nog al 's heen, och, zoo maar... Moeder is daar natuurlijk niet. Toch ga ik... Ik kan daar “vroeger” ontmoeten. Vreemd is het toch, dat een mensch in zijn leven soms niets anders overhoudt dan een grafsteen.’

De notaris ademt diep, weer wendt hij het gezicht af.

‘Jij... arme...’, klaagt Djoeke in stilte.

Zij knikt, ze kan bijna geen geluid geven. ‘En God dan?’, prevelt zij.

Op hetzelfde oogenblik denkt zij: ‘Als ìk enkel het graf van Aage had...?’

Het leven vliegt haar naar de keel in die vraag. Zij kan bijna niet ademen: gillende dagen richten zich op in de verte, dagen met vertrokken starre wanhoops-gezichten...

Djoeke's handen klemmen zich om de pakjes heen, die zij draagt - een werktuigelijk gebaar.

‘Oh notaris’, prevelt zij, ‘wij moeten dat toch leeren, wij moeten immers allemaal verliezen? Het geluk valt toch altijd aan gruizel op een grafsteen? Maar dan dat andere, notaris?, dan moeten wij toch dat andere hebben?, anders worden we krankzinnig... kràNkzinnig, ja zeker!’

‘Als God het nog is, die het ons afneemt...’, mompelt de notaris, als uit de verte.

En hij gaat er niet op door.

De notaris is een man die vaak een zin afbreekt.

Hij zegt onderdrukt: ‘Vanmiddag toen zíj bij u was, heeft u haar toen gezien?’

‘Ja’, fluistert Djoeke.

‘U is op uw hoede?’, vraagt hij gedempt.

Het kan zijn, dat Djoeke opnieuw ‘ja’ fluistert, zeker is dat niet.

Zij staan op een kruispunt.

Het dorp is vlakbij, het spiedt naar hen uit kleine vensters, maar de kleine schijnsels van de lampen zijn zoo bleek en vredig of zij een heilige vereeren.

Djoeke steekt de notaris haar hand toe. ‘Kom morgen in de kerk. Ik moest, van mijn man, ieder die ik sprak, dringend uitnoodigen, dus u ook...’

De notaris kan van Djoeke's gezicht niets meer onderscheiden - dat hoeft ook niet. Hij heeft in Djoeke's woorden een glimp gezien van de warmte, die in haar oogen moet zijn.

‘Graag’, neemt hij aan.

En dan is het toch of hij op iets anders antwoordt, iets dat Djoeke niet zei en niet dacht.

Hij nijgt, hij keert zich snel af, en loopt een smal boschpad in.

Al-sneller lijkt hij te gaan, zijn lichaam lijkt te golven in de dichte grijze schemer. Hij verdwijnt plotseling.

‘Waarom zei hij dat zóo?’, denkt Djoeke. Huiverig duwt zij de gedachte van zich af. ‘Je gaat op huisbezoek...’, herinnert ze zich.

En dan krijgt zij ook weer die hooge snelle klop in de borst - daar is de dorpsstraat...

* * *

De huizen zijn schoon, de vensters glinsteren, de straatjes zijn geschrobd. Het dorp riekt naar zeep, versch brood en pasgebakken koek.

Moe zitten de menschen aan de deuren van hun woningen, praten doen zij niet veel, zij kijken naar hun schoone straten, hun schoone handen, en zij denken aan het zichten op de bouwkamp - zij zijn rijkelijk tevreden.

Djoeke groet hen allen in het voorbijgaan.

O zeker, er wordt geknikt.

De Zondag werpt haar glans vooruit.

Men verwacht God.

Het kerkje kijkt naar Hem op, de schoone stille straat kijkt naar Hem uit, vredig ritselen de boomen.

Maar het huis van de Kosteres is haast ongenaakbaar van properheid. Djoeke loopt op de punten van haar schoenen over het gele klinkerpaadje.

Zelfs in het donker ruikt men hoe schoon het hier is.

De keukendeur staat open.

Bij de rosse licht-gloor van een kleine staanlamp, poetst vrouw Wulk de zilveren beugel van haar kralen-beursje op. Japke eet bessen van een bordje. Zij heeft vlechtjes en papillotten in het haar en glimt of zij zich pas gewasschen heeft.

'Heere-menschen', haalt vrouw Wulk uit, en ze bedekt de spot-trek aan haar mond. 'Hoe later op de avond, hoe schooner volk.'

Jap zet al een stoel klaar.

Jap is altijd bijzonder dienstvaardig in haar doen en laten.

Zij loopt niet, zij draaft! Zij moet nog een en ander wegzetten ook: een pan, een schotel, haar bord met bessen...

'Tut-tut', knort vrouw Wulk.

Dat wil zeggen: waarvoor al die drukte?

‘Goed weer’, prijst zij terloops, ‘heel goed weer.’

En dan zwijgt zij. Zij voelt zich niet verplicht, het gesprek gaande te houden, Djoeke moet nu maar zeggen, wat zij komt doen.

‘Aan het Zaterdagavond houden?’, vraagt Djoeke.

‘Ja’, prevelt vrouw Wulk, ‘moet ook gebeuren.’ Haar koffiebruin gezicht gaat bijna schuil in de diepe witte muts. Holle spookachtige oogen heeft zij, knokelige handen. Haar sluike zwarte rok hangt tot op de grond, witte klompen gluren er onder uit.

Zelfs die klompen hebben wat terughoudends.

De koffiekan op het lichtje pruttelt nadrukkelijker in de stilte.

Men moet er naar luisteren.

Beschroomd kijkt Djoeke er heen: ‘Rein is er ook.’

‘Ah... zoo’, rekt vrouw Wulk boosaardig, ‘en nu gaat Mevrouw naar het dorp?’

Djoeke krijgt weer van die zweeterige handen. ‘Hij was bij zijn Vader.’

‘O juist’, begrijpt de Kosteres, ‘nèt! En die twee hebben wel genoeg aan elkaar, zou het niet?’

Japke kucht.

Maar daar wil vrouw Wulk niet op letten.

En Djoeke praat door, of zij niets gehoord heeft. ‘Ik moest toch nog op het dorp wezen, bij een paar menschen. Ik had ook iets voor Jap... een kleinigheid.’

De kilheid van vrouw Wulk's oogen lijkt zich vast te klemmen aan haar woorden, zij praat moeilijk. ‘Kijk maar 's, een lapje goed, je kunt nog-al met de naald overweg, je maakt er nog wel wat van.’

Zij legt een van haar pakjes op de tafel.

Japke wil het beet grijpen.

Vrouw Wulk is haar vóor. Ze opent het papier en bekijkt het goed. ‘Een aardig patroontje’, zegt zij neerbuigend. Zij wikkelt de stof van het karton, en spreidt die uit over de handen. ‘Een jurk?’, gaat zij na, ‘dat zal een toer wezen.’ Zij begint het goed al uit te meten op haar arm.

Japke zegt niets. Kregel trekt zij aan haar stijve zwarte vlechtjes, haar donkere oogen glinsteren of er vuur in brandt!

‘Er is een jurk en een jak aan’, weet Djoeke.

Nu, dat is vrouw Wulk niet naar de zin. Schichtig kijkt zij op. ‘Mevrouw is wel goed op ons.’

Onachtzaam laat zij de stof op de vloer zakken.

Jap sluipt er stilletjes naar toe, ze bekijkt en betast het, ruikt er aan, streelt het... ‘Het is mooi’, wil dat zeggen, ‘het is erg mooi.’

De Kosteres heeft daar geen erg in. ‘Mevrouw’, prijst zij wrang, ‘doet bijster veel... Wij zeggen wel 's: Mevrouw gaat Dominé achterna, Mevrouw wil de Dominé na-doen.’ Schamper klinkt het.

‘Dominé is een uitstekend voorbeeld’, geeft Djoeke toe.

Vrouw Wulk wiegelt een beetje heen en weer. Boosaardig ziet zij er uit. Het is of de kantjes van haar muts overeind gaan staan. In haar holle oogen twinkelen rosse licht-sterretjes. ‘Als een mensch het niet uit zichzelf heeft...’, wijst zij geringschattend af, en schudt het hoofd. ‘Mijn Vader had voor zoo'n vast woordje: Als men de vroomheid nadoet, dan wordt het een plunje die men aan-en-uittrekken kan, naar het ons goed dunkt... En niét om Mevrouw een prik te geven, maar dat is nog zoo ver niet van de waarheid!’

Djoeke trekt rimpelig het voorhoofd op. Zij bezint

zich. ‘Goed-doen kan een liefhebberij zijn’, zegt een stem in de verte. ‘Maar liefhebberij’, verdedigt Djoeke in zichzelf, ‘kan niet tegen een schop... liefhebberij wil niet met steenen gegooid worden.’

Vrouw Wulk moet ook nog een antwoord hebben. ‘Als men in de eigen karaktertrekken fouten ziet, en het goede wil zoeken, moet men dan toch maar blijven zooals men was?’

‘Zooals men was’, grijpt vrouw Wulk aan, ‘dat komt er ook nog bij. Er zijn een paar menschen die Mevrouw's geschriften gelezen hebben...’ Zij knikt nadrukkelijk.

Ja, daar is vroeger weer, vroeger met verbeten scherpe trekken.

‘Ik schreef hard over de verkeerde dingen’, geeft Djoeke toe, ‘nú weet ik, dat men over die verkeerde dingen ook zacht kan spreken. Wil vrouw Wulk dat ik bij de hardheid van voorheen zal blijven?’

De Kosteres gaat er niet op in. Zij doet of ze geen woord van Djoeke opgevangen heeft, twee uitgespreide handen steekt zij op. ‘Mevrouw begrijpt wat er opheden in de menschen omgaat...’

‘Hoe... dat?’, vorscht Djoeke. Och, het is een overbodige vraag!

‘De plunje’, mompelt vrouw Wulk. Ze grinnikt als over een grapje. Onderrichtend steekt zij de vinger op. ‘Als Mevrouw hier nu nog in de wereld bleef leven, zooals Mevrouw van de notaris, dan was het wat anders. Maar nu dat Mevrouw gaat lijken... nu Mevrouw wil lijken op Dominé's eerste vrouw...’

Sprakeloos kijkt Djoeke haar aan.

Vrouw Wulk let daar niet op. Zij verandert - zij krijgt een trouwhartig-vroom gezicht. Zij ziet er uit of ze haar belijdenis aflegt: ‘Dominé's eerste vrouw,

die had het rechtstreeks van God, rechtstreeks. Zij was er mee geboren, om zoo te zeggen, zij was er mee behept van jongs-af.'

Djoeke zegt daar niets op terug.

'Dat is het dus', begrijpt zij.

En vrouw Wulk praat door. 'Wat zij deed, het voorbeeld is er niet van. Zij is en blijft in der naam en in der waarheid voor de gemeente hier en elders, de Domineesvrouw van Blankenheim, de éigenlijke... Een Katholieke vrouw uit Mergelwierden, die zei van haar: 'Onz' engelbewaarster.' Goedig is vrouw Wulk's mond, zacht haar stem, haar vingers bewegen zich of zij iets têers hanteeren. 'En een engelbewaarster dat was zij, met de goede werken en met de levenswandel en alles... en de gedachte dat Mevrouw-hier haar nabootsen wil...'

Het goedige valt weg van vrouw Wulk's mond, scherp is haar stem, nijdig-sterk knijpt ze de handen ineen.

'Ik heb er nooit over gedacht', verzekert Djoeke. En zij bekent: 'Ik weet ook maar weinig van haar af.'

Vrouw Wulk's oogen lijken nu nog holler te trekken. 'Kan Dominé daarover zwijgen?'

Djoeke wil dat begrijpelijk maken. 'Het zal hem zeer doen er over te spreken, híj ziet het verschil nog scherper... dat móet wel, vrouw Wulk.' Zij drukt de nagels in de handpalmen, de nagels dringen bijna door de huid heen. Zij merkt het niet.

Vrouw Wulk kijkt en kijkt. Zij denkt: 'Hoe moet ik dat opvatten? Hoe meen je dat...?'

Dan ziet zij ook Djoeke's handen.

Nu heeft zij haar zachte stem weer. 'Dominé's eerste vrouw, was hier immers een kind van het land? Wij kenden haar van de eerste levensdag af. Onz'

Maria zooals wij dan zeggen. Zij gaf alles, zoo kun je het niet bedenken: haar eigen lijfsgoed, het eten uit haar keuken. Als je haar riep - daar was ze... Pijnen kreeg ze... ze werd ziek. Maar als men haar een bezoek bracht, merkte men daar niets van, niéts!'

Steels let vrouw Wulk op Djoeke's handen - zij vertelt nog meer.

'Jaren terug, met een strenge winter, toen werd er slim kou geleden. Er was aan alles gebrek: brandstof, kleeding, voedsel... Maria gaf meer dan zij had, zelf had zij te kort. Toen kwam er een arme vrouw uit Weverslag bij Heistek, die droeg een kind in lompen, versteven van kou was dat kind. De vrouw belde ook aan de deur van onz' Maria. Zij bracht de menschen bij haar eigen haard, zij gaf ze te eten, te drinken... Goed om iets van te maken, had zij niet meer. Geen snipper. Toen nam ze een paar... een paar wollen overgordijnen van een venster af, en knipte daar de kleertjes van en naaide die vlug in elkaar op de machine, onz' Maria had een groote vaardigheid in zulke dingen. Warm in de kleeren ging dat kind weer de straat op.'

Vrouw Wulk buigt zich voor-over. Het is of haar oogen zich aan Djoeke's oogen vastgrijpen. 'En dat zou Mevrouw hier toch zeker nooit of te nimmer nadoen?, de overgordijnen van de ramen weggeven?'

Vrouw Wulk verwacht vast-en-stellig dat Djoeke dit toestemmen zal!

En zij stemt het toe. 'Het zou mij onmogelijk zijn, vrouw Wulk, onmogelijk...'

En dan ziet zij Japke ook weer.

Japke heeft zich tusschen de tafel en het raam ingewrongen. Zij wijst uitnoodigend op de koffiepot, op een kopje.

Ineens weet Djoeke dat zij haar dit al meer heeft zien doen. Zij wil glimlachen, het is of haar mond bevroren is.

Steels let vrouw Wulk op haar. Zij is nu wat onzekerder, haar zin heeft ze, Djoeke weet precies hoe het er mee staat!, voldaan is zij toch niet... 'Wat is het dat mij schort?', denkt zij.

Ze ziet ook om naar de pruttelende kan op het lichtje. 'Zal Mevrouw een bakje koffie nemen?', vraagt zij hartelijk.

Maar Djoeke kan niet drinken, haar keel is zoo dik en pijnlijk van binnen, haar keel lijkt op-te-zwellen.

Haastig staat zij op. 'Ik moet verder', zegt zij vreemd, 'ik moet nog altijd verder.' Zij heeft het andere pakje in de hand, en kijkt zonderling rond.

'Dag', groet ze vaag.

Haar schouders zijn zoo recht niet meer. Er is zelfs droefheid in Djoeke's schouders.

Japke holt naar de voordeur en opent die.

Japke wil nog iets zeggen. Zij buigt het hoofd achterover, zij opent de mond, Japke's onderlip beeft.

Djoeke heeft geen erg in haar...

Onzeker loopt zij over het klinkerpaadje.

* * *

Het is niet donkerder geworden buiten, een lila-achtige zoele zomerschemer hangt over het dorp.

Langs de enkele huizen op het plein, loopen maar een paar menschen: Baafke Dieserink, met een groote volle boodschappenmand aan de arm, een kralensnoer om de hals, een schort met kant voor.

En Wietze-met-de-baard gaat daar ook, Wietze draagt een zak met aardappels over de schouder.

Hij loopt erg voorover, de baard hangt hem bijna op de knieën, meer dan ooit ziet Wietze er uit als een dwerg.

Gerreke van Driel schuifelt achter hem aan, bol-rond staat haar gezichtje in de witte muts, zij gichelt in zichzelf, zij heeft de bril op - maar Djoeke wordt door geen van drieën herkend!

Oude kastanjeboomen geven veel schaduw, dat is maar goed ook!

Want Djoeke's wangen zijn drijfnat, de haren die op haar wangen afhangen ook. ‘Vrouw Wulk overdrijft immers?’, houdt zij zich voor, ‘het is immers niet zooals zij zegt?, niet zóo... heelemaal... En het is bij Aage toch altijd goed, toch heerlijk, als er geen anderen zijn?’

Zij kijkt om zich heen.

Het is of de huizen wegdrijven in een mist, de dorpsstraat heeft wat zweverigs. Het huis van Gradeke Roselaar lijkt te trillen.

Een stroom bleek onwezenlijk licht zakt plotseling over de gevel heen - maneschijn! De groote witte bloemen in de tuin zien er uit als prevelende kindergezichten, nacht sluipt al op het huis toe, het hooge puntdak lijkt zich diep in een groep sterren te boren.

Djoeke wrijft zich de wangen droog.

Aarzelend loopt zij het grintpad op.

De voordeur staat open, de kamer is leeg. Wazig glijdt het maanlicht door het venster, de witte beeldjes op de kasten schijnen zich te bewegen, één van de twee gekooide vinken piept in de slaap. Doezelig staat de wieg in de hoek.

Djoeke veegt zich nog eens haastig de oogen af. ‘Gradeke’, roept zij heesch, ‘Gradeke.’

Even breekt de stilte open, dan valt zij weer dicht.

Djoeke loopt de keuken in. Zij staat in de achterdeur en wil opnieuw roepen. Haar lippen gaan al van-een. Neen, er komt geen geluid. Djoeke vergeet te roepen.

Uit Gradeke's achterdeur kan men op het kerkhof zien. Het maanlicht omvat ijl-wit een donkere bloemetjes-heuvel en een afgeknotte zuil.

Ineens moet Djoeke denken aan haar eerste bezoek bij Gradeke. Zij zit bij de tafel en luistert toe, maar verstaat niets. Gradeke wil Aage ergens toe bewegen. Aage verzet zich zwak. En Gradeke dwingt als een kind. Zij zegt: 'In de achterdeur is het te zien.'

Het staat Djoeke ineens weer voor de geest.

'Dat heb ik dan toch goed verstaan', denkt zij. Onder haar oogleden lijken vonken te branden. 'Het ging toen dadelijk al over de eigenlijke Domineesvrouw, de eigenlijke...'

Zij hoort een vaag gerucht achter zich, en kijkt om.

Lang, stil en donker staat Gradeke in de kamerdeur. 'U... hiér...?', hekelt zij droog-weg.

'Ik zocht je', licht Djoeke in. Zij steekt de hand uit.

Maar met handen-geven houdt Gradeke zich niet op als de Dominé er niet bij is. 'Komt u liever in de kamer', noodt zij wrevelig. Zij gaat Djoeke voor, steekt de lamp aan en laat de gordijnen afrollen. Op een haastige kregelige manier doet zij alles.

Zij vindt het indringerig van Djoeke dat zij de keuken inliep, zij is uit haar humeur. Vinnig gluren de haarnaalden uit de dikke gladde wrong in haar hals. Zij plukt veel te hard aan de knoopjes op haar jurk.

Djoeke doet maar of zij niets merkt. 'Maak je het goed?', vraagt ze, 'en je jongen, hoe is het daarmee?'

'Hij slaapt', vertelt Gradeke afwerend. Waarschu-

wend legt zij een vinger tegen de lippen. Nu het kind slaapt, hoeft zij ook niet zooveel te zeggen.

Maar de stilte weegt zwaar.

'Hij is druk geweest', fluistert zij, 'de tanden plagen hem.'

'Oh', fluistert Djoeke terug, 'dat is zeker erg... erg pijnlijk, hè?'

Gradeke trekt de eene mondhoek neer. 'Wat een vraag!', wil dat zeggen.

Djoeke merkt het wel. 'Ja', verontschuldigt zij, 'ik moet mijn ervaringen nog opdoen.'

Gradeke zegt er geen woord op terug.

Toch is het haar aan te zien, wat zij denkt: 'Láat genoeg.'

'Een mensch bestuurt zijn eigen leven niet, Gradeke', zegt Djoeke.

Daar schrikt zij van op. 'Hoe bedoelt Mevrouw?, ik zei het niet, niets, niemendal...'

Nu, daar hoeft niet op geantwoord te worden.

Djoeke tuurt verstrooid voor zich neer.

Een oude droom verroert zich...

Een sterke veerkrachtige Moeder gaat door die droom heen, zij draagt een kind op de armen, een glans is dat kind, iets van goud en wit. Het heeft ook de glimlach van zijn Vader: een zuivere blanke glimlach. Het strekt de kleine handen uit, het zet de kleine stem uit, het wil iets van haar, het verlangt naar haar. En de vrouw keert het gezicht als blind naar hem toe. 'Ik ben er niet, kind, ik heb je niet...'

Achter een waas van tranen, vernevelt de droom.

Gradeke zegt nog iets van de 'tanden.' Zij kijkt zoo zonderling.

Djoeke bedwingt zich. 'Ik heb voor je kleine jongen wat meegebracht, Gradeke', fluistert ze haperend, en

reikt haar het pakje toe. ‘Dat hij het in gezondheid gebruiken mag.’

‘Veel te erg’, prevelt Gradeke, nog vóor zij gezien heeft, wat het is. Op een zonderling afwerende manier maakt zij het pakje open. ‘Een zilveren melkkroes?, oh, dat is te mooi voor ons soort menschen... Dat heeft Dominé zeker weer bedacht? Niet? Anders echt wat voor Dominé.’ Er valt haar iets in. Zij fronst even, schuw bekijkt zij de kroes nog eens. ‘Het is toch Rein's bekertje niet van vroeger?’

Een beetje moe schudt Djoeke het hoofd. ‘Het is van mijzelf, ik kreeg het van mijn Grootmoeder.’

‘Och!’, hoort Gradeke daar van op, ‘van Mevrouw's... zoo! Nu, zulke dingen zou ìk nooit weggeven, niet zoozeer om de waarde, maar om de herinnering. Ik heb mijn griffelkoker nog en mijn leesboek van school...’ Ze bergt de kroes weg achter een hooge stapel borden in een kast. ‘Mevrouw wordt nog bedankt’, mompelt zij schichtig.

Djoeke wou zeggen: ‘Mijn Grootmoeders heb ik niet gekend.’

Nu vergeet zij dat. ‘Gebruik je het kroesje niet?’, rijst het in haar op, ‘ik... ik wou zoo graag dat je jongetje er uit dronk.’ Zij bevochtigt de lippen, zij kucht...

Maar zij komt er toch niet toe, het te zeggen.

Gradeke heeft een ingewikkeld verstelwerk onderhanden, dat verstelwerk neemt al haar aandacht in beslag.

Een poosje kijkt Djoeke daar nog op toe, zwijgend.

Er gaat haar van allerlei door het hoofd. ‘Moet het nu altijd zoo tusschen ons blijven, Gradeke?, altijd door, zoo koud en afgemeten en teruggetrokken? Zou je blij zijn als ik... als ik wegging, Gradeke?’

Maar dat kan men niet zèggen.

Gradeke zou verschrikt opkijken. ‘Ik had het er niet over.’

‘En morgen samen in de kerk’, valt Djoeke nog in, ‘samen bidden.’ Zonder dat ze het weet maakt ze een gebaar, een klein gelaten gebaar. ‘Liefde kan men immers niet dwingen.’ Dan schiet haar ook weer Aage's opdracht te binnen. ‘Zeg de menschen dat ik ze morgen verwacht.’

Stijf knijpt Djoeke de lippen toe. Zij kan dat niet zeggen, zíj niet... Maria die zal het misschien wel 's gedaan hebben, vroeger.

Zij staat op.

‘Kom’, aarzelt ze, ‘ik ga nu maar weer.’

Gradeke houdt haar niet tegen. ‘Ja, het is nog een heel eind naar huis.’

Zij opent behoorlijk de voordeur. ‘Groeten aan Dominé, Mevrouw, en aan Rein. En vraagt u of Rein 's gauw bij ons aankomt, morgen? Wij hebben nog iets voor hem.’

‘Ja’, bewilligt Djoeke ‘ik zal het zeggen.’

Zij kijkt niet meer om.

Gedoken loopt zij voort.

‘Nu zie ik alles anders’, denkt zij, ‘het steekt de menschen als ik over het dorp loop, het steekt ze als ik hun huizen binnenkom... Het zal ze ook wel steken dat ik op Maria's plaats in de kerk zit... Maria's plaats heb ik toch nooit ingenomen bij ons samenleven-thuis, nooit werkelijk.’

In gedachten loopt zij verder.

Haar voeten vinden vanzelf de weg-terug.

* * *

Zij kijkt bij de donkere ruige romp van de berg op,

de berg heeft een heilige glans van maanlicht. En de dennen zijn zoo hoog en donker, en de paden zoo stil.

'Wat verlaten...', denkt Djoeke.

Het is voor het eerst dat zij dàt denkt.

Er komt sinds lang een gedachte aan de wereld in haar op. 'Ver achter de berg', beseft ze, 'liggen de groote steden...' En dan denkt ze aan alles wat er tusschen haar en die steden in ligt.

Achter de berg ligt het vlakke land: aardappelakkers, spurrievelden, knollenland, weiland.

Achter het weiland ligt de zee, de visschersvloot, het zeedorp Nijehoven.

Achter dat dorp, ligt een groote stad - de wereld!

Maar aan de groote stad komt Djoeke niet toe in haar gedachten. 'Ik zou de zee willen zien', denkt zij, 'zee-menschen hebben wat ruims in hun oogen. Ik wil 's naar Nijehoven gaan.'

En in haar gedachten is zij er al: vriendelijke menschen wonen daar, de zee glinstert en hijgt en woelt. Zij loopt er langs. Vrouw Wulk zegt: 'De éigenlijke Domineesvrouw...'

En zij rilt. 'Eénlijk', denkt zij.

En dan staat zij nog onverhoeds op het kruispunt, en houdt de stap in, en beraadt zich. 'Moet ik werkelijk naar Jetske Zwart, Rein?', vraagt zij vreemd. Zij loopt toch nog een eindje door, weifelend...

Maar dan keert zij resoluut op haar stappen terug. 'Werkelijk', zegt zij in zichzelf, 'het moet.'

Met kleine oogen kijkt zij naar de dingen rond-om.

Alles ziet er nu zoo dreigend uit in het bosch: de schaduw en de maneschijn ook!

De boomen zijn donkere gedrochten, de droge grashalmen fluisteren spookachtig.

Een paddestoel lijkt te knikken - is het een padde-

stoel? In een paddestoel zou best de een of andere geest kunnen huizen!

Een grauwe aanwas op een boomstam ziet er uit als een menschengezicht: een gapende mond, opengezakte oogen - het lijkt een doodenmasker van Ties Leurnink.

Een bult duivelsbrood aan de weg heeft de vorm van een grijnzende gehoornde kop.

Oude verhalen van Igle Veenema leven op...

‘Zeker, Vader’, geeft Djoeke toe in zichzelf, ‘de barelijke duivel ìs er. Hij ging mij rakelings voorbij bij de Kosteres, hij zat tegenover mij bij Gradeke. Het is vreeselijk, Vader, vreeselijk.’

Als er huisjes in het zicht komen, ademt zij weer gemakkelijker. Daar is het uitgedroogde meertje, neen, bloemen zijn er niet, het doet er ook niets toe.

Jetske zit op haar eentje voor de stulp die zij bewoont. Zij draagt een krap zwart-wollen mutsje, ze heeft een doek strak om de schouders getrokken, haar ingevreten zeer gezichtje is nu enkel maar een plekkerig ovaaltje.

Jetske herkent Djoeke, valken-oogen heeft zij.

Al van verre, op een afstand van tien-vijftien passen, roept zij: ‘Sjonge, nou zou je toch zeggen, komt de Domineesvrouw ook nog bij avond en ontij deze kant uit? Is de geest van onz' Maria in haar gevaren...?’

Op een krukkig oud bankje zit Jetske.

‘Zou Mevrouw plaats willen nemen?’, lacht zij. Een beetje weet zij nog wel hoe het hoort in de wereld. Zij heeft rijke diensten gehad, vroeger. In haar hart gelooft zij toch niet dat Djoeke bij haar zal komen zitten.

Er heeft vóor Aage's tijd een Dominé Rijkevorst op

Blankenheim gestaan, die deed, toen Jetske ziek lag, de bedgordijnen met de punt van zijn wandelstok open, en vatte de deurkruk met een zakdoek aan.

'En wil jíj nu zeggen dat je een man Gods bent?', gispte Jetske, 'mijn deur uit, Baälsprofeet. Ga naar de stinkende reukaltaren van je verdorven wereld.'

Nu is het waar: Jetske heeft een vreemde halsstarrige huiduitslag, al jaren lang, besmettelijk is die uitslag niet. Aage drinkt geregeld koffie bij haar.

Dat herinnert Djoeke zich en zij gaat naast Jetske zitten. 'Ik ben moe', zucht ze.

'Het is met mij erger', troost Jetske. 'Ik ben ongeneeslijk, de longen zegt de dokter, de longtoppen, het hart... alles is aangedaan.'

'Erg is dat', geeft Djoeke toe.

'Erg?', glimlacht Jetske, 'Mevrouw weet immers niet wat erg is? Gezond, jong, weelde, een man die haar liefheeft, een huis in de boomen...'

Djoeke knikt verlegen. 'Ja Heer', zegt zij in zichzelf, 'het is waar, het is werkelijk waar.' Verschrikt-dankbaar vouwt zij de handen ineen.

'En neem dan nog 's mijn booze zweren', voegt Jetske er aan toe, 'de menschen mijden mij, de menschen schuiven in de kerk een heel stuk bij mij vandaan...'

Met een glimlach kan Jetske dit zeggen, met een glimlach!

Stijver drukt Djoeke de handen ineen. Maar zij kan geen enkel antwoord bedenken, zij herhaalt alleen maar in zichzelf: 'Het is waar, Heer, het is waar!'

En nu vertelt Jetske in een oogenblik tijds haar levensgeschiedenis. 'Op twintigjarige leeftijd getrouwd, veertien kinders gehad, en nog vier in leven. Een-en-twintig kleinkinderen over de gansche wereld ver-

spreid. De man voor negen jaar, in de nazomer gestorven, aan pleuris. Ik heb mij staande gehouden met de kracht van het geloof. Altijd hard gewerkt... Indertijd om drie uur 's morgens aan de waschtobbe, om zes uur de wasch schoon aan de lijn. Een inkomen van luttele guldens, maar altijd heel in de kleeren, altijd te-eten gehad. En nu begeeft mij de kracht. Het hoeft niet langer, wil God mij zeggen. Nu, hoe dan ook, het is mij altijd goed.'

Jetske heeft een tevreden gezicht. Zij wrijft zich over de knieën. Nu ze dit-alles afgehandeld heeft, wil zij wel 's over wat anders praten ook.

Opmerkzaam beschouwt zij Djoeke: zij zou graag een en ander van haar willen weten. 'Kind', zegt zij, 'ik heb mijn gedachten al zoo vaak over je laten gaan, och ja, ik dacht dan zoo: als ik toch ook nog 's op de pastorie mocht komen, en er een kop koffie drinken', zij knikt, zij gichelt, 'één keer is dat nog er 's gebeurd, toen was er koffie met Deventerkoek, en ik zat daar of ik de grootmoeder was.'

'Dat moet je dan maar 's gauw doen', noodigt Djoeke, 'Maandagmiddag...?'

'Dat is aangenomen', lacht Jetske verrukt, en zij geeft Djoeke een duwtje, 'één ding is er dat mij plaagt: ik ben nieuwsgierig. Een zilveren hartje draagt zij op de keel, dacht ik, wat heeft zij in dat hartje?'

'Het portret van mijn Moeder', zegt Djoeke, 'ik zal het je laten zien, als je bij mij bent.'

'Dat is aangenomen', lacht Jetske weer. Zij wrijft zich in de handen, er is nog wel meer dat zij weten wil. 'Mevrouw loopt maar zonder hoed, net als de jonge meiden, altijd als ik op het dorp kom, zie ik dat gele haar fladderen, en aan de uiteinden is een krul... net als bij de varkensstaarten. Draait Mevrouw 's nachts

pennekens in het haar?, zoo?, niet...? Mevrouw heeft ook buitengemeen witte tanden, kunsttanden als ik vragen mag?, och, is dat echt... echt spul?, zoo, zoo... Ja, wacht 's, en dan was er nog wat... Ik heb voorname diensten gehad in mijn jonge jaren. Bij Mijnheer en Mevrouw van Zwinderen Korthals ten Bokkel... van mijn schooljaren af tot mijn achttiende jaar... tot ze vertrokken naar de Oost, schatrijke menschen... die sliepen in twee bedden... bedden met kanten spreien, kinderen kwamen er niet, en nu wij daar toch de praat over hebben, zou ik wel 's willen weten...'

Dokter Numans verstoort dat. Het is jammer!

Hij staat daar aan de overkant van het pad of hij uit de grond verrezen is. Zijn rood gezicht lijkt nu in de schaduw bijna zwart, maar zijn spier-wit haar glinstert als sneeuw.

Met begroetingen vermoeit hij zich niet.

'Mevrouw Roemer geen vrees voor waterpokken en negenoogen?', vraagt hij kort-af.

Jetske lacht.

'Er zijn', zegt Djoeke, 'zooveel erger dingen, Dokter Numans.'

Hij spit zijn wandelstok in de aarde, en zwijgt daar-op.

Stiller is het bosch nu - het is of het bosch de adem inhoudt.

De torenklok in het dorp hakkelt het uursliedje - het is zoo ver-af, het klinkt zoo onwezenlijk.

Djoeke ziet toch nog een glimp van de metalen ridders met hun gebarsten schild...

Dokter Numans heft het hoofd. 'Gaat het naar wensch, Mevrouw Roemer?' Hij weet wat er omgaat in de gemeente.

Djoeke antwoordt: ‘Het gaat naar Gods wil, dokter Numans.’

Weer wil hij zijn wandelstok in de aarde spitten, neen, hij bedenkt zich, hij loopt door.

En Jetske babbelt weer over haar leven. Zij wil goed laten uitkomen hoe helder zij is. ‘Zeven dagen heeft de week, zès maal doe ik mijn kamer. Drie maal 's weeks zeep ik mijn keuken uit, twee keeren in de week wasch ik mij van top tot teen... Elke ochtend en avond eet ik rijstepap... 's middags een aardappel of wat...’

Djoeke laat het geduldig over zich heen gaan. ‘Hier zit ik nu... dat ìk hiér nu zit...’

Droomerig kijkt zij het vaag verlichte bosch in, het maanlicht zoekt de paden af, het sijpelt als regenwater in de boomkruinen, de struiken... Wat zoekt het licht toch?

Djoeke ziet Aage en Rein uit het raam leunen, zij hebben het druk ergens over, zij missen haar niet - het bevreemdt hen niet dat zij zoo lang uitblijft!

‘Ja’, denkt zij, ‘Aage heeft Rein, hij heeft de gemeente. Maria heeft het heele dorp. Rein heeft zijn Vader. Gradeke haar kind, de Kosteres... Japke, Eiber... Mieneke...’ Het is raar dat zij dat zoo opsomt - daar-straks heeft zij nog verschrikt-dankbaar ‘Ja Heer’ gezegd - nu, zij blijft er ook in steken.

‘Djoeke heeft God’, zegt een stem in haar, ‘is zij alleen?’

En dan is het daar in de komende nacht of het morgen wordt in haar hart: de gedachten stralen, het hart fonkelt. Daar is die pijn weer in Djoeke, de pijn die glinstert als een vreugde.

‘Hoe ben ik toch zoo?’, denkt zij. ‘En mijn gezicht is strak, en ik knijp mijn handen ineen.’

Zij denkt er over na.

Er dringt een verborgen waarheid tot haar door.

Een blijheid kan zoo groot zijn, dat er voor het lachen geen plaats meer is, en men zelfs tot geen glimlach meer komen kan.

* * *

Als zij naar huis terug gaat, is het pad blank van maneschijn, elke korenhalm is zichtbaar, elke bloem.

De geluiden zijn ingeslapen, de nacht droomt met een verheerlijkt vredig gelaat.

Djoeke heft de oogen op: het is of zij ze in de sterren dompelt.

Nog nooit te voren is God haar zoo nabij geweest.

Jetske heeft daar-straks gezegd: ‘Ik ben dan niet veel... maar... maar ik mag Mevrouw toch zoo zielsgraag lijden, zielsgraag, ja.’

‘De eerste...’, denkt Djoeke.

En het pad verwaast voor haar blik, en de wegen vernevelen.

En nu dringt de pas-gevonden-waarheid nog heller tot haar door: een blijheid kan zoo groot zijn dat men er van schreien moet...

[VI]

DJOEKE'S OOGLEDEN TREKKEN, ZUCHTEND REKT ZIJ ZICH UIT, ZIJ IS BIJNA WAKKER.

ACHTER EEN DOEZELIGE VERTE BEwegen zich kleine zweverige stemmen, die stemmen buigen zich diep voorover, zij flakkeren als lichtjes, zij willen de aandacht trekken. ‘Herken je ons niet?’, vragen zij.

Vogels tjilpen in de eikeboomen, geharnaste ridders gaan stapvoets door een torenliedje heen, vragend slaat een klok - ijle werkgeluiden antwoorden.

‘Herken je ons niet?’, dringen de kleine stemmen, ‘herken je ons niet?’

Een gedachte wil zich nieuwsgierig oprichten in Djoeke, slaap overmant die gedachte.

Zij glimlacht of zij zich schertsend verzet, afwerende handen heeft zij en afwerende gelaatstrekken.

Een oude angst komt op haar af in een nieuwe droom, die droom trekt haar binnen-in een duister sprookje.

Nu loopt zij rakelings langs een stil blauw meertje met waterlelies. Argeloos ziet dat meertje er uit, maar het is diep en ondoorzichtig, het heeft geheimen. En de lelies zijn doorschijnend-wit, zij doen aan nonnekappen denken, aan koorgezang, doch midden in de witte bloembladen verbergt zich een flitsende lach, een lach die behagen wil.

‘Waarom is dat zoo?’, denkt Djoeke. En zij schrikt op van een stap.

Een vrouw loopt aan de overkant van het meer, er glijden paarse schaduwen over die vrouw heen, zij is niet duidelijk te onderscheiden, toch heeft zij iets bekends...

Zij schrijdt als een vorstin, gebiedend heft zij haar

hand op - het meer gaat als een muur overeind staan: met een kleine druk van haar vinger raakt zij een waterlelie aan, en het meer opent zich, breede deuren wijken van-een.

Eer de vrouw door die deuren verdwijnt, kijkt zij nog eenmaal op, de avond-schaduwen glijden van haar weg: goud-groene oogen heeft zij, roode krullen, elegante gebaren. Zij knikt spottend. ‘Ik ben er heel zeker van’, zegt zij, ‘héel zeker.’ Dan is zij er niet meer: de deuren van het meer sluiten zich achter haar toe.

‘Waar moest zij heen?’, vraagt Djoeke zich af, ‘wat weet zij...?’ En zij denkt nog: ‘Aage ken ik toch?, ik ken Aage immers?’

Zilveren gezichten flitsen schimachtig op in het helle licht van de zomerlucht: zij vertrekken de oogen, de monden, die gezichten. Zij trachten haar iets te beduiden. Djoeke ziet het in de strakke weerspiegeling van het water, en zij spant zich in om de gelaats-uitdrukkingen te herkennen, maar het gelukt haar niet.

Een kastanjeboom vlakbij lacht in zichzelf. ‘Om míj?’, vraagt zij argwanend, en houdt verwonderd de stap in.

Twaalf blauw-zijden muiltjes staan in een kring om de verweerde groene voet van de kastanjeboom heen: paarlen randen hebben die muiltjes, gouden kwastjes, met wit dons zijn zij gevoerd, aanlokkelijk zien zij er uit.

Djoeke wil 's kijken of ze haar passen. ‘Waarom ìk niet?’, denkt zij, en morrelt aan de veters van haar rijgschoenen.

De braambessen achter haar gichelen.

‘Wat is er?’, vraagt zij hun.

En zij hoort een sluipend geschuifel.

Opeens staat er een dwerg bij de kastanjeboom. Zijn

grauwe baard sleept haast over de grond. Hij laat een jutezak van zijn schouders glijden en doet daar al de muiltjes in. ‘Dat is toch niets voor de Domineesvrouw’, grinnikt hij tegen Djoeke, ‘wat wou de Domineesvrouw daar nu mee?’ Hij kijkt naar haar om. Het is Wietze-met-de-baard. ‘Ik zal ze te gelde maken’, zegt hij, ‘de vrouw van de notaris wil ze wel hebben, het is háar maat, voorloopig heb ik te-eten.’

Baafke Dieserink is er ook, zij tilt de hangende takken van de brem op, gespannen zoekt zij ergens naar: met de punt van haar schoen schuift zij vaalrood eikenblad opzij, dan bukt zij zich dieper, er staan lange smalle voetafdrukken in het zand. Baafke legt er liefkoozend de handen op. ‘Nu heb ik ze’, fluistert zij, ‘nu heb ik ze toch.’

Haar oogen zijn wonderlijk-naakt. ‘Waarvoor zou ik mijn kralen dragen?’, vraagt ze, ‘en mijn schort met kant?’ Gretig volgt zij het voetspoor. Een naakte blos heeft zij ook.

‘Moet ik het nog goed-praten?’, mompelt zij, ‘welnee-welnee.’ Ineens valt het beschaamde weg van haar gezicht, zij lacht bedwongen: een prikkelende, geheimzinnig-bekorende lach is dat. Djoeke kijkt scherper in schrik. Zij ziet in Baafke's oogen Thea's blik, zij hoort in Baafke's schater Thea's zwoele vroolijkheid.

‘Hoe kàn dat toch...?’, wil zij nagaan.

Ja, hoe kan dat!

Er bloeit daar ergens ook een haag van pauwestaarten, groen, goud en zwart - een wonderlijke aanblik.

Baafke verdwijnt bij die haag.

En dan staat Djoeke ineens voor Mieneke Eiber.

Mieneke werkt in de zon op het vlot aan de sloot. Zij schuurt pannen. ‘Willen wij 's doen wie de sterkste

is?' Zij gichelt, zij ziet er uit als een pas geplukte ruiker. Goudgele narcissen zijn er in die ruiker, helroode papavers, witte margrieten en blauwe vergeetmijnieten. Mieneke haar handen zijn ook hagelblank. 'Wie de sterkste is?' Zij heeft een kuiltje in de kin, kuiltjes in de wangen. Schaamt zij zich toch? Zij bukt zich diep over de pan heen.

Als zij weer opkijkt heeft zij groene oogen, een kleine Grieksche neus, een beschaafde stem. 'Wie de sterkste is...?'

Djoeke wil antwoorden, en vergeet het van schrik.

Vrouw Wulk's holle oogen gluren grauw en boos door een specht-gat in een beuk. 'Ziet Mevrouw dan niets?, ziet Mevrouw dan héelemaal niets?' Met de oogen wijst ze naar Mieneke op het vlot.

'Ja, wat is dat?', fluistert Djoeke beangst.

Zij wendt zich af, om nog eens te kijken - zij ziet God.

Blinkender dan het zonlicht is Hij.

Hij staat boven op de berg, en de berg glinstert onder Zijn stralende voeten als een geslepen juweel.

'Djoeke', vraagt Hij nadrukkelijk, 'ken je Mij goed?'

'Ja, Heer, goed', prevelt Djoeke en knielt en luistert.

In de verte praat Rein. 'Je moet op mij wachten, Djoeke, Djoeke, wacht je op mij?' Warm klinkt dat, verlàngend.

'Ik...?', vorscht Djoeke haperend, 'ìk...?'

Nu is het of Gods stralende voeten op haar eigen hart staan, het gloeit daar van binnen, het glinstert. 'Ja', fluistert zij, 'ik wacht, ik ga niet weg, ik... ìk wacht...'

* * *

Zij verroert zich, zij verlegt de handen op het beddedek.

Dan hoort zij ook het rinkelende uurs-liedje van de Blankenheimer torenklok, dringender klinken de werkgeluiden, scheller kwetteren de vogels.

'Herken je ons?', vragen de kleine stemmen opnieuw.

Ja, Djoeke herkent ze, zij luistert. 'Ochtend...', begrijpt zij, maar zij opent de oogen nog niet. Er springt een ijle vreugde heen en weer door haar gedachten. 'Wat is er ook weer?, wat is er...?'

Flakkerend buigt de vreugde zich naar haar toe.

En Djoeke glimlacht als een kind. 'Ja, Aage is jarig, Aage... jarig...'

Alles in haar is nog niet ontwaakt, alles nog niet...

De werkelijkheid heeft een goudachtig waas.

Er zijn nog geen schaduwen.

Deze dag staat als een groene hoogte tusschen de andere dagen in.

Deze dag is de glanzende berg zelf.

De statige dennen zingen, de grassprieten neuriën. Men loopt langs blinkende korenvelden, langs fonkelende bremhagen, de kleine boschbloemen tintelen als vlammen.

Dan staat men boven op de berg, en blikt over een stralend jaar heen, een schoon vergezicht is dat.

Wijd wordt het hart er bij, het hart kan alles omvatten, verleden, heden en toekomst, ook de eeuwigheid, ook God.

Aan een stille witte kim liggen de dagen die voorbijgingen. Zij zijn niet doodgegaan, die dagen, zij kunnen niet doodgaan. Men kijkt naar hen, en zij bloeien als bloemen open: wit, goud, lila, purper en violet.

Daar is dag dien God een onsterfelijke ziel gegeven

heeft: hij speelt op de fluit, die dag, een wonderlijkschoone hart-beklemmende melodie brengt hij voort.

Djoeke's handen leggen zich als vanzelf ineen, tranen komen onder de oogharen uit.

En de gedachten zijn als gouden booten, zij hebben vlaggen in top, bloemen om de boorden! Elke boot voert een vreugde naar de hooge dag toe.

Djoeke glimlacht met gesloten oogen.

God is haar vaak verschenen dit jaar - herhaaldelijk was het Paschen!

Dikwijls fonkelden er vreugden waar een heilige vlam in brandde: vuur van God - herhaaldelijk was het Pinksteren dit jaar!

Een klein glanzend menschenhart omvatte de liefde Gods - en in de gloed van de korenvelden, in de geur van het bosch, in de schaduw van de bloemen was het vol-op Kerstmis.

Zon glinsterde er zelfs op bewolkte regendagen: God boog zich dicht over die dagen heen, ja, zij glinsterden oogverblindend.

Het bosch kraakte soms van wind. ‘Zoo sterk is God’, zei het hart.

Pijnen zijn er ook geweest, maar de pijnen droegen een kleed van glans, zij fonkelden als een kleur binnen in het hart, binnen in de gedachten: donker-stralende vreugden werden het.

Als Djoeke er aan terugdenkt, is het of zij wegzinkt in een droom. Maar de dag komt dichterbij en het goudwaas trekt op!

‘Aage heeft laatst gezegd...’, een herinnering wil zich meester maken van haar gedachten!

Maar Djoeke laat het niet toe.

Zij opent verschrikt de oogen, en zij ziet de ochtend als een groote dauwparel uit Gods handen vallen:

binnen in die blanke droppel glanst en neuriet de aarde.

Ingetogen trekt het ochtendlicht op de klare vroegte naar binnen, iets heiligs is daarbij, iets wonderlijks: Gods woorden zelf niet, wel de stralende barmhartigheid er van, Gods oogen zelf niet, wel de glanzende goedheid er van.

'Oh Heer', fluistert Djoeke, 'Heer van ons - Heer der Heeren.'

Dat is haar dankgebed. Kort, op de schijn af! Maar Djoeke's adem schokt, haar wangen gloeien, haar oogen worden vochtig. Zij moet Aage nu dadelijk gelukwenschen. Het is zijn eerste verjaardag tijdens hun huwelijk - zij zal hem wekken.

Omzichtig draait zij het hoofd naar hem toe, en zij vergeet iets te zeggen.

Aage is al wakker, onbeweeglijk ligt hij in zijn bed, de handen ineengevouwen, de bleeke oogen stil op het helle licht in de boomen, het gezicht dof-wit.

Aandachtig blijft Djoeke naar hem kijken. Aage moet voelen dat zij op hem let, Aage moet het hoofd naar haar omwenden. 'Als ik het nu toch sterk wil?', denkt zij. Ja, zij denkt werkelijk: 'Als ik het nu toch sterk wil!'

Maar Aage merkt niets van haar, ook niet het minste!

'Aage!', mompelt zij teleurgesteld.

En nu trekt er iets weg uit zijn oogen, een pijn, een stilte, het is niet na te gaan. Hij pinkt als in schrik, en kijkt haar aan. 'Ja?'

Zij praat vlug en lacht er tusschendoor. 'Aage, ben je het vergeten!, de zon schijnt voor jou, de boomen vlaggen!'

Beteuterd breekt zij het af: haar blijheid keert verslagen naar haar terug!

Alles in Aage's gezicht zegt: ‘Praat niet zoo uitbundig.’

En haar vreugde schaamt zich.

‘Jarig ben je’, fluistert zij als verschoonend, ‘het is je verjaring.’

Hij legt de hand met een zwakke druk om de hare, knikt bijna onmerkbaar en sluit als afwerend de oogen. ‘Dank je wel, vrouw, dank je wel.’ De rimpel aan zijn mond strekt zich uit tot midden op zijn wang. Onder zijn oogen trilt het een beetje. Hij glimlacht toch, maar zijn glimlach heeft een terughoudende trek.

Nu, Djoeke is al stil. ‘Ik had het wel kunnen denken’, verschoont zij.

In een oogenblik tijds flitst er een herinnering door haar heen. Zij zit bij Aage, in de studeerkamer. En zij wil monter praten, maar zij weet dat zij er maar een beetje op los fantaseert! ‘Je bent gauw jarig, Aage! Wij zullen er een groot feest van maken, lampions in de tuin... en veel menschen vragen, àlle menschen! En de koekbakker zullen wij sprakeloos van geluk maken met onze groote bestelling! Maar je cadeau?, wat dunkt je van paarlen manchetknoopen, Aage?, manchetknoopen van èchte parels?’

Het is of zijn oogen beslaan. ‘Ik hou niet van illumineeren’, zegt hij, als zij niet meer praat, ‘vlaggen en vuurwerk dat is niets voor mij!’ En dan wil hij toch nog glimlachen. ‘Trouwens, ik heb die dag niet vrijgehouden!’ Hij haalt het pastorale zakboekje te voorschijn en bladert er in. ‘De achtste... die dag heb ik besproken met collega Reinbeek te Kloosterheide. Je moest maar meegaan, ze hebben je al zoo vaak gevraagd.’ Hij heeft ook een beslagen stem. ‘Dit soort feestjes’, schertst hij stroef, ‘kan ik haast niet verdragen, Djoeke.’

En daar is de zaak dan mee afgedaan.

De herinnering flikkert nog even na en verdwijnt.

‘Maar de dankbaarheid dan?’, zoekt Djoeke opnieuw, ‘God legt ons deze dag in de handen.’

Och ja, zij moet iets in zich onderdrukken. ‘Het kan toch wel goed worden zoo’, sust zij in haar gedachten, ‘wij zullen samen nog wat praten... En Heile zal thee voor de deur zetten...’

Neen, Aage staat al op.

‘Kom’, zet hij aan, ‘er is veel te doen vandaag.’ Hij heeft het tegen zichzelf, het klinkt of hij een knecht commandeert.

Djoeke let er op. ‘Nu maken wij van een Zondag een werkdag’, denkt zij - en stapt ook uit haar bed, en loopt Aage rakelings voorbij, maar hij heeft er geen erg in. ‘Het is of er een werelddeel tusschen ons in ligt’, overdrijft zij!

Aage is toch maar op het pensionaat van Hagestein. ‘Rein zit al te ontbijten!’, valt hem in. Hij wascht de handen, en drukt ze even stijf tezamen in het water. ‘Toch leeg als hij weer weg is...’

Djoeke begrijpt dat. ‘Ja, Aage’, denkt zij, ‘voor jou...’

‘Zoo'n aanhankelijke jongen’, zegt hij warm, ‘fijngevoelig als een groot mensch soms, en een tact kan hij al hebben...’

Binnen in Djoeke's hart beweegt zich driftig als een gevangene, haar ongeduld. ‘Waarom móet dit nu?, is dit werkelijk ergens voor noodig...?’ Iets heets springt in haar op: ‘Aage, heb je dan maar één oog om mee te zien?, één oor om mee te luisteren?’, zou zij willen verwijten.

Maar zij sluit haar mond stijf toe.

Nog altijd hoort zij hoe kinderlijk-innig Rein, bij

zijn vertrek, tegen Aage zei: ‘Schrijf je me veel, Vader?, Vader, schrijf je me iedere week, tweemaal?’

En dan merkt zij meteen dat Aage naar haar omkijkt: hij wacht op een antwoord-van-haar, hij wil dat zij iets goeds over Rein zal zeggen.

Djoeke bevochtigt de lippen, zij schraapt de keel. ‘Hij is ook heelemaal geen lastige jongen’, prijst zij, ‘met het eten en zoo... En wat kan hij goed met Heile overweg! Als jij er niet bent, zit hij uren lang bij haar te praten...’

Tersluiks let zij op Aage. ‘Heeft hij nu gehoord wat ze zei?’

Neen, Aage glimlacht instemmend, hij heeft haar niet verstaan.

‘Dat kon ik vooruit weten’, beseft Djoeke en kijkt uit het raam.

De aarde heeft een nieuwe gloed in de vroegte, de korenschoven op de berg fonkelen als lampen, de boomen staan te mediteeren voor Gods aangezicht, en de bloemen stralen of zij kristallen harten hebben en gepolijste stelen.

Toch denkt Djoeke: ‘Dat doordringende en helle van de zomer is er niet meer. Wordt het al herfst?’ En in een deuk van de berg bewegen zich als blauwroode poppetjes, de zichtende boeren! ‘Och, hèrfst!’ Krampachtig vast slaat zij de handen om de vensterposten heen. ‘Het kan ook najaar in het hart worden.’ Zij glimlacht er bij. ‘Maar in mijn gedachten zullen geen grauwe luchten komen en geen leege boomen, née.’

Zij loopt langs de spiegel en bekijkt zich vluchtig. ‘Dit is zij nu!, iets dat wit is en glanst, iets dat bang is en blij.’

Zij kleedt zich aan.

‘Een andere jurk’, bedenkt zij, ‘voor vandaag?’

Neen, daar komt zij niet toe.

‘Er moet maar niets bijzonders zijn...’ Aage heeft ook gezegd: ‘Je moet mij geen verjaars-cadeau koopen, Djoeke, beloof mij dat. Ik heb immers alles?’ Dat verstaat zij nu eerst. Hij heeft eigenlijk gezegd: ‘Help mij deze dag niet onthouden, Djoeke - laten wij hem vergeten.’

‘Maar waarom dan?’, vraagt een stem in haar.

Daar let zij niet op.

‘Ik moet het dan maar probeeren’, legt zij zich op, ‘ik moet er dan maar mijn best op doen.’

En zij bezint zich op allerlei dagelijksche plichten. ‘Zij zal de provisiekast 's nakijken, en haar kas opmaken...’

* * *

Breede witte zonstrepen liggen er op het heldere tafellaken. Het gebloemde ontbijtgoed wacht blijmoedig, uit de dikke kom-ooren en de bolle dekselknoppen spatten zilveren lichtvonken. Er staan bloemen bij Aage's bord, er liggen brieven, er is ook een pakje van Rein.

Maar Djoeke doet of zij niets merkt.

Zij snijdt brood.

‘Die feestelijke lunchschotel moet dan ook maar vervallen’, beslist zij, ‘maar de taart kan ik toch niet meer afzeggen, die zal ik dan verdeelen tusschen Jetske en Gerreke en Wietze... Is het niet raar eigenlijk?’ Zij bijt in haar onderlip. ‘Nee, het is niet raar!’

Turend-op-een-krant, komt Aage de kamer in. Hij heeft de ochtendbladen meegenomen uit de brievenbus, hij zal die al-etend even doorkijken straks, net als op

andere dagen, het gaat vooral om het kerknieuws.

Aandachtig schenkt Djoeke thee in. Zij staat met de rug naar Aage toe, zij weet toch precies wat hij doet!

Hij zet Heile's bloemen wat achteruit, en kijkt de post door. Nu neemt hij het pakje van Rein ter hand, en peutert aan een knoop in het touw.

Djoeke gaat rustig aan tafel zitten, en oogt onbestemd voor zich uit. ‘Zullen wij bidden?’, vraagt zij.

Ja, Aage schuift de handen al in-een.

Zij bidden.

‘Heer’, smeekt Djoeke, ‘zeg mij toch duidelijk wat ik met deze dag moet doen.’ Verlegen handen heeft zij daarbij, een onbeholpen wil. Schichtig kijkt zij op in de stilte.

Aage's oogen gaan over Rein's brief heen - het is hem niet aan te zien dat hij nog altijd bidt - hij wil de brief voorlezen, maar hij brengt het niet zoover. Ruw wrijft hij zich in de oogen, zijn lippen worden smal - hij leest in stilte...

En Djoeke merkt niets!

Zij kijkt een prijscourant na van huishoudelijke artikelen. ‘Een nest blauw steenen schalen, een nèst?, blauw steen?’ Al wat zij leest lijkt onzinnig.

Aage humt, kuchelt, hij wil haar aandacht ergens op vestigen.

En, Djoeke kijkt niet op...

Maar zij ziet alles wel!

In Rein's pakje zit een zwart gelakt postzegeldoosje, met een gekleurd deksel.

‘Ik had het hem nog zoo verboden’, mompelt Aage verteederd, ‘nu doet hij het toch.’

Oplettend leest Djoeke door, maar de zinnen en cijfers in de prijscourant worden al-onbegrijpelijker.

Zij eet en drinkt en fronst van inspanning, het eten

vlot niet erg: zij heeft een droog, hard gevoel in de keel. ‘Het brood is niet versch’, denkt zij, ‘het is oud! Heeft Aage al gegeten...?’ Tersluiks oogt zij naar zijn bord, het is nog niet gebruikt.

‘Laat je thee niet koud worden’, zegt zij gewoon.

‘Nee... dadelijk’, prevelt Aage.

Hij vergeet de thee, hij vergeet zijn boterham...

Gehaast vliegt hij de brieven door, dan kijkt hij soezerig naar buiten.

De zonnestralen hangen als gouden kegels tusschen de boomkruinen in, de rozen krijgen een parelmoeren weerschijn, er zijn nog krieken, die krieken glinsteren donker, als gebrandschilderd glas.

Aage ziet al dit fleurige aan, en er gaat een grauwe wensch door hem heen. ‘Ik zou willen dat het winter was, guur en donker...’

Ja, dat denkt hij, en hij haat kou en duisternis.

Er komt, als tegen zijn wil, een steunend geluid uit zijn keel. Hij schrikt daar zelf van op.

Maar Djoeke kijkt hem er niet bij aan.

Zij let verwonderd op haar eigen handen, hoe komen die zoo schuw en beverig?, zij zijn dood-verschrikt die handen! Zij let op haar woorden ook, haar woorden willen bukken en fluisteren - flúisteren...

Zij zwijgt verschrikt.

‘Dit is Aage's verjaardag. En straks gaan we er uit!, het is als een vlucht! Een vlucht naar Reinbeek...’ Zij voelt haar onderlip dik worden, zij kent die collega: ‘Een groote man - en een klein mensch.’ Maar haar gedachtengang knapt af.

Aage moet nog een paar bezoeken afleggen. Hij eet inderhaast een boterham. ‘Geeske Dieserink wordt met de dag minder, Itske heeft wat te stellen. Maar zij weert zich...’ Hij wil nog opgewekt praten: het is of

elk woord door een holle weg heen moet. ‘En Elferink wil niet herbenoemd worden in de kerkeraad, die gaat uitrusten van zijn beslommeringen, hij wil de boerderij overdoen aan zijn zoon, hij is te oud voor alles: vijf en vijftig en afgeleefd. Nu zal Eiber misschien zijn plaats innemen, ik moet nog 's met hem praten, Eiber is tegen de zestig - een jonge vent...’

Het klinkt of Aage overluid denkt. Hij verwacht ook geen antwoord.

Hij leest een klein gedeelte uit een Brief van Paulus voor.

Heeft hij daar zijn gedachten bij?

Djoeke verstaat slechts nu en dan een zin.

Zij danken met rimpelig toegeperste oogen en plooierig ineengeklemde handen.

Gelijktijdig staan zij op.

‘Ik ben vóor de koffiemaaltijd terug’, belooft Aage. Tusschen zijn wenkbrauwen beeft een rimpel: hij kijkt bij de dag op. ‘Dadelijk na de koffie gaan wij naar Kloosterheide.’ Hij neemt de brieven op en scheurt ze boven de papiermand in fijne snippers, maar het dichtbeschreven epistel van Rein legt hij in zijn portefeuille, en het postzegeldoosje zet hij weg. Verstrooid knikt hij tegen Djoeke. ‘Tot straks.’

Dan wil hij heengaan.

Maar nu komt Heile binnen.

Het is haast niet aan te nemen dat Heile ooit van haar leven gelachen heeft! Alles is weer op slot in haar spits-wit gezicht, de oogen, de mond, de wangen... Zij knikt stroef. Het puntige haarknobbeltje op haar kruin ziet er neteliger uit, dan ooit ‘Tjisse Burink laat vragen of hij Dominé spreken kan.’

‘Tjisse Burink...’, er verandert iets in Aage's gezicht, er verandert iets in zijn oogen. Hij denkt aan

een fout van Tjisse, hij ziet een tekort van zichzelf.

En dan prikt het ook nog door hem heen dat hij nu vanmorgen niet naar de Dieserink's kan en niet naar Eiber...

Zijn lippen trekken dun, hij stelt niet graag iets uit.

Maar zoo gaat het in het leven.

Men meent rustig de dag in te deelen, de plichten te rangschikken, dan nadert God en zegt: 'Doe dit eerst.'

En Aage gehoorzaamt.

'Laat Burink hier komen', verzoekt hij kort-af.

En dan heeft hij ook een andere stem, een stem waar Djoeke bevreemd van opkijkt, en waar Heile van schrikt.

Als zij zich afwendt naar de deur, maken haar lange wijde rokken een wapperend geluid.

* * *

Tjisse Burink komt de kamer in, een kras oud man is hij, met rechte kloeke schouders, een breed stevig gezicht, en dikke witte bakkebaarden.

Zijn ouderwetsche kleeren zijn degelijk en duur, ringen draagt hij in de ooren, een horloge heeft hij op-zak.

Hij neemt de hooge zwarte pet van het hoofd, en wordt daar niet kleiner van! Tjisse is zelfs als hij bidt, een groot zelfbewust man.

'Goedenmorgen samen', groet hij rustig. En dan knikt hij tegen Aage zooals hij tegen zijn oudste zoon zou knikken: tegemoetkomend hartelijk, váderlijk zou men kunnen zeggen!

Maar Aage knikt niet vriendelijk terug.

Er gebeurt iets met hem. Zijn gedachten zetten zich schrap. Hij krijgt gespannen trekken.

‘Ga zitten’, noodt hij stug.

Een gemakkelijke stoel kiest Tjisse uit, hij legt de handen breed op de knieën, en kijkt vluchtig rond in de kamer.

‘Och heden, wat is het hier toch een bonte bedoening’, gispt hij goedig in zichzelf, ‘een mensch weet warempel niet waar het op lijkt!’

De ivoren netsjokees vindt hij heidensch, hij ziet de Koningskinderen als een wirwar van vlekjes en strepen, de doeken aan de wand doen hem aan vrouweschorten denken.

‘Mooi weer’, prijst hij onderhand, ‘prachtig mooi...’

En dan denkt hij nog aan de pronkkamer thuis: stoelen met rood trijp heeft hij daar, schilderijen met breede vergulde lijsten, mahoniehouten kasten vol eigen geweven goed. En hij kan een glimlach niet onderdrukken.

Er is wat bizonders aan Tjisse.

Bij elk woord dat hij zegt, bij elk gebaar dat hij maakt, ja, ook bij elke blik van zijn vaste kil-heldere oogen, staat de niet te verdringen gedachte: ‘Ik ben de rijke Tjisse Burink! Ik ben Tjisse met het geld! Ik, Tjisse, mag glimlachen als het mij belieft, ik mag ruzie maken als ik er zin in heb!, weinig menschen die mij dit na kunnen doen.’

Djoeke heeft de tafel al afgenomen. De bloemen van Heile verstopt zij achter het venstergordijn. Nu wil zij heengaan, neen, zij luistert en kijkt toe, zij blijft toch nog staan!

Zij let op Aage.

Er trekken scherpe vouwen om zijn mond, hij heeft onverbiddelijke oogen.

‘Is dat Aage?’, denkt ze.

Geen stap doet zij naar de deur.

Maar Tjisse heeft nog nergens erg in. Hij strekt de beenen voor zich uit of hij thuis is, hij drukt de rug tegen de kussens van zijn stoel aan. ‘Dominé woont toch maar op een mooi punt van het dorp, zou ik zoo zeggen, rustig en ruim, dik in de boomen! En hoe zit dat?, kan Mevrouw het nog al schikken in de uithoek?’

Aage knikt stroef.

‘De oogst al binnen?’, leidt hij af.

En nu doet Tjisse zienderoogen zijn best om geen triumfantelijk gezicht te trekken. ‘Niet heelemaal! Wij hebben de schuren vol, maar nou heb ik er dat land van Bunk nog bij!, wij komen plaats te kort. Er wordt haast-je rep-je nog een berghok bijgetimmerd.’ Tjisse knikt ootmoedig. ‘Een hoop zegen’, mompelt hij, ‘een hoop onverdiende zegen.’ En hij glimt van hoogmoed. ‘Wij behoeven voorloopig niet beducht te wezen’, schertst hij, ‘voor hongersnood.’

Eén oogenblik moet Aage de kaken op-een bijten. ‘Jullie niet’, geeft hij toe. Donker kijkt hij Tjisse aan. ‘Dit doet mij ineens denken aan de gelijkenis van de rijke dwaas!, die man had immers ook zoo'n overvloed? Natuurlijk, je kent het verhaal! Hij dacht: wat kan mij nu nog overkomen! Maar God zei: Gij dwaas, in deze nacht zal men uwe ziel van u afeischen.’

Tjisse krijgt een gemelijk-achterdochtig gezicht. Hij gaat recht-op zitten. ‘Wat bedoelt die man?’, pruttelt hij in zichzelf, ‘waar wil die man naar toe?’

En dan grinnikt hij toch nog, maar die grommelende keel-lach klinkt foeterend. ‘Veel heb ik anders niet met die dwaas gemeen, mag ik wel zeggen, veel niet...’

‘Misschien meer’, valt Aage aan, ‘dan je denkt. Jij, en iéder mensch... wij allen!’

Vleiend is het niet voor de rijkste man van Blankenheim, om met ieder mensch gelijk gesteld te worden!

'Dominé is wel vriendelijk', spot Tjisse gemelijk.

Maar hij verdedigt zich ook. 'Ik - ìk denk niet: de schuren zijn vol, en basta daarmee!, ìk prakkezeer veel over - over de eeuwigheid, over dingen van de ziel...'

'Dat begrijp ik dan niet', denkt Aage, en men kan die gedachte van zijn gezicht aflezen.

Tjisse steekt vinnig-snoevend zijn duim in de hoogte. 'Sterker! Ik kom er expres voor naar de pastorie, het is dan toch een heele omrit op-weg naar Oudegaard, en dat enkel en alleen om Dominé te raadplegen over een geloofskwestie...'

Tjisse kucht, hij humt, het brommerige wil niet weg uit zijn stem, hij probeert ook gewoon naar Aage te kijken, en hij kan enkel maar loeren. 'Ik had het in het kort met mijn zwager Teilink uit Reidelstein over de lichamelijke opstanding. Hij gelooft daar stellig aan, ik niet... Ik heb, zooals Dominé misschien wel weten zal, een Luthersche Grootmoeder gehad en een Vrijzinnige Grootvader. Mijn moeder was Gereformeerd, mijn Vader Hervormd-orthodox. Ik heb niet éen geloof, ìk heb brokstukken van allerlei gelooven in mij...'

Het is wonderlijk. Ook bij deze bekentenis zegt boer Burink alleen maar: 'Ik ben Tjisse met het geld! Ik ben de rijke Tjisse!'

Hij schuift de voeten nog een stukje verder vooruit, hij zit al lang weer met zijn rug tegen de kussens aan. 'Nu, wij blaften tegen elkaar in, Ebbo Teilink en ik, hoe gaat dat, ìk wist allerlei teksten, híj ook. Hij hakte er geducht op in, ik viel mij zelf ook danig mee dat ik nog zoo van leer kon trekken! Want aan

Dominé-hier hebben wij niet zoo zeer het rechte voorbeeld in die dingen. Dominé houdt dat nooit zoo scherp uit elkaar, hij preekt daar veel-al luchtig over heen, hij neemt het over het algemeen veel luchtiger op dan de Dominé van Reidelstein, dié zegt wèl scherp waar het om gaat in de belijdenis, die pepert het de menschen wèl in, kerken vol volk trekt hij dan ook.'

Tjisse bevochtigt zijn onderlip, zijn onderlip glimlacht een beetje, zijn bovenlip mokt. Hij kan meer zeggen, dan elk ander mensch in de gemeente: hij is het hoogst aangeslagen in de kerkelijke belasting.

Maar Aage zwijgt nog, hij zwijgt, en kijkt... kíjkt...

Dat prikkelt Tjisse. 'Nou, wat heeft Dominé er op te zeggen? Dominé is toch niet gegriefd wil ik hopen, omdat ik de waarheid zei? Dominé wìl immers graag dat àlle menschen, de eeuwige zaligheid beërven zullen?, moordenaars en dieven, en al dat gespuis meer. Dominé denkt: de hemel is ruim...'

Aage knikt: 'Zelfs voor Tjisse Burink is er plaats in de hemel!'

'Wat... wat nou?', hakkelt Tjisse, 'zèlfs...?' Hij valt haast van zijn stoel af. 'Moet ik weggaan of blijven?', vraagt hij zich af. Zwaar haalt hij adem. Zijn groote pochende handen ballen zich.

Maar zijn schichtige benieuwdheid wint het van zijn nijd. 'Wàt wil Dominé zeggen met 'zelfs', dringt hij opnieuw, 'hoe moet ik dat opvatten? Is het omdat ik niet in de lichamelijke opstanding geloof?'

Hij weet beter!

Maar hij schuift in de eene vraag een andere vraag naar voren. 'Is het omdat er wat op mijn leven aan te merken valt?'

En zijn stoppelige lippen drukt hij stijf tezamen.

‘Durf 's “ja” te zeggen!’, dreigt hij in zichzelf, ‘dùrf het 's! Oogenblikkelijk laat ik mij schrappen als lidmaat van de kerk, dat zal een heel gescharrel geven met het tractement!’

Maar Aage zegt alleen: ‘De geestelijke opstanding is van meer belang, Tjisse Burink.’

‘Van meer belang!’, boosaardig-hoonend wijst Tjisse naar hem. ‘Nou gaat Dominé uit de wind staan. Dat is... is echt Dominé Roemer. Dat is... is Dominé Roemer van top tot teen!’ Zwaar laat hij zijn hand op de tafel vallen. ‘Maar nou eisch ik, dat Dominé ronduit, en op de man af en helder en scherp zegt, waar het op staat. Wat meent Dominé met “zelfs”?’ De geldstukken rinkelen weer in Tjisse Burink's stem. ‘En een antwoord op mijn vraag alsjeblieft!, kan een mensch zalig worden als hij niet in de lichamelijke opstanding gelooft?’

Die andere vraag sluipt daar weer heet en dringend achter aan: de vraag waar het nu plotseling bij hem om gaat. ‘Valt er ook maar het minste of geringste op mijn levenswandel te zeggen?’

Tjisse's koude grijze oogen glimmen sterker. Opnieuw dreigt hij in zijn gedachten. ‘Durf 's “ja” te zeggen, durf het 's!’

Aage zit voorovergebogen, of hij een pijn verbijt.

Nu heft hij langzaam het gezicht op. Zelfs Tjisse ziet dat hij onnatuurlijk-groote oogen heeft en dikke blauwe âren aan de slapen. Hij durft hem geen enkele maal in de rede te vallen.

‘Tjisse Burink’, zegt Aage met zijn stroeve nieuwe stem, ‘tweemaal heb ik je opgezocht in het kort, tweemaal was je niet thuis. Nu bedenk ik pas: ik had je alle dagen moeten opzoeken, 's ochtends, 's avonds, net zoo lang tot ik je wèl thuis trof. Want ik had ook

een vraag van groot belang, en die vraag kan ik je nu eerst doen, nu eerst...'

Aage's stem wordt nog stroever. 'Wat dunkt je, Tjisse, kan een boer die schuren te kort komt om er zijn koren in op te bergen en die een oude trouwe knecht onder zijn oogen laat verhongeren, ook zalig worden?' Aage's oogen komen dichterbij, het is of er licht achter de irissen brandt.

Tjisse maakt een vaag-afwerend gebaar. 'Wat...?, wàt...?', prevelt hij binnensmonds, 'meent Dominé...?'

Aage knikt al. 'Denk je wel 's aan Wietze Zegers, Tjisse, als je over de zaligheid tobt?'

Tjisse laat het hoofd op de borst zinken, en heft het met een ruk weer op. 'Ja, denken...? Welzeker, ik... denk wel 's...'

'Hoe ellendig hij het heeft?', voltooit Aage, 'en hoe je hem het best kan helpen?'

Tjisse wordt vuurrood. 'Nee, och... ellendig?', hij trekt met de schouders.

Maar Aage slaat er geen acht op. 'Bekruipt de gedachte je nooit', vorscht hij, 'wat je straks tegen God moet zeggen, als Hij je rekenschap vraagt...? Je bent de oudste man van het dorp, Tjisse, je weet wat ik bedoel! Wat zal je dan aanstonds tegen God zeggen, rijke Tjisse Burink?'

Tjisse sputtert tegen. 'Rijk?, er zijn er heel wat die meer hebben dan ik!'

'Ja rijk', houdt Aage vol, 'en alleen ook maar aan geld en goed: landerijen in het Hessenveld, op de Hanenkamp, boerderijen hier en ginder, hofsteden, hypotheken!, hoeveel geld heb je onder de menschen staan?, hoeveel rente beding je?, hoeveel hectaren heigrond laat je door de kleine boertjes ont-

ginnen, om er nog rijker van te worden? Rijk!, ja zeker ben je rijk, arme Tjisse Burink.'

'Die heeft', haalt Tjisse dan nog mompelend aan, 'zal gegeven worden.' Het klinkt of hij de spot drijft met de Bijbel.

'Zeg je dàt tegen God?', volhardt Aage, 'als Hij je aanstonds naar de half verhongerde knecht vraagt?'

'Half-verhongerd?', fel komt Tjisse daar tegen op, 'het mocht wat! Hij krijgt genoeg. Een brood elke week, kluiven van de slacht elk jaar, worsten, een zak aardappels soms, een... een gift in geld, het zou zooveel niet schelen met hem, als hij maar een tevredener natuur had. Maar Wietze is ook al aangegrepen door de geest van opstand en rebellie uit deze tijd.'

'Ja', spot Aage smartelijk, 'daarom zit hij 's winters bij een koude kachel, en 's zomers zonder eten op het boschpad! Denk het je voor een enkele maal in, Tjisse Burink, een arbeider die voor je gewerkt heeft van de ochtend tot de avond, zijn leven lang, in zijn jeugd, in zijn sterke jaren, tot in zijn ouderdom toe, tot hij niet meer kon. En nu zit hij daar, aan de kant van de weg, en vraagt met de oogen, en vraagt met de handen - een bedelaar!' Aage's vertrokken bleeke mond trilt, er is smart in zijn gezicht, er is toorn in zijn stem. 'Nou, zeg op man, wàt antwoord je dan als God je daar naar vraagt?'

Tjisse bekijkt de sterke blauwe nagels van zijn vingers.

Hij weet geen antwoord.

Het is mee-van-het-ergste dat hij ooit beleefd heeft, maar hij wéet géen antwoord!

'Voel je', fluistert Aage, 'dat Gods oordeel al in je zwijgen is?'

Ja, Aage fluistert dat, het klinkt toch of hij het uitschreeuwt.

Tjisse wordt bang, maar hij haat zijn bangheid, zooals hij ook zijn beschaamd heet gezicht haat op dit oogenblik, en zijn beverige handen.

En dan wil Tjisse nog norsch-verwaten doen. ‘Nou ja’, bromt hij, ‘ik begrijp het wel. Dominé wil gelijkheid voor alle menschen, bróederschap.’ Wreede oogen heeft hij nu, hij is Aage's vijand geworden in tien minuten tijds! ‘Dominé is een rooie! Dominé heult met de rooien, ìk dank God dagelijks dat ìk daar niet toe behoor!’

‘De farizeeër’, herinnert Aage hem, ‘zei dat ook: ik dank U, Heer, dat ik niet ben gelijk een van dezen, nu, het was dan ook een farizeeër.’

Aage's woorden hakken als bijlslagen. Vraag niet wat hem dat kost. Zijn diepe rimpels krimpen tezamen, zweet parelt op zijn voorhoofd.

Maar Tjisse wil zich nergens aan storen. ‘Nou goed, best, ìk dank God, in elk geval, dat ìk geen socialist ben!’

Aage beziet hem van het hoofd tot de voeten. ‘En wat ben je dan wel, Tjisse Burink? Verbeeld je je soms dat je een Christen bent? Op dit oogenblik ben je niet veel bizonders, man.’

Tjisse vat de leuningen van zijn stoel zoo wild-sterk aan, of hij een man aanvat om mee te vechten. ‘Dominé praat tegen mij, of ik een kwajongen van de straat ben. Dominé weet toch zeker wel tegen wie hij het heeft?’

Dat zijn Tjisse's geldstukken weer.

‘Zeker, weet ik dat’, stemt Aage toe, ‘ik heb het tegen de rijkste man uit mijn gemeente, een die op dit oogenblik de minste van allen is, een van de weinigen over wie ik mij schaam.’

Wankel van woede staat Tjisse op. ‘En ìk schaam

mij over jou. Ja! Ja zeker! Jij kan beter met moordenaars en dieven heulen.'

Aage komt ook overeind. 'Wat doe ik dan anders - nú?, ik sta jou toch te woord, jou immers ook?'

De woede rukt Tjisse's stem heen en weer. 'Ik?, ben ik...?'

'Een dief?', vult Aage vragend aan, en hij knikt nadrukkelijk, 'ja!, je houdt voor je zelf, wat je niet houden mag! En wanneer Wietze Zegers van gebrek omkomt, ben jij zijn moordenaar.'

Tjisse schopt zijn stoel achteruit. Hij trekt de rug krom, hij trekt het hoofd in de schouders: de heele Tjisse is op dit oogenblik niets anders dan één harde gebalde vuist.

'Rooie Dominé', scheldt hij.

'Het is mijn eer', zegt Aage, 'dat ik de rooie Dominé ben.'

En nu dreigt Tjisse luid-op: 'Je zult het aan de weet komen in je beurs!'

'Het is mijn eer', verklaart Aage, 'dat ik het aan de weet zal komen in mijn beurs. Erger is het als ik het in mijn hart aan de weet zal komen.'

Tjisse kan daar niet tegen op. Hij jouwt en hij heeft een ongelooflijk dom gezicht in zijn woede. 'Ze moesten je schorsen, man! Je bent het ambt van Dominé niet waardig, man! Het moest van hoogerhand verboden worden dat er rooie Dominé's mochten wezen: opstand-verwekkers, oproerkraaiers, bommengooiers!'

'Bommengooiers!', herhaalt Aage, hij schudt het hoofd, 'ja, en daarom is de rooie Dominé tot ergernis van menigeen, een antimilitairist, Tjisse. Maar je weet nu niet meer wat je zegt...'

Tjisse stampvoet. 'Ik weet het wel', wil hij volhouden, 'ik weet ook dat jij alles naar je hand tracht

te zetten, maar dat gelukt je niet, man! Je denkt ook dat je Jan Hendrik Struffels onder de duim gekregen hebt. Maar je vergist je, man, je vergist je! Bij avond en ontij sluipt hij om je huis heen, het ìs gezien!, aanstonds word je nog dood aan de weg gevonden! En dit zeg ik je, en ik mag lijden dat mij een ongeluk overkomt als ik er ooit van afwijk, nooit zie je mij weer in de kerk, nooit meer!' Glurend let hij op Aage.

Neen, Aage verschrikt er niet van. 'Maar als je sterft, Tjisse', raadt hij aan, 'stuur dan om mij. Het zou kunnen wezen dat je het erg benauwd had, misschien kan ik dàn wat voor je doen.'

En nu is het weer of er licht achter Aage's oogen brandt, ja, lichte vensters zijn die oogen - God kijkt er door heen.

Tjisse wil zich afwenden en heengaan. En hij kan dat niet. Hij staat daar of zijn voeten aan de grond vastgenageld zijn: Aage's oogen houden hem vast, hij moet wachten met weg-te-gaan, tot die oogen hem loslaten. Er is niets aan te doen.

Aage heeft nog een boodschap-van-Godswege.

Die boodschap brengt hij over: 'Tjisse Burink', zegt hij, 'je zult dit willen vergeten, maar je zult het moeten onthouden: als je je gierigheid niet overwint, zal je ervaren, hoe onmachtig je in het leven staat met je harde zilveren geld-god.' Aage knikt hem toe, zijn oogen laten hem los.

En Tjisse struikelt naar de deur, daar staat hij even stil en zet de pet op, maar kijkt niet om. 'Ik zal zonder je sterven', beslist hij.

Aage heeft dat verwacht. 'Het hindert niet, Tjisse, als je maar niet zonder God sterft.'

Nu, wat kan Tjisse daarop zeggen...?

Hij strompelt de gang in.

Aage wil hem nog volgen, maar dat hoeft niet meer.

Tjisse heeft de voordeur toegeslagen, hij is al weg.

Vermoeid wendt Aage zich naar Djoeke om. ‘Is het... goed geweest?’

En Djoeke kijkt knipperend op, of zij wakker schrikt.

Zoolang het gesprek duurde is zij in gramschap, droefheid en pijnen verdwenen, vreemd is dat, zonderling. Nu keert zij weer tot zichzelf terug...

‘Is het goed geweest?’, dringt Aage's vraag.

En al de scherpe felle woorden van Tjisse Burink komen nog eens voorbij, en kijken haar aan met breede witte vijandige gezichten.

‘Nee’, keurt zij af, ‘niet goed! Je had harder moeten zijn, je had...’

Maar Aage sluit daar de ooren voor. ‘Ik ben eer tè hard geweest’, zucht hij, ‘tè hard.’

Hij zit weer op dezelfde stoel bij tafel, en buigt zich wat voorover, en legt de handen op de oogen.

Hij wil het gesprek overdoen.

Maar daarin wordt hij gestoord.

* * *

Vroolijk en lang klingelt de bel.

Heile klopt aan, en steekt haar hoofd om de deurhoek. ‘Mijnheer Tames Halte om Dominé te spreken.’

Zij kijken elkaar aan, Aage en Djoeke, en er flitst iets van schrik door hen heen: zij kunnen niet gemakkelijk ontkomen aan deze dag!

Zij hadden hem al vergeten, zij hadden hem de rug toegedraaid! Nu staat hij daar weer, met bloemen, met een glimlach, met vriendelijke oogen en dringt zich aan hen op, in den mensch Tames Halte!

Maar Djoeke denkt toch ook: ‘Door Tames heb ik

Aage leeren kennen.' En zij gaat hem tegemoet in de gang.

Groot en elegant leunt hij tegen een deurpost aan, de slappe zwarte hoed in de hand, een geruite reisjas over de arm, een bloem in het knoopsgat. Zijn korte zwarte puntbaard glinstert als zijde, de oogen houdt hij strak op een Chineesch vrouwtje aan de muur.

Een voetstap op de dikke wollen ganglooper onderbreekt zijn aandacht, hij laat het Chineesche vrouwtje in de steek en draait zich naar Djoeke om. Het is of hij een luchtig gesprek wil voortzetten, mondain-dubbelzinnig...

Maar daar komt hij toch niet toe.

Hij ziet Djoeke aan, en praat onzeker, op-het-ernstige-af. 'Mevrouw Roemer! Is dat geen verrassing?, hoe gaat het?, heel hartelijk gefeliciteerd.' Hij drukt haar de hand, hij legt haar een boeket rozen in de arm. Scherp neemt hij haar op. Het is niet na te gaan wat hij denkt, maar hij is ergens verwonderd over, en zijn verwondering draagt een onthutste trek. 'Alles goed?, já?, en zijn we gezond? En de gemeente?, hoe maakt de gemeente het?'

Hij wil luisteren naar Djoeke's antwoord, naar wat zij zoo inderhaast meedeelt. Neen, hij luistert het scherpst naar de dingen die zij niet zegt.

Hij is een groot menschenkenner, Tames Halte.

In gedachten ontdoet hij zich van zijn jas. Hij draagt een wonderlijk-breede zegelring, een wonderlijk-kleurige das, hij heeft iets over zich of hij zoo uit het buitenland komt: Venetië, Rome, Napels... Zijn huid is koperkleurig, zijn oogen lijken donkerder, zij zijn broeierig verdiept, ze zijn vol van een duistere romantiek.

'En de man?', vorscht hij, als aan het eind van een conclusie, 'hoe gaat het met de man?'

Aage wacht hem al op in de kamerdeur.

Vriendelijke woorden passeeren elkaar, kameraadschappelijke begroetingen, een hoffelijke gelukwensch eenerzijds, een hoffelijke dankbetuiging anderzijds!

Als Tames er is, zijn er veel plichtplegingen, veel klinkklank-woorden, veel complimenten.

Tames komt de kamer in, en de kamer wordt oogenblikkelijk een podium. Hij loopt, spreekt, maakt gebaren of een groot uitgelezen publiek hem met dweepende oogen volgt.

Het duurt ook nog even, eer men rustig bij-een zit.

‘Ik geloof dat ik jouw plaats ingenomen heb’, zegt hij tegen Djoeke, ‘dit is juist zoo'n hoekje voor jou.’ En hij wil al weer overeind komen.

‘Nee’, weert Djoeke af.

‘Jouw plaats dan?’, vraagt hij Aage.

Djoeke zucht...

En Aage maakt een onbestemd-afwijzend hoofdgebaar. Hij ziet Tjisse nog voor zich. ‘Heer, Heer’, smeekt hij in zichzelf, ‘was het goed?, was het werkelijk goed, Heer?’

Tames praat daar overheen: blufferig-vrijpostig, gewild-onachtzaam soms, maar altijd bestudeerd.

Hij strijkt aanhoudend over het gladde zwarte haar van zijn baard, hij laat zijn geweldige zegelring speelsch schitteren in een zonnestraal, de zegelring is zoo breed, dat hij er de vinger bijna niet van buigen kan, maar het kolossale sieraad zegt als het ware met woorden: ‘Kijk naar deze fraai gevormde hand.’

En men kijkt onwillekeurig.

Vroeger was Djoeke meestal stug in Tames' gezelschap.

Ze had altijd al haar rotsvaste opinies, haar onverwrikbare opvattingen, maar als zij met Tames sprak,

kwam zij daar niet eenvoudig voor uit: ze pronkte er mee!

Zij hadden het over kunst, over psychologische problemen, over God - ja, over God hadden zij het ook.

Het was of Djoeke in haar conversatie met Tames altijd een octaaf te hoog aansloeg!

Plotseling drong dit tot haar door, en de schaamte leek haar overal te branden: binnen in haar gedachten, maar ook binnen in haar hart.

'Wees waarachtig', vermaande zij zichzelf.

Toen werd ze in Tames' bijzijn, een ijzeren deur: koud, gegrendeld, hard - en dan meende zij waarachtig te zijn.

Verwonderd denkt Djoeke daar aan terug.

'Is dat werkelijk eenmaal noodig geweest?, nú kan zij toch wel Djoeke Roemer blijven, uitsluitend Djoeke Roemer!'

En Tames praat door. Zijn woorden maken fratsen: er is weer zooveel klinkklank bij.

'Ik ben een dag of veertien te Heidelberg geweest', zegt hij, en maakt een verteederd veelzeggend gebaar. 'Och, die ruig begroeide romantiek daar!, een ochtendimpressie op de Filosofenweg, een avonddroom aan de Neckar, lichtjes bij een brug, een ruïne... in zoo'n vriendelijke Wirtschaft, die slepende oude dansmelodieën van een haperende speeldoos... En dan het slapende slot, die bruine dikke muren, het dichte zware geboomte...' Er schiet Tames iets te binnen waar hij om lachen moet. Maar hij praat daar niet over. 'Zijden hoepelrokken schimmen er rond, in de schaduw, lachende oogen boven ivoren waaiers...'

Onder alles door is hij uitsluitend de literator!

'Was je er alleen?', vraagt Aage argeloos.

En Tames knipt met de oogen, en steekt de lippen wat vooruit, zijn handen streelen de lucht...

Aage heeft er geen erg in. ‘Arme - arme Tjisse’, verzucht hij in zichzelf. En merkt dan ook dat Tames nog niet geantwoord heeft.

‘Dus alleen?’, meent hij te begrijpen.

En Tames lacht monkelend. ‘Ein Herz hab' ich in Heidelberg gefunden!’ Slinksch is hij. ‘Een roman opgezet, en ten deele uitgewerkt!’

Hij denkt: ‘Voor een goede verstaander...’

Maar Aage beklaagt hem. ‘Dan heb je ook nooit 's vacantie, als je altijd werkt, overal waar je heen gaat. Je gunt je geen rust.’

Tames laat het maar zoo. Het is of zelfs zijn baard glimlacht èn zijn zegelring. ‘Toch ook veel gewandeld, hoor!, langs de Neckaroevers, naar de Molkenkur, naar afgelegen aardige zitjes. Friedel, het blonde kamermeisje, met het zwart fluweelen keurslijf...’

Neen, dat slikt hij toch in. Hij ontmoet Aage's blik, hij ziet Djoeke in de oogen, een ernstige stilte ontwaart hij.

Gemaakt hoest hij en kijkt wrevelig onderzoekend om zich heen. ‘Wat is dat toch?, men kan hier nooit zeggen wat men wil!’

Heile brengt warme melk voor de koffie, zij zet omzichtig de voeten neer, zij vermijdt elk gerucht, onhoorbaar verlaat zij de kamer.

Achter het open raam suist de wind in de boomkruinen, een vogeltje neuriet met diepe glanzende keel-geluidjes, als goudpailletten vallen die fijne geluidjes op de stilte.

‘Toch een afgezonderd wonen hier’, merkt Tames op, ‘geen mensch te zien, en altijd die groene berg voor je neus, is dat niet irriteerend?’

‘Wel nee!’, Djoeke wijst dat af als iets onzinnigs, ‘de berg!’

En Aage kijkt Tames aan of hij hem niet verstaat. ‘Irriteerend?, wat?’

Er slaat een zwijgen over heen.

Tames' stoel kraakt, hij kijkt het raam uit, hij kijkt de kamer rond. ‘Om hier toch te leven’, ijst hij, ‘jaar in, jaar uit...’ Tersluiks oogt hij naar Aage.

Ja, Aage zit daar wel, maar hij is er eigenlijk niet.

‘Wat heeft die kerel toch?’, zoekt Tames, en zijn vorschende blik valt op Djoeke.

Maar Djoeke merkt er niets van.

Soezerig-langzaam schenkt zij de koffie in. ‘Aage ziet er uit of hij ziek zal worden’, denkt ze, ‘zoo wit... Hij tobt over Tjisse. Ja, ìs dat nu alleen om Tjisse? Als Tames nu maar niet zoo door blijft ratelen...’

En Tames gaat ongedurig verzitten. Hij slaat het eene been over het andere en trommelt op de leuningen van zijn stoel - een zenuw-mensch uit het gejaagde groote-stadsleven.

‘Drommels stil’, vit hij.

‘Aangenaam stil’, prijst Djoeke bedaard.

Aage zwijgt.

Hij doet het gesprek met Tjisse toch nog 's over, bij brokstukken tegelijk, en tusschen allerlei andere gedachten in.

Omzichtig zet Djoeke de koffie neer, zij loopt net zoo behoedzaam als Heile, zij loopt op de teenen!

Als zij weer zit, kijkt ze wat onzeker naar Tames, het gesprek moet toch op gang blijven! Zij legt de handen plat tegen elkaar en denkt na. ‘Wéet zij dan iets te vertellen dat Tames interesseert?’

En Tames kijkt nog altijd onderzoekend om zich

heen. Hij strijkt over zijn baard, hij trekt aan zijn baard. ‘Geen bloemen’, denkt hij, ‘en mijn bloemen zijn weggezet. Wat is er?, wat gebeurt hier...?’ Hij draait aan zijn zegelring, nerveus draait hij de ring rond, nu eens blijft de gladde onderkant een poosje boven, dan de plaquette van de stempel.

Zoo zal hij ook doen, als hij op een bepaalde uitdrukking zint voor zijn werk, hij wringt de nauwe ring rond het vingerlid, hij zint op de eenig-juiste term, de overgang, de vraag...

‘Een oud huis toch’, zegt hij critisch, ‘die smalle hooge ramen, en die verzakte deuren, de afgeschilferde plafonds... Zijn er nog altijd zooveel muizen achter het behang? En kun je goed tegen al dat ongerief in huis?, geen gas, geen waterleiding?’

Djoeke zit hem verwonderd aan te gapen.

Djoeke's groote oogen zeggen: ‘Waar heb je het toch over?’

‘De pastorie?’, denkt zij, ‘het is een heerlijk huis, een heilig huis.’

Maar dat kan men tegen Tames Halte toch niet zeggen?

Och, het ìs ook niet noodig dat dit gezegd wordt.

Is hij niet een groot psycholoog? Hij ziet dat hij de juiste uitdrukking nog niet gevonden heeft. Maar hij heeft veel geduld als het noodig is...

‘De gemeente?’, gist hij in stilte.

En hij zucht lacherig. ‘Oho, wat zou ìk me dagelijks ergeren aan het primitieve op zoo'n dorp, al dat oubollige en trage... zoo'n krukkerige mest-kar op zoo'n pierige dorpsweg!, die stuk of wat onbeholpen stulpen, hier en daar, die vreeselijke bestrating.’ Hij wacht even.

Vroeger zou Djoeke uitgevallen zijn. ‘Zoo!, en die

kerk dan, en het plein en de oude boomen? Heb je een gebrek aan je oogen?, kun jij dan die witte belommerde stulpen niet zien met de blik van een kunstenaar?'

Maar Djoeke valt niet meer uit.

'Ja', geeft zij gekscherend toe, 'jíj zou doodongelukkig zijn, Tames, zonder plaveisel, heeren-diners en leidingwater!'

Toegeeflijk klinkt dat, zóo of men van een kleine jongen zegt: 'Hij kan zonder zijn wollen beertje niet slapen.'

Uit-het-veld-geslagen kijkt Tames haar aan.

Het kost soms inspanning om het alleen-juiste woord te vinden!

'En die boerenmenschen dan?', polst hij, 'vervelen die je niet?'

Djoeke schudt het hoofd. 'Nee, ìk doe mijn best om die menschen niet te vervelen.'

'Verveel jij je noóit hier?', houdt Tames aan.

'Soms', aarzelt Djoeke.

Tames triumfeert. 'Ah, ik dacht het al!'

Maar Djoeke praat door. 'Bijvoorbeeld als er menschen uit de stad komen! Ho-ho, wat kan ik mij dan vervelen, Tames. Ik vraag mij af: wat houdt hen toch bezig?, leven zij...?' Scherp klinkt dat niet, Djoeke wil niet meer scherp zijn, zij glimlacht vriendelijk, zij heeft vriendelijke oogen.

En Tames haagt dit aftroeven wel. 'Het is tenminste weer 's iets van vroeger, een bekende trek.'

Nu komt hij op een ander terrein.

'Weet je nog van onze felle disputen, Djoeke?', vraagt hij, en kijkt naar Aage.

Ja, hij kijkt er bij naar Aage.

Djoeke ziet het en glimlacht. 'Het lijkt een menschenleeftijd geleden', beseft zij, 'vroeger - het is

nog geen jaar oud! En het meeste ben ik vergeten, dat bewijst hoe onbelangrijk het was, Tames.'

Aage sluit nu zijn gesprek met Tjisse af. Hij is niet tevreden. Met een rimpel tusschen de oogen kijkt hij op - ja, Tames is er...

'Hoe moet het toch met Kloosterheide?', valt hem in, 'zal ik Reinbeek een telegram sturen?, kan ik hem opbellen?'

En dan is het meteen of hij de uren van deze dag één voor één aankijken moet. Zijn handen haken ineen.

'Nee', stelt hij vast, 'ik blijf niét thuis.'

Op dat oogenblik buigt Tames zich als een dokter naar hem toe. 'Je bent zoo stil', speurt hij, 'je bent stil geworden.'

En Aage doet zijn best om te glimlachen. 'Oh ja?, en zal jij ons nu de conversatie-toon weer aanleeren? Blijf je logeeren?'

'Om al mijn bagage?', schertst Tames, hij trekt zelfs op een wereldsche manier de wenkbrauwen op! 'Nee, vanmiddag zit ik al weer in het Haagje! Een diner met vrienden. Dus na de koffie vertrek ik!'

Met iets van schrik sluipt het door hem heen: 'Hier nog een heele dag...' Hij denkt ook: 'Ik ben dit ontgroeid. Neen, het is hier anders geworden.'

En hij blijft doorvorschen: 'Hebben jullie nog dezelfde connecties van vroeger?'

'Zoo ongeveer...', weifelt Aage.

'Dus', telt Tames als gekscherend op, 'meester Veen met echtgenoote, de heer en Mevrouw van Heekeren van Bronkhorst, de heer en Mevrouw Dokter Numans...'

'Mevrouw Numans is immers overleden?', herinnert Aage hem, 'de Dokter leeft zeer teruggetrokken. En

de Veenen - dat is niet meer zóo. Maar het echtpaar Van Heekeren...'

'Zij vooral', voegt Djoeke er tusschen, 'en betrekkelijk weinig menschen uit de gemeente.'

Daar hoort Tames van op. 'Zoo?, eigenaardig', en dan luistert hij naar iets dat niet gezegd wordt.

Maar hij trekt nu niet meer aan zijn baard, hij draait niet meer aan zijn zegelring.

De romanticus Tames Halte heeft de juiste uitdrukking gevonden.

Met groote beslistheid stelt hij iets vast. 'Dus dat is het?', denkt hij, 'en binnenkort of mettertijd... volgt de ontknooping, nu begrijp ik àlles... ook dat zíj er uitziet als de schim van zichzelf.'

Klein is hij op dit oogenblik.

Hij voelt zich een groot psycholoog.

Nadenkend begint hij een en ander te vertellen van zijn roman-in-wording: 'Parels en wijn'.

'Een goed ding', zegt hij, 'de inhoud van drie menschenlevens als het ware tezamen geperst binnen de strak getrokken grens van de uiterste beperking: vijf en tachtig bladzijden-druks vermoed ik.'

Luchtig praat hij daar op door.

Het laatste boek van Tames Halte, en zijn uitvoerig relaas van een reünie te Parijs, neemt een groot deel van de ochtend in beslag.

* * *

'Doe mij uitgeleide', verzoekt Tames bij de buitendeur.

En zij brengen hem tot aan het hek.

Tames heeft een auto geleend van een gegoede amice.

‘Een beste kar’, prijst hij terloops, ‘heb er al menig ritje in gedaan.’

Hartelijk drukt hij hun de handen.

‘Ik kom nog 's gauw’, belooft hij, ‘tot ziens.’

Hij denkt: ‘Nooit kom ik hier meer, vaarwel!’

Gehaast trekt hij zijn smoezelig-gele handschoenen aan, en schuift achter het stuur.

Elk gebaar van hem heeft nu een manhaftig-resolute trek, de manier al waarop hij het portier toeslaat, en het glas naar omlaag draait. ‘Nu gaan wij weer naar de wereld!’, lacht hij, ‘wij verslinden de wegen, wij eten de afstanden op, de aarde is bitter klein tegenwoordig.’

Hij zet de motor aan, hij wuift, de auto hobbelt voort, de auto danst het boschpad af, helt naar links, naar rechts, voorover, achterover, maar Tames rijdt met een groote zekerheid, en aan de wegkromming wuift hij nog eenmaal, dan verdwijnt hij lachend.

Djoeke zucht van verlichting. ‘Tames Halte’, zegt zij nadrukkelijk en met een gebaar of zij hem voorstelt.

‘Dit was hij niet’, beweert Aage zonderling, ‘een gemaniëreerd mensch kwam bij ons op bezoek - hij zelf was er niet bij!’

Langzaam loopen zij naar huis terug.

En Aage fronst of hij een pijn onderdrukt.

Voor de open huisdeur aarzelt hij, in de gang blijft hij staan, hij heeft wat onrustigs. ‘Laten wij nu alvast gaan’, stelt hij voor, ‘dan kunnen wij rustig naar het station wandelen.’

Het is Djoeke goed.

Zij nemen hun hoeden van de kapstok. Zij zijn klaar!

‘Dag Heile!’, roepen zij.

‘Dag Dominé!’, roept Heile terug.

Mijmerend gaan zij op weg.

Bij het pastoriehek blijft Djoeke nog even staan.

Soms is het of ze iets van waarde moet achterlaten op de pastorie, en zij zou terug willen draven om het te halen, dat waardevolle...

‘Wat dan?’, zoekt zij, en loopt bedremmeld door, ‘Aage gaat toch mee?’ En dan kijkt zij op, of zij aangeraakt wordt, een beetje bevreemd verrast.

Ja, dat doet de zomer! De zomer zegt: ‘Niet voor je neerkijken!’

Nu, zij kijkt op!

En dan lijkt de zomer opeens heller te glinsteren, de kronkelende zandpaden tintelen of zij van vloeiend goud zijn en de korenschoven op de afgemaaide velden vieren feest, zij hebben een inwendige lach de korenschoven, die lach straalt door de halmen heen, en ontmoet daar aan de buitenkant de zonnestralen, nu fonkelen en vlammen zij of zij verbranden.

Maar op de berghellingen en in de luwte van dieper-liggend land, staan ook nog volle korenvelden te wachten op de zeis: en aan elke stille zware aar hangt een blijde gedachte, ja, elke aar heeft een glanzende glimlach.

De wind gonst koel en ritselend door de droge boomen langs het pad, de wind bootst speelsch een klaterend beekje na. En diep in het bosch lijkt een bron te klokken. Een boerenmeisje zingt...

Djoeke luistert er naar.

De feestdag is ook in die stem, en in de witte zonplekken op het pad, en in de fijne bewegelijke schaduwtjes.

Djoeke merkt het best. Zij heeft overal wel erg in!

De lieve Heer legt, op deze dag, de zomer weer aan de randen van haar oogen. ‘Zie, Djoeke...’

En Djoeke's mond beeft. ‘Ik zal de goede zomer nooit vergeten, Heer, nee, nooit!’ En dan knipperen haar oogleden, en zij kijkt door een waas heen. ‘Ook deze dag niet.’

Maar het bosch wil niet dat zij van die strakke vochtige oogen heeft, neen, het bosch wil dat niet!

Elke grasspriet lijkt zich op te richten, en elke kleine parmantige boschbloem schijnt zich naar haar uit te strekken. ‘Glimlach toch tegen ons! Glimlach!’

En de goud-gele bremstruiken en de donker-glanzende dennen willen dat ook, zelfs de doornstruiken bevelen: ‘Glimlach!’

‘Nee’, wijst Djoeke af, ‘het is beter van niet, doornstruiken, geloof me.’

Maar dan is zij toch blij.

Dat is die wonderlijke blijheid weer - de blijheid die een glans-van-tranen heeft.

‘Lief mooi land’, zegt zij in haar gedachten, ‘ik zie je goed, ik druk je binnen in mijn oogen, land, ik haal je binnen in mijn hart!, ik zal je nooit vergeten, land van God, nooit. Ik zal nog aan je denken in de eeuwigheid.’

Met een nieuwe aandacht kijkt zij naar de ruige boschpaden, de paden hebben slingers van bloemen, koepels van bladeren, zij leggen haar mos onder de voeten, graszoden, rulle aarde...

Djoeke gaat als over een looper van fluweel, ja, het is of deze looper voor een koningin klaar gelegd werd. ‘Koninkrijk’, zegt zij tegen het bosch.

‘Kinderen van een groot volk’, zegt zij tegen de bloemen.

En zij glimlacht tegen de boomstronk die op een drakenvoet lijkt, en tegen de prop duivelsbrood die haar aan de goor-witte muts van vrouw Wulk doet

denken, ja, zelfs tegen de grauwe zwerfsteen op het kruispunt glimlacht zij.

En als zij bij die steen is, denkt zij toch dikwijls: ‘Zou ik het aan mijn hart hebben?’ Zij is dan op weg naar de Kosteres of naar een van de anderen...

Boven op de steen kan men het Kerkplein zien, het sombere huis van vrouw Wulk en het besmookte smidshuis. Men hoort daar ook de zware hamerslag van Eiber als de fijne tik van een horloge!

‘Maar éenmaal’, schiet het Djoeke nu plotseling te binnen ‘ga ik hierlangs, en dan klopt mijn hart niet meer zwaar - al staat vrouw Wulk ook midden op het pad, vrouw Wulk en al de anderen. Maar dan zal ik de mos-sterretjes ook niet meer zien, en de verkleurde viooltjes. De kerktoren klept, nee, ik ben er niet, de boomkruinen wuiven, ik zie ze niet, de wind gaat door de hooge varens, ik hoor het niet...’

Even haperen Djoeke's gedachten daar.

Op een late avond zag zij een verschietende ster, en er veerde een wensch in haar op. ‘Dat ik toch nog in lang niet sterven moet!’

En was dat later een droom of niet?

God stond in het zilveren uiteinde van een zonnestraal. ‘Wat wensch je, Djoeke?’

‘Heer’, smeekte ze, ‘dat ik nog wat blijven mag. Dat het zóo nog wat blijven mag.’ En zij gloeide daarbij of zij zich schamen moest.

Wat is dat toch voor een gedachte?, hoe komt zij daaraan? Zij tuurt naar het oneindige luchtruim op, zij wankelt.

Toevallig kijkt Aage haar kant op.

Ineens ziet hij haar.

Ja, het gebeurt wel meer dat Aage haar plotseling ziet.

Hij kan van die verstrooide buien hebben, zijn gedachten voeren hem hier heen en daar heen, hij zit te droomen met open oogen.

Djoeke loopt af en aan, zij praat.

En hij praat als op de tast terug.

Later is er een stilte, een diepe luisterende stilte.

Dan schrikt hij, een gevoel van schuld bekruipt hem.

Zoo gaat het nu ook.

Hij ziet dat ze als een kind naar de hemel opkijkt.

Men kan aan haar onzekere stappen merken dat ze bijna duizelt van die groote tintelende ruimte daar boven. Zij is bleek, zij heeft wat zwaks in haar gezicht, er ligt een hulpelooze trek aan haar mond.

'Is zij moe?', denkt Aage.

Dan ziet hij ook haar oogen, en die sterke heldere oogen stralen, de zomer schijnt er zich in te weerspiegelen, neen, de zomer?, God-Zelf!

'Wij hebben vandaag wèl gesproken samen', bedenkt Aage, 'heb ik haar ook gehoord?'

Daar is dat gevoel van schuld weer.

'Djoeke', vraagt hij plotseling, 'ben ik goed voor je?' Zijn stem is onvast.

Djoeke's lichaam schokt. Djoeke kijkt hem aan of ze het niet goed verstaan heeft.

Het is zoo'n vreemde vraag.

Er gaat ook iets langs haar heen in die vraag, dat niet gekend wil worden.

'Goed?', herhaalt zij.

En zij zegt onbeholpen: 'Zonneschijn over de aarde en - en regen op uitgedroogd akkerland, dat is ook "goed", hè Aage? Maar goed is toch een sjofele naam voor dat groote... voor dat erg rijke... voor het heelal in het hart...' Er is een lach doorgebroken in haar oogen, die lach glinstert vochtig.

Aage luistert, als naar een verre stem, hij heeft een ingespannen ontroerd gezicht.

‘Troost...’, prevelt hij.

En nu is Djoeke hoogmoedig! ‘Zoo noemt hij mij’, denkt zij, en haar wangen worden heet-van-blijheid.

Gearmd loopen zij verder, en zij leggen de handen ineen. ‘Het is zomer - wij leven...’

Pinkend kijken zij bij de blinkende berghellingen op. Er zijn daar boeren aan het zichten.

De zeisen flikkeren als gebogen vlammen, en de korenaren nijgen diep. ‘Uw dienaar’, zeggen zij, ‘uw dienaar.’ En zij fonkelen van geluk. De zeisen naderen hen, de zeisen treffen hen, glinsterend tuimelen zij voorover, zij hebben de inwendige lach van de korenschoven al.

Dicht buigen de boerenvrouwen zich naar hen toe, het is of zij vuur van de aarde oprapen, de halmen gloeien als gebroken zonnestralen binnen in hun sterke bruine armen. Zij winden een wisch-van-uitgedorscht stroo om de zonnestralen heen - de garven worden geboren.

‘Wat is dat mooi’, bewondert Djoeke, ‘wat mooi...’

En zij denkt nog: ‘Mooi is óok maar een sjofel woord.’

Aage zal antwoorden, hij wendt het hoofd wat af - dat antwoord zal nooit komen!

Een dame slaat de wegbocht om, een dame in parelgrijze zijde, een hoed met veeren op, orchideeën in de hand.

Djoeke en Aage zien het in één oogopslag: het is Thea!

En hun handen laten elkander los: Thea zou dat niet begrijpen van de handen.

Vragend komt zij naderbij, groet vragend, lacht

vragend. ‘Op de wandeling?’ En zij drukt Aage lang de hand. ‘Heel veel jaren nog’, wenscht zij, ‘o ja, alsjeblieft! nog heel veel jaren!’

Djoeke krijgt ook terloops een beurt. ‘Een heerlijke dag, hè?’, prijst ze op een feliciteerende toon, ‘snóezig!’ Zij steekt de bloemen in de hoogte, zij beweegt ze heen en weer voor Aage's oogen. ‘Kijk 's, wat ik voor u heb...? Maar ze snakken naar water, ja, zij snàkken lètterlijk...!’

En dan gichelt zij, haar oorbellen wiegelen, en in de parels van haar halssnoer verspringen witte vonken.

‘Zij zullen nu op hun schreden terug moeten keeren’, voorziet ze.

En schertsend vraagt zij: ‘Wat was het doel van uw tocht, hedenmiddag?’

‘Hedenmiddag’, deelt Aage droog-zakelijk mee, ‘gaan wij naar Kloosterheide.’

‘Och...?’, lacht Thea ongeloovig, ‘dat is toch niet waar? Wat is dat nu?, wèl waar?, laat u uw gemeenteleden voor niets naar de pastorie wandelen? Hoe wreed! U ontvlucht ons, geloof ik! Zou u dat... vroeger ook gedaan hebben?’

Het is bijna te scherp voor een bemìnlijk verwijt.

Aage knikt stug. ‘Als het moest...!’

En nu krijgt Thea haar tweekleurige blos weer. ‘Moest het vandaag? Ja?, was het werkelijk noodig?’ Luchtig legt zij de lila orchideeën tegen haar wang, en glimlacht bijna meisjesachtig, maar haar groene oogen gloeien van ergernis.

‘Het was noodig’, verklaart Aage.

En zij denkt: ‘Hij verontschuldigt zich met geen enkel woord, hoe kan men dat vergeten! Het is of hij mijn bloemen vertrapt.’

Een grauwe angst glipt daar achterlangs. ‘Is het nu toch zoo... dat ik oud word...?’

En meteen loopt zij al weer luchtig-jong aan Aage's kant voort, het dorp tegemoet. ‘Wat moet ik nu met mijn bloemen doen?’, pruilt zij.

‘Ik zal het erg waardeeren’, verzint Aage, ‘als u ze naar een zieke brengt.’

‘Ja...?’, weifelt Thea en bijt zich in de onderlip. ‘Ik doe het niet’, denkt ze. En coquet-resoluut beslist ze: ‘Ik zal ze u thuis laten brengen, of misschien doe ik het zelf.’

Maar Aage praat door of hij niets gehoord heeft. ‘Geeske Dieserink bijvoorbeeld, die is erg naar, de stakker. Het zal de somberheid wat opfleuren daar...’

Speelsch tikt Thea hem op de hand. ‘Och, maar - beste Dominé!, Geeske onderscheidt immers geen koolraap van een orchidee!’ Zij lacht al-weer, en alles aan haar flitst, haar oogen en haar roode krullen, maar haar sierlijk-bestikte schoentjes ook, en ook haar parelgrijs toilet. ‘Nee, Geeske niet, noem een ander!’

‘Leg ze op een graf’, stelt Djoeke schroomvallig voor. Zij denkt aan de Moeder van de notaris. ‘Als Van Heekeren die orchideeën daar vindt’, fantaseert ze in zichzelf, ‘en het begrijpt... zou het misschien een aanleiding kunnen zijn...’

Thea praat het weg. ‘Op een graf, zeg je?’, zij moet even iets overwinnen, ‘ik zou niet weten op welk...’

Nu, Djoeke weet het wel.

Zij kijkt schuchter op, zij wil het zoo zachtzinnig mogelijk zeggen.

Maar Thea weet vooruit wat zij te berde brengen zal.

‘Mijn mans Moeder’, voorkomt ze luchtig, ‘had een afschuw van orchideeën.’

‘Het graf van Maria dan?’, ontvalt Djoeke.

En alles lijkt opeens de adem in te houden. Suizen de boomen nog?, arbeiden de menschen? Het is of ze plotseling door een hoog ingesloten diepte wandelen. ‘Wat is er?’, zoekt Djoeke in stilte, ‘wat is er nu?’ Schroomvallig kijkt ze naar Aage op.

En het is of zijn lippen van been zijn.

‘Ik heb immers niets kwaads bedoeld?’, zegt Djoeke in haar gedachten, ‘niets... kwaads...’

Dadelijk zou zij er over willen praten.

Neen, dat gaat niet, om Thea.

Zij moet wachten, tot ze met hun tweeën zijn.

‘In de trein’, overlegt zij. En zij schrikt op van Thea's stem. Maar er is niets om van op te schrikken.

Thea begint tactvol over een pas-verschenen boek te praten, levendig doet zij dat, boeiend.

Nu en dan zegt Aage een paar karige woorden terug. Hij heeft een schrale stem, hij kucht veel.

‘Laat ik toch luisteren’, zet Djoeke zich aan, ‘laat ik toch ook iets zeggen.’

Maar zij kan er zich niet in mengen, nu Aage zoo strak kijkt. En haar aandacht dwaalt af.

‘Zoo als ik nu buiten dat gesprek sta’, denkt ze, ‘sta ik ook buiten...’, zij kan het niet beëindigen. Het maakt de gedachten zoo nauw, het heelal zoo klein.

Nu gaan zij door het dorp, rakelings langs de huizen.

Het is toch of Djoeke alles op een afstand ziet: witte muren, een tuintje met pauweveerkleuren, boomen met rood er aan, boomen met wit. Een paar gezichten...

En dan zijn zij aan de halte: ‘Numansdorp-Blankenheim.’

Kleuters van de Zondagsschool spelen in een zandkuil achter een roestige afrastering van prikkeldraad.

Stoppelig geel haar hebben zij, hel-blauwe oogen, roode wangen. ‘Dominé!’, roepen zij, ‘Dominé - dàg...!’

Aage wuift en lacht. Hij kent ze bij name, tot de kleinste toe. ‘Hola Jannigje, Mart, Heintje, Pol...’

In de verte grommelt het dof, de trein is in aantocht.

Terloops koopt Aage de retourbiljetten in de abri.

Hij steekt Thea de hand toe, en maakt nu meteen een verzuim goed. ‘Het spijt mij dat wij u heden niet konden ontvangen.’ Zijn stem klinkt gewoon, zijn gezicht ziet er gewoon uit.

‘Zijn mijn oogen vergrootglazen?’, denkt Djoeke.

En Thea praat onderdrukt achter haar orchideeën...

Met veel geraas rijdt het treintje voor, schamel zien de ijzeren wagens er uit, vaal, kaal en stoffig.

‘Net een paar oude schoenen-op-wielen’, schertst Thea.

Zij stijgen in en groeten.

Zij rijden weg en kijken naar elkaar.

Groot en glanzend staat Thea voor de armzalige verflooze abri, ja, Thea glinstert of zij van staal is. Zij wuift met de orchideeën. ‘Geeske!’, roept zij, en wijst op de bloemen.

‘Natuurlijk!’, knikt Aage, er staat wat eenzaams om zijn lach heen, wat triestigs.

Djoeke zou hem, als een kind, aan de mouw willen trekken. ‘Laten wij er toch over praten, Aage, die stilte toen ik dat zei... de stilte die je zoo vaak om je heen hebt... Dàn dat gesprek pas, treft het je niet, dat ik... merk je het zelf niet?, hoeveel woorden zou ìk gezegd hebben?’

Maar Aage is vervuld van andere gedachten, gedachten die zijn rimpels dieper maken...

‘Zit je goed?’, vraagt hij, ‘geen last van de zon?’

Hij haalt een courant uit de binnenzak van zijn jas, en kijkt die verstrooid in.

Altijd-door zijn die gedachten er.

Djoeke ziet het en zwijgt.

* * *

Djoeke kijkt naar buiten.

Zij ziet de dorpsstraat aan de achterkant: het dorpje schuift langzaam weg, het grijze kerkje, de pastorie, de berg...

Diep buigt Djoeke zich voorover, zij móet zich voorover buigen, zij móet het voorhoofd tegen het glas aandrukken.

Alles wijkt weg - en alles wil haar vasthouden.

Het dorp rekt zich uit - om bij haar te komen. 'Wat doe je nu?', vraagt het dorp. Reikhalzend staat het kerktorentje achter de boomen, het kan juist nog langs de kruin van een eikeboom heen gluren. 'Ga je weg?', vraagt het oude torentje verwonderd, en de liefde Gods omvat het met een stralenkrans van licht.

Djoeke wil op die stralenkrans zoo lang mogelijk de oogen houden.

Maar de paden loopen haar ook achterna, de paden bedelen om haar aandacht. 'Blijf bij ons', zeggen de paden, 'blijf bij ons!'

En plotseling richt de berg zich op, zeker, de berg verheft zich als een koning van zijn troon en wuift tot het laatst toe, statig en treurig tegelijk: 'Nog zie ik je, vaarwel, vaarwel, nog zie ik je.'

Maar Djoeke schudt het hoofd. 'Ik kom terug, heerlijke heilige berg, ik kom terug.'

En zij krijgt heete oogen. 'O, jij klein gezegend dorp - God is mij nergens zoo nabij geweest.'

Gloeiende korenvelden draaien voorbij, en wijken terug, aardappelakkers, lupine-velden...

Er staan daar ergens aan een afgelegen Uitspanning paarden zoo zwart en glanzend als ebbenhout, een huifkar lijkt een voertuig van goud en elpenbeen. Een rozenhaag verandert in een sprookje. En de korenschoven worden ineengehurkte reuzinnen, wonderverhalen doen zij elkaar, die reuzinnen: ‘Ons land, onze haardsteden’, zeggen zij en kijken naar de eindelooze horizonnen en naar de blinkende hemel op.

Een bosch gaat met haar randen van hooge struische dennen, onbekende dorpen tegemoet, maar de akkers er naast liggen weelderig-voldaan te dommelen. Elk lischblad aan het meertje draagt een vlammetje van licht, en het meertje zelf sprankelt en straalt of het pas Gods oogen gezien heeft.

In bonte gloeiende kleuren strekt de zomer zich uit over de aarde, de zomer heeft haar schoonste kleederen aangedaan. En de stilte bewondert haar! Soms zit de witte stilte aan de kant van de weg en kijkt toe. Zij heeft de handen ineengelegd, de stilte, en haar diepe oogen droomen.

Dan nadert het treintje!, reutelend en ronkend nadert het treintje...

En de stilte zweeft ver het land in.

Djoeke ziet het vlak voor haar oogen gebeuren.

Zij heeft afleiding-te-over.

En dan denkt zij nog aan Thea... Thea fonkelend voor de abri, met haar mond achter de orchideeën, en haar oogen daarboven...

‘Nee’, mijmert ze wonderlijk-onsamenhangend, ‘dàt is het niet...’

En later denkt ze toch ook: ‘Wat doen andere vrouwen dan?, nee, wat deden die andere vrouwen vroeger?’ Maar zij schaamt zich meteen, en wendt zich van die vraag af.

‘Kan jij nu nog naar slechte voorbeelden kijken, Djoeke Veenema?’, vraagt God ergens in de verte.

En Aage is er ook, Aage's stem, die ‘Troost’ zegt.

Djoeke kijkt er de bloemen aan de spoordijk bij aan: zilverig-uitgebloeide paardenbloemen, klaprozen, margrieten en blauwe klokjes...

Wat zijn ze anders dan ‘troost’?

Djoeke knikt en zij denkt lang na. ‘Maar misschien zijn er mènschen die meer willen wezen dan dat?’

Ja, alsof ‘troost’ het heelal niet omvatten kan...

Nu, de gedachten breken af.

Het treintje grommelt nadrukkelijker, en dan kuchelt het ook: uche, uche, úúch! Het moet stoppen, het schraapt gierend over de rails, het moet zich tegenhouden - daar staat het.

Zij zijn aan de befaamde stad Oudegaard gekomen.

Men kijkt in kronkelende straatjes met uitgedroogde winkels, men ziet het stadje tot in haar oud grijssteenen hart.

Er is hier een station, er is hier een fabriek, rookkolommen buigen zich over de huizen heen, ja, de buitenwijken zijn hier grootsteedsch-smoezelig.

De vrouwen loopen op schoenen met hooge hakken en - het zijn dames! De mannen dragen zomervesten met parelmoeren knoopen - het zijn grand-seigneurs!

Er drentelen hier zelfs vreemdelingen rond met plusfours en sportkousen!

Men is hier reeds aan de ingang van de wereld.

De groote stad loenscht glimlachend door de treinraampjes. Er stijgen graanhandelaars in, heereboeren, handelsreizigers. De coupé's worden vol.

Aage moet ook inschikken. Hij doet het werktuigelijk, aandachtig leest hij door...

Djoeke let er herhaaldelijk op.

Maar zij kijkt ook naar de schrale tuintjes van de buitenwijken in Oudegaard. Bleek en vervallen zien de bloemen er daar uit, zij hebben een ziekte onder de leden, binnenkort zullen zij ontijdig sterven.

'Heb medelijden met ons', fluisteren de schrale tuintjes van de stad Oudegaard.

En Djoeke zucht. 'Verweerde kinderen van God zijn jullie...'

Dan kuchelt het treintje weer, het rukt, het steunt, het moet op gang komen - daar gaat men weer...

Een stomp dom torentje kijkt nog even over grauwroode daakjes heen, onverschillig oogt een achterstraatje op uit de diepte. 'Nee, wij kennen je niet', zegt Oudegaard, zonder belangstelling wendt de stad zich af.

En Djoeke heeft er niets op tegen. Gemakkelijk gaat zij op de bank zitten, de rug tegen de wand, en let op Aage...

Dan beweegt zich een hand met ringen, een dasspeld flonkert. Ja, daar zit de heer die pas naast Aage plaats genomen heeft.

Onbevangen als een dorpsvrouw kijkt Djoeke hem aan, en het is of haar oogen zich bezeeren aan de blik van de man.

De zonde zit daar aan de overkant en kijkt haar recht in het gezicht.

De zonde taxeert haar.

De stof van haar japon lijkt te dun ineens, de japonhals te diep uitgeknipt, de japonrok te kort. Zij kan nu plotseling ook niet meer rustig tegen de wand blijven leunen, zij moet recht-op zitten.

Strak houdt zij de oogen op Aage. 'Praat met mij...', vraagt die blik.

Maar Aage merkt niets.

Hij is ook niet in Holland. Hij gaat door groote verre werelddeelen heen! Hij leest het buitenlandsch overzicht. Men ziet zijn pupillen snel heen en weer gaan, over de korte regels.

Djoeke zou zèlf iets kunnen zeggen, zij zint er op. ‘Maar als Aage haar dan niet hoort?, of verstrooid antwoordt?’ En al-door ziet zij - zonder er naar te kijken - de oogen van de man, hard, wreed, begeerig...

‘Het is waar’, beseft ze bang-verbaasd, ‘dat is er ook nog - dat ook...’ Er komt wat mats in haar gezicht, de schaduw van de wereld valt over haar gedachten heen!

Hulpeloos kijkt zij Aage aan. ‘Praat met mij...’, vraagt zij in stilte.

Neen, Aage leest.

Maar dan knijpt ze de handen in-een, en zij perst de voeten tegen de vloer, en zij krijgt gespannen oogen, zij wil Aage dwingen om op te kijken.

En hij kijkt ook op - hij oogt naar buiten en het uitzicht bekoort hem: de uitgestrekte korenvelden, het bosch in de verte en de bloemen aan de spoordijk! ‘Is het niet nèt een optocht?’, prevelt hij, ‘de klaprozen zijn de hoofdpersonen, de aanvoersters, en de blauwe klokjes de geleidsters...’

‘Ja’, smoest Djoeke opzettelijk, ‘en wie zijn de paardenbloemen, en de witte margrieten? Kinderen uit de vacantie-kolonies...?’

‘Làng práten’, dwingt zij in stilte, ‘antwóorden.’

Maar dan is het of er een pijn-plooi in Aage's vage glimlach komt. ‘Ik weet het niet...’, zegt hij afwezig, en hij leest al weer.

De man aan de overkant snuift, hij ademt zwaar

door de neus. Hij leunt meer achterover, en strekt de beenen uit.

Djoeke's blik huivert over hem heen. ‘Gaat de man slapen?, wat doet de man?’

De man rukt aan zijn knevel. Verzorgde handen heeft hij, hij draagt een flatteus pak, hij is zorgvuldig geschoren. Maar de wijde stegen van de groote stad hebben een teeken gedrukt op zijn trekken, zij hebben zijn oogen gemerkt.

Djoeke's handen worden klam als ze er naar kijkt.

Djoeke's handen worden altijd klam als ze wonden ziet.

Zij denkt ook: ‘Als ik nu alleen op reis was?’ En dan rilt ze.

Maar het is leelijk dat ze denkt: ‘Ben ik dat niet?’

Er springen ook gedachten aan vroeger in haar op.

‘Altijd vróeger?’, gispt ze, en weet zelf niet tegen wie ze het heeft.

Groote stadsstraten duiken op, onzinnig-gejaagde menschen, daar tusschen in een man die stil blijft staan en omkijkt - een man met gebrandmerkte oogen.

Het zinkt weg, een veegje zwart is het, meer niet, maar er zijn veel van die veegjes zwart in vroeger.

Een kleine kamer, hoog boven het gejoel van de stad, daarin een moderne jonge vrouw, een moderne man. Zij zijn in conferentie. Zakelijke woorden gaan er heen en weer. Dan wordt het stil, diep-stil. Men weet ineens dat de kamer een intiem afgesloten ruimte is.

Verwonderd kijkt de vrouw op, aan de overkant van het schrijfbureau fonkelen gebrandmerkte oogen. Kalm staat zij op, en haar polsen hameren, zij zet bedaard de vensters open. ‘Laat de straat dan maar binnenkomen’, denkt ze, ‘de verlepte wind van de stad...’

Het treintje kucht daar doorheen.

En Djoeke kijkt droomerig op haar eigen handen neer: wit zijn die handen, ootmoedig, zij zien er uit of zij altijd-door bidden.

'Wonderlijk', soest zij.

Dan oogt zij toch weer naar Aage op.

Hij leest.

'Als Thea hier nu zat', werpt ze op in zichzelf, 'of Mieneke Eiber... of... wie ook...! Tegen vreemden is men soms...', neen, dat breekt ze af.

'Maar ik moet hier over praten', neemt zij zich voor. En zij weet dat ze dat niet doen zal.

'In het begin', herinnert zij zich, 'toen zei ik het, en hoe ging dat?'

Zij behoeft zich daar niet op te bedenken. Het was of het leven kantelde, of de aarde uit haar evenwicht viel. Zou God haar het geluk láten?, zou Hij het wegnemen? Hij sloeg de handen voor de oogen. Hij wendde zich af. Zou Hij weggaan? Neen, er lag een vrouw aan Zijn voeten.

Djoeke ziet het zelf ook: smeekende vingers heeft zij, smeekende knieën, smeekende voeten, een en al smeeking is zij. 'Heer', belooft zij, 'ik zal niet praten... daarover...'

En nu ziet zij de stralende korenvelden weer, het wegwandelende bosch, en zij let weer op de krakende cadans van het goede dorpsche treintje.

Er wordt gerookt in dat treintje, courantenpapier ritselt hier en daar, achter de lage zijwand van de volgende coupé duikt een mannen-hoofd op: een hand grabbelt in het bagage-net... Een zieke glimlach praat, gebrandmerkte oogen praten: dat is ook een mensch die naar de stadsstegen zoekt!

Ineens kan Djoeke hen met de verworden tuintjes in de buitenwijken van Oudegaard vergelijken.

‘Ja’, zucht zij in zichzelf, ‘verweerde kinderen van God zijn jullie ook!’

En zij zou ineens onbevangen kunnen praten.

Haar gedachten waren gevangen genomen - nu zijn zij vrij gelaten. ‘Hoe is dat zoo?’, zoekt zij. En zij begrijpt niet dat ze aan haar eigen afkeer ontsnapt is.

Nu zij het al niet meer verwacht, kijkt Aage haar aan. Hij legt de couranten neer. Hij ziet dat Djoeke een stijf gesloten mond heeft, flonkerende oogen, een hooge blos.

‘Heb je het erg warm?’, vraagt hij, en grijpt al naar de trekriem van het raampje.

Maar Djoeke heeft het niet te warm.

Vragend blijft hij haar aanzien, een oud schuldgevoel keert terug. ‘Toch niet moe?’

En Djoeke schudt onzeker het hoofd.

‘Waar kom ik vandaan?’, denkt zij onthutst, ‘wat heb ik doorgemaakt?, en hij weet het niet.’

Aage bukt zich naar haar toe. Hij glimlacht in haar oogen. Steels zoekt hij haar hand en vindt die ook. Zij zien elkaar aan van dichtbij, en groeien in die blik tot één verlangen tezamen - het heilige wonder van de twee-eenheid voltrekt zich in die blik.

‘Heb ik een duistere droom gehad?’, denkt Djoeke verwonderd - het heelal is zoo wijd en licht en blauw - ‘is er iets donkers geweest?, een schaduw?, nee immers?’

* * *

Maar haar ervaringen doen die dag wel aan als vale herinneringen uit een ander land.

Zij gaan door Kloosterheide.

Ja!, grauw-steenen straatjes, smalle deuren, glurende vensters...

In het oude land was het net zoo. Djoeke weet het nog best.

‘Vroeger’, staat ook aan de deur bij de Reinbeeken.

‘Ja, ja’, zegt Djoeke in zichzelf, of zij zich telkens op iets bezint, ‘já’. En dan knikt zij bijna, zij krijgt een nadenkend gezicht, zij herkent vroeger goed. ‘Trek voor trek’, geeft zij toe.

Maar zij reist nu als een vreemde door het land waar zij voorheen een ingeboren burgeres van was. Haar gedachten worden niet nauw meer in de grauwe engten van Kloosterheide! Haar gedachten richten zich op: diep ademende sterke wezens zijn het met zonnige gezichten, stralende oogen!

Djoeke is altijd nog in Aage's verzonken blik, in Aage's tintelende handdruk - hoe dat kan, weet de Liefde alleen. ‘Wij hebben het goed’, denkt zij, ‘ja, wat hebben wij het goed.’ En zij redeneert met zichzelf: ‘Weet je wat ik wel 's denk?, dat wij binnen in een oneindig-groote lichtende bol leven - maar daar omheen is het schemerig...’

Buiten het huis van de Reinbeeken is het toch ook nog zomerig. Zeker!, er hangt zon op de muren, een wesp gromt voorbij - maar in de gang bij de Reinbeeken wordt het al herfstig en in de kamer wintert het! Men moet er zich in de handen wrijven, men krijgt er een verkleumd gevoel. Geen zon, bloemen noch planten, en de glimmende meubels hebben stroeve gezichten!

Dominé Reinbeek is een hoofd grooter dan Aage, hij kijkt op hem neer, als hij naast hem staat. Hij kijkt ook op hem neer, als hij met hem praat. Hij kent Aage zoo'n beetje! ‘Al die bezieldheid’, denkt hij, ‘die geestdrift’, en kijkt er op neer.

Hij is altijd een hoofd grooter dan elke opinie tegenover hem.

Hij beweegt de breede schouders, de groote handen: men ziet een eggende boer op het land, een ploegende boer.

Reinbeek's voorvaderen leven nog voort in zijn gebaren.

Maar zijn glimlach heeft hij verworven door de beschavende invloed van zijn studie. Zijn glimlach praat fijntjes mee onder het luisteren: ‘Zou dat waar zijn?, wij betwijfelen het sterk! Kunnen wij die woorden zonder meer aannemen?, wij meenen er eenigszins sceptisch tegenover te moeten staan.’ Reinbeek's glimlach is wijsgeerig-ironisch. ‘Bezieling maakt gauw partijdig!, een partijdig man ziet slechts één enkele kant van het groote geheel, wij voor ons, wij houden meer van het overzicht, de groote lijn.’

En dan steekt collega Reinbeek de handen in de zakken en gaat rustig in de diepe leunstoel zitten.

Hij draagt een gekleede jas, en zijn gezicht is breed en beenig, de kleur van zijn oogen doet verschoten aan. Hij is jonger dan Aage, hij voelt zich verre-weg de wijzere...

En Mevrouw Reinbeek is lang en schraal. Zij heeft het dunne dor-blonde haar strak weggekamd uit het gezicht, en het in een hard rolletje vastgeklemd op het achterhoofd. Zij houdt van al wat keurig is, haar kanten kraagjes zijn stijf en smetteloos. Als zij lacht spant zij de lippen halverwege over de tanden heen, als zij praat buigt zij het hoofd schuin-voorover - een opvallend lange hals heeft zij, als zij loopt drukt zij haar neus in de lucht. Zij luistert naar haar man en zegt: ‘Het is zoo.’ Maar zij weet niet altijd wat hij beweert!

Nu zit zij tegenover Djoeke aan de gladhouten vierkante tafel, een tafel die het koud heeft, en zij leidt aarzelend het gesprek in. ‘Goed weer brengt u mee!’

Zij is van oordeel dat zij voor het oogenblik spaarzaam met haar woorden moet zijn. De roode en witte bloemen van Djoeke's zomerjurk staan haar niet aan. Djoeke's kort ruig haar wekt haar ergernis op en het stralende in Djoeke's ernstige oogen bevreemdt haar, geeft haar een hinderlijk gevoel van onzekerheid.

'Is dàt ook een Domineesvrouw?', verbaast zij zich, 'waar blijft op deze manier het aparte?'

Nu, Djoeke begrijpt haar heel goed.

Zij heeft Mevrouw Reinbeek vroeger in de meest uiteenloopende gestalten ontmoet. En onder het praten door, denkt zij nog: 'Thea en vrouw Wulk, Gradeke en de anderen, dat zijn allemaal dubbelgangsters.'

'Kan men in Kloosterheide ook mooi wandelen?', vraagt zij op een conversatietoon.

'Wij hebben hier twee lange winkelstraten', prijst Mevrouw Reinbeek snibbig.

'Maar een bosch', vorscht Djoeke, 'een bosch om in rond te zwerven?'

'Van zwerven houd ik niet', gispt Mevrouw Reinbeek, 'en een bosch vind ik onveilig, men waagt zich daar niet graag in als vrouw alleen.' Verlegen betast zij het stijve haarrolletje op haar kruin. 'Aanrandingen en zoo, men hoort zooveel tegenwoordig.' Droogjes kucht zij daarbij - zij bedoelt iets met die kuch. 'U woont ook nog niet lang in uw hof-van-Eden...'

Ja, dit is de taal van het oude land.

Djoeke verstaat die taal! Djoeke geeft er geen antwoord meer in.

'U bent toch wel 's in ons bosch geweest?', informeert ze, en dan laat zij de conversatietoon los. 'U kent onze berg toch? Als men boven op die berg staat, is het of men God aanraken mag.'

Mevrouw Reinbeek glimlacht wrang-toegeeflijk. ‘Ja-ja’, spot zij heimelijk, ‘wacht maar...’

Zij is jonger dan Djoeke, maar zij is langer getrouwd. En zij is tot de conclusie gekomen dat het leven slechts uit een aantal cirkelgangen bestaat en een bosch uit een massa boomen.

Reinbeek was grooter dan haar toewijding, zij kon hem niet bereiken met haar aanhankelijkheid, heden-ten-dage steekt hij een hoofd boven haar liefde uit.

Eerst in haar huwelijk heeft Mevrouw Reinbeek's humeur die strakke trek gekregen.

Nu hoort zij meer dan men zegt, en zij ziet meer dan er gebeurt.

Zelfs haar blik lijkt een schaduw te worden.

Djoeke ziet het. ‘Als ze nu nog kinderen had...’, denkt zij, ‘al was het er maar een...’ En dan begint zij het opeens warm te krijgen.

Het is ook duf in de kamer. Het riekt er een beetje naar warme stoven en kamfer, de opgeschoven vensters zijn met een gazen insluit-raam afgesloten, in de kamerhoeken lijkt een onweersbui te hangen.

Keurig en omslachtig schenkt Mevrouw Reinbeek de thee in.

En Djoeke luistert nu ook naar het gesprek van Aage en Reinbeek, er glijdt iets kouds door haar heen, onderzoekend kijkt zij op.

Reinbeek glimlacht, maar dat is een glimlach waar men van opschrikt. ‘Jij schrijft zèlf in het oog loopend veel in je couranten, hè? Die lange lappen worden zeker goed betaald? Laatst dat groote artikel over “Judas, mijn broeder”, ik heb het 's uitgerekend!, vijf en dertig gulden dacht ik, tennaastebij...?’

Aage wacht geduldig tot hij zwijgt.

‘Ik ontvang daar geen honorarium voor’, zegt hij rustig.

En Reinbeek's ironische glimlach staat al klaar. ‘Je kunt mij veel wijsmaken’, spot die glimlach, ‘dit niet...’

Reinbeek's mond zegt alleen maar: ‘Och, kòm!?’

Bedaard praat Aage door. ‘Ik heb mijn vast honorarium als redacteur, of ik duizend regels schrijf of tien duizend, dat blijft hetzelfde.’

Reinbeek woelt in zijn slap-lang haar, plukt aan zijn jasrevers, hij zit geen oogenblik stil. ‘Je wou zeggen dat je er geen - geen gulden extra voor beurt...?’ Vast kijkt hij Aage aan. Wat is dat...? Het is heel vreemd: hij gelooft hem ineens, maar hij gelooft hem onwillig: ‘Nu ja, hij is er onpractisch en zot genoeg voor!’

Als een boerenman slaat hij zich op de knie. ‘Kerel, ben je nu toch stapel?!, werk je daarvoor tot diep in de nacht?’ Hij maakt met zijn twee groote vuisten een uitbundig gebaar in de lucht. ‘Wat een krankzinnigheid!’, denkt hij, ‘wat een redeloos idiotisme - voor niets!’

En dan moet hij Aage weer vast aankijken. ‘Je doet dat uit éigen beweging...?, en het is géen verplichting...?’

‘Als ik iets te zeggen heb’, legt Aage uit, ‘is het altijd een verplichting. En ik heb dikwijls iets te zeggen.’

Nu is het met Reinbeek zoo gesteld: binnen in zijn geloof ligt zijn ongeloof nog op de loer. ‘Loop er niet in’, houdt hij zichzelf voor.

‘Geen mensch’, polst hij, ‘kan het je voorschrijven?, de eind-redacteur niet?, het hoofdbestuur niet?, niemand?’ Hij heeft zijn sceptische glimlach weer.

‘Menschen niet’, geeft Aage toe, ‘maar wij hebben niet alleen met menschen te doen.’

Reinbeek wendt een oogenblik het gezicht af. ‘O ja, goed - spreekt vanzelf, je schrijft 's iets, het noodzakelijke, maar de rest...’, hij knipoogt, hij krijgt een listig gezicht, uitgeslapen ziet zelfs elk haartje van zijn wenkbrauwen er uit, hij heeft een looze glimlach. ‘Iedereen denkt’, fluistert hij bijna, ‘dat je het om de penningen doet, dat je bijna al je collega's er buiten houdt, om zèlf...’, Reinbeek grinnikt weer, hij maakt een gebaar of hij geld telt.

Aage verduurt dit, zijn voorhoofd wordt vochtig, hij ziet er zwak uit: blauwe âren aan zijn slapen, rimpels aan zijn mond, ja, bijna vrees-aanjagend zwak.

‘Ben ìk een mensch’, vraagt hij, ‘om iemand ergens buiten te houden uit eigenbelang?’

Het kost Reinbeek inspanning om de oogen niet neer te slaan. ‘Nee, nee’, verwerpt hij sluw, ‘dat ben je niet, natuurlijk niet, maar het heeft de schijn...’

‘God weet wel hoe het is’, voert Aage rustig aan.

Maar Reinbeek wil niet afdwalen.

‘Ik zou je toch in overweging willen geven om anderen meer aan het woord te laten komen in je couranten’, solliciteert hij.

Nu, Aage was van plan, Reinbeek om medewerking te vragen.

Hij wacht daar nog mee.

Reinbeek rekent, ja, het is hem aan te zien dat hij rekent: cijfers bewegen zich achter zijn voorhoofdrimpels, getallen... Maar hij oppert strak: ‘Onder die anderen zullen er toch allicht ook wel eenigen zijn... laten wij zeggen vijf rechtvaardigen!, die net zoo goed als jijzelf een opdracht van God te vervullen hebben. Ja, dat ìs toch zoo?, dat verlies je toch niet uit het oog?

Want het is alom bekend dat je veel copie terugstuurt.'

En nu heeft Reinbeek die glimlach weer, waar men van opschrikt.

Wonderlijk kijkt Aage hem aan: meewarig en stroef tegelijk. Reinbeek noemde daar-straks het opschrift van een hoofdartikel, het schiet hem nu plotseling weer te binnen: 'Judas, mijn broeder'.

En hij rilt of hij het koud heeft, Aage.

'Alle copie die goed is', verklaart hij, 'plaats ik.'

'Het begrip 'goed', wil Reinbeek nog argumenteeren, 'is toch maar betrekkelijk. Als wij nagaan hoe...'

Maar Aage valt hem ditmaal in de rede. 'De couranten zijn er niet om quasi-diepzinnige en taaie en soms ook prullerige verhandelingen van collega's te plaatsen, maar om goede frissche artikelen aan eenvoudige lezers te geven.'

Reinbeek houdt de hand aan de mond. 'Je wilt zeggen...?', lokt hij uit, 'je bedoelt, dat die anderen... Eerkens en Boomert bijvoorbeeld, dat die...?'

Aage ziet dat hij gretig op lakende uitlatingen wacht.

Het doet hem leed.

'Ben ik zoo vaag?', vorscht hij stroef, 'dat ik telkens verduidelijken moet wat ik beweer?, en moet ik juist menschen bedoelen waar jij een hekel aan hebt?'

'Als ik een hekel aan die menschen heb', grijpt Reinbeek aan, 'is dat niet zonder reden! En jij had nu toch zelf ook bepaalde lui' op het oog, niet? Eerkens dacht ik... Nu, dat is me een nummer! Die heeft je laatst nog een leelijke hak gezet. Ik heb het van... nu ja, doet er niet toe, uit heel goede bron. Je moet weten, je was bijna te Arkenswoude op het drietal

gekomen, je zou hoorders krijgen. Een mooie kans had je, het tractement is daar vijfhonderd gulden meer, maar de voorganger van Arkenswoude ontmoet Eerkens ergens, en informeert naar je...'

Reinbeek krijgt een gespannen zenuwachtig gezicht, hij ziet er uit of hij met moeite zijn lachen bedwingt.

'Heeft die Eerkens toch op je afgegeven!, geweldig. 'Hij is niet rood', moet hij gezegd hebben, 'maar vuurrood! Een S.D.A.P.-er in hart en nieren. Hij gebruikte je eigen artikelen tegen je! Zoo'n lap van vier kolommen, waar jij je nachtrust voor opoffert. En waarin je het dan zoo vurig opneemt voor de misdeelden in de samenleving.' Alles grinnikt aan Reinbeek, alleen zijn mond niet, hij kucht langdurig en spreekt met een tersluiksche felheid.

Aage springt er niet van op, Aage balt de vuisten niet. Hij zegt geen enkel heftig woord. Zijn rimpels worden alleen maar wat dieper. 'Wat wil je met dit alles zeggen, Reinbeek?', vraagt hij zachtmoedig.

En Reinbeek trommelt van ergernis met zijn vingers op de stoelleuning. 'Dat weet je toch net zoo goed als ik?', mompelt hij, 'die valsche Eerkens!, vriendelijk gaat hij met je om, geniepig zet hij je een hak. Ontvang je hem nu nog, als hij bij je komt?, sta je hem nog te woord?'

'Net zoo goed als ik jou te woord sta, Reinbeek', zegt Aage zonderling.

En Reinbeek trommelt harder op zijn stoelleuning, hij heeft een schuwe trek in het gezicht. 'Ik begrijp je niet', prevelt hij.

Onafgebroken kijkt Aage hem aan. 'Als de menschen de Volmaakte Liefde van God aan het kruis slaan, Reinbeek, is dit dan niet het allerminste wat de

onvolmaakte liefde overkomen kan?, een paar schimpwoorden, een beetje tegenwerking van een man die zich een vriend noemt?'

Reinbeek keert Aage nu bijna de rug toe, hij bijt zich in de lippen. 'Als je wist wat Boomert van je zei', zet hij toch nog door, 'zou je zóo niet praten. Een paar schimpwoorden, jawel!, maar die je leven ondergraven. Hij zei...'

'Ik stel er geen belang in', weert Aage af.

Maar Reinbeek wil een concurrent-in-de-vriendschap onschadelijk maken. 'Je móet het weten!'

En God wendt Zich naar hem toe, in Aage's stem. 'Waarom wil je de duivel toch zoo graag helpen?, hij heeft al zooveel knechten.'

Reinbeek zou willen stampvoeten, neen, hij bedwingt zich. 'Maar Boomert deed min', houdt hij vol, 'oh, wees gerust!, ik vertel niets! Het gebeurde op die laatste Ringvergadering, toen jij er niet was, en dat ten aanhoore van ieder...' Verbolgen schudt Reinbeek het hoofd. Hij praat forscher: 'En wat ìs die man?, ik weet alles van hem, ik zou je...'

'Doe hem niet na', waarschuwt Aage.

Ongeduldig trekt Reinbeek de schouders op. 'Goed! Ik hou mijn mond al! Maar behalve zijn privé-leven, ook als Dominé...'

'Heeft hij talent!', voltooit Aage.

'Och wat!', valt Reinbeek uit, 'hij haalt Shakespeare aan in het Engelsch voor zijn boerengemeente. Hij preekt over de Faust.'

'Een preek over de Faust', neemt Aage aan, 'kan ontroerend zijn.' Hij glimlacht vaag daarbij.

Reinbeek laat het onderwerp los. 'H'm', bromt hij, en dan gaat hij plotseling tot iets anders over! Onlangs heeft hij een artikel gelezen over 'Christendom en

Cultuur', en hij kan de zienswijze van de schrijver niet deelen!

Daar heeft Aage belangstelling voor. 'Toch moet de cultuur de roepstem van God leeren verstaan, want alles wat de stem van God niet verstaat, sterft immers?'

Het gesprek wordt rustiger.

Djoeke ademt weer bewust de prikkelende kamfergeur van de stoelkussens in. 'Hè...', zucht zij hartgrondig. En verbaasd bezint zij zich. 'Is dit nu altijd nog de verjaardag van Aage?' Zij zoekt Mevrouw Reinbeek.

Maar Mevrouw Reinbeek heeft zich met een verontschuldigend gebaar - dat onopgemerkt gebleven is - stilletjes verwijderd.

'Nu moeten wij hier nog een paar uur blijven', denkt Djoeke, 'nog een paar uur.' Maar die gedachte is vaag, het is of zich een fijn dun weefsel om die gedachte heen wikkelt.

'Ben ik moe?', aarzelt het in haar, 'moe?'

En haar blik glipt onbestemd door de kamer.

Er lijken zorg-rimpels in het donkere behang te trekken. En de onweersbuien in de hoeken schijnen te bewegen.

* * *

Nog nooit is de weg naar huis zoo donker en stil geweest.

Het bosch ritselt - men vermoedt dat het daar ergens ligt, het dorp fluistert en zucht, een lantaarn huivert er op een straathoek, men mag veronderstellen dat het dorp nog wakker is.

Djoeke kijkt er naar om en zij ziet het niet.

'Waar zou ik bang voor wezen?', prevelt zij won-

derlijk in zichzelf, en dan heeft zij het tegen Thea, maar zij loopt alleen!

De metalen ridders gaan bijna stapvoets door het liedje van de toren, daar ginder in het dorp. En de berg wuift nog steeds, het ritselt daar in de hoogte...

Als door een beklemmende donkere droom heen, hoort Djoeke het. ‘De berg’, zegt zij zonderling, of zij een gesprek gaande wil houden, ‘de toren...’

Maar zij glimlacht niet.

Een naam schiet vragend heen en weer in haar gedachten. ‘Aage?, Aage?’ En dan kijkt zij over haar schouder.

Neen, Aage kan daar immers niet loopen? Aage is daar niet. Toch luistert Djoeke nog naar zijn stem.

Hij stapte wat afgetrokken uit de trein, maar bij de treeplank hielp hij haar nog, er waren andere menschen bij, hij praatte met die menschen. Toen keerde hij zich even naar haar toe, hij had een gejaagde stem: ‘Ik moet nu nog noodzakelijk naar Geeske, ga jij vast naar huis, wil je?’ Met iets afwezigs in zijn glimlach, ging hij heen. Hij sloeg rechts af, de kant van de Dieserinks op, hij liep tusschen andere menschen in, en keek niet meer om.

‘Ik moet nog noodzakelijk...’, daar is zijn stem weer. Vreemd, Djoeke zou haar oor tegen die stem willen aandrukken. ‘Wat is daar toch binnen-in?, wat ging er in om?’

En zij denkt ook: ‘In de trein... wat deden we?, soesde ik niet?, en hij sliep!, hij leek te slapen.’

Er suist iets voorbij, iets grilligs is dat, het komt terug ook, daar suist het weer, het zal wel een vleermuis zijn, maar de nachtelijke avond hangt een mantel-van-duisternis om de vleermuis heen.

De boomwortels voelt men onder de voet, maar de duisternis verbergt die boomwortels.

Er brandt ook een lantaarn bij de deur van de pastorie, en een boomstam aan de ingang van de tuin beweegt zich. Neen, er leunt een man tegen de stam aan, nu schuift hij meer naar de schaduwkant toe, hij wil zich weghouden, die man!

Djoeke komt naderbij.

Er staat niemand.

Zoekend kijkt zij om zich heen. ‘Wat was dat?’, denkt zij, ‘wie kan het geweest zijn...? Aage toch niet...?!’ Zij tuurt. ‘Nee... Aáge!, wàt kan het geweest zijn?’ Zij herhaalt die vraag, het is of zij die vraag van binnen en van buiten beschouwt en haar toch niet benaderen kan.

Werktuigelijk loopt zij een stukje onder de boomen door. ‘Hallo’, roept zij schroomvallig, ‘is daar iemand?’

Klagelijk steunt een uil. ‘Oe-oe... oe-oe...’ Fijne takken knappen af ergens...

Spookachtig doet dit alles aan.

Djoeke gaat het huis in, de deur staat open. Zij knipt het licht aan, en blijft een oogenblik onbeweeglijk staan, of zij schrikt.

De tafel in de huiskamer lijkt op een bloemperk: er zijn rozen, witte margrieten met een lila strik, paarse chrysanten, aronskelken, vergeetmijnietjes, veldbloemen, boschbloemen...

Djoeke bekijkt alles terloops. ‘Roode randen had Aage om de oogen’, denkt zij, ‘en wat zag hij wit.’

Er ritselt iets achter haar: Heile brengt de thee binnen. Ze heeft fel-roode koonen, en haar glurende oogen prikken.

Djoeke knikt vaag tegen haar. Gedachteloos zet zij

haar hoed af. ‘Denk er om’, vermaant ze zichzelf, ‘je mag niet - niet moe worden, nog in geen jaren.’

Maar het licht van de lamp doet haar oogen pijn.

Het licht valt ook zoo helder op de bloemen, op de stilte, op haar zelf. Zij kan zóo niet gaan zitten. Onzeker loopt zij door de kamer, en onbeholpen draait zij de schemerlamp aan. Nu kan het groote licht uit.

Slap zakt zij in een leunstoel, en wil er dadelijk weer uit op veeren.

Zij hoort een stap daarbuiten.

‘Aage?’, vliegt het verrast in haar op.

En dan wordt Juffrouw Veen binnengelaten.

Glad is haar tweekleurig haar weggestreken uit haar pipsch gezichtje. Zij heeft haar schuithoedje op, een japon met gitjes aan.

‘Goedenavond’, prevelt zij, en zij feliciteert Djoeke niet, zij drukt haar alleen maar stevig de hand. ‘Steek de groote lamp niet aan voor mij’, zegt zij, ‘ik schemer graag.’ Zij spreekt nu ook niet tot de tweede vrouw van de Dominé. Zij heeft het tegen een vriendin.

En Djoeke knikt enkel maar. Haar lippen beven niet, maar zij heeft er een vreemd machteloos gevoel in. ‘Wat is dat?’, denkt zij hulpeloos. ‘Waarom?’ Bevreemd kijkt zij op.

Juffrouw Veen komt dicht naast haar zitten en oogt vluchtig rond in de kamer. ‘Ik dacht het wel’, zegt die vluchtige blik, ‘ik dacht het wel...’

En Djoeke knikt of ze ergens op antwoordt. ‘Ja, er zijn veel bloemen gebracht. De gemeente houdt van hem... en dat is te begrijpen. Maar hij moest er op uit, hij moest naar Geeske...’

Zacht legt Juffrouw Veen haar schrale smalle hand op de zijleuning van Djoeke's stoel: er is wat vertroostends in dat gebaar.

Verwonderd let Djoeke er op.

En dan kruipt die vraag weer door haar hoofd. ‘Wat is dat?, waarom...?’

Zij wil zich verzetten tegen iets ongewoons. ‘Dit is als een droom’, denkt ze, ‘ik... ik wil dit niet...’

‘Geeske schijnt er erg aan toe te zijn’, zegt zij zoo luid of zij tegen een doove praat, ‘hebt u dat ook gehoord?’

Juffrouw Veen houdt in de eene hand een groote witte zakdoek, die zakdoek kraakt voortdurend. ‘Ja’, stemt zij toe, ‘heel erg...’ Maar dan voelt men dat zij aan iets anders denkt.

Het raam staat open.

Zij kijken naar de sterren op, zij staren naar God.

‘Heer’, bidt Djoeke, ‘geef mij toch een gebed. ik weet niet meer wat ik bidden moet...’

Zij wacht op dat gebed, neen, het komt nog niet.

‘De sterren zijn helder’, mompelt Juffrouw Veen als bedrukt, ‘en er is ook een glimpje maan...’ Waar prakkezeert zij dan toch over?

‘De bloemen van de hemel’, mijmert Djoeke, ‘bloeien over de wolken heen.’

Zij ademt diep onder het praten. ‘Op weg hierheen, was het toch zoo donker, toen heb ik geen enkele ster gezien, geen enkele...’

Als bij toeval raakt de verweerde warme hand van Juffrouw Veen haar arm aan.

Maar zij slaat er geen acht op, doezelig denkt zij aan de man onder de boom, en aan de klagelijke roep van de uil. ‘Er knapperden ook takken op het pad’, denkt zij. En onverhoeds ziet zij Aage dan weer, Aage, zooals hij voortloopt tusschen de anderen in, en niet meer omkijkt.

‘Het ademhalen doet me pijn’, merkt zij ineens, ‘is

dat ook al van moeheid?, hoe kan men zoo moe zijn?'

Een onduidelijke angst schuift daar overheen.

En zij wil zich losmaken van die angst. 'Wat zijn we toch stil? Waarom zeggen we geen woord?' Iets van drift is daarbij.

Juffrouw Veen sust: 'Het is ook wel 's goed om samen te zwijgen.'

Maar Djoeke praat dan toch over Geeske door.

Zelf let zij er nauwelijks op. 'Aage is toch niet alleen van mij', prent zij zich in, 'hij is toch van de gemeente net zoo goed?'

Een poos later hoort zij dat Juffrouw Veen bezig is haar uit te noodigen. 'Ik heb al zoo vaak met mijzelf gewed: vanmiddag zal zij komen. Ik bakte expres wafels. Dan wachtte ik, en... ik verloor mijn weddingschap.'

'Eerdaags kom ik', belooft Djoeke dof uit haar loomheid, 'maar ik moest naar anderen toe, ik moet naar menschen... die niet op mij wachten...'

En zij zegt in zichzelf: 'Twee vriendinnen heb ik dus, Jetske Zwart en Juffrouw Veen.'

En dan komt vrouw Wulk binnen.

Een wijde muts heeft ze op, zij draagt zwarte kleeren, en haar slap tezamen gefrommelde lippen zien er ook uit of zij zwart gemaakt zijn.

Heile sluit zacht de deur achter haar dicht.

En nu doet de Kosteres opeens aan een muis in een val denken. Zij schuifelt achteruit, zij pluurt links, rechts... Onder haar duistere oogleden glimt wrok en boosheid. Zij knikt toch ook, bij wijze van groet, zij mompelt iets... Dan stelt zij duidelijk een vraag. 'Is Dominé er niet in?'

Zij staat te kijken of ze teruggaan wil. 'Naar de Dieserink's?, zoo...'

Djoeke schuift haar een stoel toe. ‘Zal ik thee inschenken?’

Men let daar niet op, schijnt het.

Vrouw Wulk tracht een gesprek aan te knoopen met Juffrouw Veen. ‘Dominé heeft het ook veel te druk. Dominé ontziet zich niet meer. Net of hij denkt: het komt er voor mij niet op aan. Hij veroudert ook met de dag. Binnen het jaar... tién jaar verouderd, heelemaal grijs...’

Somber klinken die woorden, maar er gaat ook nog iets sombers achterlangs.

Juffrouw Veen knipt met de oogen, trekt met de mond, zij lijkt toch niet te luisteren, zij antwoordt niet.

Maar Djoeke vorscht met een onvaste stem. ‘Je praat zoo verwijtend...?’

En de Kosteres knikt grimmig. ‘Mogelijk is daar reden toe. Mevrouw mocht wel 's opletten. De praat gaat er over... Maar ik weet niet of het pas geeft, of het betamelijk is in gezelschap...’

‘Zeg het maar’, Djoeke verstopt haar gezicht in de schaduw, ‘Juffrouw Veen is mijn vriendin.’

‘Mevrouw's...?, zóo?’, de gramschap van de Kosteres lijkt plotseling te verergeren. ‘Hij loopt al een maand lang met stof op de hoed, met een knoop van de jas. Laatst heeft Gradeke Roselaar hem afgeborsteld...’

Wat maakt Juffrouw Veen dan toch voor onzinnige woede-gebaren tegen de Kosteres?

Djoeke kijkt er naar, door wat nevelachtigs heen. Ze slikt een paar maal. ‘Daar zal ik dan op letten, vrouw Wulk’, belooft zij, ‘daar zal ik dan dagelijks op letten.’ Zij kucht, daar is die pijn in de borst weer.

Juffrouw Veen praat verdedigend. ‘Als het altijd maar om kleinigheden ging, er is erger...’

Geheimzinnig knikt de Kosteres. ‘Dàt kunnen buitenstaanders soms zien aankomen!’

Djoeke kan het gesprek niet goed volgen. ‘Het hindert immers niet?’, overreedt ze in stilte, ‘het - het kan best goed bedoeld zijn. Maar deze dag is te vol. Het was toch vandaag dat ik Tames Halte zag? En dàt was immers van-ochtend?, dat bezoek van Tjisse... en dan Thea...?’

Verder gaat zij niet, zij schrikt op van de stilte. Ja, zij moet toch ook nog wat praten, zij moet het gesprek gaande houden. ‘Wij zijn vandaag naar Kloosterheide geweest’, vertelt zij, ‘naar een collega... Een heel verschil met Blankenheim die omgeving daar.’ Gewone woorden zijn dat toch?, neen, het zijn onzinnige woorden. De Kosteres kijkt de vrouw van de meester aan, het is onzinnig wat Djoeke daar zegt!

Zij zwijgt onthutst. ‘Wat is er?, waarom...?’

En nu wordt de notaris ook nog aangediend.

Vrouw Wulk snuift en zij staat op, zij knikt - een groet is dat niet. Heimelijk wenkt zij Juffrouw Veen, maar Juffrouw Veen wil daar geen erg in hebben, en de Kosteres verdwijnt als bij tooverslag.

De notaris komt binnen - er flitst iets door de kamer, men kan niet zeggen wat dat is, blikken?, een glimlach? Hij heeft een witte bloem in zijn jasrevers, een paarlen speld op zijn das. Koel en correct feliciteert hij Djoeke, hij biedt haar bloemen aan, irissen... ‘Ik geloof dat u daar van houdt?’

Zij knikt niet. ‘Ik zal ze op het schrijfbureau van mijn man zetten’, zegt zij, ‘dank u wel.’ En dadelijk er op overweegt ze: ‘Kan ik ze niet beter aan Jetske geven?’

Juffrouw Veen zet de bloemen in het water, zij prevelt: ‘Laat ìk u nu 's helpen...’ Dan schenkt zij ook thee in.

De notaris zit heel gemakkelijk op een ongemakkelijk stoeltje zonder leuningen. Hij verontschuldigt zich:

‘Het is wat laat geworden, ik wilde toch niet in gebreke blijven...’

‘Mijn man is naar een zieke’, licht Djoeke in.

Hij neemt er maar vaag notitie van. ‘Och?, zoo... heeft u anders een prettige dag gehad, Mevrouw Roemer?, veel bloemen?, veel bezoek?, u houdt daarvan...?’ Neen, hij meent dat niet. Al wat hij zegt betwijfelt hij. ‘Ik zelf... ik ontvlucht gemeenlijk familie-vergaderingen èn Christelijke feestdagen!’

‘Maar notaris...’, vermaant Djoeke, ‘uw geloof...’

‘Mijn geloof?’, herhaalt hij, en hij doet of hij nadenkt, ‘daar is het wonderlijk mee gesteld. De een of andere beroemde twijfelaar kan iemand soms geloovig maken, een wijd-en-zijd befaamd geloovige brengt ons soms terug tot de theorie van de aap-mensch. Ten slotte gaan beiden huns weegs en men blijft verwonderd achter - geheel zichzelf...’

Even gaat hij nog door in deze trant.

De blikken van Juffrouw Veen verstrakken daarbij.

En Djoeke dwaalt af, verstrooid denkt zij: ‘Sterft Geeske nu? Zou ze nog tot bewustzijn komen? Wondervreemd moet dat zijn, zoo of men wakker schrikt uit een droom van jaren en dadelijk opent de eeuwigheid zich...’

De notaris ziet dat zij moe is, hij staat al weer op.

‘Juffrouw Veen’, biedt hij minzaam aan, ‘mag ik misschien het genoegen hebben u naar het dorp te geleiden?’

Dralend komt de kleine vrouw van de meester overeind. ‘Als U zoo vriendelijk wilt zijn...?’

En dan gaan zij samen op weg.

‘Tot ziens’, zeggen zij.

‘Tot ziens’, groet Djoeke terug.

* * *

Zij buigt zich uit het open raam.

Rond elke ster aan de nachtelijke hemel staat de donkere eenzaamheid als een pijn. De boomkruinen zuchten, de klagelijke roep van de uil fladdert heen en weer in de verte. ‘Oe-oe... oe-oe...’

Djoeke zet de tanden opeen, zij wendt zich af, en loopt de kamer in.

Over elke bloem in die kamer, over de tik van de klok en de kleine glans van de schemerlamp, hangt de eenzaamheid als een pijn. Een logge schaduw leunt hoekig tegen de wand, het kale dikke gezichtje van de Boeddha grijnst.

Werktuigelijk gaat Djoeke bij de tafel zitten. ‘Zal ik nog lang moeten wachten?’, vraagt zij zich af, ‘en dikwijls...?’

En dan luistert zij scherp.

Het is of zij met heel haar lichaam luistert.

‘Als ik eerst maar weer zijn stappen hoor’, zegt ze in zichzelf, ‘als ik eerst maar weer zijn stem hoor... als hij eerst maar tegen mij glimlacht - dan is alles weer goed!’

En nu beginnen de pijnen van de stilte, de eenzaamheid en de moeheid toch weer te glanzen.

Djoeke vouwt de vingers kinderlijk ineen: God geeft haar een gebed in.

‘Heer’, fluistert zij, ‘bindt mij met deze pijnen maar stijf - stijf aan mijn geluk vast. En bescherm Aage, Heer, bescherm Aage.’

[VII]

DE TAKKEN VAN DE EIKEBOOM BEWEGEN ZACHT HEEN EN WEER VOOR HET VENSTER, IETS RAADSELACHTIGS HUIVERT OVER DIE TAKKEN HEEN.

Och, de wind blaast op de eikekruin - het is gewoon.

Neen, gewoon is het niet.

Er buigt zich iets over die deinende eiketakken heen. Wat is het?, angst?, droefheid?, dood...?

Mat koeren de duiven in verborgen schuilhoeken, iets geheimzinnigs trekt er door die kleine doffe stemmen heen.

Och, het raam is gesloten, de duiven zijn verder-op gaan nestelen! Men hoort hen niet zoo goed - het is gewoon!

Neen, gewoon is het niet!

Er roert zich iets in dat onderdrukte gekoer van de duiven. Wat is het?, booze verbazing?, schrik?, verbijstering...?

Thea's lach dringt klaterend door het plafond heen, duiveltjes springen er in die lach op en neer. Ja zeker, dúiveltjes!

Zwaar en nadrukkelijk klinkt Aage's diepe ernstige stem. Pijnen bewegen zich in die stem, píjnen...

Kan men volhouden dat het gewoon is?

Djoeke haalt het Saksisch-blauwe theeservies uit de kast. Zij schikt het op een groot theeblad, het mandje met de volle trekpot en de cosy in het midden.

Dit is alles heel gewoon, het is het visite-servies!

Maar er beweegt zich iets wonderlijks in Djoeke's gebaren.

Djoeke merkt het zelf ook wel.

‘Nee...’, fluistert zij.

Verwonderd blijft zij er op letten.

‘Nee’, ontkent zij.

Een oogenblik tuurt zij naar buiten.

De wolken drijven grauw, vol en laag over de berg heen. Als de wind gaat liggen, zal er zeker regen komen, de wolken lijken de top van de berg aan te raken.

De berg-akkers zijn leeg en stoppelig, de korenschoven zijn verdwenen.

Een kraai vliegt van boom tot boom, hij brengt een boodschap over, dof glanst zijn veerenpak, hij heeft iets van een aanspreker. Waardig zet hij zich ook in de eikeboom neer - rauw krast zijn stem. ‘De nagelaten betrekkingen laten bekend maken dat de schoone zomer overleden is.’

Djoeke verstaat het duidelijk, zij knikt.

De boomen huiveren, daar dwarrelen de geplekte bladen al.

Oh, er zijn nog wonderlijk-schoone tinten: rose-rood, bleek-paars, goud-bruin, verschoten purper...

God torst de herfst op Zijn lichtende handen. ‘Djoeke, zie toch, zie...’

Neen, Djoeke ziet het niet.

Djoeke's hart klopt zwaar.

‘Heb ik het tòch aan mijn hart?’, denkt ze, en glimlacht zonderling.

Zij kijkt op het volle theeblad neer. ‘Je hoeft immers niet op huisbezoek bij vrouw Wulk?’, bemoedigt zij zich, ‘of bij Eiber?, of... of Gradeke...?’

Het echoot in haar na. ‘Huisbezoek...’

Ja, éigenlijk moest zij dat wel!

En zoo snel als de gedachten toch gaan!

Voetje voor voetje schuifelt zij de kamer uit met het volle blad, de deuren zijn open, zij zet haar voet op de eerste traptree. ‘Huisbezoek...’

En zij loopt al bij Einsius, de doodgraver, binnen.

Einsius is beurtelings beter en ziek, hij sukkelt. Hij is als een lamp die flikkerend uitdooft, de olie raakt op.

Beurtelings is de tuin verzorgd en verwaarloosd. Nú is hij verwaarloosd. Einsius ligt weer ziek.

Djoeke zet haar voet dus op de eerste traptrede, zij loopt bij Einsius aan. Hij zit in zijn leunstoel. Zijn ledematen, zijn schouders, zijn rug zijn als ineengekruld van rheumatiek. Hij ziet er nog altijd uit of hij iets verdedigen moet. Grauw en vaal-bruin is alles aan die man, grauw en vaal-bruin lijkt zijn stem ook te zijn. ‘Ik ben het best alleen. Stilte... stilte om me toe... Als ik maar niet hoef te praten. Als ik mij maar niet hoef in te spannen met luisteren...’

Tegen Aage praat hij anders.

Djoeke is op de derde traptree.

Mieneke Eiber is ook ziek. En Mieneke Eiber uit de gezonde dagen staat Djoeke nog voor oogen: sterk, ongedeerd, veerkrachtig. Zij draagt een brutale jurk: wit met geel-roode blokken, haar krullen heeft zij pas uitgekamd, ze zijn zoo rond en glad die krullen. En haar lippen lijken nog rooder dan anders, en haar tanden nog blanker. Diepe oogen heeft dat kind.

‘Is Dominé thuis?’, vraagt zij met een vrijmoedige stem, ‘ik heb anemonen geplukt voor Dominé.’ Ja, haar eene hand kan de bos rose bloemen haast niet omspannen.

‘Dominé is niet thuis’, zegt Djoeke.

En Mieneke gelooft dat niet. Zij staart langs Djoeke's schouders de gang in, zij let op de kapstok. ‘Ik ben hem niet tegengekomen. Of is hij over de berg gegaan?’

Djoeke weet niet of hij over de berg gegaan is.

‘Wil je binnenkomen?’, vraagt ze, ‘drink een kop koffie met mij...?’

Maar Mieneke wil niet binnenkomen, zij wil geen koffie.

Aarzelend geeft zij de bloemen af. Stugge trekken krijgt Mieneke's mooi gezicht ineens. ‘U zet ze toch op Dominé's kamer? Zegt u, dat ìk ze gebracht heb?’

Dat is Mieneke Eiber uit de gezonde dagen.

Maar nu is Mieneke ziek.

Dus op de derde traptree loopt Djoeke het smidshuis binnen. De eene helft van dat huis is ingericht naar Eiber's believen, de andere helft naar de smaak van Mieneke: men ziet dat er geen Moeder in dit huis is, en geen vrouw - maar men ziet ook dat hier een gestorvene leeft.

Djoeke komt de kamer binnen.

Mieneke ligt onder een witte sprei, ze heeft een witte doek-met-ijs op het hoofd, de koorts houdt aan, maar zij is bij kennis: zij wendt het gezicht wat af.

Eiber staat bij het bed.

En in Eiber's vermoeide oogen sluit zich iets toe.

‘Ja - nee - is-te-hopen’, antwoordt hij.

Het gesprek is gauw uitgeput.

Eiber beweegt zich, hij riekt naar zweet en roet. Zijn handen staan naar de smidshamer.

‘Gaat Mevrouw nog niet weg?’, vragen die ongeduldige handen.

Ja, Djoeke gaat al...

Zij loopt door het dorp.

‘Verwaarloos ik deze menschen?’, vraagt zij God.

In haar borst schrijnt het.

‘Ja’, erkent zij, ‘ik verwaarloos hen. Daar is Dieneke van Klein-Brinkerink, een kind dat zoo vaak ziek is. Waarom ga ik er niet meer naar toe? Dieneke kan toch ook niet helpen dat Tjisse-met-het-geld haar

grootvader is? En dan de Bunken, de Vader en Moeder van je eigen dienstbode...'

Zij zoekt hen op.

Schonkig-verbogen en pezig zien de menschen er uit, zij hebben knokelige handen, taaie verweerde gezichten. Als steenen beelden zitten zij weerzijds de tafel.

Djoeke praat, zij discht ware verhalen op, zij bedenkt verhalen. Maar het kan alles best gebeurd zijn, wat ze zegt, het klinkt aannemelijk. Zij wil deze menschen uitlokken tot een gesprek, zij wil hun vertrouwen winnen.

Strak kijken de menschen langs elkaar heen, onverschillig, verveeld. 'Zoo?, ja? Ja. Zoo. Wat Mevrouw zegt.'

En dan is Djoeke op de bovengang van het huis.

Zóo snel gaan de gedachten, de herinneringen.

Maar het hart klopt onderwijl bits-nadrukkelijk, het is of dat kloppen zelfs in de oogen te voelen is.

Ineens denkt Djoeke aan de zwerfsteen in het bosch. 'Is het dan toch een huisbezoek?'

Zij staat voor de deur van Aage's werkkamer, zij steekt de hand al uit naar de knop. Moeizaam houdt zij het blad in evenwicht.

Thea lacht achter de deur. Thea's lach doet aan een toonladder denken, een handvol springende klanken.

Djoeke wacht tot de toonladder ten einde is, dan komt zij binnen.

Aage zit aan zijn schrijfbureau, hij kijkt afgetrokken naar haar om.

Maar Thea praat door of ze haar niet ziet.

Huiverig wikkelt zij zich in een blauw-roode sjaal, een sjaal als een vlag!, haar oogen lijken grooter, haar kin is puntiger.

Zij is hongerig en kleumsch van een vermageringskuur.

En zij heeft haar coiffure veranderd: een zedige scheiding, lokken achter de ooren langs, en de uiteinden van die lokken als smeedijzeren krullen op de kaakbeenderen, de hals...

In haar bloedlooze oorschelpen hangen aan gouden steeltjes knikkers van jade. Zij heeft een nieuwe kleur rood voor haar lippen uitgezocht, en een andere tint voor haar blos.

'Ik heb mijzelf herzien', lachte ze, toen ze van een zwerftocht in de groote stad terugkwam, 'ik voel mij - een nieuwe uitgave... Beval ik jullie?' Zij lachte opnieuw.

De spiegel stak haar van alles in, de laatste dagen.

Zij weet nu ook dat ze ouder lijkt als zij ernstig kijkt, en jonger als zij lacht.

Daarom lacht ze meer dan vroeger.

'Ramakrishna...!', zegt ze en lacht.

Haar lach klatert als een bel door Aage's rustige woorden heen. Zij steekt schalks een vinger op. 'Dominé Roemer denkt mij te kennen, en hij kent mij niet, niets kent hij van mij. Ik ben een samenstelling van de grilligste tegenstellingen.'

'Ik vertrouw u', zegt Aage.

En Thea's lippen trekken in haar lach wrang bijeen.

Zij háat Aage's vertrouwen.

Gemelijk-jolig wuift ze zijn woorden weg. 'Ik heb de zonderlingste eigenschappen, gewoonten en verlangens en u heeft er geen notie van...'

Zij buigt zich ver voorover. Zij speelt met haar snoer van jade-kralen. Zij legt de kralen in ringen om haar vingers heen, ze drukt ze tegen haar lippen aan of zij ze kust. Steels glimlacht ze tegen Aage, steels

kijkt ze om zich heen, het is of zij zich aan alle kanten door spiegels weerkaatst ziet.

'Er is zooveel wonderlijks!', voert zij aan, 'dit bijvoorbeeld! Er valt sneeuw, het is midden in de winter, plotseling denk ik: de geur van Lathyrus, die zalige zware zoete geur... Nu, ik weet hoe dat is met mij, ik heb mijn reukbranders, mijn sigaretten... Niéts helpt er tegen. De trek in die geur blijft - blíjft... Mijnheer van Heekeren zegt: Allons!, een parfumzaak! Och, dat is het niet, de bloem moet ik hebben, het fijne frissche blad, de ranke stengel...'

Thea beweegt de handen of zij van de ranke Lathyrus een schets in de lucht maakt, en de zilverkant aan haar polsen glinstert en deint als zeeschuim. Diep haalt zij adem. 'Als er dan ergens in het land, midden in de winter, zoo'n wuivende lathyrushaag te vinden was, zou ik er bij wijze van bedevaart te voet heen willen trekken. Het doel van die tocht is verlossing van een nijpende kwelling. Want het verlangen naar zoo'n geur kan me op een onmogelijke manier prikkelen, hinderen, tèrgen - u begrijpt dat niet.'

Thea kijkt onder haar oogharen uit. 'Versta dit nu toch', dringt zij heimelijk.

Maar Aage wil dit niet verstaan.

'Vindt Mevrouw van Heekeren dat mijn vertrouwen om deze... afwijkende trek in haar eigenschappen, misplaatst is?'

Hij glimlacht tegen Djoeke.

Maar Djoeke ziet het niet.

Zij schenkt thee voor hen in, en vergeet zichzelf daarbij. In gedachten gaat zij aan het raam zitten, en kijkt uit.

Achter de ruiten ligt een lange verschoten vlek van dooreengeloopen kleuren - de aarde!

'Mevrouw van Heekeren', zegt Aage dan weer,

‘spant zich in om mijn wantrouwen te winnen.’

Het kan tegen Djoeke zijn.

Maar Thea protesteert. ‘Nonsens! Maar u ziet alles door één kleur heen, u ziet mij niet zoo als ik ben, dáar gaat het nu om!’ Zij is gepikeerd. ‘Dominé Roemer zegt eenvoudig: U kùnt - u zùlt - u móet... En ik ben nu eenmaal voor eenvoudige leefregels te... nu ja, te geëxalteerd! Zoo als het met die geur is, zoo is het met mij in èlk ander opzicht. Eens heb ik een aantal comestibleswinkels afgeloopen in de stad, om een bepaald soort vischje te bemachtigen, dat ik eens met mijn Vader gegeten had in Saint Malo, ergens in Bretagne... Ik zocht de menu's af in de grootste hôtels - het vischje was niet in de handel. Ik - ik snoepte, ik danste, ik ging mij wel eens te buiten aan sterke parfums, likeuren, cocktails, maar onder alles door zàg ik, róok ik dat venijnige Bretonsche vischje, dat me tartte, tergde! En zóo is het nu met allerlei, Dominé Roemer, met àllerlei...’

Thea buigt het hoofd voorover, het is of zij haar gezicht achter haar jadesnoer verbergen wil.

‘Heb je het nu verstaan?’, vraagt zij Aage in haar gedachten, en dan kijkt zij vluchtig naar Djoeke om, ze meende dat Djoeke iets wou zeggen.

Neen, Djoeke moest enkel maar hoesten.

En Thea herhaalt in zichzelf: ‘Weet je nu wat ik gezegd heb?’

Maar Aage kijkt langs haar heen.

‘Mijn vertrouwen’, houdt hij vol, ‘heeft geen schipbreuk geleden door deze buitensporigheden. U kunt er immers tegen ingaan?’

Thea's lach slaat daar tegen aan, toonladder op toonladder, scherpe stootende klanken zijn het, klanken - die stampvoeten!

En dan oppert Djoeke ook nog iets. ‘Als vrouwen een kind verwachten, schijnen zij die trek veel te hebben.’

De toonladders haperen, verstommen, en klateren weer op.

‘Het is geen grap’, wijst Djoeke terecht.

‘Voor Mevrouw van Heekeren wel’, neemt Aage aan.

‘Kunnen wij de dood tot een grap maken’, vraagt Thea, ‘door luidkeels om hem te lachen?’

‘Waarom lachen wij dan?’, vraagt Aage meewarig.

Thea haalt de schouders op. ‘Waarom zijn we excentriek?’ Zij speelt met haar sjaal, zij wikkelt de punten om haar polsen, zij legt er een knoop in. ‘Heeft hij nu de stippellijnen gemaakt?’, vraagt zij zich af.

Zeker is zij daar niet van.

‘U begrijpt’, dringt zij aan, ‘als zoo'n buitensporige trek in contact komt met andere neigingen...?, dat - dat het dan bedenkelijker wordt!’

Aage drinkt zijn thee. ‘Hoe zoo?’

Thea heft de handen op, de zilverige sierkant van haar japonmouwen glinstert en golft om een radeloos gebaar heen. ‘Dan?’, prevelt zij, ‘kunnen er demonen in een menschenhart huizen, draken. Ja, já, de meest heidensche afgoden! En ik ben heidensch, ik bèn heidensch van aanleg.’ Haar groene oogen flitsen, zooals kristal flitst in de zon. ‘Ik heb vele afgoden lief...’

Zij pronkt met haar verwordenheid.

En Aage zegt met een heesche stem: ‘U weet toch dat de zonde geen gedicht is... Ja?, dat wéet u toch...?’

Zijn blik raakt de hare niet aan, zijn mondhoeken trekken dun.

En Thea ziet er zoo gespannen uit of zij haar whistavondje heeft en wint. ‘U wilt zeggen...?’, weifelt zij.

‘Dat weet u’, onderbreekt Aage.

En dan klopt Heile aan.

Heile's spits-wit gezicht staat schemerig achter de deurkier. ‘Tjisse Burink voor Dominé’, deelt zij kort-af mee, ‘beneden in de huiskamer.’ En zij verdwijnt weer.

Alle drie staan zij nu op.

Waarom zal Thea blijven als Aage door de een of andere boer in beslag genomen wordt?

Luchtig wipt zij voor Djoeke en Aage de trap af. ‘Het is kil in huis’, huivert ze, ‘herfstdag...’ Aandachtig zet zij voor de spiegel in de beneden-gang haar elegante vilthoed op, windt de sjaal hoog om haar hals, en laat zich door Aage de nieuwe najaarsmantel aangeven.

‘Doe nu uw best’, raadt hij aan, ‘om u zelf...’

Maar Thea maakt een gebaar of zij hem de hand op de mond wil leggen. ‘Niet èlk uur een preek, beste Dominé, ik heb al zooveel te verwerken!, maar ik ben niet voldaan...’ De linkerhandschoen trekt ze al-vast aan. ‘En dit staat vast: wij moeten dit gesprek voortzetten!’

Aage schudt het hoofd. ‘Wij waren tot een slotsom gekomen’, weert hij af. Hij zoekt Djoeke's blik, maar zij heeft zich afgewend, zij hoest.

‘Dat waren wij niet’, zegt Thea, ‘maar ik heb geduld.’ Een oogenblik kijkt zij opmerkzaam naar Djoeke om. ‘Ga niet in de tocht...’

Zij geven elkaar de hand.

Snuivend springt de herfst de geopende gangdeur in, zuur riekt de herfst, bitter... Op de vochtige stoep kleven boombladen, en boombladen - geel, groen en oranje - liggen ook op het boschpad.

Recht-op en statig als een koningin schrijdt Thea

over die herfstkleuren heen. De rand van haar hoed golft, haar witte bontkraag huivert, een lint buigt zich onder haar arm door, een lint wipt over haar schouder heen.

De verschoten tinten van het bosch omvatten haar.

* * *

Tjisse Burink houdt de hooge zwarte pet stijf in de tezamen genepen handen voor de buik, en hij drukt de kin op de borst.

Tjisse Burink ziet er uit of hij voor de rechtbank staat.

Aage en Djoeke komen binnen, hij verroert zich niet, hij draait zich niet naar hen toe.

'Zoo, Tjisse', groet Aage.

En Tjisse vergeet zelfs te knikken.

'De jongen wou Dominé niet halen', mompelt hij, 'de jongen durfde niet... nee, hij wrokt!, ìk heb hem zoo tegen Dominé opgezet...! Maar het moest nou toch wezen. Mijn dochter heeft het mij afgebedeld. Een zware gang... wij kunnen dat kind toch zoo niet laten liggen. Dominé moet weten, het is opeens erger met onz' Dieneke, het wordt... slim...' Hij kan niet voortgaan. Maar zijn adem praat ook, zijn adem praat met een schorre stem.

'Het is vreeselijk', klaagt zijn adem.

Aage knikt enkel. 'Ja.'

En dan beeft en trekt het erg rond Tjisse's fiere rechte neus, zijn dikke oogleden knipperen. Hij strijkt zich met de pet langs de wangen.

Hulpeloos ziet de rijke Tjisse er uit. Zijn schouders zijn krom gezakt, zijn wangen zijn slap en plooierig, zijn ronde dikke baard is verfomfaaid. 'Onz' Dieneke',

zucht hij, ‘is de aardigste van het heele koppel, en nou net die... nèt dié...’ Hij tuurt, hij denkt na, hij loopt met starre oogen achter Aage aan, de gang in. Van Djoeke heeft hij niets gezien. ‘Alles wil ik herroepen’, prevelt hij verstikt, ‘ik wil - ik wil duizend gulden in de kerkezak geven voor de armen, als het kind beter mag worden.’

‘Tjisse, Tjisse’, maant Aage bedroefd, ‘denk je dat God naar je guldens luistert?’

Even is het stil.

Dan gaat Tjisse's adem weer zoo te keer.

‘Ik zou even goed gekomen zijn, vandaag’, verzekert Aage, ‘ook als je me niet geroepen had. Vóor je boos op mij werd, kwam ze toch altijd zoo trouw in de kerk, en wij waren dikke vrienden, onz' Dieneke en ik... vóor ze van de catechisatie wegbleef. Ik - ik wil met onz' Dieneke bidden om zielsrust.’

Tjisse antwoordt daar niet op.

Maar zijn schorre heftige adem praat kreunend.

Samen gaan zij het huis uit.

Djoeke luistert naar het doffe knerpen van wagenwielen, een matte hoefslag.

‘Dieneke ook dood...?’, denkt zij.

Zij ziet het kind voor zich. Een bleek tenger gezichtje, stille wijze oogen, witte vlechtjes...

Slap heft ze een hand op - wat wil ze daarmee? Zij laat de hand weer zakken. ‘Onz' Dieneke?’, mompelt ze, ‘onz' Dieneke!’

En dan gaat zij van de eene kamer naar de andere - wat wil ze toch in die kamers?

‘Dat sterke stuursche kind van de smid ook ziek’, valt haar weer in, ‘en èrg...’

Zij staart naar een schilderij aan de wand, tuurt op de kleuren, en heeft een gevoel of ze uit zichzelf weg-

drijft. ‘Ik ben ook niet meer zoo sterk’, beseft zij, ‘als vroeger.’ En zij buigt het hoofd of zij luistert.

Een verre stem zegt: ‘Is deze zwakte misschien de sterkte van God?’

Verstrooid teekent zij met de vinger een letter op het tafelblad, al-door dezelfde letter, een A.

En zij vergeet de verre stem te antwoorden.

De herfst legt een vroege schemer over de aarde heen. Zij kijkt naar dat grauwe waas. Er is iets in de schemer dat haar huiveren doet.

‘Geloof ik aan voorgevoel...?’, vraagt zij zich af, en kijkt uitvorschend de kamers aan, de wanden, de porseleinen sierborden...

Haar voorhoofd wordt vochtig.

Nu redeneert zij tegen iets duisters.

‘Het is omdat ik zoo vaak van zieken hoor en van stervenden. Het is daarom... In elke ziekte waarschuwt de dood.’

Zij zet een stoel terecht, en zij hoest.

Zij ziet dat de oude hangklok stil staat en windt haar op. Een roestig dof geratel maakt dat.

De klok tikt weer, zij blijft er mijmerend voor staan.

‘Sommige menschen sterven onverwachts’, denkt zij, ‘en alles wat zij op het hart hebben, blijft ongezegd. Elk mensch moest toch bijtijds een boodschap klaar leggen, een boodschap om achter te laten: veel hartelijke woorden - woorden waarin het hart blijft kloppen, waarin de oogen glimlachen...’ Zonderling legt zij de handen om de wangen heen. ‘Als het mij overkwam’, beseft zij, ‘zou Aage nooit weten, hoeveel ik toch van hem hield.’

En zij schrijft in gedachten haar boodschap al op.

Zij ontmoet Aage, de liefde Gods omvat haar. Zij loopt door het bosch en vindt haar kinderjaren terug.

Zij gaat de kleine grijze kerk binnen en ontwaart de vrede Gods. Zij ziet de gemeente aan - de gemeente van Blankenheim is haar laatste leerboek-van-God.

Haar boodschap is gereed.

Zij legt de boodschap uit handen. Zichtbaar leeft zij niet meer.

Maar zij hoort toch nog wel hoe Aage haar boodschap voorleest op de kansel. Zijn stem glanst en flakkert, zijn gelaatstrekken glanzen en flakkeren.

Dan is het of zij nog één keer langs de volle kerkebanken mag gaan. Altijd keerden de menschen haar de rug toe, ook als zij met haar spraken, nu doen zij de oogen wijd-open: zij wenden zich geheel naar haar toe. ‘Onz' Djoeke’, fluisteren zij, ‘onz' Djoeke...’

De klok slaat.

En Djoeke schrikt op. ‘Waar was ik?’, zoekt zij, en luistert.

Heile praat in zichzelf. Wonderlijk klinkt dat, zoo hol, zoo heimelijk. Er kraken planken, de wind prevelt in het voorbijgaan met de hoogste takken van de kastanjeboomen. Een spin versterkt lusteloos haar web voor een vensterruit, zij verveelt zich, die spin, zij is oud en moe, en vliegen zijn er niet meer.

Onzeker loopt Djoeke naar de deur. Dat onzekere heeft zij al een poos. Zij is ook een beetje licht in het hoofd.

‘De gesprekken met Thea vermoeien’, denkt zij, ‘en al luister je nog zoo oplettend, het is toch altijd of het eigenlijke er van je ontgaat.’ Een vraag richt zich op en hurkt snel weer in-een.

De vraag schaamt zich.

‘Het was vanmiddag’, bedenkt Djoeke, ‘of Aage door allerlei geruchten heen, naar Thea luisterde. Er hing toch een zware stilte... een benauwde stilte...’

Huiverde zij daarstraks?

Zij heeft het nu opeens warm, haar wangen gloeien.

'Ik ben ook nog niet één keer buiten geweest vandaag', herinnert zij zich. Zij slaat een doek om en loopt de tuin in.

De herfst fladdert om haar heen in bont-weg-dwarrelend boomblad, de herfst draagt een gespikkeld donker-rood kleed met gele zoomen en een groene schouderdoek.

Er weent iets in de wind, er zijn verre stemmen, verre fluisteringen in de wind, en er weent iets in de boomen, de boomen prevelen snel, stellen zij ook een boodschap op?

In de kerseboomen kan niets meer flonkeren, en het groen van de eiken is uitgedoofd. Er hangen nog slappe bruine knoppen in de klimroos, die knoppen mochten niet meer bloeien.

En onder elke geel-rood-verkleurde boom wacht de winter.

Djoeke buigt zich hoestend voorover.

Alle grindsteentjes en alle grassprieten aan het pad hebben het koud. Er zijn nog bloemen die een enkel blad overgehouden hebben, één klein verkrompen blad.

En de berg is vochtig-grijs.

En de avond spiedt over de berg heen.

De groene takken van de dennen bewegen zich als handen, als armen. Wat voor gebaren maken die dennetakken toch? Zij buigen, zij wuiven...

Er gaat iets langs hen heen in rood en goud.

De boschkoningin verlaat de zomer.

Zij draagt een sluier van kamperfoeliebesjes, en een kleed van uitheemsch eikeblad, een snoer van hazelnoten heeft zij om de hals, schoentjes van beukenoten aan de voeten.

En onder het gaan glimlacht zij.

‘Het was een schoone zomer’, zegt zij tegen Djoeke, ‘de schoonste van alle - zooveel licht...’

Djoeke vlecht de vingers ineen. ‘Boschkoningin, God gaf mij een licht dat niet uitdooven kan. In mijn hart zette Hij het neer, het schijnt in mijn gedachten...’

Nu, de boschkoningin verdwijnt in de nevel: zij zal een warmer landstreek opzoeken.

Maar Djoeke denkt weer over haar boodschap na. ‘Dat licht van God’, overlegt zij, ‘moet in elk woord branden, voor-in... Het moet een glans in Aage's hart zetten, een glans midden in de gemeente.’

Doch haar glimlach betrekt.

Hoe moet het nu gaan met de menschen van vroeger?

Zij staart op het grauwe koude grind.

Er duiken vele levens op, vele gezichten keeren zich om, woorden drijven door de herinnering heen, die woorden rillen - het is koud in het land van de haat.

‘Ik heb vaak ongelijk gehad’, erkent Djoeke, ‘dikwijls ben ik onrechtvaardig geweest, meermalen deed ik iemand pijn! Waarom...? waartoe...? En hoe moet ik dat goed maken? Ik kan toch niet een boodschap klaar leggen voor iedereen?’

Zij staat stil en loopt weer door.

Gezichten met harde trekken blijven haar bij, verkleumde oogen, verbeten lippen...

En onder de grauwe hemel, in de gure wind voelt zij, hoe goed zij het heeft.

‘Ja’, ziet zij in, ‘ik heb God, ik heb Aage.’

Zelf luistert zij daar verwonderd naar.

Dus zoo is het nu met haar: eerst God, dan Aage? In één zomer is zij veel veranderd.

Herfstdraden dwarrelen om haar heen. Een vochtig

blad zet zich op de rug van haar hand neer. Een tor jakkert voor haar voeten langs.

Zij kijkt het gehaaste kevertje na. En haar blik valt op de afgemaaide en geknipte grasranden, op de gesnoeide heesters.

Wat is dat...?

De tuin hoort er verwilderd uit te zien. Einsius is immers ziek? Neen, de tuin is keurig onderhouden, geschoffeld, geharkt...

Verbaasd kijkt Djoeke er naar.

Een sprookje ritselt in de afgevallen blâren.

Is de boschgeest misschien aan het werk getogen?, de boschgeest die ijl en wonderlijk als een wolk is?, die met zijn flitsende oogen het doode hout uit de boomen rukt, en met een enkele booze blik het schadelijkst onkruid vernietigt?

Djoeke blijft staan.

Een nuchter geluidje breekt de stilte aan stukjes: het geluid van een snoeischaar. Iemand kucht onderdrukt. Achter de beukenhaag beweegt zich een man.

Djoeke ziet de gebogen lijn van een rug, een voet...

Zij sluipt dichterbij, zij sluipt om de haag heen.

Nu staat zij voor meester Veen.

‘Meester?’, stamelt zij.

En hij stoot zich aan haar verbazing. ‘Ja, erg niet waar?, èrg...?’ Hij fronst, zijn breed bruin gezicht glimt. ‘Ik houd anders van dit werk. Het is geen karwei voor mij. En als ik het aanbood zou Dominé het niet willen! Méester Veen, hè?’

‘Ik... ik dacht’, stamelt Djoeke, ‘ik dacht...’ En dan weet zij verder niets te zeggen.

Maar de meester knikt toch of hij haar begrepen heeft. ‘Ja, dat is zoo. Wij drinken een kop koffie bij elkaar. Mooi weer, zeggen wij. Wij praten over de

zieken, over de stervenden... Nou, maar dan is het nog niet in orde.' Hij steekt de snoeischaar onder zijn arm. 'Over dat geschil van toen wordt geen woord meer gerept... Er is verwijdering, er blijft verwijdering.'

'Nee', stelt Djoeke vast, 'Dominé denkt daar al lang niet meer aan, hij heeft dat weggedaan uit zijn gedachten, meester.'

'Weggedaan...?', betwijfelt de meester. Hij bekijkt de snoeischaar opmerkzaam van alle kanten, hij knipt er ook mee in de lucht. 'Kan men dat weg doen?'

'Je ziet toch wel', overreedt Djoeke, 'dat hij iets... iets anders... dat hij veel dingen aan het hoofd heeft...?'

Daar gaat meester Veen niet op in. Hij wendt het gezicht wat af, hij praat zachter. 'Ik kom tegenwoordig alleen maar als ik een boodschap heb. Nooit meer zóo... nooit zoo maar...'

'Houd daar dan mee op', raadt Djoeke aan, 'en doe dan weer als vroeger.'

'Als vroeger...?', prakkezeert de meester. Hij knipt een overtollig takje af, en nog een... 'Kijk', zegt hij, 'dat moet er allemaal uit, al die slappe slierten.' En hij gaat weer aan het werk.

Djoeke kijkt er werktuigelijk op toe.

En van lieverlee let zij meer op de handen van meester Veen, dan op de happende schaar: er trekt iets aarzelends door die handen heen, iets schroomvalligs, ja, die breede bruine handen krijgen een verlegen trek. Ineens zijn ze weer werkloos.

'Komt Jan Hendrik Struffels nou nog wel 's bij Dominé op bezoek?', vraagt meester Veen, zonder op te zien. En nu schiet Djoeke plotseling de uitlating van

Tjisse Burink te binnen: ‘Jan Hendrik, die zwerft bij avond en ontij om je huis heen. Het is gezien! Op een keer word je nog dood aan het pad gevonden.’

‘De laatste tijd’, valt haar in, ‘komt hij nooit meer.’ Maar dat zegt zij niet!

‘De menschen hier’, ontwijkt ze, ‘loopen niet druk, meester Veen.’

Heeft meester Veen ergens naar gevraagd?, heeft hij gehoord wat Djoeke zei?

Hij kijkt naar de wolken op.

De herfst vaart zuchtend over hen heen, een doordringende kilte valt op hen aan, het is of de kleine haren op de huid overeind gaan staan, hun kleeren rillen.

En de berg ziet er uit of hij klappertandt!

‘Er zal regen komen’, mompelt de meester, ‘een bui van belang, een stortbui. Vorig jaar...’

‘Waarom’, verstoort Djoeke dat schuchter, ‘ga je niet door over Jan Hendrik, meester?’

Zonderling-verlegen krabbelt hij zich in het haar.

‘Wie alles zegt wat in zijn hart is...’, haalt hij onzeker aan, maar hij blijft er in steken.

‘Ik zou wel willen’, geeft hij kregel te kennen, ‘dat ik niet zooveel te lijden had van mijn achterdocht. Dat is het eenigste. En meer kan ìk niet zeggen.’ Vast sluit hij de mond. Hij zal geen woord meer aan dat onderwerp besteden, geen woord!

Maar Djoeke kijkt hem aan of hij doorpraat, een luisterend gezicht heeft ze. ‘Dus’, stelt zij vast, ‘hij heeft het ook gehoord?, hij weet er van...’ En zij zoekt nog. ‘Wat is dat dan toch? En die Jan Hendrik met zijn rond-eerlijk gezicht... Maar die man onder de eik, toen ik van de trein kwam...?’ Huiverig laat zij het los.

En dan knikt zij ernstig tegen meester Veen. ‘Vertrouwen is een moeilijke les.’

Nu, zij zal er niet op doorgaan.

‘Je loopt dus weer gewoon bij ons aan, meester’, houdt zij aan, ‘in het vervolg...?’

Een hoestbui overvalt haar.

Zoo gauw ze weer praten kan, zegt zij: ‘Dat je je niet aan iedere steen op het pad stoot, zie ik, anders was je hier niet. Maar wij hoeven ons eigenlijk aan geen enkele steen te stooten, als wij de voeten maar wat hoog optillen, meester - het leven is zoo kort.’

Wat steekt er voor bizonders in zoo'n gezegde?

Immers niets?

Maar meester Veen kijkt haar nu voor het eerst recht in de oogen. Verschrikte vorschende gedachten zijn er in die heldere trouwhartige oogen van hem.

‘Goed’, bewilligt hij, ‘een dezer dagen kom ik gewoon aanloopen. En nu moest Mevrouw toch in huis gaan, de wind is scherp, pal noord.’ Hij wijst op het tuingereedschap. ‘En Mevrouw moest hiervan maar niets tegen Dominé zeggen.’

Djoeke maakt een onbestemd gebaar. ‘Och... nu ik ga dan maar...’, zij knikt herhaaldelijk, ‘de groeten aan je vrouw.’

De menschen hebben haar hand vaak voorbij gezien, deze zomer, nu durft ze haast geen hand meer te geven.

Maar wat hartelijks kan zij toch zeggen. ‘Dat orgelspelen in de kerk, meester Veen, wat is dat goed, ja, zoo - zoo góed... Als je op het orgel speelt, is het of God met mij praat.’

Het ontgaat haar dat meester Veen niets terug zegt. Zij plukt aan de verkleurde beukeblâren en houdt een dorre tak in de vingers. Nu staat zij prevelend te droomen. ‘Soms is het, onder het luisteren of het leven

achteruit wijkt. Dan is de dood er. Het wordt donker, en er is een diepte... Ik ben bang voor die diepte, meester Veen, ik ben ook bang voor het donker... Dan komt God met Zijn licht. Hier ben Ik. Geef Mij je hand. En dan wordt elke klank een poort van barmhartigheid, meester... Wij komen in de eeuwigheid, alles is daar doorzichtig, er staat een eindelooze glans om ons heen...' De wind raakt Djoeke aan, bevreemd kijkt zij op. Zij ademt diep. 'Wònderlijk, en dat is in je muziek, er binnen-ìn...'

Meester Veen heeft zijn snoeischaar laten vallen, hij wil die oprapen, hij bukt er zich naar toe, hij laat zich neer op de knieën, en grabbelt in het gras, in de blâren... De snoeischaar ligt vlak voor hem, hij ziet die niet.

'Ja?', mompelt hij schor, 'is het zoo...?'

Djoeke knikt in gedachten. 'Als ik sterven moest, zou ik die muziek willen hooren, meester. Wat is het toch voor muziek?'

Meester Veen schraapt de keel. 'Het komt - het komt zoo in mijn hoofd op', legt hij stuntelig uit, 'ik denk er niet bij, ik neem het me niet voor: dit of dat, zus of zoo, het - het komt vanzelf.'

Djoeke hoest weer, en haar handen zijn paars van kou. 'Het lijkt al wel winter', zucht ze en wil heengaan.

Maar nu komt meester Veen overeind. Een bloo gezicht heeft hij, strakke oogen. Hij neemt de hoed af. 'Wil Mevrouw mij de hand geven?', zijn stem is onvast.

Ja, dat doet zij...

'Gaat Mevrouw nu subiet in huis?', dringt hij.

'Ja subiet', zij glimlacht, 'en ik - ik ben onze tuinman erg dankbaar.' Zij keert zich af en knikt nog eens over haar schouder.

Dan loopt zij kuchend verder. ‘Hij denkt dat ik een ziekte onder de leden heb, hij is bezorgd over mij...’

Achter in de tuin staat de poort open.

Djoeke blijft er even stil.

Eerst zag men hier enkel boomen: de dichte zij-kant van het bosch. Nu schemeren er al groenige stroodaken door de krimpende gele boomkruinen heen, witte gevels, grijze oude muursteen...

Over een paar weken zal het kerkje te voorschijn komen, het dorp...

Er staat een kouëlijk-paars herfst-waas op de kronkelende wegen, op de golvende velden. Er glimt al een lichtje aan in de verte, een klein geel raam-vierkantje komt te voorschijn.

‘Nu krijgen we de lange avonden...’, Djoeke drukt de armen vast tegen haar rillend lijf aan, zij kijkt vergenoegd.

Zij ziet al hoe zij aan tafel tegenover elkaar zullen zitten, Aage en zij: de spijzen dampen, de lamp brandt, de kamerwanden hebben dat beschuttende van de wintertijd.

Aage zal de gordijnen nog wat dichter trekken, hij zal lieve dingen over Dieneke vertellen, hij zal voorlezen of praten.

Djoeke neuriet haast.

Zij ziet de avond als een lange vertelling - een vertelling die de glans van Aage's oogen heeft, en de klank van zijn stem.

* * *

De regen praat vertrouwelijk aan het venster.

In de dakgoten klokt en borrelt hij, in de tuin gonst hij donker en fijn, aan de vensterruiten praat hij met een zachte in zichzelf-gekeerde stem.

Djoeke luistert er graag naar.

'Het is donker in het bosch', zegt de regen, 'vermoeide vrienden ontmoeten elkander daar, elk boomblad snikt, men begint al afscheid te nemen. Menschen moeten er nu niet loopen, neen, neen, menschen niet. Zij hebben spijkers in hun schoenzolen, muntstukken in de zak, een lach in de keel, dat alles hoort daar niet thuis. Menschen zouden nu ook bang worden in het bosch... Want de boschgeest dwaalt over de paden. Zijn lange grauwe baard fladdert her- en derwaarts. Zijn stem is als de donder, zijn oogen zijn als het weerlicht. Maar als hij met zachte hand de verwelkte bloemen streelt en de verkleumde boomen, troost hij de doode zomer. Door het eikenhakhout gluren de dwergen naar hem. Doodstil zitten zij daar onder de verweerde paddestoelen en de belletjes aan hun mutsen rinkelen niet. Zij vreezen de boschgeest... Eens hebben zij zangvogels gebraden en viooltjes gestoofd, de boschgeest was zeer vertoornd. Zal hij hen nu evengoed kastanjes en hazelnoten laten zoeken voor de wintertijd? Het blijft de vraag nog! En de winter is lang hier te lande...'

'Ja-ja', prevelt Djoeke voor zich heen, 'ja-ja.'

En dan glimlacht zij tegen de sprookjes uit haar kinderjaren. 'Komen jullie mij altijd weer opzoeken? Weten jullie mij altijd te vinden?'

Vergenoegd kijkt zij om zich heen.

Zacht glanst het lamplicht achter de dunne zijden kap, de tafel is gedekt, er hangen verbogen lichtsterretjes op de borden, en de kamerwanden hebben dat beveiligende al van de wintertijd.

Djoeke zet een pot met kamperfoeliebesjes op de tafel. 'Een groet van de boschkoningin.'

Zij wil binnensmonds een beetje zingen, kijkt om -

luistert naar de middag-die-voorbijging, en doet het niet.

Heile loopt af en aan.

Heile zet een schaaltje met augurkjes neer en een doorzichtige goud-gele pudding, een pudding als een kroon.

Zij kijkt naar de gedekte tafel, en laat de pot met kamperfoeliebesjes ongemoeid.

Zij zet de dingen tegenwoordig niet meer op hun oude plaats terug!

Verrast merkt Djoeke dat op.

Nu zal zij iets vriendelijks tegen Heile zeggen, iets vriendelijks...

Neen, geen woord komt haar over de lippen.

'Aage blijft lang uit', denkt zij en wacht en luistert.

De ineengehurkte vraag kijkt blozend op en bedekt de oogen.

Doch Djoeke hoeft enkel maar een klein afwerend gebaar te maken, en de vraag trekt zich al terug.

Daar is de uil weer, buiten!

Of krast de raaf zoo?

De wind stapt over de boomen heen - of is het de boschgeest?

Maar Djoeke let daar nauwelijks op.

Zij luistert telkens weer naar de middag.

'... En Aage was verstrooider', stelt zij vast, 'hij ging met Tjisse mee, hij groette niet.'

Soezend neemt zij een netsjokee op, van de wandrichel. Zij bekijkt het ivoren poppetje van alle kanten, maar zij ziet het niet. 'Denk je dat Aage voorlezen zal, vanavond?', vraagt zij zich weifelend af, 'zal hij vertellen - práten...?'

Er knappert iets in de gang, het klinkt of er een ruit barst, er ritselt daar iets.

De kamerdeur staat aan, en gaat nu langzaam open, Aage komt binnen.

Zijn gezicht glimt van de regen, hij ruikt naar de herfstwind, frisch en bitter. Afwezig knikt hij tegen haar.

Het is of Aage de donker-natte avond en de verlepte zomer op zijn schouders naar binnen gedragen heeft.

Djoeke denkt aan murmelende paden, een stervend bosch, een verregende begraafplaats, en zij ziet de dood.

Haar neusvleugels beginnen te beven. ‘Dieneke erger?’, fluistert zij.

Aage verzet doelloos een stoel. ‘Dieneke zal sterven’, zegt hij dof.

Hij slaat de handen veel te stijf om de stoelleuningen heen. In elk gebaar dat hij maakt, buigt de droefheid zich diep voorover.

‘Zoo jong nog’, prevelt Djoeke, ‘en is dat zeker?, kun je je niet vergissen?’

De eene vraag na de andere stelt zij.

En Aage luistert met een trek van inspanning, hij antwoordt verstrooid.

Ineens merkt Djoeke dat.

‘Zoo was het vanmiddag al’, denkt zij ineens, ‘vanmiddag al...’

Zij zwijgt plotseling en hoest - hoest!

Woorden zijn er nu niet meer, niet eens de gewone...

Een heimelijke vraag hurkt nog stijver ineen.

En de gedachten krommen zich als in pijn.

Met groote oogen staart Djoeke de stilte aan, wat wil zij toch van die stilte?

Zij probeert door de dagen heen te kijken, zij tracht een blik in de toekomst te slaan. Zij ziet gesloten deuren.

Ineens schrikt zij op. Er wordt geklopt.

‘Ja...?’, roept zij heesch. Wat had ze dan toch verwacht?

Het is niets bizonders.

Heile dient het eten op.

En zij nemen werktuigelijk hun plaats in, vouwen de handen tezamen, sluiten de oogen en kijken naar God op.

Meer dan een zucht is dat gebed niet.

Loom turen zij weer voor zich neer.

De kamperfoeliebesjes zien er treurig uit, de lichtplekken op de borden doen aan blinkend uitgeloopen tranen denken.

Er trekken zwaarmoedige gedachten onder het stralende lamplicht door, en de glanzende warme kamer vervaagt achter een angst.

Zij hanteeren mes en vork, zij eten en beseffen het nauwelijks.

Strak staat Aage's blik op een leege plek naast zijn bord. En het is of de stilte om hem heen een vale kleur aanneemt.

Djoeke tuurt naar die stilte, tuurt er naar, en zij bijt op haar lip, zij bijt op de vork.

Het is zoo hol in de kamer, zoo uitgestorven.

‘Vertèl toch wat van - van Dieneke’, fluistert zij schor.

Zelfs Aage's oogleden schokken.

Djoeke riep hem ergens vandaan...

Met een vreemde zwakke stem praat hij. ‘Ja, Dieneke... zij ligt daar maar, het hoofd schuin weggezakt op het kussen, de handen ineengevouwen... Zij kijkt zooals alle stervenden kijken...’ Aage vergeet door te praten, hij eet nu ook niet meer, hij staart leeg voor zich heen.

Bekommerd let Djoeke er op.

Er slaat een stilte door haar gedachten heen, en er is geen klank meer in haar stem. ‘Hoe kijken stervenden dan, Aage?’

Ja, nu trekt zij hem weer ergens van weg.

‘Stervenden’, mompelt hij, ‘kijken langs het leven heen. Een stervende heeft een verre blik, de eeuwigheid is daarin, en de eeuwigheid is ook in zijn glimlach.’

Hij stokt weer, tuurt naar een schemerige kamerhoek en ziet iets dat er niet is.

Kan Djoeke nu niet anders meer dan fluisteren? ‘Aage - zeg... Aage...’ Zij schraapt zich de keel. Zij wil zich vermannen, zij wil gewoon verder praten. Maar er is iets dat haar verbiedt om gewoon luid-op te praten. ‘Zei ze nog iets?’, prevelt ze, ‘zei ze iets?, Is zij bang...?’

Aage hoort haar wel, maar hij luistert ook naar iets anders. Zij moet een oogenblik wachten. ‘Dieneke’, zegt hij mijmerend, ‘is al over het weenen heen, en over de angst. Dieneke wacht op God. Zij kijkt naar haar Vader en Moeder, naar de zusjes, naar oude Tjisse. En zij knikt uit de verte tegen hen, ja - zij is al op reis...’

Djoeke bespeurt, dat zij ook niet meer eet. Zij belt.

En Heile is er direct - maar zij merken niets van haar.

Als bij toeval zien zij het schoone bord, de goud-gele pudding. Zij bedienen zich.

‘Alsjeblieft’, zeggen zij tegen elkaar, ‘dank je.’

Er is een verlaten klank in die simpele woorden.

‘Zal ik van meester Veen vertellen?’, denkt Djoeke.

Zij kijkt op.

Ja, Aage zit nog tegenover haar, maar hij is al weer weg.

En Djoeke vertelt niets...

‘Ik moet het toch weten van-avond’, denkt zij vaag, ‘ik moet het weten... Ik zal er hem naar vragen.’

* * *

De tik van de kleine smeed-ijzeren klok op de studeerkamer wordt slepender, weifelender.

Zoo tikt de klok altijd, als het laat begint te worden.

De regen praat hier ook tegen de ruiten, de regen zet de stem uit. Maar Djoeke kan hem niet meer verstaan!

Moeheid staat er tusschen haar en de regen in, slaap.

Zij voelt dat haar hoofd zwaar wordt, het zakt overzij, de heldere letter van haar boek krimpt in, trilt, de regels worden dunne strepen.

‘Ik zou het immers vragen?’, denkt zij nog.

En zij verzet zich tegen de slaap. Zij slaat een bladzij van het boek om - en let op Aage.

Hij fronst van inspanning, schrijft een paar regels en bedenkt zich, hij moet zich vaak bedenken van-avond. Hij neemt een presse-papier in de hand, tuurt er op, en schrijft weer... Kregel leest hij een gedeelte over en schrapt het. Dan tuurt hij weer op de presse-papier.

Djoeke durft er bijna niet op te letten.

Aage werkt gewoonlijk vlot, in één uur tijds kan hij veel correspondentie afdoen, op één avond schrijft hij de meest uiteenloopende artikelen. Nu zwoegt hij al een poos op één enkele kleine bladzij.

Djoeke ziet het gedurig - ook als zij er niet naar kijkt.

De schaduwen aan de wand nemen grillige vormen aan, zij buigen zich naar de nacht toe, en spieden tersluiks naar menschen die nog werken. Er leeft wat dreigends in de nachtschaduwen.

Djoeke blikt weer in haar boek. Zij is al op de helft. ‘Wat lees ik...?’, denkt zij en luistert naar het krassen van Aage's pen, een klein ver geluidje is dat maar, het klinkt nu en dan of een vogel zijn snavel wet.

Tersluiks gluurt ze onder haar oogharen uit, en schokt een weinig.

‘Neen’, zegt zij in zichzelf, en spiedt scherper.

Aage's oogen glimmen vochtig.

‘Het is toch niét zoo’, dringt zij zich op, ‘het is niét zoo.’ En zij wil dat hij opkijkt.

‘Nog een kop koffie inschenken?’, fluistert zij.

Afgetrokken kijkt hij haar aan. ‘Wat...?’, vraagt hij bevreemd. Die bevreemding praat ook. ‘Ben je er nog?’, vraagt die bevreemding, ‘ben je nog op?’

Hij werpt een blik op de klok en schrikt.

‘Ga nu naar bed’, dringt hij, ‘ga nu dádelijk naar bed.’

En Djoeke weet niet hoe het komt. Maar zij vermoedt ineens, dat zij vaal-witte wangen heeft en kleine dikke oogen.

Zij gaapt nerveus. ‘Tegelijk met jou’, bedingt zij.

‘Dat duurt nog veel te lang’, beslist hij, ‘ik ben... ik ben zoo achterop met mijn werk. Ik heb nog - nog allerlei te doen. Ga jíj nu vast...’ Hij praat op een terughoudende toon, hij kijkt terughoudend.

Djoeke hoort en ziet het duidelijk!

Och ja, een mensch hoort en ziet altijd precies, wat zijn vrees hem ingeeft.

Aage schrijft ook niet door, hij wacht op haar vertrek. Strak richt hij de blik op haar handen. ‘Kom!’, zegt die blik.

Zij moet dan wel opstaan of zij wil of niet.

‘Hij is liever alleen’, vermoedt zij.

Er komen branderige randjes om haar oogen. ‘En wat ik vrágen wou...?’, tobt zij.

Terloops knikt zij tegen Aage.

Zwijgend zal zij de kamer verlaten.

Maar Aage kijkt zoo - neen, niet terughoudend! Hoe kijkt hij toch?

Zij legt haar hand op zijn schouder, en ziet dat zijn voorhoofd vochtig is. ‘Je werkt te lang’, zucht zij, ‘veel te lang.’

‘Ik werk het best in de nacht’, bepaalt hij met een afwerende handbeweging. Maar zijn oogen trekken haar dichterbij, hij drukt het gezicht in haar haar. ‘Nacht Djoeke.’

Zij knikt herhaaldelijk, ook nog in de deur. Hoe kijkt hij toch? Zij spant zich in om te glimlachen, en loopt zonderling-behoedzaam over de bovengang, zij loopt of zij sluipt, nu ja, zij wil hem niet storen.

Maar op de trap blijft zij staan. ‘Hij stuurde mij weg’, beslist ze, ‘hij was liever alleen.’

In de slaapkamer denkt zij: ‘Nee, zijn oogen hielden mij vast. Wat was er toch in zijn oogen?, moeheid?’

Een lange stilte glijdt daar over heen.

Zij staat in een donkere kamer en merkt het niet.

Nog altijd houdt dezelfde vraag haar bezig. ‘Pijn’, stelt zij vast, ‘het was iets van pijn. Nee, óok of hij ergens vergeving voor vroeg. Vergeving?, maar dat is toch dwaasheid. Hij drong ergens op aan, hij verwachtte iets. Wat vroegen zijn oogen toch?’

Zij maakt licht, sluit de gordijnen en wil moe op een stoel gaan zitten.

Neen, zij zou naar bed gaan, zij beloofde het, nu moet ze het ook doen. Zij ontkleedt zich.

En dan is zij toch al-door bij Aage. Zij hoort het krassen van zijn pen, zij ziet de zweetkralen op zijn

voorhoofd. Dringend praat zij met hem. ‘Aage, nu moet je mij toch zeggen wat er is. Laat het zoo niet langer duren, Aage...’

En Aage kijkt met een terughoudende blik op.

Hij antwoordt niet!

Djoeke trekt een kastla open, wat wou ze toch in die kastla? Zij is het opeens vergeten. ‘Voelt hij zich minder goed de laatste tijd, is het dat?, ziék toch niet?’ Zij zet de tanden stijf opeen. ‘En ik - ik heb nergens naar gevraagd.’

Haast driftig grijpt zij naar haar japon, maar zij laat die ook weer los. ‘Daar kun je nu niet over beginnen, nu niet.’ Zij ziet Aage's frons, de trek van inspanning op zijn gezicht. ‘Nee, nu niet.’

Zij steekt een kaars aan op de toiletkast, en draait het groote licht uit. De kamer krijgt nu een bekommerd aanzien, de meubels hebben bezorgde gezichten. En de schaduwen wiegelen en trillen of zij leven.

‘Ik blijf beter wakker met een licht op’, denkt Djoeke, ‘ik moet toch wakker blijven. Ik wìl wakker zijn als Aage komt...’

Zij ligt te bed.

Haar achterhoofd klopt, haar rug, heel haar lichaam. ‘Ben ik zóo moe?’, vraagt zij zich af, ze legt haar armen om het kussen heen en let er niet meer op.

Luisterend kijkt zij rond.

Daar is de regen-stem weer, de tik van een klok, daar zijn de schaduwen.

De klokketik sleept, de klokketik sloft... Elke stap is een schraap, er gaat een oude vrouw voorbij, muilen draagt de oude vrouw, veel te wijde muilen, een omslagdoek en een vaal-witte muts. Waar gaat zij heen? Wie is het? Zij zal zoo dadelijk omkijken. Een tasch van jade-kralen heeft zij in de hand, een snoer

van jade-kralen om de hals. ‘U denkt mij te kennen, maar u kent mij niet... niets kent u van mij.’

Djoeke opent verschrikt de oogen. ‘Ja - ik ben wakker!’

Een verre stem zegt: ‘Het is om Dieneke, dat hij zoo is...’

Maar dat weet Djoeke beter. ‘Over sterven denkt hij anders. Pijn doet het hem, maar dat is een pijn, die glimlachen kan met tranen in de oogen... Een sterfbed maakt hem niet zwaarmoedig. Hij zegt: Als ik heenga... Als mijn tijd daar is. En dan glimlacht hij.’

Een verre stem wendt zich af.

Maar dan redeneert Djoeke ook nog met zichzelf. ‘Een schaduw is er altijd geweest, maar heel in de verte, ja, zóo ver weg dat het niet deerde... of tenminste... nee, niet deerde. Nu is die schaduw vlakbij, wat een lange schaduw is het...’

De regen klettert het alles weg. Tappelings gutst het water langs de ruiten. De regen roept met een ronkende stem de nacht aan. Er zijn veel oe's in de taal van de regen. Of zitten er zooveel uilen onder de dakpannen? Een kleine schaduw zweeft over het voeteneind van het bed. Vlerken ziet men, een kop, ronde kraaloogen. Neen, een schaduw is het niet.

Heile heeft de ramen weer veel te lang open gehad.

Er zit een uil op de rand van het bed. Een vinnigwijs gezicht heeft hij, hij houdt de kop wat scheef.

‘Ramakrishna?’, brabbelt hij en lacht, ‘neen, dàn de vischjes van Saint Malo...’ Hij spert de bek, zijn tong spartelt in zijn lach op en neer, een tong als een kwastje.

Maar dan ineens is hij ernstig. Hij zal zijn boodschap overbrengen. En nu groeit hij, ja, hij groeit!, hij wordt zienderoogen grooter. Hij krijgt een wreede trek in

zijn vinnig-wijsgeerig gezicht, hij rekt de hals. ‘Ik kom om je vroolijkheid, vrouw Djoeke, ik kom je vroolijkheid halen. De koningin van het Donkere Land stuurt mij... Je moet mij je geluk meegeven, Domineesvrouw van Blankenheim...’ Vrees-aanjagend groot is de uil, vrees-aanjagend sterk.

Djoeke wil schreeuwen en heeft geen stem. Zij wil opstaan en zij is als verlamd.

De uil komt dichterbij - dichterbij... een snavel pikt...

Kermend keert Djoeke zich af. ‘Nee-nee, ik...’, het breekt al, zij opent de oogen, en drukt de hand tegen de borst. ‘Een leelijke droom...’

Zij zal op haar rechterzij gaan liggen, neen, dan slaapt zij weer in. Zij zal een natte handdoek om haar hoofd heen wikkelen, zij zal veel eau-de-cologne op haar zakdoek sprenkelen!

Wankel staat zij op, onbeholpen doet zij alles.

Nu, daar ligt zij weer met haar handdoek en haar eau-de-cologne. Zwaar zijn haar oogleden en lang!, langer dan anders. En haar gedachten zweven als wolken om haar hoofd. Zij moet toch maar overeind gaan zitten, als zij zit blijft zij zeker wakker. Als zij ergens scherp aan denkt ook. Dus zij zal scherp aan Aage denken - schèrp... ‘Weet je wat ook wonderlijk is?, hij hakkelde toen hij zei, dat hij met zijn werk achterop was. En Aage hakkelt nooit - nooit. Maar nu...’

Zij kan er niet op door denken. Zij kijkt naar de schaduwen, spookachtig rekken de schaduwen zich.

Schaduwhoofden spieden boven de spiegelrand uit, schaduw-voeten trappelen op de vloer. Er komt een lachend gezicht onder een golvende hoed uit. ‘Hij was liever alleen, hij was toch liever alleen!’

Schaduw-trappen klimmen naar omhoog, neen, het zijn geen trappen, het is de berg, de berg is kool-zwart en rilt.

Aage beklimt de berg.

'Hij is zwaar ziek', zegt een ijle stem.

En Aage klimt zoo langzaam en plechtig, zoo in God verzonken, of hij op de trap van de kansel is. Zijn toga heeft hij aan, hij draagt de Bijbel.

En zijn gezicht is doodsbleek, en zijn handen zijn doorzichtig. Hij zal nog één keer preeken boven op de berg.

Hij preekt daar op Gods bevel.

Nu is hij daar...

Hij wil zijn stem verheffen, neen, hij fluistert, hij wil zich eerbiedig naar God toewenden, hij zinkt ineen. 'Och Heer', prevelt hij, 'ik - ik...? Uw arme dienstknecht, Heer, Uw schamele dienaar?'

En de Heere God buigt Zich dicht naar hem toe, de Heere God is met de glans van de zomer bekleed.

Hij zegent Aage: stralenbundels vallen over hem heen, en Aage's dof-zwarte toga wordt glinsterend-wit.

'Aage', zegt God, 'dit is voortaan je kleed.'

Djoeke ziet het uit de verte. Zij wil ook bij de berg op en zij loopt door het dorp. Als een groote zwarte vogel staat vrouw Wulk op haar stoep. 'Nu, zei ik het niet?', mompelt zij, 'heb ìk het Mevrouw niet gezegd?, hem is geen lang leven beschoren.'

Ontzet opent Djoeke de lange oogleden, de kamerwanden huiveren. Ja-ja, de kaars flikkert zoo. Djoeke ademt diep, stootend.

'Ik moet op een stoel gaan zitten', denkt zij, 'op een stoel zal ik wakker blijven.' En zij blijft toch nog liggen. Haar hoofd is zoo zwaar.

Er zweeft een vlieg om de kaars heen, zacht zoemt

dat. Maar het regent niet meer. En in huis is het zoo stil, benauwd-stil bijna.

Het strijkt door Djoeke heen: ‘De stilte des doods.’ En dan rilt zij. Telkens rilt zij. ‘Die Kosteres’, denkt zij, ‘die Kosteres...’ En dan rilt zij weer.

Maar zij luistert ook. ‘Wat kan Aage nu doen?, zit hij misschien te lezen?, schrijft hij nog altijd? Hij zal toch niet in slaap gevallen zijn?’

De werkkamer is vlak boven de slaapkamer.

Neen, er is niets te hooren daar, Aage verzet de voeten niet, hij verschuift geen stoel, opent geen kast. Geen enkel gerucht is daar. Hoe kan men zoo stil zitten?

Djoeke's hart begint dof en diep te kloppen. ‘Aage moest nu toch komen. Hoe lang is zij hier nu al? Hoeveel droomen heeft ze gehad?, een wirwar - wat doet Aage toch?’

Haar oogen vallen toe en gaan weer open.

Zij ligt daar - en loopt de trap op. ‘Aage was ook erg wit’, tobt zij. Zij kijkt rond. ‘Waarom ziet alles er zoo angstig uit?’ Haar knieën beven.

Zij wil de deur van de studeerkamer open doen en aarzelt. ‘Toe dan toch’, spoort zij zich aan.

Zij opent de deur. Aage schrijft niet meer. Aage's gezicht is tegen de stoelleuning aangezakt, het is blauw-wit, zijn oogen zijn gesloten.

Ja, dus - hij is toch in slaap gevallen.

‘Aage’, zegt zij luid-op, ‘Aage!’

Hij hoort het niet.

‘Aage’, roept zij, ‘Aáge!’

Neen, hij zal haar niet meer hooren - nóoit meer!

Met een ruk gaat Djoeke overeind zitten. ‘Droomde ik toch weer...?’, soest zij, ‘droomde ik? Maar ik heb immers al-door de tik van de klok gehoord, en de snorrende vlieg?’

Zij denkt ingespannen na, zij haalt zich Aage's gezicht voor de geest, zijn afgetrokken blik, het vragende in die blik, de zorgelijke trekken rond zijn mond.

Diep buigt zij zich voorover.

Nu ziet zij Aage's gezicht heel duidelijk: hol en ontdaan zijn de oogen, de mond krimpt in. De zorgelijke trekken worden scherper, dieper, zij buigen in plooien tezamen: Aage schreit...

Het is of een hand Djoeke aanraakt, een wèkkende hand.

Gejaagd slaat zij het dek terug, en staat op.

'Ik moet naar hem toe', denkt zij, 'ik móet...'

Zij trekt stuntelig haar japon aan.

'Doe ik dit nu werkelijk?', vraagt zij zich af - ja, zij doet dat werkelijk!

Maar het duurt haar te lang. 'Ik kom zoo, Aage', fluistert zij, 'ik - ik kom...'

Pantoffels heeft ze niet aan. Zij loopt op bloote voeten.

Hard voelen de traptreden aan, ruig is de looper.

Het ontgaat haar dat het licht nog overal brandt: zij heeft het niet uitgedraaid, daar-straks.

'Wat zal ik nu zeggen?', flitst het door haar heen, 'zal ik zeggen, dat ik niet slapen kon?'

Een antwoord bedenkt zij niet, zij vergeet dat.

Haar hart bonst zoo.

'Dit heb ik ook gedroomd', herinnert zij zich, en zij betast in het voorbijgaan de wand, 'droom ik niet meer?'

Maar zij droomt niet meer.

Op de bovengang blijft zij even staan. Het is of zij terug gehouden wordt - is het de nacht?, de stilte?, zij stuit op een waarschuwing.

Verwonderd kijkt zij om zich heen. 'Mag ik dit niet

doen?', huivert het in haar, 'wat is er dan? Ik ben toch zijn vrouw?'

Stap voor stap komt zij naderbij.

De deur van de studeerkamer is niet eens goed dicht, een breede lichtkier loopt er onderlangs.

Er ritselt iets daar binnen, er beweegt zich daar iets. Djoeke drukt de handen op de borst. 'Goddank!'

Maar wat is het dat zoo scherp ritselt?, vloeipapier?, wat is het?

Djoeke strekt de hand naar de deurknop uit. 'Aage', zal zij zeggen, 'het wordt veel te laat.'

Ja, maar haar hand draalt, haar hand zweeft om de knop heen, en beroert die niet.

'Zoo was het daar-net in mijn gedachten ook', drijft het door haar heen. En zij stampvoet bijna.

'Toe dan toch!', zet zij zich aan. Zij bijt de tanden opeen. Zij krijgt een strak gevoel in de keel. 'Waar ben ik bang voor?', denkt zij nog, 'wat is er?'

Zij opent de deur.

En haar gedachten verstuiven, als herfstblâren op de wind.

Wat is dat?

Aage wendt verschrikt het gezicht naar haar toe. Hij houdt de handen beschuttend over de tafel heen. Hij zou de tafel wel met zijn lichaam willen bedekken.

Wat ziet zij dan toch in één oogwenk?

Wit-satijnen schoentjes, een sluier, een witte bruidsjapon, die glinstert als zilver, een avondsjaal met lange franje, sieraden, portretten...

Er gaat iets scherps door Djoeke's hart heen.

'Ik kom je blijdschap halen, vrouw Djoeke', brabbelt de uil in de verte.

En de kamer lijkt te hellen. Onbestemd en zweverig

is alles. Maar de ineengehurkte vraag valt in een peillooze diepte en keert niet meer terug.

Djoeke steunt ergens tegen aan. ‘Wat - wat doe je, Aage?’, prevelt ze.

En ze denkt: ‘Ik weet het immers wel?, ik - ik weet het nu opeens...’ En dan is er alleen maar een gevoel van zwakte, enkel een gevoel van groote zwakte.

Aage stoot een paar woorden uit. ‘Ik - ik neem afscheid van vroeger, Djoeke.’

Mat schudt zij het hoofd. ‘Dat - dat kun je toch niet? Dat weet je - weet je immers ook wel? Al had je geen - geen snipper meer over van dit alles... vroeger leeft evengoed.’

Uiterst-omzichtig legt Aage een paar verdorde bloemen opzij. Heeft hij haar gehoord? Hij prevelt of zij niets gezegd heeft: ‘Ik doe het voor - voor jou, het mag een mensch niet te veel worden.’

Djoeke wrijft zich over de oogen, het is of zij niet goed kan zien. ‘Niet te veel worden’, echoot het in haar na, ‘niet te veel?’

En Aage praat door, hij ziet haar niet, hij praat... Er is een diepe teêre klank in zijn stem, een nieuwe klank. ‘Het kan mij nog altijd spijten, dat je haar niet gekend hebt. Zij was zoo - zoo innig lief en goed. Zoo anders dan - dan andere menschen. Ik weet niet waar dat aan lag. Ik kan dat niet onder woorden brengen. Zij was als een Bijbelsch verhaal...’

Djoeke knikt - knikt, en wacht...

Het gonst in haar hoofd. ‘Wat is dat?’, denkt ze, ‘waarom gonst het...?’

Aage haalt een portret uit een doos, in zijn vingers wordt het een kostbaar kleinood, hij kijkt er naar met verteederde innige oogen en legt het voor haar neer.

‘Dit is nog heel goed, het beste dat ik van haar heb. Dit is ze... Zoo fijn, zoo frêle...’

Djoeke buigt er zich over heen. Zij tuurt of ze een moeilijk handschrift ontcijferen moet.

Zachte jonge trekken ziet zij, oogen die het nog altijd over God hebben.

Zij hoest bedwongen. ‘Je moet dit ophangen in je kamer’, mompelt ze schor. En dan schrikt ze van Aage's gelukkige blik. ‘Waarom zeg je dat?’, mort ze tegen zichzelf.

Maar Aage glimlacht of hij iets liefs gekregen heeft. ‘Ja, hè?, já...? Het zou dáar kunnen hangen naast die boekenkast. Dan heb ik er net het gezicht op.’

Hij laat haar nu ook het bruidsportret zien: het is verbleekt, het is geel op de hoeken, maar het straalt, het fonkelt, het is een helder innig verhaal.

Djoeke tuurt er op.

Het is of haar gedachten vreemde hevige gebaren maken. Maar haar stem blijft mat. ‘Ja’, knikt zij, ‘dat ook...’ Tersluiks kijkt ze dan naar Aage op.

Hij is jonger ineens. Glad spant zijn huid over zijn voorhoofd, zijn wangen. Hij heeft een nieuwe glans in de oogen. Zijn rimpels zijn bijna weg. ‘Daar zal ik dan een fijn smal lijstje voor uitzoeken’, bedenkt hij, ‘iets van cederhout...’

Nu neemt hij ook de bruidsschoentjes op.

Elk woord dat hij zegt, is een glimlach voor Maria.

‘Zie je hoe klein ze zijn?, in mijn eene hand kan ik ze bijna bergen - zulke kleine voeten. En die sluier, daar was ze een sprookje mee...’

Aage kijkt naar vroeger om, hij glimlacht tegen zijn jeugd.

Maar Djoeke ziet dat er lange scheuren in de sluier zijn, ja, de sluier is bijna vergaan. Er liggen ook bloe-

men in een glazen doos, die bloemen zien er verkoold uit. Zij vallen uit-een. Er is een rose lint bij. Er is een etiquetje op het deksel geplakt: ‘Maria's bruids-bloemen.’

‘Vergeet niet’, houdt Djoeke zich voor, ‘dat je aan een open graf staat.’

Aage spreidt de sjaal uit, de bruidsjapon, elk gebaar is een liefkoozing. Er zijn veel gleedjes in de witte fijne stof.

Djoeke kijkt er van verre naar.

Het is een japon met een lange rok en een kort lijfje, er zijn ronde poffen in de mouwen, er is kant om de hals geregen, naïef ziet de oude japon er uit, jong...

Aage streelt de vouwen. Hij blikt op de jurk neer als op een mensch - hij ziet Maria. En hij praat of hij luid-op droomt. ‘Ik kende haar al toen ze een schoolmeisje was: twee lange vlechten op de rug, een snoertje kleine blauwe kralen om de hals... Maar later... ik dacht wel eens: men kan haar met niemand vergelijken... Ze lachte anders, groette anders. Ze had ook een wonderlijke trek in het gezicht. Nooit heb ik die trek bij iemand anders gezien. Ik...’

Ineens houdt hij dat in. ‘Is het goed, dat ik het vertel...?’

Djoeke klemt de handen om de stugge rand van het schrijfbureau. ‘Ik denk dat je het doen moet - van God.’

En ze tracht te doorgronden of Aage dat ook verstaat.

Maar dat kan zij niet.

Aage neemt een gouden speld van het vloeiblad, en wrijft die met zijn zakdoek op. ‘Eens ontmoette ik haar bij een kennis van mij, toen was ze al bijna volwassen. Ze droeg een rood zijden jurkje, en een bosje akeleien in haar ceintuur. Ze had de dikke vlechten als

een krans om haar klein rond hoofd gelegd. Het was of ik die dag voor het eerst goed haar oogen zag: oogen, die alleen maar mooie, lieve, goede gedachten kenden, ja, wonderlijk... Ik ging toen opeens meer op haar letten. Ze had zoo'n eigenaardige gang, zoo'n eigenaardige houding...', hij glimlacht in zichzelf, hij gaat er niet op door.

In Djoeke heeft hij geen erg daarbij.

Soms praat hij ook uitsluitend tegen zichzelf.

Hij merkt dat niet.

Maar Djoeke kijkt verbijsterd naar God om.

Ja, wat wil de Heere God toch van haar?

En dan praat Aage al weer door. 'Wij ontmoetten elkaar naderhand wel 's meer bij die kennis. Maria ging op een meisjes-H.B.S. Wij spraken veel over school, over studieplannen, over literatuur. En ik - ik luisterde altijd verwonderd naar haar stem, haar lach... Wat hoorde ik toch daarin?, wat zag ik...? Een regendag begon te schitteren... Aan verzen dacht ik, aan een voorjaar. Waarom...? Hoe was dat zoo? Ik - ik weet het nu niet meer...'

Aage denkt er over na, hij houdt het hoofd wat scheef, neen, hij weet het werkelijk niet meer. Hij neemt een snoer witte doorzichtige kralen uit een doos, en hanteert dat snoer of het een rozenkrans is.

Dan heeft hij het al weer over iets anders. 'Een jongen van school, een ruwe jongen, een beetje ordinair... daar kon ik toen opeens niet meer mee omgaan... En op een keer zag ik in een tuin een simpel regeltje akeleien. Ik tuurde er strak naar. Het was of Maria voor mij oprees...'

Een oogenblik neemt de herinnering hem weg.

Maar dadelijk er-op schiet hem weer iets anders in de gedachten. Hij haalt een verkleurd blauw schoolschrift

uit de kast en bladert er in, en glimlacht, en leest een paar regels hier en daar. Er ligt in dat schoolschrift een zwart lintje met een paar kleine blauwe kralen er aan. ‘Och ja’, zucht Aage, ‘ja.’

En dan vertelt hij, wat er in het schrift staat en lacht er zacht bij, en strijkt zich over het hoofd. ‘Hoe is dat toch als je jong bent? Later lijkt het zoo opgeschroefd en overdreven, toen was het zoo zuiver als kristal. Ik zag haar in het korenveld, in de zee, in de boeken. Ik zag haar overal. Er was een schoolblaadje, daar schreef ik schetsen in en verzen. “Aan haar.” Ik zal ze je 's voorlezen, in een schemeruurtje.’

‘Ja, dat is goed’, Djoeke's adem hapert een beetje, zij heeft een wonderlijk-afgebroken stem. Zelf merkt ze dat op, een oogenblik is het of ze aan een verdooving ontsnapt. Zij voelt haar voeten, die zijn zwaar en koud, zij voelt haar vingers die zijn stram en gevoelloos. Zij laat het stugge bureaublad los, en wrijft zich in de handen - een verkleumd gebaar.

‘Dat ik nú juist van die uil droomen moest’, valt haar nog in. En amper heeft zij dat gedacht of ze hoort zijn brabbelstem weer. ‘Ik kom je geluk halen, Domineesvrouw van Blankenheim, ik kom je geluk halen.’ Zij probeert er niet naar te luisteren, maar dat moet zij opgeven.

En dat is dan zoo vreemd, ze weet dat ze donkere kringen om de oogen heeft, een vervallen wit gezicht, bleeke lippen. Het is ook of ze slinkt, ja, bij oogenblikken lijkt er niets van haar over te zijn.

Maar zij hoort Aage, zij ziet hem.

Hij bergt nu alles weer op, stuk voor stuk: de witte kralen, de gouden speld, de kleeren, en zijn vingers durven het teêre goed bijna niet aan te raken, hij buigt er zich over heen, en hij praat gedempt. ‘Later stuurde

ik haar vaak een boek. Wij lazen veel samen: gedichten van Perk, van Roland-Holst, Gorter's Mei, bijna alles van Van Eeden... Wij zaten bij elkaar, keken elkaar aan en waren gelukkig. Alles was zoo argeloos, zoo rein. Als ik aan haar terugdenk, zie ik haar als een lichtglans. Eenmaal was er een familiefeest bij die gemeenschappelijke kennis van ons. Wij tweeën zouden ook iets doen, op de feestavond. Ik weet het nog zoo goed: ik was Koning Harald, zij Lioba. En ze zei de verzen zoo ontroerend-goed, ze was zoo onbegrijpelijk lieflijk in het wit zijden keursje met de lange rok en de zilveren koorden in haar vlechten...'

Aage staat er lang in gedachten bij stil. Zelfs zijn handen hebben een innerlijke glimlach.

Maar de slag van de smeed-ijzeren klok onderbreekt zijn aandacht. Hij weet ineens weer dat hij aan het vertellen was. 'Later waren wij opgewonden van ons succes! Wij liepen de tuin in, en ik heb nooit meer zoo iets liefs gezien als dat schrale achtertuintje op die maanavond. Maria droeg nog haar keursje en haar spang van zilverdraad. Wij liepen hand in hand. Er vloog een zwaluw om ons heen, er hing een teêre geur van reseda en tijm, en zij haalde een regel uit "onze" scène aan: "Heer Koning, o heer Koning, als ge wist wat gij mij schijnt - gij had mij niet gebracht tot zeggen wat mij slecht te zeggen past." Toen bleven we allebei aarzelend staan, keken elkaar aan en wisten het van elkaar.'

Aage glimlacht tegen Djoeke.

Maar Djoeke ziet het niet. Zij teekent met de vinger driehoeken op het bureaublad. Er is een haarlok over haar oogen heengevallen.

Nu, Aage slaat iets over...

Maar hij heeft een onvaste vervoerde stem. 'En

toen dat hooge heldere... ja, als je dat nu zegt, als je het onder woorden wil brengen, nú, klinkt het dweeperig. Het wàs toch zoo. Er kwam een vernieuwing - een nieuwe aarde. Ik keek Maria aan, ik keek naar het leven - ik hoorde Gods hart slaan.'

Djoeke knikt, Djoeke kent dit ook. 'Hij spreekt in - in míjn gedachten', denkt zij duizelig, 'hij zegt wat ik voelde, deze zomer.'

Aage praat daar door heen. Maar zijn begeesterde woorden verdringen het niet, zij versterken het. 'Ik was boordevol idealen en geestdrift, boordevol plannen, boordevol liefde. Je kunt dat stralende, jonge, sterke eigenlijk met niets van later vergelijken. De wereld was letterlijk ònze wereld. En in alle jaargetijden was het Lente.'

Hij heeft nu al zijn souvenirs in een groote witte doos opgeborgen, hij doet het deksel op die doos, en kijkt nog eens over het bureaublad heen. Dat bureaublad ziet er nu plotseling wel erg poover uit, zijn glimlach trekt weg. Hij neemt het deksel van de doos af - daar is zijn glimlach weer.

Djoeke doet aarzelend een stap achteruit. 'Het zal wel laat wezen...?'

Nu pakt hij snel de doos weg. 'Jij kunt ook zóo goed luisteren.'

Het valt hem ineens op, dat zij staat. 'Waarom ben je toch niet gaan zitten?' En dan is er ook nog een andere vraag. 'Waarom kwam je eigenlijk boven?', een goede milde stem heeft hij, ja, zijn stem is vol goedheid.

Djoeke pinkt, de haarlok prikt en krieuwelt in haar gezicht, zij laat hem daar toch.

Hulpeloos staat zij zich te bedenken. 'Toen ze naar boven ging...?, ja, wàt toen ze naar boven ging?'

Ineens weet zij het weer. ‘Dat het zoo laat was’, zegt zij onbeholpen, ‘het was zoo laat.’

Aage legt zijn hand op haar arm. Er is iets in haar uiterlijk dat hem zeer doet, hij kijkt haar bezorgd aan. ‘Je vond het toch goed...?’

Djoeke knikt. ‘God vond het goed, Aage.’ Zij wil zijn hand streelen, die hand heeft wat droevigs, neen, zij doet het niet. Zij probeert te glimlachen, het is een vreemde glimlach.

Maar Aage is nu gerustgesteld.

Och, hij ziet niet alles: hij kijkt door een pijn heen...

Zij loopt voor hem uit, de trap af, de slaapkamer in, de kaars brandt nog, schuw blijft zij in de schemer, en trekt haar jurk uit.

Maar Aage staat nog droomerig voor zich uit te staren. Hij is vol van vroeger. ‘En dan dat inrichten van het huis’, begint hij opnieuw, ‘eerst in de gedachten al... En het verzamelen van aardige dingen: een paar antieke schotels, een oude pul, een eigenaardige ouderwetsche kast, dat alles is zoo'n vreugde.’

‘Ja’, knikt Djoeke.

Ze keert zich af, en bijt in haar hand, maar het doet geen pijn, geen pijn genóeg, zonderling...

‘En toen het kind’, mijmert Aage, ‘de komst van het kind, de verrukking er over, de plannen er mee, nog vóor het er was. En Maria bij de witte wieg, bij de kleertjes, ze had iets devoots in die dagen, iets heiligs. Ze leed veel - ze straalde...’

‘Ik - ik kan het mij voorstellen’, mompelt Djoeke.

Zij laat een waterglas vallen, raapt de scherven op en bezeert zich, zij bloedt... ‘Oh, het is niets, het heeft niets te beduiden.’ Ze doet, of zij het ook voor zichzelf verheimelijken wil.

Nu ligt zij in bed, en kan het laken hoog tegen haar gezicht aantrekken.

Aage beweegt zich bijna geluidloos. Nog altijd is hij in ‘vroeger’, hij legt de hand tegen het achterhoofd en glimlacht vaag. Hij neemt een kandelaar op en bekijkt die aan alle kanten. Wat ziet hij toch aan die kandelaar?

Plotseling denkt hij ook weer aan Djoeke. Zij zegt zoo weinig - zij zegt niets.

‘Ben je moe?’, vraagt hij.

‘Ja’, zucht Djoeke, ‘moe...’ Zij heeft een slaperige stem. Stijf sluit zij de oogen.

‘Het regent niet meer’, merkt Aage ineens, ‘hoor je?, het regent niet meer...’ Hij schuift een la open en toe, rommelt in een kast. En gaat dralend naar zijn bed.

Het is donker, de kaars is uit...

Djoeke kan haar oogen weer openen, het laken weer wat terugschuiven. Zij ademt ingehouden, zij verroert zich bijna niet.

Maar Aage zucht diep, hij werpt zich van zijn rug op zijn zij. ‘Heeft het je heusch geen pijn gedaan?’, fluistert hij, ‘ik vond het zoo heerlijk er over te praten. Ik heb er zoo vaak naar verlangd. Ga je nu ook nog 's mee naar het graf?’

‘Goed’, prevelt Djoeke met een verre stem, ‘goed, nu - slapen...’

Zij bijt de kaken opeen, zij trekt de oogen wijd open.

‘Ja, welterusten’, Aage raakt even haar schouder aan, ‘welterusten dan.’ En hij zucht weer en woelt.

Maar Djoeke loopt nog naar vrouw Wulk toe, daar in het donker van haar bed. En vrouw Wulk buigt haar hekse-gezichtje ver over tafel heen, en steekt nadrukkelijk een wijsvinger op. ‘Onz' Maria...?, zij ìs en zij blíjft in der naam en in der waarheid, voor de gemeente

hier en elders, de Domineesvrouw van Blankenheim, de éigenlijke...'

En Djoeke knikt. 'Ja', geeft ze toe, 'je hebt gelijk - je hèbt gelijk gehad, vrouw Wulk, zíj is de éigenlijke...'

En dan praat zij ook weer met Ties Leurnink.

Vaal en verbitterd ligt hij daar in zijn holle kale bedstee. 'Nou ja, hoe gaat dat?, de eerste vrouw neem je uit liefde, de tweede uit nood. En zeg mij nu maar niets meer, ik weet hoe dat is, het wordt nooit meer wat het geweest is.'

Djoeke knikt tegen hem. 'Het is waar, Ties - het is waar wat je daar zegt, Ties.'

Het dunne dek is haar te zwaar en het zachte bed haar te hard. 'De ramen open', denkt zij, 'ik zal stikken.'

Maar nu zoekt Aage's hand de hare, hij vindt die ook, en houdt die stevig vast. 'Jouw sterke warme hand', mompelt hij haperend.

En de hand die hij vasthoudt is stram en kil-klam, een gestorven hand lijkt het.

Merkt hij dat niet?

Dof gonst de wind voorbij, de wind wakkert aan, bromt een paar uur en verdwijnt onhoorbaar.

Dan begint het weer te regenen.

De regen fluistert, gromt, roept en zwijgt plotseling...

Stil is het nu, alles is ingeslapen, Aage ook.

Maar Djoeke ligt nog wakker.

Droge brandende oogen heeft zij, lippen die hard aanvoelen. Zij hoest onderdrukt.

Eerst als het daagt, kijkt zij naar God op. 'Heere God, wat moet ik toch doen?, wat móet ik dóen?'

De Heere God keert Zich naar haar om. Zijn oogen

zijn enkel liefde, Zijn glimlach is enkel barmhartigheid. ‘Djoeke Veenema’, zegt Hij, ‘je moet de Domineesvrouw van Blankenheim zijn.’

Een glans wendt zich naar haar toe.

Een wonderlijk ijl gesuis trekt voorbij.

‘Móet ik...?’, vraagt Djoeke, en kan niet verder gaan. Zij hoest, zij is doodmoe. Maar haar lippen kunnen nu niet meer hard zijn, en haar oogen kunnen niet meer branden. Er loopen tranen over haar wangen, een pijnlijke stramme blijheid strompelt door haar heen. Zij glimlacht vragend - en vragend slaapt zij in.

[VIII]

DOFFE STEMMEN BEWEGEN ZICH ACHTER DE MUREN: HET KAN WEZEN DAT ER IEMAND BIJ AAGE IS, HET IS MOGELIJK DAT HEILE VISITE HEEFT. VOETSTAPPEN gaan af en aan, wagenwielen ratelen over de grindpaden...

Djoeke luistert er afwezig naar, zóo luistert zij veel tegenwoordig. Zij heft er het hoofd niet bij op, beweegt zich niet, vragen komen er niet bij te pas.

Alles is zoo onwezenlijk, zoo ver-weg.

Zij ziet het leven, zooals ze het dorp ziet bij de zwerfsteen op het kruispunt: nevelachtig, herfstig, en vol onbestemde geluiden.

Kleurloos verstrijkt de eene dag na de andere...

Thea komt en gaat. Zij heeft het over de kunstschilder Dubois, over de leer van Mazdaznan...

Zij is een onbestemd geluid.

Eiber is daar, vrouw Wulk snatert, Gradeke zwijgt, Juffrouw Veen praat gesmoord...

Vermoeid kijkt Djoeke naar hen op, vermoeid luistert zij. ‘Wat bedoelen zij?, bedoelen zij iets?’ Doezelig zijn de stemmen. Zij heeft de menschen wel 's beter verstaan.

Zij hoort een lang relaas aan van Jetske Zwart. Tien verwarde woorden blijven haar bij.

‘Luister nu toch goed’, dringt zij in zichzelf.

Neen, zij kan niet meer goed luisteren. Haar aandacht zwerft weg, naar een verte, iets onbestemds...

‘Heb ik een mankement aan mijn gehoor?’, vraagt zij zich af.

Zij denkt ook wel: ‘De moeheid wikkelt mijn gedachten in watten.’

En dan glimlacht zij toch wel. Een wonderlijk vragende glimlach is dat. En zij heeft een schuchter gezicht.

Soms druppelen er plotseling tranen op haar handen.

Dan praat zij gestreng met zichzelf. ‘Is het dan niets om de stut en de troost van een goed mensch te zijn?’ En zij huivert meteen.

Zij huivert gauw tegenwoordig.

Vandaag schijnt de zon nog wel - zij huivert toch.

Mat legt zij de handen in de gele warmte op de vensterbank. ‘Nu gaan wij aanstonds naar Maria's graf’, denkt zij, ‘naar Maria's graf.’

Ja, haar huid is pukkelig van kou, keer op keer rilt zij.

‘Guur zal het er wezen’, voorziet zij, ‘kil.’ En dan is het of die gedachte het loome-in-haar toch niet aanraken kan.

‘Alles is anders’, verzucht zij.

Zij loopt door de kamer en kijkt rond. ‘Alles?, niéts is er veranderd!’

Ineens staat zij stil, het bloed schiet haar in de wangen. Zij hoort Aage's stem in de gang, Aage's stap - zij schrikt op, ja - zij schrìkt op!

Maar Aage kòmt niet binnen. Hij gaat naar buiten.

Nu is het of Djoeke zich langzaam naar haar eigen gedachte toewendt. ‘Niets veranderd?’

Zwaar zucht ze daarbij. ‘Maar het ìs te begrijpen - is het niet?’

Aage kwam gisteren onverwachts de huiskamer in, met het schoolschrift. ‘Zal ik je er aanstonds wat uit voorlezen?’

En nu schrok ze, ja, zij schròk!

Maar het wonderlijkste is dat nog niet.

Dit is het wonderlijkste: als Aage het niet over Maria heeft, hoort zij toch dat hij over haar praat! Onder de preek is dat ook dikwijls zoo, en op huisbezoek bij de menschen.

Hij haalt bij zijn tekst allerlei voorbeelden uit het leven aan. En Djoeke krijgt heete oogen. ‘Maria’, denkt zij, ‘Maria.’

Hij diept met de boeren allerlei herinneringen op, aan een stormramp, een rijk oogstjaar, een ziekte...

En Djoeke hoort aan de stemmen dat men aan Maria terugdenkt - ja, zij hóort dat!

Zelfs de kamer-stilte is op het oogenblik vol van Maria, de wanden hebben eenmaal op haar neergezien, de wanden weten alles van haar af, de spiegels hebben eenmaal de glans van haar oogen weerkaatst, de oude pullen heeft zij eenmaal met haar slanke handen aangevat.

Schuw en dralend gaat Djoeke naar de deur. Stil klimt zij de trap op, zonderling-heimelijk gaat zij haar kamertje binnen. Zij begiet de planten, bergt er een paar boeken op en staat soms verstrooid-lang op het een of andere voorwerp te staren.

Later gaat zij ook naar de zolder en blijft absent voor een zijraampje staan.

De herfst hurkt vermoeid op de paden neer, de herfst knielt ook in het bosch, lang-uit en stil als een doode ligt de herfst op de berg. Maar de groene dennen leven en zij sidderen van de wind.

Djoeke kijkt naar dit alles met strakke gespannen oogen - zij let er niet op. Zij ziet enkel een verregend en verplukt stuk land-met-grafsteenen, drabbige paden en uitgebloeide viooltjes. ‘Ja, Aage had gezegd, de eerste de beste dag dat het droog is - nu...’ Zij keert zich al af.

‘Wat wou ze hier ook?’, zij moet er zich op bezinnen. Moe gaat zij op een dekenkist zitten. ‘Wat was het dan?, wat was het dan...?’

Een lange leegte schuift daar over heen. Zij sluit

halverwege de oogen. ‘Ik zou wel een paar weken aan éen stuk willen doorslapen’, denkt zij vaag, ‘ik ben moe, ja, wat ben ik moe.’

Maar dat is geen excuus bij God.

Aage roept haar. ‘Ben je daar, Djoeke?, zullen we dan gaan?’

Nu krijgt zij die schrikstoot weer.

Zij knikt voor zich uit, ze knìkt...

Traag staat zij op, traag gaat zij naar omlaag.

Aage zocht haar al. ‘Oh, was je tòch boven?’

‘Ik riep...’, prevelt zij.

Zij trekt haar mantel aan. ‘Nee’, bedenkt ze, ‘ik riep immers niet?’

Bezorgd let Aage op haar. ‘Je vindt het toch goed dat we gaan?’, vraagt hij nog, ‘of wil je liever op een andere keer?’

Zij doet de deur al open, en stapt op de stoep. ‘Er is zon!’, roept zij, maar zij wankelt van de wind.

Aage trekt haar arm door de zijne. ‘Ik heb over de bloemen op het graf ook 's nagedacht, maagdenpalm zou mooi wezen, en klimop is altijd groen. Maar een rozestruik anders?, en een hoek met margrieten, zij hield zoo van margrieten...’

Djoeke zegt overal ‘ja’ op.

De wind klemt zich aan haar knieën vast, haar beenen. De wind blaast tranen in haar oogen, zij hijgt, zij hoest...

‘Je moest daar toch 's wat tegen doen’, maant Aage.

Maar Djoeke wil er geen acht op slaan.

Klein en verkrompen staat de herfst onder de wild-blinkende stormlucht. De berg heeft vale plekken en glinstert van vocht, de boschpaden zijn drassig, de schoenen glijden er bijna in weg.

Er ligt dood hout op het pad, afgerukte takken

steken uit het verschooierde onkruid op. Alles is reeds zoo winterachtig-dood, zoo winterachtig-verlaten.

Zelfs de zwerfsteenen zien er kaler en grauwer uit, de hellingen zijn met bladen en afval geplaveid. Het riekt in het bosch naar een sterfhuis, het riekt op de hellingen naar de dood.

Het leven verwijdert zich.

'Dit is net een bedevaart', soest Djoeke, 'net een bedevaart naar - naar heilig land.' En ze trekt het hoofd in de schouders, koud heeft ze het. Als ze haar tanden niet opeen bijt, moet ze klappertanden.

Vaag-verwonderd schiet het plotseling door haar heen: 'Wat is het nu?, ochtend?, avond?, hebben wij al gegeten?'

Ja, zoo soezerig is zij.

Zij zegt in zichzelf: 'Het lijkt wel of het dorp ons tegemoet komt.'

Neen, het dorp komt nu veel eerder in het gezicht: verbleekt en droevig ziet het er uit, en het zucht met een stem zonder klank.

'Erbarm U onzer, Heer', zucht het dorp.

Duidelijk hoort Djoeke het, en tersluiks kijkt zij naar Aage op.

Maar Aage heeft er geen erg in dat zij naar hem kijkt, hij denkt na.

De wind drukt zich stijf tegen zijn oogleden aan. Er loopt een vochtig spoor over zijn wangen. Zijn puntbaard trilt. Alles aan hem ziet er verkleumd uit. Zelfs zijn handen in de gevoerde handschoenen hebben het koud.

Djoeke let er op - zij denkt daar niet bij, zij vraagt zich niets af, er gaat alleen maar een pijn heen en weer in haar borst.

Na een poosje kijkt zij weer naar hem op.

Dat zelfde verkleumde nadenkende gezicht heeft hij nog...

Nu sluit zij halverwege de oogen, en al-loopend lijkt zij in te dommelen. Neen, zij dommelt niet in. Zij luistert naar de wind. De wind heeft een grimmige stem en een grauw gezicht met diepe groeven. Zijn witte baard wappert als vlaggedoek, hij spitst de vale lippen en blaast het heele bosch haast omver.

‘Wij hebben hier wel 's mooier herfsten gehad’, zegt Aage.

Na een poos hoort Djoeke het.

Zij opent bevreemd de oogen.

In die eene zin van Aage, ging Maria voorbij.

Recht voor zich uit kijkt zij, alles heeft nadenkende gesloten trekken, de boomen verder-op, de huizen in de verte...

Ineens duikt er een sprookje op.

‘Er was eens een vrouw die van jongs-af enkel maar de winter van het leven kende. Koud had die vrouw het. IJspegels hingen er aan haar gedachten. Zij bad - dat gebed glinsterde van rijp. Maar zij vond genade in de oogen des Heeren, die vrouw. En Hij zette haar in het warme licht van een gouden zomer. Toen groeiden er bloemen uit haar gedachten, zonnestralen uit haar hart.

De vrouw mocht allerlei goede dingen van God begeeren. Maar als zij één onredelijk verlangen voor Hem neerlei, zou geen enkele wensch van haar meer in vervulling gaan.

Nu, zij vroeg om gezondheid, die vrouw, en zij werd gezond. Om dagelijksch brood vroeg zij, zij kreeg meer dan dat. Een tuin vroeg zij ook, zij kreeg de tuin. De heer van de tuin - zij kreeg die heer tot man. “Dat hij alleen van mij is, met al zijn gedachten...”, vroeg zij.

“Neen”, antwoordde God.

En de vrouw mocht geen enkele wensch meer doen, geen ènkele, zoo lang zij leefde.’

Maar Aage zegt dan toch wèl zijn gedachten.

‘Ik kon het ook de tuinman laten doen’, praat hij met een harde stem door de wind heen, ‘maar het is mij oneindig liever, om het zelf te doen. Ik zou er 's morgens in de vroegte heen kunnen gaan.’

Djoeke begrijpt dat hij nog altijd aan het graf denkt. Zij knikt. ‘Ja, in de vroegte.’

Nu komen zij in het dorp. Er is een brandreuk in het dorp, een winterachtige reuk van roet. Misschien was er een schoorsteenbrand...

Jutte, de turfboer, brengt steenkool rond. Zijn kiel is zwart, zijn pet is zwart, en zwart zijn ook zijn handen en zijn wangen. Jutte ziet er uit als een levensgroote sintel!

De baard van de wind wappert over de huisjes, zijn voeten vertreden de voos-gele planten in de tuintjes, zijn handen rukken de blâren uit de boomen, hij blaast - en hij blaast de zon uit.

Maar dan ineens wordt het stil, midden in de wind wordt het stil, midden in de woorden.

‘Nu zijn we er haast’, zegt Aage.

Ja, daar is die stilte.

Zij gaan de kerk voorbij, de boogramen zijn dofhelder, de ruwe muursteen lijkt lichter, de langdurige regen wiesch alles schoon, het dak, het torentje.

En de Heere God heeft er altijd-door de handen omheen gehouden, ja, Gods ineengevouwen handen buigen zich gedurig om de kerk heen. Men ziet het, zooals men soms muziek zién kan.

Er klinkt nu geen hamerslag over het plein: Eiber's werkplaats is donker en leeg.

‘Mieneke wordt erger’, ook binnen in die gedachte is het stil, ‘Mieneke...’ Djoeke kijkt nog even om, naar het huis van de smid. De ramen wenden zich van haar af!

Een smal pad gaan zij op.

De dood hangt er in de struiken, de dood ligt er op de grond. Het ijzeren kerkhofhek gaat knarsend open. En de beukenhaag siddert, binnen in dat roode sidderen is de dood ook, het hooge verwilderde gras ritselt, de dood is daarin.

Men kan nu niet praten hier, niet eens fluisteren. Men kan hier ook niet naar elkaar kijken, of elkaar bij de arm vasthouden.

Men gaat hier alleen.

De boomen bedrijven rouw, de lucht schreit, de paden zijn als van tranen doorweekt. Verwelkt loofblad bedekt de zerksteenen, de graf-tuintjes.

In geen weken is hier gewerkt.

Maar verder-op is er wel een versch graf gedolven.

Dieneke's graf is dat.

Aage staat nu stil. Hij neemt de hoed af, en legt de ontbloote handen op de afgeknotte zuil. Zijn lippen bewegen zich, zijn gezicht lijdt.

Verschrikt buigt Djoeke het hoofd.

Als er nu nog maar een enkele vogel was, een enkele bloem, een beetje zomerlicht.

Maar alles is zoo uitgestorven, zoo levenloos, zoo dof!

Alleen de wind leeft, hij giert, hijgt, spuwt hagelkorrels uit - ijs...

Een kou rijst op uit de grond, een scherpe doordringende kou, eerst voelt men hem aan de voeten, dan in de knieën, hij kruipt zelfs door de borst, hij wringt zich in de keel.

Djoeke hoest gesmoord.

De kou heeft ook een gezicht, een knokig wreed gezicht, holle oogen, holle koonen - ja, de dood is in de kou.

Als een kind zou Djoeke willen soebatten: ‘Laten we naar huis gaan.’

Maar dat doet ze niet.

Aage's handen klagen - klágen...

Djoeke verstaat ze goed. Ze duikt een beetje ineen, ze duikt enkel maar een beetje ineen.

Aage neemt de afgevallen blâren van het graf weg, al die roode en gele en gespikkelde blâren, het duurt lang.

Maar Djoeke durft hem niet te helpen, zij moet zich achteraf houden, zij kan niet anders...

Nu komt de naam op de zerk weer bloot: ‘Mijn innig geliefde vrouw...’

Djoeke bedwingt haar hoest. Een hoest zou storend klinken, oneerbiedig haast. Het prikt in haar borst, het steekt en knort, maar zij kan de hoest toch inhouden.

Nu plukt Aage aandachtig de leege zaadhulsjes van de schrale vioolplantjes af. Er staat daar ook nog een verdorde potplant en een aarden kan met bruine bloemen. Aage neemt een glasscherf weg, een slakkenhuis, een stukje steen, met de vingers strijkt hij over de weeke aarde van het graftuintje. Hij raapt een klein stukje hout op, waar komt het vandaan? Heimelijk steekt hij het in zijn jaszak.

Djoeke duikt nog meer in-een. Zij bijt de kaken strak, het geeft niet. Zij moet toch klappertanden. Ze zet de kraag van haar mantel op, het baat niet!

‘Net of het sneeuwt in mijn hart’, denkt zij, ‘en in mijn gedachten...’

Haar oogen gaan wijder open.

Zij ziet plotseling de leege ruimte op de grafsteen,

waar nog geen datum in uitgehouwen is en nog geen naam.

Er vlamt iets door haar heen, zij begrijpt... ‘Aage zal daar rusten...’

Zonderling stram beweegt zij de handen, ze omklemt de armen, omknelt ze...

Tranen komen op, en vallen terug, pijnen bewegen zich en houden zich stil.

Aage keert zich naar haar om. ‘Wij moeten gaan’, fluistert hij.

Hij doet een stap in haar richting en blijft staan.

Wat ziet hij toch op de zerk?, op de zuil...?

‘Kom’, prevelt hij, en gaat dan toch niet verder.

Maar plotseling maakt hij een beslist gebaar. ‘Ja!’

Djoeke loopt voor hem uit.

Alles is dof en beslagen rond-om. Er staan groenachtige plassen in de paden, een dikke regenworm kruipt door het gras.

Djoeke kijkt er naar en grilt.

Het regent al weer, ze merkt het niet.

Bij de poort kijkt ze om.

Aage staat nog even bij Dieneke's grafheuvel stil. Hij buigt er zich over heen.

Maar Djoeke wendt zich af, leunt tegen de ijzeren hekspijlen aan en wacht.

‘Aanstonds zal hij vertellen...’, een schrik vliegt door haar heen, en zet zich ergens neer. Zij wil die schrik niet zien. Zij wil haar gezicht bedwingen, haar hart...

Zij hoort Aage's stap.

Maar aan de andere kant van het hek nadert ook nog iemand: een oude man met een witte ronde baard, kaplaarzen aan, een wintermuts op.

Het is Tjisse Burink.

Tjisse loopt niet meer recht-op, hij voelt zich niet groot meer. Hij ziet Aage, en neemt de muts af - ja, hij neemt de muts af. Dralend blijft hij staan. ‘Is Dominé er ook bij geweest?, ik... ik wou nog 's zien... zoo maar! Het geeft niet, het is - het is niet weerom te halen, een mensch wil dat toch...’ Hij kuchelt, er glijden stilletjes een paar tranen over zijn wangen. Hij veegt ze met de ruige berenmuts af, en kijkt hulpeloos voor zich neer.

‘Zet de muts toch op, Tjisse’, zegt Aage, ‘je vat anders nog een kou.’ Een vreemde volle stem heeft hij: tranen druppelen langs die stem.

Neen, Tjisse zet de muts nog niet op. ‘Een - één ding vertroost mij’, hapert hij, ‘dat ik - dat ik niet lang meer te leven heb.’

Toevallig ziet hij Djoeke daar bij aan, iets van verwondering glipt er over zijn gezicht. Hij fronst, hij is ergens door afgeleid, bijna was hem iets ontgaan dat hij nog zeggen wou. ‘En - en dan is het hier de - de meest geschikte plaats niet, maar... maar...’

‘Zeg gerust wat je op het hart hebt’, noodt Aage tegemoetkomend.

En Tjisse veegt zich dralend langs de lippen, langs de neus. ‘Dóminé zal het maar zeggen, hoeveel dacht Dominé... voor Wietze...?’ Ja, daar heeft hij het nu het eerst over, maar dat weegt hem eigenlijk niet het zwaarst. ‘En... en waar het hier wel de plaats voor is: kan Dominé mij al de booze woorden kwijtschelden, die ik toen - toen...’, de stem begeeft Tjisse.

Aage steekt hem de hand toe. ‘Niet meer over praten, dat is voorbij, en dat andere... ik laat het met een gerust hart aan je over, Tjisse, met een gerust hart...’

Tjisse knikt. Zijn oude oogen zijn rood en waterig,

hij heeft veel geschreid de laatste dagen. ‘Komt - komt Dominé dan nog 's aan voor een kommetje koffie?’, zijn blik valt op Djoeke, en weer krijgt hij die verwonderde trek in het gezicht. ‘Neemt Dominé de vrouwe ook mee?’

Ja, dat zal gebeuren.

‘Tot goed weerziens’, zeggen zij.

En dan scheiden zij.

Aage neemt Djoeke's arm. ‘Het is goed dat wij dit samen gedaan hebben...’

Hij heeft het over het bezoek aan het graf.

Djoeke knikt absent. De schrik vliegt weer op in haar hart. ‘Wonderlijk’, mompelt ze, ‘dat Tjisse dit nu toch... dat hij zoo...’

Aage let er niet op. Hij wijst naar een smal zijpaadje. ‘Daar liepen wij vaak 's avonds... Ook in de tijd toen zij Rein verwachtte. Er is daar een hei-heuveltje in een halve kring van berken - wij moeten er nog 's langs - daar zat zij wel 's, als ze alleen wou zijn. Maar soms kwam ik bij haar, soms...’

‘Oh ja?’, prevelt Djoeke vragend, ‘ja?’

Het is doordringend koud.

Haar huid lijkt er van open te springen, haar voeten doen pijn. ‘Hoe kan een mensch toch zoo ziekelijk koud wezen?’, mort ze.

De wind blaast harder dan daar-straks.

En het regent niet meer - het hagelt...

Scherpe prikken voelt zij in het gezicht, het is of zij daar met naalden gestoken wordt.

Zij schuilt weg onder haar hoed. Zij denkt aan de tocht naar het graf terug. ‘De bedevaart’, herinnert zij zich, ‘de bedevaart...’

Scherpe woorden krassen door haar gedachten.

Zij schrikt er van op.

‘Djoeke Veenema’, pruttelt zij, ‘je komt te veel naar Djoeke Roemer toe, tegenwoordig.’

Haar oogen schrijnen - dat is niet alleen van de wind.

‘Eenmaal’, soest zij met strakke kaken, ‘droomde ik dat ik veranderde in een dauwdruppel - blijft er nu niets van mij over dan een korrel ijs...?’

* * *

God opent de zilveren wolken.

Een stroom van licht springt over de aarde.

De doffe herfst begint te vlammen, te branden, de boschpaden fonkelen.

Groen en glanzend zijn de dennen op de berg, groen en glanzend is de hulst. De uitheemsche eiken gloeien als donker vuur, de lila astertjes worden doorzichtig als glas, de klimroos begint opnieuw te bloeien.

De zomer is niet dood - de zomer is naar een ander land gegaan. Nu wendt hij zich nog eens om in het licht, en wuift vriendelijk uit de verte: ‘Veel groeten, veel hartelijke groeten.’

Er gaan menschen langs het huis - innemende gezichten hebben zij. Het dorp ligt als een glimlach in de zon, goede vriendelijke menschen wonen er in die glimlach.

Djoeke kijkt aandachtig naar hen, ja, Djoeke kijkt ingespannen in alle richtingen.

Waar blijven de kleuren dan toch?, de vriendelijke gelaatstrekken?, de lichtstralen?

‘Is het omdat ik zoo moe ben?’, vraagt Djoeke zich doezelig af.

Een antwoord verneemt zij niet.

Zij mijmert over de Kosteres.

Een oud donker verhaal weifelt in de verte, keert zich af, en verlaat haar dralend.

Zij denkt aan Tjisse Burink.

Er gaat een schim voorbij...

Nú hoort zij Wietze Zegers aan.

Wietze zit onder het gele Boeddhaatje in een krakende leunstoel. Zijn gebarsten appeltjes-wangen zien er opgetogen uit, rood, heet en geestdriftig, zijn kleine groene oogen glinsteren en zijn lange verwilderde baard hangt als een zilveren vlam over zijn borst. Hij strijkt over die baard en lacht. Hij moet al-door lachen. Hij slaat zich op de knieën en lacht, hij vervalt in herhalingen en lacht. Hij is totaal uit zijn evenwicht.

Er is hem ook zoo-iets wonderlijks overkomen.

'Die Tjisse, die baas Tjisse!, een wekelijksche toelage en een ronde som ineens - ìneens...!'

De woorden passeeren Djoeke op een groote afstand, soms zijn haar gedachten bij Aage, soms zijn ze nergens.

Zij heeft Wietze toch wel gehoord.

'Oh... dus...?', denkt zij. Ja, dat is alles wat zij denkt. 'Oh... dus?' Zij verzet de voeten daarbij, zij buigt zich voorover. Nu wordt er iets van haar verwacht, nu zal zij iets moeten zeggen dat opgewekt klinkt.

Neen, het hoeft niet, Aage komt binnen. Hij praat in haar plaats. 'Wat is er? Is er nieuws aan de markt?'

En Aage krijgt het verhaal van de goede baas Tjisse ook te hooren.

Het is of Wietze hem beet pakt bij de jasmouw, dat is toch niet zoo. Maar hij klampt zich aan Aage vast met de oogen. Kinderlijk opgewonden praat hij, elk woord dat hij uitspreekt, vraagt: 'Hoor je er niet van op? Nou, hóor je er niet van op?'

‘Nergens gedachten aan’, zegt Wietze, ‘ik zit onder mijn boom voor de hut, de liefelijkheid des Heeren omgeeft mij, ik hoor de wind, het bosch... ik voel mij veilig en wel-beschut, ik sluimer... Dan hoor ik iet-of-wat, ja, ik hoor iet-of-wat, schiet wakker, open de oogen, kijk - en kijk weer, wrijf mij de oogleden haast stuk, ja - daar komt rijke Tjisse Burink aan, baas Tjisse in al zijn pracht en heerlijkheid, kaplaarzen aan, een fijne bontmuts op, een duffelsche jas met konijnen-vellen aan het lijf. Wat is dat?, denk ik, wat kan dat wezen? En het slaat mij als een mes door het hart: ik moet uit de hut! Nou, om kort te gaan: hij wou daar buiten niet praten, hij wou naar binnen. Goed, wij naar binnen. Dat was zus en zoo, dit en dat, van het een op het ander, en of ik ook in dat steenen bijgebouwtje op zijn erf wonen wou. Ik op het erf van de rijke Tjisse! Sprakeloos zat ik terneer. Ik als een hofhond op Tjisse's erf...’

Wietze lacht. ‘Is het niet ongehoord?’, vraagt die lach, ‘is het niet verbijsterend?’

Van de een op de ander kijkt Wietze.

En de vrouw van de Dominé slaapt met open oogen.

Doch Dominé-zelf is vol aandacht, maar lachen...?, neen, daar denkt hij niet aan.

Goed, Wietze gaat door. ‘En mijn boom? Had hij ook aan mijn boom gedacht? Baas Tjisse lei zijn hand om zijn oor heen. O nee, een boom, zeg je? Ja zeker, mijn boom. En ik wijs hem er op. Hij pluurt er naar. Oh, die zijn daar ginder immers ook? Ja, goed, er zijn daar ginder ook boomen, maar deze - deze machtige heraut des Heeren niet - deze niet... Nou, dat was dit, dat was dat - ik moest er 's over denken. En of hij mij dan honderd gulden ter hand mocht stellen, voor kleêr en brandstof! Hònderd gulden! En boter zou

mij geworden, kaas, pekelworsten, groente, aardappels!'

Ja, nu lacht Wietze opnieuw, maar het is een schorre pieperige lach, het is een lach die haperend zegt: 'Let niet op mij, ik - ik moet haast schreien...'

Nu, Aage houdt de oogen strak op het vloerkleed. 'Dus honderd gulden in de hand, daarenboven kaas, boter, pekelworsten...'

'Ja, ja', onderbreekt Wietze triumfant, 'maar dat is nog niet alles, nee, alles is dat niet.' Hij veegt met de hand langs de mondhoeken, hij humt, hij steekt de wijsvinger op. 'Twaalf gulden in de week komt er ook nog bij, twaalf gulden in de week. En dat staat bij de notaris beschreven, dat staat in het testament van baas Tjisse beschreven: twaalf gulden wekelijks, zoo lang Wietze Zegers het leven hebben zal.'

Wietze spert de oogen wijd open, hij staart, schudt het hoofd en glimlacht verwonderd. 'Baas Tjisse vroeg mij ook nog of dat genoeg was?, genóeg!, hoort u het, Dominé? Heer - Heer, heb ik gedacht, nou is het Tjisse met het geld in de bol geslagen! Nee, dat was mijn kortzichtigheid. Boer Tjisse is omgekeerd als een blad op een boom. Het is een van de wonderwerken Gods. De Heere heeft het gewrocht, de Almachtige gedacht de oude arme Wietze Zegers ten tijde van de eerste hagelbuien...'

Het wonder overweldigt Wietze weer, hij kan niet verder... Hij glimlacht - tranen rollen over zijn wangen, er is niets aan te doen, hij moet een-en-ander maal de neus snuiten.

'Ik ben nu', haspelt hij met zijn lachende mond, 'een rijke mijnheer. Als ik wil kan ik alle dag rijst-met-boter eten en spekpannekoeken, en leverworst op de boterham... Nooit hoeft mijn kachel meer uit in de

wintertijd, elke avond kan mijn lamp branden, mijn oude dag is beschut...'

Aage legt zijn hand zacht om Wietze's oude bevende vingers heen. 'Jongen, jongen, wat een geluk is dat, wat een uitkomst!' Hij herhaalt dat telkens weer, met glanzende oogen kijkt hij naar Djoeke om, het is of hij haar aanstoot. 'Is het niet prachtig?, het ìs prachtig, hè?, heb je het gehoord?'

Djoeke knikt.

Ja zeker, zij heeft het gehoord - maar niet duidelijk, en alles niet, neen, alles niet... Het is of zij door een glazen wand heen, de kamer inkijkt, Aage is daar, Wietze zit bij hem.

En Wietze strijkt zich vergenoegd over de baard, praat mompelend, grinnikt en komt weer overeind.

Trouwhartig groet hij Aage, drie- viermaal knikt hij tegen haar.

Als een aardmannetje staat hij in de zon, zijn witte lange baard glinstert als vuur, zijn roode wangetjes glanzen of ze opgepoetst zijn.

Nog onverhoeds is hij de kamer uit.

- Djoeke luistert absent naar wegstervende stappen, een bonzende deur.

Moe knipt zij met de oogen. Haar rug trekt krom, haar schouders buigen voorover. Nu zit zij daar als een oude vrouw. 'Heb ik iets vergeten?', soest zij, 'moest ik ergens aan denken?'

Dan komt Aage weer binnen.

Zij moet de rug recht trekken, zij moet de oogen flink open houden.

Aage glimlacht tegen haar, neen, hij glimlacht nog altijd tegen Wietze. 'Je moest hem zien loopen, hij huppelt haast over de weg. In de gang ontvouwde hij nog allerlei schoone plannen: hij zal geiten houden, hij

wil een kleine hoenderhof aanleggen! Hij neemt een waakhond! Vilt-pantoffels zal hij koopen, een winterjas, een leunstoel met een kussen...'

Mat glimlacht Djoeke. 'Ja?, ja?', zegt zij telkens.

Vragen gaan daar achter langs, herinneringen bewegen zich.

'Waar had Aage het ook weer over?', denkt zij in een stilte. En dan ademt zij ingehouden.

Aage staat stil achter haar stoel. Zacht raakt hij haar hals aan, haar ruige haar. 'Hoofdpijn...?', vorscht hij bezorgd, 'ja, hoofdpijn?'

'Hoe zoo...?', wil zij nog vragen.

Dat hoeft al niet meer.

'Je hebt kringen om je oogen', zegt hij zacht, 'je bent zoo stil - zoo stil...'

Verwonderd luistert zij naar hem.

Nu keert de zomer zich ook in Aage's stem naar haar toe. 'Veel groeten, veel hartelijke groeten', glimlacht de zomer.

Onwillekeurig beweegt zij zich, wat wou ze toch?, opstaan...?

Er glijdt een garen-klos van haar schoot. Dat is waar, zij zat te naaien. Verwonderd kijkt zij naar het verkreukelde goed onder haar handen. 'Hoofdpijn?', herhaalt zij, en moet er zich op bedenken, 'nee.'

'Wat is er dan?', fluistert Aage.

Snel heft zij het hoofd op, zij laat zien dat zij glimlacht. 'Wat er is...?', om hem te overtuigen zou zij - desnoods luidkeels willen lachen. Ja, toch ook alleen maar desnoods!

Een hoest onderbreekt haar glimlach. Zij buigt zich voorover, schokt...

Aage's handen trekken zich terug. 'Die hoest duurt te lang, en dat nu, tegen de winter...'

Hij kijkt op zijn horloge. ‘Je moest meer buiten zijn’, doktert hij, ‘ga mee naar de Hanenkamp, Barta Raven is weer zoo ziek. En dan loopen we nog even bij de Dieserink's aan. Na de begrafenis van Geeske zijn we er niet meer geweest. Wij moeten toch ook een keer sámen naar Mieneke Eiber.’

Djoeke knikt in gedachten.

Zij legt de lange weg naar de Hanenkamp al af. Zij loopt heen en terug over die weg, haar oogen knipperen moe.

‘Doe je het?’, vraagt Aage, hij gaat naar de deur toe.

‘Ja zeker’, zegt Djoeke gehaast, ‘ja zeker.’ Zij steekt de naald in het witte gekreukelde goed, vouwt het op, bergt het in de naaimand, en loopt de gang in.

Aage wacht al op de stoep.

Hij wendt zich werktuigelijk naar haar om, een herinnering heeft hem aangeraakt, zijn glimlach treurt, zijn oogen boren zich door verre jaren heen.

Het is wonderlijk, Djoeke die de laatste tijd zoo achteloos is, en zoo absent naar het leven luistert, merkt dit wel, ja, hier heeft Djoeke wel erg in.

Stil loopt zij naast hem voort.

Er glinstert zon over haar handen, er valt zon over haar voeten heen, bonte kleuren wemelen voor haar oogen.

Maar het is koud in dat licht, er is wat grauws in die kleuren.

De zomer heeft zich al weer afgewend.

* * *

Vaal klimmen de dagen bij de berg op, en de ochtenden zijn, als de middagen, dof en gedekt. De avonden droomen niet, zij slapen zooals gestorvenen slapen, en star en versteend zijn de nachten.

Djoeke luistert naar hen, en zij huivert.

‘De winter zit me in het bloed’, denkt zij soms, ‘de winter is me in het bloed gevaren.’ En dan moet zij de oogen stijf dicht persen en de handen krampachtig tezamen drukken.

Zij loopt door het huis - is het huis grooter geworden?, zij klimt de trap op - is die trap zoo hoog?, kan een trap groeien?

Dan wandelt zij naar het dorp. Komt zij nooit bij het kruispunt? Is de zwerfsteen nu nog niet te zien? Eindeloos-lang is de weg naar het dorp.

Zij tuurt naar de bruine en groene denne-appels, en naar de lange kegels van de spar, en zij denkt aan Kerstmis, besneeuwde vredige boschpaden ziet zij, een boom met lichtjes... Dan valt haar blik op de hulst, groene vruchtjes gluren er tusschen de stekelige bladen uit.

‘Als de bessen rood zijn’, slaat het door haar heen, ‘dan is het zoo ver...’

En zij denkt aan de mica-lantaarntjes die zij koopen zal, voor de Zondagsschool-kinderen, en aan de roode kandelaars met de witte kaarsjes. Zwak glimlacht zij daarbij, de gedachte zweeft weg...

En de dag is er niet meer.

Donker en dof hangt de nacht over de aarde.

Dan staat er een bleeke stille Zondag op de berg.

De kerkklok klept. De wegen kijken aandachtig door de bijna-ontbladerde boomen heen.

Djoeke loopt naast Aage door het bosch - zij loopt alleen.

Een pijn gaat voor haar uit, die pijn wacht haar op aan de poort van de kerk, en vergezelt haar naar haar plaats in de luifelbank.

‘Geef mij je gedachten’, beveelt die pijn.

Zij geeft haar gedachten.

Afgetrokken luistert zij naar de preek. Herinneringen dwalen door haar heen, haar vingers bidden, maar haar krimpend hart kan niet gelaten zijn.

Dringend kijkt zij de menschen in de oogen - zij tuurt naar bevroren vensters.

Zij richt de blik op het leven - het leven sluit zich toe.

‘Aage’, smeekt haar hart.

Maar Aage buigt zich over ‘vroeger’ heen.

Zij wil aan de toekomst denken - God legt er de handen op.

‘Heer...?’, fluistert zij enkel. Haar adem beeft.

Dan loopt zij met Aage door de bonte herfsttuin. In de verkleurde en onttakelde boomen ziet men al de doffe einders van het jaar.

Vlakbij de pastorie is zij nu, en zij steekt toch het plein over, naar het huis van de Kosteres. ‘Ik heb een boodschap aan je, vrouw Wulk.’ Haastig praat zij. ‘Het land van de haat heeft poorten van dorens, wij moeten niet door die poorten gaan...’

Ineens breekt dat af.

Aage legt zijn hand op haar schouders. ‘Wat denk je nu toch?’, vraagt hij zacht, ‘je ziet er uit of je een akelige droom hebt.’ Er breekt een glans door die woorden heen: een witte warme zomer opent zich.

Dagen-lang is het licht.

Dan keert de schemer weer terug.

Aage's glimlach wendt zich af.

Zij hoort lange gesprekken aan, zij legt lange wegen af. Vermoeid kijkt zij naar God op. ‘Waar moet ik wezen, Heer?’

En dan staat zij midden tusschen de menschen in.

Zij gaan bij de Dieserink's aan, bij de Burink's, bij vrouw Barta op de Hanenkamp.

Jetske Zwart loopt af en aan, Gerreke van Driel steekt een bezoek af. Japke van de Kosteres brengt een zak met hazelnoten uit het bosch. Herhaaldelijk komt de notaris.

Hij legt een paar bloemen voor Djoeke neer, bloemen waar zijn Moeder van hield. Hij geeft haar een vergeeld boekje, gedichten waar zijn Moeder van hield.

Djoeke kijkt hem aan met zware oogen.

Hij doet haar aan een regendag denken, aan verweerde boomen, hij ziet er verlaten uit. In zijn oogen is iets doodgegaan.

'Het is wonderlijk', zegt hij, 'dat men in een levend mensch een gestorven Moeder ontmoeten kan.'

Djoeke pinkt moe. 'Is het wonderlijk? Men kan God zelfs ontmoeten in een mensch.'

De klok tikt er zacht door heen, de wind suist er schroomvallig achter langs. Zij luisteren er naar, veel weten zij niet te praten.

De notaris heeft dikke âren op de handen, oude handen heeft hij, die handen grijpen zich stevig vast, zij ondersteunen de notaris. 'Soms is de stilte een open wond', mompelt hij, 'maar nu is de stilte een windsel.' Hij glimlacht voor zich heen, zijn gedachten rusten uit. 'Dit is de stilte van mijn moeder. Elk mensch heeft zoo zijn-eigen stilte.'

Djoeke beweegt zich langzaam, zij is onbevattelijk. 'Wat?', soest ze, 'hoe...?'

De handdruk van de notaris verrast haar. 'Ik ben u heel dankbaar.' Nadenkend en dralend groet hij haar.

En Djoeke knikt maar vaag. 'Dankbaar?, waarvoor?', zij breekt er zich het hoofd mee, 'heeft zíj iets gegeven...?'

Nu, de vragen vallen al weer weg.

De avond wacht - daar nadert de nacht.

Grauw staat de ochtend achter de ruiten.

Djoeke droomt met open oogen, zij gaat door het huis, praat, glimlacht-als-het-moet, en droomt meteen.

De dag schuift, als een gedachte, langs haar heen, de dag krijgt een sleep van schaduw.

Thea komt de kamer in.

Helle uitdagende kleuren draagt zij tegenwoordig, karmijn op indigo, oud-geel op scharlaken.

‘Het palet van Dubois...’, schertst zij, en vangt een gesprek met Aage aan.

Djoeke zit er bij. Zij luistert er uit de verte naar, zij praat ook uit de verte.

Aage stelde een paar vragen - ja, wat vroeg Aage toch?

‘Oh, ìk!’, lacht Thea, ‘ik ben meer dan ooit op het leven verliefd, ik - ik omhels het!’, zij praat met een hooge nerveuze stem, ‘ik aanbid het!’

‘Maar als je nu sterven moet...’, begint Djoeke.

‘Fi donc!’, Thea vertrekt het gezicht, ‘nare dingen laten wij buiten bespreking. Jij zoekt het in de schaduw, ìk in het zonlicht.’

‘Ik wist niet’, merkt Aage op, ‘dat Mevrouw van Heekeren het zonlicht zocht...’

Thea's lach wuift dat weg. ‘Nu ja, soms geef ik de voorkeur aan kunstlicht, en soms bemin ik de schemer. Maar dan schijnt de zon toch ook, de zon die ìk noodig heb.’

‘Er is ook nog ander licht’, mijmert Djoeke voor zich heen. Zij kijkt naar buiten. God ontsteekt de avondster. ‘Ander licht...’

De stralen van de ster raken haar oogen aan. Vreemd is dat, het kan haast niet... Neen, kan het niet? Er zijn veel wonderlijker dingen.

De ster haalt haar af. Zij kijkt over de wereld heen.

Gods glimlach omvat haar. Er valt een zilverig-blauw licht over haar gedachten...

'Mag ik nu uitrusten?', vraagt zij.

'Neen Djoeke', zegt God, 'je taak is niet af.'

Ja - dan zit zij weer in de kamer. Haar handen liggen op de stoelleuningen. Schemer hangt tegen de ruiten.

'Ik verbaas mij', zegt Aage scherp, 'over uw wisselende inzichten, Mevrouw van Heekeren.'

Driftig beweegt Thea zich. 'Hèb ik inzichten?', zij lacht uitdagend, het is of die lach een purperen kleur heeft, purper op oud-geel. 'Och, men laat zich wel eens gaan op een idee. Dubois heeft onlangs een Mazdaznan-cursus gevolgd. Nu, ik moet toegeven, het lied van de liefdebron is allercharmantst. Wij hebben samen al eens de gebruikelijke liefdebron-oefeningen gemaakt: Dubois en ik. Spirit krijgt men er van, veerkracht, frischheid, een lenig lichaam, lenige gedachten. Ik voel er voor! Maar, iets anders - u, op uw leeftijd, verbaast u zich werkelijk nog ergens over? Zijn úw idealen dan overeind blijven staan?'

Aage zwijgt daarop.

En Thea lacht scherp. 'Nu, ìk voor mij, ìk geef mij niet bij voorkeur over aan oude droomen. Ik druk mij tegen het leven aan, het leven met al zijn ondeugden, en al zijn kwaad!'

Enkele zinnen vangt Djoeke er van op. 'Wat is dit nu weer?', denkt zij uit de verte, 'wat wil zij? En waar heeft Aage het over?'

'U drukt zich', wijzigt Aage, 'tegen gevaarlijke kwaadaardige ziekten aan, Mevrouw van Heekeren, tegen besmettelijke ziekten.'

Heftig beweegt Thea de handen, die handen schoppen.

Woorden gaan tegen elkaar in, passeeren elkaar, keeren terug, botsen...

Luchtig springt Thea op, en lacht. ‘Wij spreken elkander nog wel eens nader.’

Zij tikt Djoeke op de arm. ‘Jíj slaapt in!’, dat is maar zoo'n terloopsche opmerking. Zij steekt de armen uit en kruist ze, dan neigt zij een weinig. ‘Salaam, salaam, aleikum’, neuriet haar stem.

Het is de Mazdaznan-groet!

Wuivend gaat zij naar de deur, wuivend loopt zij langs het venster.

En Djoeke kijkt haar na, zooals zij de dwarrelende herfstbladen nakijkt...

Zij luistert naar Aage's stappen: hij klimt de trap op, hij gaat zijn kamer in, hij loopt in gedachten.

Djoeke hoort het, een pijn wil zich in haar oprichten.

‘Wees toch stil’, zegt zij tegen die pijn, ‘hij moet immers werken?’

Dan sluit zij de oogen en haalt een droom naar zich toe.

Eerst is er een kruidige aarde-reuk, waar ligt zij toch? Zij ligt boven op de berg.

‘Ik zou tusschen de fijne dennen willen sterven’, heeft Riek Dieserink eens gezegd.

Djoeke kan dat begrijpen.

Zij ligt daar ook.

Het is er zoo ruim, het jaar ligt er tusschen twee blinkende horizonnen in. Men ziet daar de Almachtige Heer van hemel en aarde in het eindelooze uitspansel, en de groene dennen verheerlijken Zijn naam.

Witte bloemen buigen zich over haar heen: bloemen-in-knop, gele bloemen, een verschrompeld viooltje is daarbij, een mosplant met lange baarden, een anemoon: rose-en-goud.

Neen, bloemen zijn dat niet.

Djoeke kijkt scherper - het zijn gezichten.

Het viooltje verandert in het dorre verknepen gezichtje van vrouw Wulk.

Vrouw Wulk vouwt de handen ineen, haar tranen praten...

Djoeke verstaat de tranen. ‘Ja, ja’, knikt ze, ‘ik begrijp het.’

En dan verandert een witte campanula in Gradeke Roselaar.

Gradeke heft een bloemknop op - neen, haar kindje. Zij fluistert: ‘Wil je mijn kindje vasthouden?’

En Djoeke weet wat dat zeggen wil. Zij houdt het kindje vast: het is warm, zwaar, te zwaar haast voor haar handen, het legt het hoofdje tegen haar borst.

Japke van de Kosteres is er ook. Japke smeekt: ‘Laat mij hier blijven!, laat mij hier toch blijven!’

Dan beweegt het groene lange mos zich - Wietze Zegers kijkt op. ‘Vrouwe’, zegt hij, ‘wij hebben je misverstaan, vergeef ons, vrouwe’, hij strekt de handen uit.

En de rose anemoon knikt beverig-instemmend.

‘Vergeef ons’, herhaalt de rose anemoon, ‘vergeef ons.’ Hartelijk kijken de helle blauwe oogen van Mieneke Eiber, Djoeke aan.

En Jetske Zwart is er ook. Jetske buigt haar verminkt gezichtje diep voorover. Haar mond trilt. ‘Onz' Djoeke’, ademt zij, ‘onz' Djoeke.’

Maar plotseling veranderen de gezichten weer in bloemen. De avondwind strijkt over hen heen. ‘Onz' Djoeke’, fluisteren zij, ‘onz' Djoeke.’ De berg neemt dat over, het bosch ook. ‘Onz' Djoeke...’

- Opdringerig staat nu de duisternis aan het raam. Hard voelen de leuningen van de stoel aan.

Djoeke's adem hokt in haar keel.

De avond keert zich al van haar af.

Het wordt nacht.

En de nacht prevelt: ‘Het was toch immers maar een droom, een gedachte...?’

Doodstil ligt Djoeke in haar bed en kijkt door het onbedekte venster naar buiten.

‘Maar de avondster dan?’, glimlacht zij, en zij zoekt haar.

Ja, de avondster vervolgt haar weg, zij verbleekt, zij verijlt...

Een morgen zet zich voor haar neer.

* * *

Nu heeft het licht een sluier omgeslagen, en de berg is grijs, groot en ondoorgrondelijk, een geheim dekt de verre velden toe, de dikke groene boomstammen wikkelen zich in een zilverig waas, en de dof-roode paden verschuilen zich.

Djoeke kijkt onzeker om zich heen in de tuin.

‘Bloemen voor Rein's kamer...?’, herhaalt zij vragend, en glimlacht verschrikt. ‘Heeft zij dat gedacht...?’

De ochtendkilte legt zich op haar schouders, zij huivert. ‘Ja, ik moet toch niet inslapen, niét inslapen.’ Vluchtig denkt ze aan Thea, iets purperachtigs wuift door haar gedachten heen.

‘Het leven wil niet meer vlakbij komen’, zegt zij in zichzelf, ‘niet meer vlakbij...’

Zoekend kijkt zij om zich heen.

Er hangt nog een weinig verbleekt goud aan een boomtak hier en daar. En de lucht is stil, wit en gesloten, de lucht is met nevel bekleed.

Aandachtig tuurt zij er naar op.

In dat verbleekte en stille is iets-van-Aage - neen, niet iets, Aage is daar heelemaal! Het is meer dan wonderlijk: Aage is overal waar zij heen kijkt: in de nevel, en in het verhulde licht, in al het afgeslotene - maar hij is ook in de vermoeide klop van haar hart.

Vast legt ze haar smalle witte handen tegen elkaar aan. ‘Zijn stem’, dringt zij, ‘zijn stem van... van daarstraks?’

En daar is zijn stem: diep, warm, verlangend: ‘Ik wou dat ik nu niet weg moest.’

Een pijn slaat daar over heen. ‘Om Rein,’ vermoedt zij, ‘om Rein speet het hem.’

Zij raapt een tak op van de grond, breekt die in stukjes, en schaaft er de huid van haar handen aan open, zij merkt het niet.

Voetstappen bewegen zich achter de nevel, de nevel laat iets los: een vrouw-die-glimlacht, Heile!

‘Mevrouw moet toch niet telkens haar halsdoek vergeten’, mompelt ze.

En Djoeke neemt iets aan, dat zacht en wollig is, haar sjaal.

‘Dank je wel, Heile’, heesch is haar stem, haar stem breekt af. Zij schaamt zich vaag daarover, en zij herhaalt het nog eens ferm luid-op. ‘Dank je wel, Heile, dank je wel.’ Zij slaat de doek om, het is of zij zich in iets goedigs wikkelt. ‘Heile glimlachte’, bedenkt ze, ‘en hoorde je haar stem?, een niéuwe stem... Hoe kan dat?, hoe is dat mogelijk?’ Zij loopt een zijpad in.

En er vaart iets langs haar heen, dat ijl, zweverig en glanzend is: een zonnestraal in een stuk nevel!

‘Neen’, zegt Djoeke, ‘men kan niet weten wat het is, wie zal het zeggen...?’

Tot aan haar dood blijft zij de dochter van steile Igle!

Als zij weer in de kamer terug is, beëindigt zij een gesprek met de doode Ties Leurnink.

Ties houdt nog altijd vol: ‘De eerste vrouw neem je uit liefde, de tweede uit nood... het wordt nooit meer wat het geweest is.’

‘Dat hoeft toch niet?’, pleit zij, ‘nee, dat hoeft toch zoo niet te wezen? Het kan toch best anders? En zooals het bij de een gaat - gaat het nog niet bij de ander.’

De gangbel klingelt het weg.

Een lach springt het huis in, een harde luidruchtige lach.

Djoeke luistert er naar achter haar glazen wand. ‘Ja, Rein.’

Maar Heile lacht nu niet.

Heile praat met een onderworpen stem, de stem die zij nog niet lang heeft.

Langdurig veegt Rein de voeten. ‘O ja...?’, rekt hij, ‘ja...?’

Dralend komt hij binnen. Hij lijkt grooter, zelfs in zijn bewegingen is wat luidruchtigs. Joviaal knikt hij tegen haar. ‘Dag’, hij geeft haar een hand, hij buigt zich wat naar haar toe, ‘dàg’, zegt hij weer.

Glimlachend kijkt zij naar hem op. ‘Zoo?’

En dan praat zij in haar gedachten toch ook nog met Ties. ‘Eigenlijk had je het moeten herroepen voor je stierf - eigenlijk wel. Het was niet goed van je, Ties... en nu wil je altijd nog gelijk hebben!’

Rein trekt een stoel naar zich toe, en gaat er niet op zitten. Er valt wat dofs over hem heen. Argwanend kijkt hij in de kamer rond. ‘Is er wat?’, denkt hij. En hij praat onderdrukt, hij kan niet anders dan onderdrukt praten. ‘Blij dat ik weer bij jullie ben, lekker, die herfstvacantie... Het is anders zoo'n tijd tot de Kerst.’

Verwonderd hoort Djoeke hem aan. ‘Zei Rein dat?, Réin?, bij jùllie?’

Zij vergeet te antwoorden.

En Rein kijkt tersluiks naar haar, alleen maar tersluiks.

Djoeke heeft kale huispantoffeltjes aan, een verfrommeld kraagje op haar japon, het korte haar hangt slap en krachteloos over haar ooren, haar gezicht is vermagerd.

‘Ben je nu weer beter?’, vraagt hij gedempt.

‘Beter?’, herhaalt zij.

Zij denkt: ‘Ik ben toch niet ziek geweest?’

Verstrooid knikt ze. ‘Vader moest nog even weg’, valt haar in, ‘het speet hem erg. Hij zou gauw terugkomen.’ Zij tuurt langs hem heen.

Rein drukt het hoofd in de schouders, zijn onderlip wordt breed. ‘Dat is het eerste wat je hoort’, mokt hij in stilte, ‘als je hier in huis komt.’

Hij wil er iets van zeggen, hij draait zich al naar Djoeke toe, neen, hij zegt daar niets van.

‘Wij zitten hier droog’, merkt hij op.

Maar Djoeke lacht er niet om, zij glimlacht niet eens.

‘Zijn er veel zieken?’, vraagt hij bezadigd.

Dat moet hij herhalen.

‘Vrouw Barta’, zegt Djoeke, ‘en Mieneke.’

Een stilte legt zich daarover heen.

Rein steekt de handen diep in de broekszakken, en zet de hakken van zijn schoenen op het kleed of hij ze er door heen boren wil. ‘Heile keek ook al zoo iesepierig’, sputtert hij heimelijk, ‘is het nou zóo...?’

Hij schrikt op van Djoeke's hoest.

‘Neem je daar niets voor in?’, polst hij.

Zij moet eerst op adem komen. ‘Er staat van alles

in de apotheek-kast, och, het is niet erg, het duurt wat lang.'

'Dùs...', denkt Rein, en hij voegt daar niets aan toe, met een vraag-in-de-oogen kijkt hij weer rond, hij praat ook vragend. 'Vader schreef niet veel, de laatste tijd? En soms een brief vol, en nog niets!'

Djoeke geeft daar geen antwoord op. Zij strijkt over de plooien van haar japon of ze naaigoed glad strijkt.

'Als ik eerst Vader maar hoor...', soest Rein. Hij plukt aan de witte Schiller-kraag op zijn jas, hij strijkt over zijn hooge wilde kuif. Zijn voorhoofd en nek en de rug van zijn handen zijn nog bruin van de zomerzon.

'Vader...', hij schraapt zich de keel, 'het is toch wel goed met Vader?'

Bevreemd kijkt Djoeke op. 'Goed...?' Soms begrijpt ze de eenvoudigste woorden niet.

En Rein's mond springt gemelijk open. Hij wil ongeduldig uitvallen.

Dan ziet hij Djoeke's oogen.

'Wat is daarmee?', hij bijt op zijn duimnagel, hij weet niet wat er met die oogen is.

'Toch gezond?', verduidelijkt hij.

Zij knikt nadrukkelijk. 'Ja zeker.'

'Ik moet praten', denkt zij vaag, 'ergens over praten...'

Heile verstoort dat.

Zij brengt hun al-vast een kop koffie.

Hoopvol kijkt Rein op, hij wil graag een beetje gekheid maken, hij wil iets van zich afschudden. 'Allemaal lariekool', foetert hij in zichzelf, 'lariekool!' Met de handen in de zakken draait hij zich naar Heile toe en begint te neuriën.

Maar Heile schudt bijna onmerkbaar het hoofd. 'Niet doen', verbieden haar oogen. En zij bukt zich

naar Djoeke toe. ‘Zal Mevrouw de koffie nou warm uitdrinken? Dat is goed voor de kou.’

Rein vergeet door-te-neuriën. ‘Hè...?’, rekt hij in stilte.

Djoeke knipt met haar zware oogleden. ‘Ja-ja, dat zal ik doen, dank je... dank je wel’, zij fluistert dat bijna.

En Heile keert zich snel af, zij loopt op de punten van haar schoenen de kamer uit.

Netelig slobbert Rein van zijn koffie.

Hij staat lawaaierig op, er zijn nieuwe boeken, recensie-exemplaren voor Aage's kranten, hij kijkt ze in, trekt een laatdunkend gezicht, en sluit ze weer. Uit verveling rommelt hij in een kastla, en let meteen op Djoeke.

Neen, zij vraagt nu niet meer: ‘Zal ik je helpen?, zoek je iets?’

Zij is daar te moe voor.

Maar zij heeft toch wel erg in hem. Zij hoort dat hij schril fluit, dat hij gaapt.

‘Ik zeg ook zoo weinig’, valt haar weer op, ‘ik kan toch wel ergens over praten?’

Zij denkt aan de Kosteres en Gradeke, aan haar droom over de bloemen die gezichten werden, daar boven op de berg, en aan de doos met souvenirs op Aage's kamer...

‘Is er niets anders?’, zoekt zij.

Er is niets anders.

Maar kan zij daar met Rein over praten?

Zij trekt rimpels in haar voorhoofd, diepe rimpels.

‘Je moet 's kijken op Vader's kamer’, zegt ze, ‘daar...’, en dan kan zij opeens haast niet verder.

Maar Rein is nu een en al belangstelling. ‘Wat dan, zeg?, wat dan...?’

Zij kucht een paar keer. ‘Daar - daar hangen Moeder's portretten.’

Rein wou juist een romannetje terugzetten op een hooge plank van de boekenkast. Hij blijft een oogenblik met opgeheven armen staan. ‘Van...?’, hij bijt zich in de lippen. Hij wil Djoeke aankijken, hij doet het niet.

Zij praat met een kleine heesche stem. ‘Een bruidsportret, dat is erg mooi, en een portret van jullie drieën - jullie samen.’

Een ondeelbaar oogenblik kijkt Rein op.

‘Een schorre stem’, zegt iets-in-hem, ‘en schorre oogen, ja, schòrre oogen.’ Het heeft er veel van of hij dat zelf niet denkt. Peinzend bijt hij op de duimnagel. Het is vreemd, dat hij er niet eens om glimlachen kan. ‘Ja - ja zeker... schòrre oogen...’

Hij is al bij de deur en bedenkt zich nog. Waar Djoeke zit, is het zoo kouelijk en ongezellig!

‘Ga je mee?’, mompelt hij.

Neen, zij gaat niet mee.

Zij buigt zich over de dampende koffie heen of zij er zich aan verwarmen wil. ‘Dat is beter... alleen...’

En zij denkt: ‘Ik ben in lang niet op Aage's kamer geweest.’

Nu, dan gaat Rein toch maar... ‘Ik kom direct terug’, belooft hij.

Hij blijft lang weg.

Eerst wacht Djoeke nog op hem, zij zit zonder gedachten en wacht, maar van lieverlee vergeet ze te wachten. Ze haalt haar droom naar zich toe.

Boven op de berg ligt ze, onder een eindelooze blauwe hemel, in een krans van fonkelende dennen, in een kring van vriendelijke gezichten, er is nog één gezicht bijgekomen: Rein kijkt haar aan. ‘Zal ik voor jou

ook witte margrieten plukken, Djoeke?' Hij buigt zich voorover. 'Ik heb wèl op een brief van jou gewacht, Djoeke, ja, ik heb er wel op gewacht. Maar ik kon het niet vragen, toen...' Dieper buigt hij zich voorover, hij buigt zich voorover - of hij zijn dorst lesschen wil aan een beek: 'Geef je een beetje om mij - Moedertje Djoeke?'

Een herinnering praat daar critisch doorheen. 'Moedertje Djoeke, dat heeft Aage wel 's gezegd... ja, vroeger... Maar Rein?'

De droom is er niet meer.

Rein komt de kamer weer in - men hoort geen stap. Hij heeft roode oogen en een onverschillige mond. 'Wat staan die fuchsia-stekken er mooi bij, hè?, op mijn kamer?'

'Fuchsia-stekken?', Djoeke moet er zich op bedenken, 'ja...'

'Is er nog koffie?', vraagt hij kort-af.

Dat weet Djoeke niet. 'In de keuken misschien...'

Neen, hij gaat niet naar de keuken. Hij loopt heen en weer door de kamer, en blijft ergens staan. Met zijn vinger volgt hij een barst in een deurpaneel. 'Waarom dee' Vader het?'

Djoeke begrijpt hem nu ineens. 'Omdat hij van jullie houdt.' Zij zou zijn oogen nu willen zien.

Maar hij houdt zijn gezicht weg, hij drukt zijn voorhoofd tegen een raamlat aan. Lang trommelt hij op de vensterbank. 'Hoe - hoe kwam hij er toe, nou opeens? In de laatste brieven was niks - niks er over, ik dacht al...'

'Hij praat...', Djoeke schraapt de keel en hoest, maar het helpt niets, er is nu heelemaal geen geluid meer in haar stem, 'hij práat er nu over.'

Rein stoot zijn voorhoofd tegen de raamlat aan. 'Met jou, Djoeke?'

‘Ja’, zij hoest er doorheen, ‘met mij.’

‘Kan Vader dan...?’, Rein breekt het af, ‘kan jij...?’, ook dat breekt hij af. Hij bijt zich in de lippen.

De nevel, daar-buiten, wordt dichter, het licht kan er niet langer doorheen gloren. Dof-zwart prikt een boomtak door de damp, men ziet de hooge slanke stam van een den, halverwege.

Niets beweegt.

Rein let er gehinderd op.

Een paar maal kijkt hij over zijn schouder de kamer in, naar Djoeke. Plotseling begint hij te praten. ‘Het is nou stil, hè? Ik heb het nog nooit zoo stil gevonden, veel stiller nog dan... toen Vader alleen was. Het is net...’, hij bukt zich, hij peutert aan een veter van zijn schoen, en praat met een neusklank, ‘net of er wat - wat lams gebeuren moet.’

Djoeke staart hem aan, ze vergeet bijna te antwoorden. ‘Dat is een winterstemming. Aanstonds als de kachel flink brandt...’, ineens houdt zij op, en staart weer.

‘Wat is er?’, mompelt Rein, ‘waar luister je naar?’

Maar zij hoort hem niet.

‘Toen Vader alleen was...’, herhaalt zij in stilte. En het drijft als een nevel door haar heen: ‘Dat is hij nu niet meer, hè?, dat is hij nu niet...!’

Dan is het of zich ook een nevel om haar tezamen trekt. Er komt iets onwezenlijks over haar. Zij kijkt op, haar oogen veranderen in twee vale plekken. ‘Die portretten van je Moeder zijn mooi, hè Rein?’, prevelt ze, ‘Vader zei: ze was als een Bijbelsch verhaal, dat zal ik nooit vergeten. Hij kon geen woorden vinden, goed genoeg, fijn genoeg. Toen viel hem dit in, dat is toch.. tòch...’ Zij kan er niet op doorgaan, maar ze heeft er geen erg in.

Rein tuurt in de damp-aan-het-venster. Hij haalt tersluiks zijn zakdoek uit zijn zak, en probeert zijn neus te snuiten zonder geluid te maken.

'Begon hij er zoo maar over?', vorscht hij. Het is zonderling, Rein moet op een mokkende toon praten, en hij mokt heelemaal niet.

'Er stond', Djoeke ademt een paar maal diep, 'een groote witte doos op het bureau...'

'Oh!', Rein begrijpt het al, 'ja.'

Er huivert een stilte door de kamer.

De klok is afgeloopen, er beweegt zich niets in het huis. Slap hangt de dag tegen de vensters.

Rein drentelt geluidloos door de kamer. 'Zal ik...?', het knapt af in zijn keel. Hij brengt de klok weer op slag. 'Als ik kon', denkt hij, 'zou ik zon maken, zon en storm.'

En kinderlijk verzucht hij: 'Was het al-vast maar avond, dan deden we de gordijnen dicht en de lamp aan.' Hij draait gedurig om Djoeke heen, nergens kan hij blijven staan, nergens gaat hij zitten.

'De Vader en Moeder van Braun', vertelt hij in gedachten, 'die gaan scheiden. Braun wist niet waar hij naar toe moest met zijn drie dagen herfst-vacantie, per gratie mocht hij op het Internaat blijven.' Hij kijkt Djoeke even vluchtig aan. 'Ik had tòch met de kerel te doen, bijna nog gevraagd of hij hier kon logeeren... zal een beroerde boel voor hem wezen, als hij met de Kerst zijn Vader niet aantreft of zijn Moeder...'

Djoeke hoort Rein's angst. 'Is het Braun's eigen Moeder?, ja, zeker?', er zijn barsten in haar stem, diepe barsten.

Rein bijt verschrikt in de top van zijn duim: 'Weet ik niet. Doet er ook niet toe, hè? Hij - hij zal haar toch even goed bar missen...'

Nu, dat klinkt bijna of Rein in haar droom zegt: ‘Zal ik voor jou ook witte margrieten plukken, Djoeke?’

Haar oogen pinken. ‘Je moet daar toch niet te veel aan denken’, vermaant zij zich.

Warm zegt zij: ‘Als wij Braun 's bij ons vroegen, voor de Kerst...?’

Een oogenblik is Rein sprakeloos, dan knipt hij met de vingers. ‘Dat is een idee, zeg!’ Dadelijk er-op bedenkt hij zich weer. ‘Maar weet je wat 't geval is?, z'n ouë-heer zal hem niet willen missen.’

Zijn stemming slaat om, hij wordt rederijk. Hij komt van het een op het ander: pech met een Duitsche repetitie, een ruzietje met een jongen uit de hoogste klas, een scène met de gymnastiekleeraar...

Weinig vangt Djoeke er van op. Maar zij denkt toch, vaag-verbaasd: ‘En Aage is er nu niet, Aage is er niet.’

Dan loopt zij daar - in haar stoel bij het raam - ook nog even bij Jetske Zwart aan. ‘In lang ben ik niet bij je geweest, dat moet je mij niet kwalijk nemen, Jetske, ik ben zoo moe... Maar vóor de Kerst kom ik zeker. Ik breng kleine Kerstpakken rond. Dit jaar zullen ze bizonder mooi zijn... En ik zal ook wat extra's bedenken voor de kinders van de Zondagsschool, Jetske. Er gaan een paar zusjes van Dieneke op, ik verbeeld me, dat ik Dieneke een genoegen doe, door haar zusjes wat te geven.’

Maar dan plotseling trekt er wat doezeligs van haar gedachten weg. Zij ziet Aage binnenkomen - en zij verlaat Jetske.

Aage heeft blauwe plekken in het gezicht, hij ziet er verkleumd uit. Nadenkend knikt hij tegen Rein, het begin van een glimlach trilt om zijn mond. ‘Jongen!’, maar zijn stem is ook verkleumd en hij heeft afwezige oogen.

Hartelijk steekt Rein hem beide handen toe. ‘Vader!’, en hij houdt het hoofd wat scheef, onderzoekend beschouwt hij Aage. ‘Je hebt lang stil gestaan’, stelt hij vast, ‘ergens op de tocht.’

‘Ik ben een tijdje bij het graf geweest’, geeft Aage toe. En hij denkt: ‘Rein zal wel veel te vragen hebben.’

Maar Rein vraagt nergens naar. Hij kijkt van zijn Vader naar Djoeke. Het is of hij opeens jaren ouder wordt.

‘Je plant is al een heele poos dood’, vertelt Aage, ‘ik wou het je maar niet schrijven.’

Kalm neemt Rein dat op. ‘Ja’, begrijpt hij, ‘de nachtvorsten hè?, de nachtvorsten...’ Een pijnlijkluchtige toon slaat hij aan. ‘'s Morgens is alles wit. Wij glijden altijd met een heele bende de hooge brug af, bij school. Laatst gleed er een bus vol menschen achter ons aan. Een juffrouw deed van doodsangst haar hoedje af...’, Rein kijkt gnuiverig op: hij hoopt dat zijn Vader er om lachen zal.

Maar zijn Vader lacht er niet om.

En Djoeke heeft geen woord van hem opgevangen, het is haar aan te zien. Zij kijkt zoo strak naar Aage's verkleumde trekken of ze zijn gedachten verstaat.

En zij weet dat zijn gedachten het koud hebben.

Heile komt binnen. Stilletjes zet zij het koffie-gerei neer, en verdwijnt weer.

‘Ja, de koffie...’, Rein is al bij het buffet. ‘Zal ik nou 's intappen?’, biedt hij aan, ‘kan het best zonder te morsen...’

Djoeke zegt ja noch neen. Mijmerend kijkt zij hem aan.

Zijn handen wuiven, zijn lichaam deint, hij doet Thea na. ‘Gebruikt u altijd nog zoo'n minimumpje suiker in uw koffie, beste Dominé?’

Schik heeft hij dan toch niet, hij is daar veel te bezorgd voor, maar hij lacht luidruchtig. ‘Ben ik een goeie gastvrouw, Vader?, Vader, ben ik ook elegant?’

‘Hoor nou toch’, soebat die lach, ‘heb toch erg in mij!’

Maar er wordt op die lach niet gelet. ‘Bij uitstek’, zegt Aage, maar dat klinkt zoo ernstig.

Rein schenkt de koppen veel te vol, hij morst ook, niemand heeft er erg in.

‘Wou je nu nog een hulstboompje op het graf planten?’, vraagt Aage, ‘we kunnen er vanmiddag wel een uitzoeken in het bosch?’

‘Het is zoo dampig’, weifelt Rein, ‘je kan geen drie meter van je afzien onder de boomen, het is nu binnenshuis veel aardiger.’

Aage trekt de wenkbrauwen tezamen. ‘Ja, als je er zóo over denkt?’

‘Morgen ben ik er ook nog’, mompelt Rein, ‘ik hoef toch niet met de volgende trein terug?’ Hij wendt zich naar Djoeke toe. ‘Ik heb nog drie volle dagen de tijd, is het niet zoo?’

Djoeke antwoordt met een blik-op-Aage.

En Aage zit stil en wit voor zich uit te kijken. Hij vouwt de handen ineen over de knie, hij drukt de kin op de borst. ‘Waarom is Rein zoo?’, zoekt hij, ‘waarvoor...?’

‘Ben je bij Mieneke geweest?’, vraagt Djoeke schroomvallig.

En Aage knikt verstrooid. ‘Mieneke is erger, zij ijlt, zij heeft hooge koorts... 39,8.’

‘Wat is dat toch eigenlijk?’, vraagt Rein gehaast, hij wil zijn belangstelling toonen, hij wil ook het gesprek van iets donkers afwenden, ‘is het enkel pleuris?, halen ze er geen andere dokter bij?’

Aage trekt de schouders op, schudt het hoofd.

En Rein praat onzeker door. ‘Op school had Henk Mijrink ook pleuris, en onze dokter schijnt hem heelemaal verkeerd behandeld te hebben. Nu is hij naar Davos. De Dirc hield reuze-veel van Henk, hij gaf hem boeken mee, een paar fijne platen-atlassen, en een ingelijste reproductie van Käthe Kollwitz... vindt u Käthe Kollwitz eigenlijk iets voor een zieke, Vader? Henk zei ook, het is net of je in zoo'n plaat een erger verdriet aantreft, dan je zelf kent.’

Aage mijmert op iets anders door - hij antwoordt toch. ‘Ja, daardoor is Käthe Kollwitz wel goed voor een zieke.’ Een luisterend gezicht trekt hij, zijn gedachten dwalen ver weg. Dan ziet hij bij toeval een paar jonge oogen, een paar vast ineen-gelegde handen. ‘Ja’, moet hij zich voorhouden, ‘Rein is er!, denk er om, en Djoeke zit daar...’ Hij probeert zich los te maken van een pijn.

‘Wij moeten gauw 's een haardvuurtje hebben’, zegt hij, en wrijft zich in de handen, ‘dan gaan we weer appels poffen, Rein! Een eekhoorntje uit het dorp zorgde al-vast voor hazelnoten. En dan gaan we ook weer 's jokeren, niet?’

‘Ja, die hazelnoten!’, herinnert Djoeke zich.

En Rein vraagt: ‘Wie is die gezegende eekhoorn?’

Maar Aage hoort dat amper. ‘Ja-a...!’, haalt hij uit, en glimlacht verstrooid. De pijn grijpt hem weer vast.

Scherp nemen de jonge oogen hem op.

Aage's puntbaard is wit geworden de laatste tijd, vrouw Wulk heeft gelijk!, geen blond haar is er meer in, en zijn oogharen zijn lichter en zijn rimpels dieper.

Het valt Rein ineens op.

Hij staat al naast zijn Vader's stoel, en knijpt de

eene hand stijf om de stoelleuning heen. ‘Wanneer gaan we vanmiddag, Vader?, direct na de koffie?’

Aage maakt een onbestemd gebaar. ‘Ja’, herhaalt hij vragend, ‘wanneer...?’

Een antwoord komt er niet.

‘Gaan we met ons drieën?’, houdt Rein vast.

Aage kijkt Djoeke aan, hij knikt tegen haar: ‘Heb je ook lust om mee te gaan?’

Verschrikt buigt ze zich voorover.

‘Moet ze toch maar niet doen’, wijzigt Rein, ‘met die mist, en zooals ze hoest...’

Hij denkt: ‘Ik lijk de Grootvader wel!’

Maar dan legt Aage zijn arm om hem heen: ‘Op school alles goed?’

Neen, Rein is toch maar een kind. ‘Best’, snoeft hij luchtig-terloops, ‘een tién voor natuurkunde, een tien voor algebra...’ Hij leeft heelemaal op, hij komt ook weer op het relletje met de jongen uit de hoogste klas terug, en op de Duitsche repetitie. Zijn stem slaat over, hij lacht schel-vroolijk.

Midden in die verhalen staat Aage op. ‘Kom!’

‘Waar ga jij nu opeens heen?’, valt Rein uit.

Aage kijkt vluchtig ‘de post’ door. ‘Ik moet corrigeeren.’

Hij loopt naar Djoeke toe, en legt even de hand op haar schouder. Hij wou haar nog een en ander zeggen, gespannen denkt hij er op na, neen, er is niets. Hij vergeet te groeten, hij vergeet de deur te sluiten.

In zijn stap op de trap zit iets nadenkends, ja, zijn stappen vertellen dat hij ergens neerslachtig over nadenkt.

Tersluiks kijken Djoeke en Rein elkander aan.

De stilte valt strak en nauw om hen heen.

Rein bekijkt zijn handen, elke nagel afzonderlijk en

ook de knokkels van zijn vingers. ‘Vader is anders!’, zucht hij.

Djoeke buigt meer voorover, haar schouders klagen. Ja, zij heeft klagende schouders.

‘Alleen maar anders’, verdedigt zij, ‘als hij van het graf komt.’ En zij denkt: ‘Hij is daar veel, ook als hij er niet heen gaat.’ Zij mijmert er op door. ‘Is hij er eigenlijk niet altijd...?’

Rein hangt tegen de hooge rugleuning van haar stoel aan, hij drukt zijn kin op zijn vuisten. Hij wil aan zijn Moeder's gezicht terug denken en zijn blik valt op de voeten van Djoeke, die smalle lange voeten drukken zich stijf tegen elkaar aan, krommen zich...

‘En denk je nou dat het zoo blijven zal?’, mompelt hij, ‘met Vader? Kan jij daar niets aan doen?’

De lange smalle voeten krimpen, krommen...

Het is of Djoeke zich klein maakt, inschikt voor iemand!

Dat is haar antwoord.

Opnieuw bekijkt Rein zijn handen, zijn ronde bebeten nagels.

Een naam dwaalt door zijn gedachten, die naam is een blik vol liefde, een wonderbare glimlach.

Hij wil het gesprek voortzetten, neen, daar komt hij niet toe. ‘Moeder’, zegt hij in zichzelf, ‘Moeder!’ En de aarde wordt eensprookje, er is een andere geur, er zijn andere kleuren. Alles is heller, dieper, heerlijker!

Er ligt een afgevallen appel in het gras - Moeder's woorden maken de appel tot een wonder. Er hangt een doorschijnende vrucht aan een boom, Moeder's verhaaltje maakt de vrucht tot een glimlach van de Heer.

Onder een steen op de begraafplaats ligt Moeder - zij nadert hem in elke gedachte.

‘Zooals Moeder was...’, droomt hij en zijn oogleden branden.

Hij ziet haar.

Zij gaat als een glans door zijn kinderjaren heen.

Zij is mooier dan op de portretten, zij is liever en heerlijker dan woorden het kunnen aangeven, zij is als een engel Gods. Iéts van haar is in sommige bloemen, in sommige avondstemmingen. Iéts van haar is in het ochtendlicht, in de sterren, in een mooie gedachte, in een heilig verdriet.

Zij steekt de lichten van de Kerstboom aan, en kijkt naar hem om, er zijn gouden pijltjes in haar oogen.

Zij loopen over het flonkerende strand, zij gaan baden, zij wandelen samen de groote zee tegemoet. Moeder kijkt op hem neer, zij glimlacht, die glimlach beschut hem. Hij is niet bang meer.

Heel erg ziek is hij, Moeder zit bij zijn bed. Hij slaapt, hij wordt wakker. Moeder is daar. Hij ligt bewusteloos, hij komt weer bij. Moeder zit bij hem. Haar oogen zijn grooter, glanzender, van haar gezicht zijn enkel twee oogen en een glimlach overgebleven. De lieve Heer kijkt hem aan in Moeder's oogen... Waarvoor zou hij bang wezen?

Als twee makkers spelen zij, Moeder en hij, maar zij kijken beiden ook, als twee wijze groote menschen in de regen uit en in de storm.

Zij legt hem een moeilijke som uit voor school. Hij vat opeens de moeilijkheid. Hij is heel dankbaar. ‘Was u maar altijd bij mij’, fluistert hij.

‘Ik wou’, zegt zij, ‘dat ik ìn je gedachten kon kruipen!’ En zij heft nadenkend de fijne witte handen op. ‘Maar kan ik dat niet?, het móet kunnen!’ Diep kijkt zij hem in de oogen, nu, het ìs immers al zoo? Ja, zij is daar binnen, zij kan daar nooit meer uit...

Doezelig kijkt Rein in de kamer rond. ‘Ja, hij is hiér...’ In Djoeke heeft hij nu bijna geen erg meer, hij ziet zijn Moeder. ‘Zooals het bij mij is’, begrijpt hij, ‘zoo is het bij Vader ook...’

‘Ik zal 's kijken’, zegt hij heesch, ‘of ik Vader helpen kan bij het werk.’

Langzaam verlaat hij de kamer.

Maar aan dat werk denkt hij dan toch niet: hij wil over zijn Moeder praten, met zijn Vader.

En Djoeke blijft in dezelfde houding zitten, haar handen hangen over de stoelleuningen, haar voeten krimpen, haar oogen zijn open...

Maar zij bidt.

* * *

Dikwijls wendt het leven zich van Djoeke af, in deze dagen. Zij kijkt op - zij ziet het leven op de rug, daar gaat het nu, het verwijdert zich...

Maar zij doet niet haar best om het in te halen, zij wil het niet verbidden. Zij is te moe daarvoor.

Zij tuurt op haar handen neer - op haar gedachten, Aage heeft nog een bloem gevonden in het bosch, zij oogt er aandachtig naar. God zet een ster voor haar neer in de avondlucht, urenlang kijkt zij naar die ster...

‘Stralender dan mijn glans, zijn de handen Gods’, neuriet die ster. En de bloem fluistert: ‘Lang ben ik eenzaam geweest! Maar God had Zijn plannen met mij!’

Djoeke luistert, luistert - zij verdwijnt in een ijle ruimte.

En dan plotseling kijkt het leven weer naar haar om.

‘Toen we op het Wadden-eiland waren’, zegt Aage of hij droomt, ‘die zee...’

Ja, daar is het leven weer.

Een arme vrouw sjokt bedelend langs de huizen, haveloos ziet zij er uit - het leven klopt op de deur.

Djoeke buigt zich over een courant heen: het leven liegt en doodt, het haat en schaterlacht.

'Waarvoor toch?, waarom?', mijmert Djoeke.

En die vragen vervagen al, terwijl zij er over nadenkt, het leven wordt weer een droom, een wilde fantastische droom.

Eiber is daar! Eiber met een verwilderd gezicht, verwilderde oogen, booze handen. Er smeulen roode vonken in zijn duistere woorden, hij maakt hoekige gebaren, hij heft de zwarte handen ten hemel - met die ruige handen zou hij God willen aanvatten.

'Het is haast gedaan', zegt hij, neen, hij schreeuwt het, 'haast gedaan!' En zijn vuisten nijpen zich tezamen tot ze hard en knokelig als keisteenen zijn. Zijn lichaam wringt zich en weent, ja, zijn lichaam weent, en elk gebaar dat hij maakt is een noodkreet. 'Dominé moet komen voor de laatste vertroosting', zegt hij zonderling, hij praat onsamenhangend, de dood is in zijn stem.

Gejaagd wendt hij zich af en draaft naar het dorp terug. Zijn voeten vallen plomp en zwaar-regelmatig op de weg, hol klinkt het gerucht van zijn stappen - de dood is daarin.

Djoeke luistert er naar en duikt in haar doek, als een vogel in zijn veerenkraag.

Soms staat de kamer stil, soms trilt de kamer.

'Ga mee!', zegt Aage tot haar.

Zij trekt de doek vaster om haar schouders. Waarom zal zij toch meegaan?

Ach, wat is dat voor een vraag?

God rijst omhoog in Aage's woorden. ‘Ga mee, Djoeke!’

En zij buigt het hoofd - zij is gereed.

Een flakkerende duisternis valt op hen aan. Daar is de boom weer, die zich als een mensch beweegt. Neen, er stáat een mensch, voeten ziet men, handen - een schaduw maakt zich los van de boomstam en verdwijnt.

Een vrees springt te voorschijn.

Is dat alles een speling van het lantaarnlicht?

‘Wie daar...?’, roept Aage.

Akelig krast een uil. ‘Oe-oe...’ Grillige boomtakken grijpen de duisternis beet. Een ster zinkt weg.

‘Ik meende het toch vast’, mompelt Aage, ‘dáar, jij ook niet?’

Een vogel in het bosch maakt een lach-geluid.

Is dat een vogel...?

Die lach uit het bosch klinkt vreeselijk.

Aage heft zijn lantaarn op, het licht splijt de nachtelijke avond. Boomen doemen op als geestverschijningen: grauw en grimmig, zij lijken ongrijpbaar die boomen, zij hebben een onbekend voorkomen, zij verdwijnen snel. Een haag van kale bremstruiken klimt mijmerend bij de berg op. Hoog gaat de wind daar over heen, de wind heeft een vertwijfelde stem, en het bosch heeft donkere gedachten.

Ongemerkt zijn zij het kruispunt voorbijgekomen, de zwerfsteen...

Nu loopen zij over een straatweg, het licht van de lantaarn wijst geluikte ramen aan, dichte deuren, huizen die men niet herkent. Kan dit het dorp wezen?

Ja, dit is het dorp: het doodsche plein vangt hen op, de kerk schrikt wakker. Een venster tuimelt uit het

licht, een deur trekt zich terug. Helder-geel zijn de ramen van het smidshuis.

Maar de dood sluipt er rond, de dood staat er in de hoeken, fluistert in de stemmen, loert in de oogen.

Zij komen in een kamer met afgedekt licht, gezichten bewegen zich in de schaduw, een kale glimmende schedel, een grimmig vooruitgestoken baard - de smid, waarschuwende oogen, een witte knevel - de dokter... Een buurvrouw wendt het hoofd af.

Maar Djoeke kijkt niet. Zij zucht ook niet, zij vergeet te groeten. Zij zakt op een stoel neer, en het lamplicht staart haar scherp-wit in de oogen.

Vaag voelt zij dat er iets vreemds aan haar is. Zij betast zichzelf, zij heeft haar wollen doek om haar hoofd geslagen - nu, daar slaat zij verder geen acht op.

Achter de menschen staan breede ineengekrompen schaduwen, haar oog valt er op, zij let meer op Eiber's schaduw dan op Eiber-zelf. Eiber's schaduw is gebocheld en dwergachtig en boos... Hij steekt de hand uit, ontstellend is de schaduw van die hand.

Mieneke ligt onrustig in het witte bed. Mieneke is nog altijd iets van goud en wit.

Zij verlegt het hoofd, zij beweegt de armen, de beenen. Zij begint zacht te praten.

‘Al acht uur’, prevelt zij onrustig, ‘temet al acht uur. Ik vat niet waar Moeder zoo lang blijft! Moeder kon er lang-al wezen... Nou, ik zal haar maar tegemoet loopen, het begint ook al te donkeren, ja zeker, het donkert al. En het hart klopt mij zoo hoog. Als Moeder nou maar niks overkomen is... Haar witte muts zie je anders gauw. Was dat niet wat wits achter de hooge bremstruiken? Nou, Moeder is toch zóo niet, dat ze haar eigen daar verstoppen zal? Nee, geloof dat

niet... Maar als ik hard roep, dan zal ze mij wel hooren, ja, ik zal hard roepen...'

Mieneke wil overeind komen in het bed.

Twee roode zachte handen drukken haar terug, zij krijgt ijs op het hoofd, ijs in de mond. En zij zuigt op het blokje ijs of het een zuurbal is. Strak kijkt ze voor zich uit. 'Moeder', roept zij zwak, 'Moeder!, Móeder!'

Zij luistert ook.

'Wacht 's', fluistert zij, 'ik weet wat beters, een liedje van de zang...' Goudachtig vallen haar krullen over het kussen, zij bevochtigt de lippen, en zingt van een rijke koningsdochter en een vroege dageraad...

Lieflijk om te hooren is de kleine zuivere stem, zoo jong, zoo argeloos-verlokkend...

De kamer trilt.

Bij oogenblikken is er geen kamer.

Een man snikt in zijn handen.

Maar Mieneke hoort dat niet - zij luistert naar de stap van haar Moeder.

En zij hoort haar Moeder's schreden niet.

'Moet ik dan door het heele bosch?', pruttelt zij, 'moet ik dan over de berg? Is Moeder heel te Oudegaard?' Zij trapt het dek van zich af. Klein zijn haar voeten, een lange witte pon heeft zij aan. Ze kijkt de kamer in, haar oogen gloeien, blauw vuur is er in die oogen. Zij wil doorpraten en verstomt... Ineens heeft ze erg in Djoeke, de blos in haar wangen flakkert. Zij lacht hijgend. 'Ah... Moeder', knort zij vroolijk, 'ben je daar?, wat laat je mij toch loopen. Je laat mij compleet de beenen uit de haken loopen... Heb je mij dan niet hooren zingen, Moeder?, en ik heb zoo hard - zoo hàrd geroepen! Waarom riep je toch niks weerom, Moeder? Is dat nou aardig...?'

Mieneke lacht opnieuw, zij lacht verlucht. Er valt

een onrust van haar af. ‘Hè, ik ben toch zoo moe, mensch-lieve, wat ben ik moe, kom toch even aan de wegkant zitten op een stobbe, elk op een stobbe.’

Een hand stoot Djoeke aan. Iemand fluistert in haar oor: ‘Rustig houden, denk om het compres.’

Verwonderd komt zij overeind, zij loopt op het bed toe, of ze er naar toe geleid wordt. Schroomvallig legt zij de koude beverige handen in de sterke heete vingers van Mieneke. ‘Nee’, fluistert Mieneke, ‘niet op de stobbe, maar lang-uit in het gras, er is pas gemaaid, dat is zacht aan het lijf, neem een dikke bundel onder het hoofd, Moeder, dat doet goed, hè?, dat doet goed? Even de oogen luiken, even maar stil wezen.’

Djoeke verroert zich niet.

Schaduwen bewegen zich, woorden stommelen rond, er zijn ook woorden die een schaduw hebben.

Djoeke luistert er naar, maar ze kan ze niet in zich opnemen. Zij denkt: ‘Een van mijn droomen, en Aage is er opeens niet meer, Aage is er niet.’ Een koud zwaar gevoel perst dat weg.

‘Het is een verre reis geweest’, prevelt Mieneke, ‘o zoo ver... Nou koelen de voeten wat af, frisch is de wind, hoor het bosch toch 's gonzen, net of er een groote ketel met water te vuur staat. Er drijft vast een onweer voorbij.’ Mieneke's stem wordt een klank, een klank-van-welbehagen die afbreekt in een zucht.

En de nacht zwijgt en staart.

Djoeke zit stram voorover. Zij voelt Mieneke's heete adem, Mieneke's heete vingers... ‘Waar gebeurt dit?’, zoekt ze, ‘gebeurt dit?’ Haar hoofd lijkt te groeien, dat vreemde hoofd van haar wordt al kouder, al voller. Ze loopt op de rand van de nacht, en de nacht is steil, zij durft haast niet naar beneden te kijken, er loert een gevaar daar beneden. Zij moet over een

vlonder heen, een vlonder van witte sterren. Zij stapt, zij stapt bijna mis! Het gevaar richt zich op, zij grilt...

Een woord stoot haar goedig aan.

Haar oogleden bewegen. ‘Moet zij iets onthouden...?’

‘Het ijs’, valt haar in. Maar Mieneke's handen liggen als schroeven om haar polsen heen. ‘Ik kan nu niet...’, prevelt zij.

En het is zonderling, dat zij dan in de verte Rein's stem hoort. ‘Kan jij daar niets aan doen?’

Haar voeten krimpen.

Iemand-anders legt Mieneke ijs in de mond, ijs op het hoofd.

Mieneke wil zich nog daartegen verzetten, haar helle vurig-blauwe oogen staren Djoeke strak aan. ‘Moeder - ik...’

Djoeke fluistert sussend. ‘Het zal gauw beteren, het zal... gauw... beteren...’, al-door dat zelfde.

Eentonig klinkt het, maar het kalmeert Mieneke.

Zij wordt er rustig onder.

Eiber's gezicht duikt nu ook op in de schemer, hij bukt zich, knielt, hij schuift haar een stoof onder de voeten. Zijn baard steekt niet meer vooruit, zijn schedel glimt niet meer. Hij kijkt onderdanig op. ‘Zal Mevrouw een kop sterke koffie nemen?’, fluistert hij, ‘koffie met een geklutst kippen-ei?’ Er liggen tranen onder zijn oogen.

Djoeke vergeet te antwoorden.

Een hand raakt haar schouder aan. Zij kijkt niet op, zij kan niet opkijken, haar nek is verstijfd. ‘Dus Aage is er toch?’

‘Kan je het nog een poosje volhouden zoo?’, fluistert hij.

De dokter is er ook. ‘U moet...’

‘Màg ik?’, vraagt zij vreemd.

De gezichten wijken terug.

En zij wankelt weer over de smalle rand van de steile nacht. Allerlei verschrikkingen loeren op haar: handen willen haar grijpen, wreede booze handen zijn dat, en booze oogen achtervolgen haar... Een boom wandelt voorbij, een boom op gekreukelde laarzen, een boom met de dikke roode handen van een boerenman. Meester Veen knikt vermanend in de verte, hij knipt een snoeischaar open en dicht. Tjisse Burink steekt waarschuwend een vinger op. ‘Wat is er?’, wil zij vragen. Zij keert zich om. Aage ligt aan de weg. Hij heeft een kleine wond aan de slaap, hij heeft ook wonden binnen in zijn handen, hij bloedt.

Djoeke pinkt, wijd trekt ze de oogen open.

Mieneke's handen knellen niet meer, Mieneke's oogen staren niet meer: zij knipperen, zij willen wakker blijven, die oogen...

Moe wendt Djoeke er de blik van af, het is of zij voor een oven zit. Haar handen zijn nat van zweet, haar lichaam is vochtig.

Zij loopt door de pastorietuin, en staart naar de berg op - de berg beweegt zich, de berg verandert in een reus, een reus met een kale schedel, een vooruitgestoken baard, dreigende vuisten. Zij wil de berg ontloopen, en valt in een greppel met roode blâren, de herfst buigt zich over haar heen.

‘Ik lijd pijn’, zegt de herfst, ‘maar de winter slaapt, wil je niet liever bij de winter zijn, en slapen?’

Handen ondersteunen haar, richten haar op. ‘Aage’, weet zij. Een rood gezicht met een witte knevel beweegt zich, een baard golft.

Zij ziet alles en vergeet het weer.

Nu is zij over de sterren-vlonder heen, de maan wijkt uit, de wolken gaan opzij.

Daar is God.

Djoeke buigt zich voor Hem. Zij bedekt de oogen. ‘Heer, eenmaal heb ik gedacht, als ik een wondermacht had... Eiber is ziek, als ik Eiber de handen kon opleggen...’

‘En nu, Djoeke Veenema?’, vraagt God. En die vraag glimlacht, er zijn uitgebreide armen in die vraag.

Djoeke weet dat zij iets van God begeeren mag.

Haastige gedachten roeren zich in haar. ‘Dat ik niet meer zoo moe zal zijn, dat ik nu niet meer zoo hoesten moet.’

Neen, dat zegt zij niet.

Zij kruist de armen over de borst, zij bedenkt zich.

‘Dat ik in vrede sterven mag. Dat ik iets zou kunnen schrijven voor menschen, die de dood voor oogen hebben.’

Neen, dat zegt zij niet.

Zij buigt het hoofd dieper. ‘Heer’, smeekt zij, ‘die wondermacht éenmaal, voor Mieneke.’ Zij duizelt, sterren wentelen zich om haar heen, zij verneemt toch Gods antwoord nog.

‘Het is goed, Djoeke, het is goed’, zegt de Heere God.

Een paar armen omvatten haar, Aage's armen.

Oh ja, zij droomde, maar nu is zij wakker. Zij kijkt rondom zich.

‘Mieneke slaapt’, fluistert iemand.

Ja, het is zoo, Mieneke ademt geregeld, haar oogen zijn toegevallen, zij glimlacht, haar handen liggen rustig onder Djoeke's handen.

‘Zij zal beter worden’, denkt Djoeke.

En zij strompelt als een oude vrouw, haar rug doet

pijn en zij heeft een wonderlijk-verbogen gevoel in de schouders.

Maar er trekken goede zachte woorden langs haar heen. Zij tracht ze te verstaan die woorden, en dat gelukt haar toch niet: zij dommelt waar zij staat, zij beweegt zich en slaapt in.

Over hooge drempels struikelt zij. Zij glitst uit op stoepesteenen.

Dan loopt zij weer naast Aage over de dorpsweg.

'Leun goed op mij', dringt Aage.

De lantaarn flikkert.

Zij wil denken, en haar hoofd barst bijna.

De weg golft, de huizen springen schuw te voorschijn en verschuilen zich weer haastig.

Nu gaan zij door het bosch.

De wind kermt, de boomen kreunen. Daar zijn opnieuw de donkere gedachten, angsten dwalen heen en weer, een vrees gaat voor hen uit.

Alle boomen bewegen zich, alle boomen dragen gekreukelde laarzen.

En de lantaarn-van-de-pastorie lijkt kleiner te worden en de duisternis donkerder.

Maar ìn het huis hangt de nacht vredig en beveiligend over elk vertrek.

Onbeholpen wikkelt Djoeke de sjaal van haar hoofd, onbeholpen kleedt zij zich uit. Doodmoe legt zij zich neer in haar bed, zwaar zijn haar leden, zwaar haar gedachten - maar zij glimlacht.

'Het is goed, Djoeke, het is goed', zegt de Heere God in de verte.

* * *

De deur slaat toe.

Wat is er toch in de doffe slag van die deur?

Stappen naderen - wat huivert er toch in die zachte stappen?

Djoeke let er doezelig op, het is of zij naar een bleeke herinnering luistert: zij is bij Eiber in huis... Maar zij weet niet wat ze bij Eiber doen moet.

Dan kijkt Heile de kamer in. ‘Vrouw Barta van de Hanenkamp is ook overleden’, boodschapt ze.

Djoeke knikt.

‘Vrouw Barta was oud’, bedenkt ze, ‘en heel eenzaam.’

En dan schrikt ze. ‘Je hoort dit toch wel goed, Djoeke Veenema?’, vraagt God.

Kinderlijk-ronde oogen trekt zij. Haar hart hamert. Zij neemt naaiwerk op, en naait niet. Zij bladert in een boek en leest geen regel.

Afgetrokken gaat zij door de bleeke dag, laat in de nacht slaapt zij in.

‘Het was enkel door mijn moeheid’, redeneert ze, ‘dat die gedachte in mij opkwam.’

Zij loopt door de tuin.

Er ligt een dood vogeltje op het pad.

‘Je ziet het toch wel?’, vorscht de verre stem.

Handen vol blâren regenen over haar heen. Elk blad is een bestoven vermoeide preek.

Vreesachtig kijkt Djoeke achter zich. ‘Ja’, weifelt ze, ‘is het zoo?’

Dan nadert God haar ook in een pijn, de pijn trekt schrijnend door haar borst. ‘Je moet er toch op voorbereid zijn’, zegt God.

En Djoeke huivert, zelfs de haren die bij haar hals neerhangen huiveren. En zij verwondert zich vaag. ‘Is het mij dan zoo vreemd?’, trekt het schemerig door haar heen, ‘heb ik er nooit eerder aan gedacht? Toch immers wel? Maar het was ver-af... Het kon

over enkele dagen zijn - het was toch ver-af! Nu kijkt het me in de oogen.'

Zij blikt naar het leven om, bleek en onwezenlijk staat het daar, neen, er is geen verte meer.

Zij huivert heel de dag.

'Heb je het koud?', vraagt Aage. Hij sluit haar handen in de zijne.

Djoeke ademt diep. 'Ja, koud.' Zij drukt de voeten tezamen. Er staan zweetkralen op haar voorhoofd.

Later gaat zij vragend door het huis. Zij blijft staan in haar kamer, en kijkt naar haar kleine planten, haar boeken. Haar oogen beslaan. 'Een mensch kan alles leeren', droomt zij, 'kan hij ook leeren sterven?' Elke dag denkt zij daar over na, elke nacht...

- Nu loopt zij peinzend het herfstbosch in.

Het regent, en schuw-gretig vangt zij de druppels op. De zon flikkert, verlangend wendt ze de oogen naar het licht. Er hangt een bittere geur in het bosch, diep ademt zij die geur in.

Dikke roode kastanjes liggen er op het pad, bolle regendruppels flonkeren in het licht.

Verwonderd let zij op alles.

Er staan kristallen boomen in het druipende glinsterende bosch, duizenden druppels hangen er in de dennen, in elke druppel spat een zilver-blauw lichtje open. Snoeren van regenkralen trillen in de bloeiende hulststruiken en het verwilderde hoog-opgeschoten gras glinstert als het feeënhaar in de Kerstboomen.

Djoeke moet ineens aan de roode Kerstmannetjes denken, die ze voor de Zondagsschool-kinderen kocht, maar ook aan de groote denneboom-met-kaarsjes in de kerk en aan de preek van Aage. 'Zal ik er bij zijn...?'

Ze bijt in haar tong.

Op alle paden komt de eenzaamheid haar tegemoet, de dood. Het bosch suist niet meer, het is gelaten-stil, het luistert naar de winter.

Schuchter loopt zij door de stralende naakte stilte.

Onder een den blijft zij staan. Zij legt haar handen tegen de vochtig-blinkende stam aan. ‘Ik moet leeren afscheid nemen’, fluistert zij, en een oogenblik zijn haar oogen blind.

Later staat zij mijmerend naast de zwerfsteen bij het kruispunt, daar in de diepte ligt het dorp: bleek, oud en heilig. Fijn tikt de smidshamer van Eiber door de stilte. Ja, dat kan nu weer: Mieneke is hersteld.

‘Ik kom om afscheid te nemen’, zegt zij tegen het bosch, ‘en ik moet nog leeren... nog leeren... weg-te-gaan... Ik begin bij jou... goed mooi bosch, eerst bij jou, jij hebt me veel gegeven, je hebt me goed gedaan. Later kom ik aan de menschen toe...’

Zij kijkt naar de paden, die dalen en stijgen, elkaar aanraken, opvangen en kruisen. Maar ze oogt ook naar het fonkelende groen van de dennen.

Dralend opent zij de lippen. ‘Vaarwel’, wil zij zeggen, er beeft enkel een snik in haar mond.

Met kleine oogen kijkt zij langs de flitsende boomen naar God op. ‘Leer mij... hoe ik... hoe ik het los moet laten, Heer... alles...’

Glanzende herinneringen tuimelen haar gedachten binnen. Pijnen zetten zich in haar vast.

Aage's glimlach staat haar voor de geest. Bebloemde hellingen ziet zij, blinkende vergezichten, dicht groen, helle kleuren, dagen met een gouden weerschijn. ‘Ja, achter de winter wacht de lente’, denkt ze, en de pijnen lijken zich in haar uit te rekken.

‘Ik ben er dan niet’, klaagt zij tegen het bosch, ‘ik

zal er dan niet wezen, Aage's stem wel, de zon, bloemen, ik niet... ìk niet...'

Het bosch wordt dof, de boomen fonkelen niet meer. Het regent weer.

Maar Djoeke merkt het niet.

Zij loopt verder en zij mijdt de plassen niet, en zij gaat niet opzij voor de kale prikkende boomtakken. De stof van haar mantel blijft haken, zij krijgt dunne roode schrammen op de handen, zij let er niet op.

Nu en dan blijft zij staan en knikt, groetende oogen heeft zij. 'Hier liep ik met Aage', mijmert zij, 'elke dag... En hoe was het leven toch?, het leven was zoo licht als - als een rozeblad. En er waren kleuren in sommige woorden, die ik nu niet meer weet, en gedachten - gedachten, die ik niet meer hebben zal...'

Onbewust dwaalt zij verder, zij komt dieper in het bosch.

'Waar ga ik toch heen?', denkt zij. Ja, dat weet zij zelf niet. Zij trekt de schouders op of ze het koud heeft. Aage zal eerst laat in de avond terug zijn, van een Ringvergadering.

Plotseling schrikt zij op. Haar adem hapert, en haar gezicht verjongt van een blos.

Er beweegt zich iets onder een oude grillig-vergroeide denneboom. Een paar kleine bruine handen bewegen zich, een stem roept haar aan.

Japke van de Kosteres zit daar!

Japke heeft haar oude regenjas over haar hoofd getrokken, zij zit in die jas als een kabouter in een grot, en de voeten verbergt zij onder oude dorre varenblâren.

'Mevrouw wordt drijfnat', roept zij, 'Mevrouw moest hiér maar komen!'

Nu, Djoeke komt!

En Japke spreidt uitnoodigend een slip van haar mantel uit. ‘Mevrouw kan er gerust op zitten gaan.’

Maar Djoeke blijft liever staan!

Er kriebelen druppels in haar hals, er tikken druppels op haar hoofd, op haar neus...

‘Goed hier!’, zegt Japke overtuigd.

En Djoeke knikt toestemmend. ‘Ja, het is hier goed!’

Kringetjes dansen in een plas vlakbij, de regen bromt donker in het bosch, de regen werpt zich op de paden, en fluistert in het dichte groen van de den, huppelt over het mos en trippelt luchtig over de oude varens.

Djoeke ontmoet Japke's blik. ‘Hoe komt het dat je hier bent?’, vraagt zij.

Japke vischt een paar hazelnoten op uit een zak onder haar jurk. ‘Grootmoeder had... had haar beste dag niet.’

Een dood beukeblad valt op Djoeke's arm, en zij legt er de hand overheen, of ze het niet zien wil. ‘Hadden jullie dan samen iets?’

Japke knikt. ‘Wij hebben altijd samen iets.’ Zij wil graag haar hazelnoten kraken, ze wacht er toch nog even mee.

‘Wat was er dan?’, vraagt Djoeke.

En Japke kijkt verlegen voor zich uit. ‘Nou... och...’, ze rimpelt het voorhoofd, ze weifelt, ‘het is misschien raar om het te zeggen: het ging over Mevrouw.’ Netelig verdelgt zij een spin. ‘Zij weet altijd zóovéel, Grootmoeder, het is dit, het is dat, nou - nare dingen, akelige dingen... En zij kan het niet zetten, dat ik daar tegen opstrijd. Maar zij won het toch. En toen heb ik van boosheid mijn kommetje koffie tegen de grond gesmeten, daar dan!, mijn bloed kookte. En toen moest ik de deur uit! Kom mij de eerste

uren niet meer onder de oogen, schreeuwde ze. Nou, dat is niet erg. Maar dat ik het niet won...'

Djoeke heft de hand op, ja, daar ligt het doode beukeblad nog.

Zij wou iets vragen. Wou ze iets vragen? Zij weet het niet meer.

Tersluiks kijkt Japke naar haar op. En onderdrukt praat zij door, als zij onderdrukt praat klinkt het niet zoo vrijpostig. 'Want daar had Grootmoeder schoon gelijk in. Mevrouw komt zelden of nooit meer bij ons. En bij Jetske wel en bij Gerreke en bij Wietze met de baard, maar bij ons niet. Ik heb hazelnoten gebracht en blommen - Mevrouw was er nooit...'

Japke slaat de oogen neer, en zij wacht daar even.

'Kan ik dat allemaal wel zeggen?', overlegt zij, ernstig denkt zij er over na. Zij gluurt naar Djoeke's natte haar, en naar haar verkleumd gezicht. 'Ja, het kan...'

Mompelend praat zij er op door, morrend een beetje, maar zij glimlacht daar verlegen bij. 'Ik dee' mijn nieuwe linten in het haar, ik trok mijn opknappersjurk aan. En Heile zei: o goed, en wel bedankt! Binnen het half uur was ik terug in huis. En Grootmoeder schik...!'

Japke schouderschokt, ze kraakt een hazelnoot tusschen de witte sterke tanden, en spuwt de doppen uit, kregel eet ze.

Maar dan merkt ze ineens dat er geen antwoord komt. Steels let zij op Djoeke; ja, vochtige haarpieken ziet ze, en bleeke oogen. Maar er is ook nog iets anders, iets van verdriet en eenzaamheid.

'Hoe kan dat?', denkt zij, 'hoe kom ik daarop...?'

Zij schuift een klein beetje dichterbij. 'Ook een hazelnoot kraken voor Mevrouw?', biedt zij aan,

‘onder mijn klompen?’ En zij bedenkt ineens, dat zij eigenlijk overeind komen moet!

Djoeke knikt verstrooid. ‘Ja, dat is goed.’

‘Beurt om de beurt dan?’, stelt Japke voor.

‘Ja, beurt om de beurt’, herhaalt Djoeke.

En Japke is ijverig-in-de-weer. Alles beweegt aan haar, haar voeten, haar handen - haar mond toch ook. ‘Waar was Mevrouw dan altijd? Lag Mevrouw dan te bed? Waren er andere menschen? Schreef Mevrouw boeken?’

Djoeke hoort het maar half. ‘Ik weet het niet meer.’

Kregel blaast Japke een kevertje van haar knie af, het kevertje komt bijna in de plas terecht. Zij ziet dan ook dat het niet meer regent. Het druipt enkel nog maar wat na, onder de boomen. Er komen blauwe plekken in de lucht, de lucht klaart op.

‘Als Mevrouw het merkt’, voorziet zij, ‘gaat ze voort weg - ben ik weer alleen.’

Zij timmert met haar klomp op een hazelnoot, en de hazelnoot breekt niet open. Japke's levendig klein gezicht kreukelt van ergernis, haar zwarte oogen vonken. Fel bijt zij zich in de lippen, fel slaat ze toe, de dop van de hazelnoot splijt. ‘Alsteblief’, presenteert ze, en even houdt ze de adem in.

Djoeke merkt toch ook wel dat de zon schijnt. Zij wendt de hand om, naar het licht. Het is of zij met haar bleeke dunne vingers een zonnestraal opvangen wil. Maar haar lippen trillen daarbij.

Scherp kijkt Japke toe.

Japke's lippen beven ook vaak, zij weet wat dat is, waar dat van komt - zij schuift dichterbij.

‘Heeft Mevrouw ook geen Moeder meer?’, polst zij, en zij durft niet op te kijken, en durft ook niet lang op een antwoord te wachten. ‘Wij hebben’,

mompelt zij schichtig-vertrouwelijk, ‘veel dat net eender is. Dat is toch zonderbaar. Er zijn maar twee vrouwen hier in de streek, die in het bosch rondloopen, ìk en Mevrouw! Twee menschen maar, die van de regen houden, ook als er geen droogte is, ìk en Mevrouw. En wij moeten niks van hoeden hebben en niks van parapluus. Is dat niet zeldzaam en eenig?’

Djoeke glimlacht.

Wonderlijk glinsteren de zwarte kinder-oogen onder de smoezelige mantelkraag, vinnig en hartelijk tegelijk.

‘Ja’, geeft zij toe, ‘het is zeldzaam en eenig.’

En Japke legt van blijheid-met-die-instemming haast de hand op Djoeke's arm. ‘Ik - ìk heb het vaak tegen Mevrouw’, ontvalt haar, ‘als ik aardappels schil of boonen afhaal, dingen die je nooit overluid zegt, maar in stilte wel.’

‘Wat dan?’, vraagt Djoeke.

De vinnige hartelijkheid in de jonge zwarte oogen doet haar goed. ‘Wat dan?’, herhaalt zij.

Japke durft er toch niet goed voor uit te komen. Ze wringt een beetje regenwater uit de dikke staarten van haar vlechten. ‘Zoo van alles’, ontwijkt ze bedeesd.

‘Vertel het me’, dringt Djoeke, ‘toe, vertel het me maar...’

Japke kleurt, ze buigt zich meer voorover. Ze opent de lippen en sluit ze weer, ze kan die gesprekken zoo-maar niet weergeven!

En Djoeke wil er niet op aandringen. ‘Op een andere keer dan?’ Zij legt haar hand open op Japke's arm neer.

En Japke omvat die hand met al haar vingers. ‘Ik durf... haast’, fluistert zij bedremmeld. En dan merkt zij ineens, dat er tranen in haar oogen zijn.

‘Wat raar’, prakkezeert ze overluid, ‘nou weet ik ineens dat ik toch verdriet had, hier in mijn eentje.’

Smalle schriele schoudertjes heeft Japke toch maar, en zoo'n dun nekje. Djoeke legt de arm om haar heen. ‘Nu ben ìk toch bij je?’

Dralend knikt Japke, en ze probeert gewoon te praten, maar al wat zij zegt klinkt krom en stuntelig. ‘Mevrouw is zoo-meteen weer weg, en dan... dan... ik weet ook niet hoe laat...’ Ze veegt over haar oogen - zelfs haar klompen zeggen, dat ze nu op het oogenblik aan het booze gezicht van haar Grootmoeder denkt.

‘Je moest maar met mij meegaan’, stelt Djoeke voor, ‘en een boterham eten op de pastorie?’

Japke's oogen puilen, Japke's oogen springen haast weg. ‘Ikke?!’ Zij staat al klaar om mee te gaan. ‘Ziet Mevrouw wel, het is nu net droog?’

‘Goed’, knikt Djoeke, ‘geef mij dan maar een arm. Arm-in-arm loopt het veel gezelliger, hè?’

‘Ja!’, hijgt Japke.

En ze denkt: ‘Wie is dat eerder overkomen?, een arm...!, een àrm en een boterham op de pastorie?’ En dan moet zij haast weer huilen.

Het is zoo mooi alles, het is zoo wonderlijk.

Zij loopen door het bosch, zij gaan door een sprookjes-oord! Kristallen zuilen zijn er, glinsterende gewelven, snoeren van licht, millioenen lampen.

‘Dat is al een beetje de hemel’, denkt Japke. Zij steekt haar wijsvinger in de mond en zuigt er op. ‘Ik kan het ook wel zeggen’, waagt ze, ‘ik durf het wel! Ik praat dan met Mevrouw, onder het aardappelschillen, over het geloof en zoo... Grootmoeder die heeft altijd de mond vol van de hemel, maar zij is zoo bang als een haas voor de dood. Nou, dat begrijp ik

niet. Vat u dat, Mevrouw?, zeg ik dan, nee hoor, Mevrouw vat het ook niet.' Japke kijkt op, het is wonderlijk-helder in haar zwarte oogen.

En Djoeke denkt verwonderd: 'Hoe komt het kind daarop?' Ja, dat denkt zij dan nog. En zij glimlacht mat.

'Er kan zooveel goeds in het leven zijn', prevelt zij, 'zooveel goeds...' En dan heeft zij het eigenlijk niet tegen Japke.

Maar Japke kan dat niet weten!

Japke denkt zoo diep na, dat haar klein bruin gezicht er jaren van veroudert. 'Wat je achterlaat, dat komt toch ook...?, eerst gingen mijn Vader en mijn Moeder, naderhand kom ik. En als een mensch bang is om dood te gaan, kan hij dan de hemel - de zaligheid noemen?, en God - de lieve Heer? Nou, en dat zeg ik dan tegen Mevrouw...' Weer kijkt Japke op met die vreemde helderheid in haar zwarte oogen. 'Mevrouw, zeg ik dan, is toch ook niét bang er voor?, Mevrouw gelóoft immers...?'

Djoeke opent de mond, en zij antwoordt niet, zij luistert - zij hoort de klop van Gods hart, in de woorden van een kind.

[IX]

GOD MAAKT DE DAGEN HELDER-WIT, ELKE BOOM WIKKELT HIJ IN EEN FONKELENDE KONINGSMANTEL, ELKE BOOM ZET HIJ EEN WITTE KROON OP, EN DE paden en velden, de steile hellingen bekleedt Hij met een zachte vacht.

Nu flonkert het besneeuwde bosch van boven tot onder, het is met kleine diamanten bestoken. En de verte staat te droomen in een witte poort.

'Lieflijk is de winter, Heer', denkt Djoeke en glimlacht. Het witte ernstige winterlicht valt als een sluier over haar heen.

Zij staat aan het venster. De berg is een troon van parels, de tuin een vredige kloosterhof. Spitse monnikskappen hangen op de hekspijlen, de heiningen zijn in dikke muurtjes veranderd, de blanke paden buigen zich mijmerend naar een lichtend verschiet toe.

Wonderlijk stil is het.

Djoeke opent het venster, om broodkruimels voor de musschen te strooien, ja, het is zoo stil, dat men het zelfs zou hooren als iemand de bladen van een boek omsloeg daar-buiten.

'Er zijn nu geen scherpe randen meer', mijmert ze, 'en geen harde kanten.'

Maar dan denkt ze toch niet aan de rulle sneeuw, en niet aan de zachte winter.

Tegen de avond groeit er een enkele ijsbloem uit een hoek van de vensterruit. Het licht van de lantaarn valt er op, het licht van de maan, een juweelen kelk heeft de bloem, bladen met diamant-gruis bestrooid, een kristallen stengel.

'God stuurt mij', zegt de bloem, ja, het is haar aan te zien, zij heeft een hart vol gloed.

In de ochtend schijnt de zon weer op de besneeuwde

dennen, er glanzen kleuren als weerschijnen, têerblauw, mat-zilver, zacht-lila, vaag-rood. Waar komen die kleuren toch vandaan?

Djoeke denkt plotseling aan de Kerstboom in de kerk, aan de Kerstpakjes, die zij rondbrengen zal.

'Heer', fluistert het in haar, 'ik zal er toch bij zijn?, ik mag het toch doen, Heer?'

Nu, zij vreest Gods antwoord niet.

Zij naait, zij borduurt, het kost haar veel inspanning. Dikwijls schrijft zij ook - een boodschap voor de menschen is dat, een laatste groet, een bede om vergeving, een uitgestoken hand - en zij mijmert altijd.

Zij kijkt naar de witte zwijgende aarde, en zij denkt: 'De winter is als een vruchtbare vrouw, de lente groeit in haar schoot, zij zal een schoon kind ter wereld brengen.'

Dan buigt zij zich naar haar hart toe, neen, het schrijnt niet.

Stappen schuifelen over de knapperende sneeuw, verschrompelde schooiers bedelen aan de deur, zij komen van de groote steden, er is daar werk noch brood.

De schooiers steken schutterig de hand uit, die handen zijn zoo vuil of zij er de groote-stadsstraten mee afgedweild hebben, zij hebben gebarsten stemmen. 'Alsjeblieft', smeeken zij schor, 'om Gods wil.'

Djoeke heeft altijd een bord met warm eten voor hen, stamppot met spek, pannekoeken met stroop, een dikke groente-soep.

De schooiers zitten op een oude stoel bij Heile in de keuken.

En Heile mort niet.

Zij kijkt Djoeke aan met verlegen oogen, een verbaasde trek in het gezicht. Men kan niet weten wat zij denkt.

Maar Aage heeft dat verwonderde ook, hij komt de kamer in, hij praat over een voorval in de gemeente, hij diept een gebeurtenis op uit Maria's leven - en zwijgt plotseling, hij brengt de hand aan het voorhoofd, en kijkt Djoeke aan. Niemand kan weten wat er in hem omgaat.

Maar Djoeke valt dit niet op.

Heeft Aage het verhaal afgebroken?

Zij weet het niet.

Hoe was het verhaal ook?, ja, hoe was het...?

Het is haar ontgaan.

Maar de klank van Aage's stem blijft haar bij. Zij glimlacht tegen die klank, zij zou die klank met haar handen willen aanvatten.

In de flonkerende ochtend staart zij, in de dommelende middag, altijd-door is die klank er.

Maar zij staat nu niet meer op, om Aage na te turen, als hij naar het dorp gaat.

En zij stelt geen vragen als hij lang uitblijft.

Met vredige oogen kijkt zij naar het licht - God staat bij haar, en met vredige oogen kijkt zij naar de schaduw - God staat haar bij.

- Er kruipt een bleeke middag onder de besneeuwde boomen door, die middag spiedt met strakke oogen het huis in.

De spitse monnikskappen op de hekspijlen worden hard. De wind snort als een spinnewiel, en in de diepe lange voetsporen op het pad liggen blauwe schaduwen.

‘Van wie zijn ze toch’, soest Djoeke, ‘die voetsporen?, welk doel hebben zij? Waar gaan ze heen?’ Haar oogen worden klein, haar oogleden dik. Het is warm in de kamer, warm en stil.

Het vuur ligt een voet hoog in de haard, vlammen spelen om de houtblokken heen. Het Boeddhaatje

slaapt, de Koningskinderen droomen. Een donker geheimzinnig vertelsel wil zich naar Djoeke toewenden.

Maar zij slaat geen acht op het vertelsel. Zij sluit de oogen en volgt de voetsporen: ja, zij gaan door het bosch, over de berg, zij trekken langs de stad Oudegaard, zij passeeren het visschersdorp.

Zij naderen de wereld.

Djoeke loopt plotseling door bekende straten, en langs hooge huizen. Vriendelijke goede gezichten zijn daar, neen, zij kent ze niet! Maar er zijn daar ook gezichten, die haar bekend voorkomen, wantrouwige, verbeten, achterdochtige gezichten.

Zij bezint zich en blijft staan. Ja zeker, zij kent deze menschen van vroeger, zij kent ze!

En zij zal ze aanspreken, zij heeft hun iets te zeggen, zij heeft een boodschap van Hoogerhand.

‘Goedevrienden’, glimlacht zij, ‘goede vrienden...’

Och, haar stem is te zwak, schelle geluiden stooten haar woorden aan gruizel. Haar gebaren fladderen en wijken uit.

De menschen draven haar voorbij, zij hebben het bovenmate druk, zij bekreunen zich het hevigst om de dingen die er vandaag nog zijn en morgen niet meer.

Goed, Djoeke zal met hen meeloopen in hun eigen gejaagde tred. ‘Vrienden’, dringt zij, ‘wij moeten naar God. Kom mee naar God, vrienden.’

De stad krimpt ineen van de lach. ‘Wat wou zoo'n vrouw?’

Langzaam gaat Djoeke langs de voetsporen terug.

Het is een lange weg.

Daar zit zij weer in haar stoel en tuurt naar het roode vuur. ‘Waar was ik?’, denkt zij.

Er stommelen stemmen aan de voordeur, stappen dreunen door de gang.

Heile laat iemand binnen. ‘Om Dominé te spreken’, mompelt zij.

Een breede forsche man loopt de kamer in. Hij kijkt vluchtig rond en knikt terloops tegen Djoeke.

Op een wrevelige manier slaat hij de hooge kraag van zijn jekker terug, netelig-gehaast trekt hij de grofgebreide handschoenen uit, en rukt kregel zijn bontmuts af. Een scherpe boschgeur zweeft door de kamer, een reuk van sneeuw.

Heile geeft de man een stoel. ‘Ik zal Dominé roepen.’ Zij holt de trap op, de deur laat zij open.

Dralend gaat de man zitten. Hij is zoo ruig als een kastanjebolster. Zijn wenkbrauwen doen aan knevels denken, zijn wangen zijn behaard, hij heeft een verwilderde baard. Men zou hem mijden als men hem in het bosch ontmoette!

Dan slaat de man de oogen op, heldere lichtgrijze oogen heeft hij, stralende jonge oogen - neen, men zou voor deze man niet vluchten als men hem op een eenzaam boschpad tegenkwam!

Hij kijkt Djoeke aan, en wil iets zeggen, hij doet de mond al open. Dan valt hem iets in, hij fronst, hij slaat de oogen neer - een dreigend voorkomen krijgt hij, hij is een man om bang voor te worden!

Djoeke verbaast zich over hem. ‘Wat wil hij?, is hij kwaad?’ Zij richt zich wat op.

Aage komt al binnen, hij glimlacht tegen Djoeke, glimlacht tegen de man. ‘Goeden middag!’

De man knikt verstoord. Hij kruist de armen over de borst, hij trekt zijn rug recht. ‘Ik ben Mijndert Murman van Looperinga’, zegt hij, ‘u zal dat wel weten, een uur gaans van hier.’ Hij verzet de beenen, hij knikt. ‘Ik kom vragen, wanneer die stukken van Dominé Reinbeek, in “De kristallen kandelaar” nu

eindelijk 's ophouden? U als hoofdredacteur zal dat toch wel weten. Als ze bijgeval niet ophouden, zeg ik het volgende kwartaal mijn abonnement op.'

Aage bedenkt zich. Hij trekt een zorgelijk gezicht, hij denkt aan al de grimmige epistels die hij al ontving over de lange taaie artikelen van Reinbeek.

'U moet', aarzelt hij, 'niet dadelijk op een eerste indruk afgaan.'

En Mijndert Murman beweegt zich wild, hij glijdt bijna van zijn stoel af. 'Eerste indruk?', herhaalt hij, 'eerste indruk?' Het is of elk haar op zijn hoofd overeind gaat staan. 'Zes weken lang zijn we nou al getracteerd op: De kerkvrede onder de Protestanten, zès weken lang hebben we ons geel en groen geërgerd als we weer zoo'n taai end onder de neus kregen! Toen kwam het slot. Ziezoo, dachten we, nou komt er weer 's wat frissche wind! Nou komt er weer 's wat eigens, iets dat niet uit de studieboeken gesleept is!' Mijndert Murman rukt aan zijn woeste baard. 'Jawel! Wat anders! Daar sla je het blad open, wat zie je...?'

Murman zet de stem uit, zijn knevelachtige wenkbrauwen wippen op en neer. 'Wat staat daar?, kun je op je oogen vertrouwen?, já, het staat daar met letters als koeiekoppen: Een bijdrage tot de geschiedenis der predikkunde, door Dominé R.W.A. Reinbeek. Nou, ik zal het wel zeggen: ik heb er de pijp aan opgestoken. Aju, R.W.A. Reinbeek zei ik, aju!' Nadrukkelijk knikt Mijndert Murman. 'En zoo gaat het bij anderen ook. En nou we het er toch over hebben, wou ik wel 's hooren, waarom u eigenlijk die dooielijke enden in uw blad toelaat? Ik kom voor "De Kandelaar" op, ik houd van "De Kandelaar". Maar als dat met R.W. A. Reinbeek op dezelfde voet voortgezet wordt, gaat "De Kandelaar" naar de kelder, Dominé, naar de kelder,

zeg ik.' Murman hijgt, hij is vuurrood, hij wacht op een antwoord.

Maar Aage wil hem geen gelijk geven.

Aage kan een collega niet afvallen - ook Reinbeek niet.

'Er kunnen toch wel andere menschen zijn', pleit hij, 'die de artikelen waardeeren? En collega Reinbeek héeft ongetwijfeld zijn verdiensten.'

Murman knijpt de lippen toe, slaat de oogen neer, en perst de handen tot vuisten ineen. Hij ziet er vreesaanjagend uit. 'Zijn verdiensten!, oh, daar wil ik afblijven, ik zou er heel wat van kunnen zeggen, nee, ik wil er afblijven, maar R.W.A. Reinbeek deugt niet voor "De Kandelaar"... de groote bladen, als ze hem dáar willen, mij best, maar "De Kandelaar" is het orgaan van onze Volkspers. En daar heeft R.W. A. geen snippertje kijk op, geen snippertje, Dominé! Hij slaat de boeken open en schrijft een stuk. De menschen, die het lezen moeten, denkt hij daar ook aan?, geen oogenblik, Dominé, geen oogenblik...'

'Maar er kunnen toch wel lezers zijn', dringt Aage, 'die belang stellen...'

Murman heft een groote harige vuist op, en wijst er mee naar Aage. 'Neem u-zelf! Maakt het u veel uit, dat een bovenval-drijver een man is, die meent dat God de val van Adam moet hebben gewild? Vindt u het redelijk dat er tien halve kolommen aan een bovenval-drijver worden besteed? Gaat het daarom in deze tijd? Zijn er niet honderd andere dingen, die van meer belang zijn?, wat zeg ik?, hònderd, nee, duizend, Dominé, dúizend...'

Hij slaat de oogen op - een trouwhartig eerlijk man is hij, zijn klare oogen stralen, hij wacht op een antwoord.

Het is Aage of hij deze man al lang kent.

Hij legt de hand vertrouwelijk op Murman's arm. ‘Ik zal rekening houden met je bezwaren, kameraad, zooveel als maar mogelijk is. Ik zal het anders inrichten.’ Gemoedelijk praat hij door.

En Djoeke ademt verlicht.

Zoo lang Murman aan het woord was, moest ze luisteren. Ze wou over de Kerstpakken nadenken, ze wou liever de kamer uitgaan, zij moest luisteren. ‘Waar kan dit op uitloopen?’, dacht ze.

Aage's stem streek daar geruststellend overheen.

En er viel wat straks van haar gezicht weg, van haar aandacht.

‘Ik moet thee-schenken!’, bedenkt zij plotseling, en staat onzeker op.

Zij heeft ook nog een koek, dat is de koek waar Jetske Zwart zoo van houdt. ‘Of wil Murman liever een boterham?’

Murman knikt voldaan: hij heeft gezegd wat hij op het hart had! Hij drinkt, eet, lacht... Hij neemt voldaan afscheid, trekt zijn handschoenen aan, slaat de jaskraag op, drukt de muts op de ooren en vertrekt.

Aage loopt tot aan het pastoriehek met hem mee.

Hij komt ook een oogenblik in de kamer terug, praat nog wat na over Reinbeek, over de artikelen, en legt zijn handen daarbij om Djoeke's hoofd heen.

Zij hoort niet precies wat hij met haar bespreekt, maar zij voelt zijn handen - zij glimlacht.

Dan keert de stilte weer terug.

Aage's stappen sterven uit...

Dof snort het spinnewiel in de wind.

Het is schemerig.

* * *

Verlatenheid hangt over de kronkelende boschpaden, de diepe voetsporen.

Djoeke sluit de oogen, zij kijkt naar het leven.

Het leven is zoo doorschijnend als glas geworden.

Zij ziet het einddoel: Gods uitgestrekte handen, en een glans valt over haar gedachten heen: de glimlach van de Verlosser.

'Als je gelooft', zegt Japke in de verte, 'ben je toch niet bang?'

'Niet bang?', herhaalt Djoeke. En dat klinkt vragend.

Zij let op de vredige stilte in huis.

Het is of zij haar vermoeide zware hoofd tegen de stilte aandrukken kan - en haar hart ook. 'Je weet veel van mij af', denkt ze, 'ik houd van je...'

Zij zit daar in een stoel aan het venster - en zij strekt zich uit op haar bed. Koud zijn haar handen, en haar beenen zijn zwaar... Zij kijkt naar het zonlicht en zij fluistert: 'Ik moet weg-gaan, zonlicht, ik ga weg, eerdaags, vaarwel helder zonlicht...'

De torenklok van Blankenheim speelt. 'Ja, ik hoor je nog, ik kan je nog hooren', prevelt zij, 'ik heb vaak naar je geluisterd op stille nachten, in heldere dagen, kleine grijze toren, nog wel bedankt voor je liedjes.'

Zij kan ook de berg zien uit het venster van haar kamer.

'Groote heerlijke berg', zegt zij beverig, 'dank voor je vergezichten, je liet mij twee horizonnen tegelijk zien, je toonde mij de heerlijkheid van de aarde, veel - veel dank, heilige berg...'

In gedachten gaat ze ook door het bosch: daar zijn de oranje paddestoelen en de hooge varens, de anemonen en de statige dennen, de vlammende beuken en de fiere eiken. 'Bosch', ademt zij, 'ik ga weg, vaar-

wel, goed vriendelijk bosch, ik dank je nog wel voor je sprookjes, en voor je lieve geheimen, voor je geur en je vogels en je koelte...'

Zij loopt ook door het dorp. 'Hier is mijn leven begonnen', zegt zij tegen de bleeke oude huizen. En zij kijkt naar de kleine verweerde kerk op. 'Kerk, jij hebt mij mijn God weergegeven. Hoe zal ik je danken, Kerk?'

Kouder worden haar handen, zwaarder haar beenen, trager gaat de slag van haar hart.

Aage buigt zich naar haar toe. 'Aage', zucht zij, 'zégen - zegen-van-God, ik moet nu weg, ik moet van jou weg, Aage... De goedheid van je oogen, Aage, en de glimlach van je mond... oh Aage - Aage - nu moet het breken... nu breekt het leven...'

Haar handen verstijven, en haar lichaam verstijft.

Koud zweet parelt op haar voorhoofd, zij kreunt. 'Aage, laat me niet gaan, houd me toch bij je, laat mij toch bij je blijven, Aage... Oh Heer, doe een wonder, ik kan nog niet sterven, Heer, ik kan nog niet...'

- Verschrikt opent Djoeke de vochtige oogen en de klamme handen, daar in haar stoel bij het venster, en vragend kijkt zij naar God op.

'Niet bang...?', fluistert zij.

En Gods glimlach wacht haar op in de avondster.

Maar zij gaat ook naar vroeger terug.

Ja, een matte ochtendschemer stond boven haar prille jeugd, een vale wintermiddag dreef over haar meisjesjaren heen. Toen zij de leeftijd van een vrouw bereikt had, en omkijken kon in een verleden, zag zij in een leege kleurlooze dag.

Maar die dag is uitgewischt.

En haar grieven zijn weggevallen.

Maar haar fouten zijn overeind blijven staan.

Donkere gevoelens, gevoelens waarvan enkel de benamingen haar bijgebleven zijn, trokken scheuren in haar ziel.

Er groeiden dorens door haar gedachten heen, dorens groeiden er door haar hart.

Onder de woorden die zij sprak, waren er vele, die als een pijn in de herinnering bleven haken, onder de woorden die zij schreef, waren er vele die een pijn naar de wereld toedroegen.

Zij nam het op voor de zwakke, zij verdedigde de schamele - en zij deed dat met spitse woorden-van-haat. Pijn-dragers waren haar woorden.

Djoeke buigt het hoofd voorover, en zij legt de handen ineen, er hangen tranen aan haar wimpers.

Zij droomt nu niet, en zij gaat toch langs een weg van voetsporen naar de wereld terug.

Daar is het bekraste spiegelende plaveisel van een groote stad, daar zijn de deuren waar zij door heen gegaan is, daar zijn de vensters waar zij door heen gekeken heeft.

Zij klopt aan bij oude vrienden, bij vrienden die haar vreemd geworden zijn. ‘Ik ben het’, fluistert zij, ‘Djoeke ben ik. Vergeef mij - ik vergeef, vergeef mij ook... vergeef mij alle booze woorden, vergeef mij mijn zelfzucht, vergeef mij mijn argwaan, vergeef mij mijn drift, dat éene felle woord, die éene scherpe uitval...’

Nu staat zij op een steenen hoogte, en de steden kijken naar haar om.

‘Ik herroep mijn oordeel van vroeger, vrienden, ja, ik herroep dat! Vergeet de woorden die ik gesproken heb, als de haat er in vlamde, vergeet de woorden die ik schreef, als de toorn ze aanstak. Onthoud alleen maar mijn woorden van nu: vijanden weest mijn vrienden

weer, vreemdelingen weest mijn makkers weer.'

Zij ijlt over de wegen.

Waar de paden smal worden en de huizen klein, ontmoet ze haar kinderjaren. Herinneringen komen op haar af. Zij ontmoet zichzelf in de straten van een doodsche kleine stad: een jonge schamele Djoeke, een Djoeke die de menschen mijdt, omdat die menschen hard, scherp en wreed zijn.

Zij praten niet, die menschen, zij jouwen, zij glimlachen niet, zij grijnzen. Djoeke Veenema draagt een oud-modische jurk! Djoeke Veenema denkt dat haar een taak wacht in de wereld!

Ja, er wonen ook andere menschen in die kleine zwaarmoedige stad, maar zij zien de jonge sjofele Djoeke niet - en Djoeke ziet enkel spot.

Zij droomt over de liefde, zij botst tegen de haat aan.

Zie, daar zijn de poorten van dorens weer, daar is de booze wachter op de muur!, daar zijn de groote oude kerken, waar zij de Booze ontmoette in een enkele geringschattende glimlach, in één oogopslag.

Zij neemt de jonge wrokkige Djoeke bij de hand. 'Kom, wij samen...'

En zij kloppen aan de deuren. 'Luister toch naar ons, luister! Wij vergeven de bitse woorden en elke uitval van haat. Wij vergeven de barre argwaan en de laster. Wij vergeven alle hoonwoorden en elke smaad. Laten wij als vrienden scheiden, kom, laten wij als vrienden naar God gaan.'

Zij worden aangehoord.

Worden zij afgewezen...?

Djoeke moet snel terugkeeren.

Een andere werkelijkheid stoot haar aan.

Ja zeker, zij zit aan het venster, er ligt sneeuw op de paden daar buiten. Er naderen stemmen.

Heile laat Thea binnen.

Ja, nu moet de schemerlamp branden, de gordijnen moeten toegeschoven worden.

Thea geeft geen handdruk, ze reikt de toppen van haar vingers. Een geur van heliotroop kruipt uit haar bontjas. ‘Nog in het donker...?’

‘In het donker...?’, herhaalt Djoeke verwonderd - het was licht om haar heen, licht in haar. Zij glimlacht als in haar kinderjaren. Er waren witte sterren in haar gedachten. ‘Donker...?’

Ja zeker, het is avond!

‘Ik kom maar voor een oogenblik’, zegt Thea. Zij maakt de knoopen van haar mantel los, en gaat bij de haard zitten, het roode schijnsel van het vuur slaat als een blos over haar heen. De steenen in haar ringen stralen als blauw-groene lichtjes, haar witte corsagebloemen trillen, en als een masker valt de schaduw van de diepe hoed over haar oogen heen.

‘Hoe zit je hier toch altijd zoo stil en sufferig?’, glimlacht ze. En dan heeft ze een ongeduldige stem. ‘Je voelt je niet in orde, hè? Ga toch naar een dokter. Zoek wat verstrooiing. Het mankeert je aan veerkracht. Wat is er toch met je? Je kniest, je dooft uit.’

Het is of Djoeke wacht op een antwoord van Aage.

Maar Aage is er immers niet?

Zij vouwt de handen ineen, zij praat met een kleine zachte stem. ‘Het is nog nooit zoo helder in mij geweest.’

‘Je dweept!’, valt Thea uit, ‘je bent een domoor. Als je het in de eene richting niet vindt, zoek het dan in de andere - net als ik.’

‘Zijn dat richtingen’, vraagt Djoeke, ‘die naar God toegaan?’ In die vraag waarschuwt zij Thea nog.

Maar Thea merkt het niet. ‘Och, nou, misschien...

waarom niet? In Dubois' naakten is God ook. En in een verboden liefde, soms...’ Haar corsage-bloemen trillen heftiger, de brillanten aan haar vingers fonkelen feller. Ze lacht neuriënd. ‘En in Mazdaznan, meiske, in Mazdaznan ook.’

Zij komt op een idee. ‘Zeg, je moest ook 's aan die bronoefeningen beginnen. Ja, toe, doe dat nu, het is goed voor de bloedsomloop, de ademhaling, voor de zenuwen, het hart, de geestkracht!’

Djoeke kijkt droomerig voor zich uit. Zij is nog altijd in een kleine oude stad, en dwaalt er langs bemoste muren over straatjes-met-veel-groen. Zij kijkt er de jonge Djoeke onderzoekend in de oogen.

‘Meegaan?, wat vroeg Thea?, waarheen meegaan..?’

Nu, Thea let voor het oogenblik niet op haar.

Thea is voortvarend. Zij zet haar hoed af, trekt de bontjas uit. ‘Wacht, ik zal je een oefening voordoen, iéts er van tenminste.’

Als een Boeddha hurkt ze op de vacht-voor-de-haard ineen. Er flonkeren swastika's in haar oorringen, ze heeft een snoer van bruin-houten Indische kralen om de hals: star-grijnzende aapjes. De donzige gele stof van haar japon spant strak om haar hoekige schouders, haar recht plat lijf, en in haar roode gladde haar flonkert een breede band met maansikkeltjes van gouddraad.

Zij ziet er uit als een afgodsbeeld.

‘Let nu goed op’, zegt ze, ‘het komt op het rhythme aan, één klop op de rechterborst, twee op de linker...’

En dan zingt zij gedempt:

> ‘Liefde, gij bron waar wij allen uit zijn,
> Uw wil te volgen brengt vrijheid van geest,
> Loof dan den dag als 't inzicht ons komt,
> Dat liefde de wereld verlost.’

Thea vergeet daarbij op Djoeke te letten. ‘Nu onder op de rug’, bepaalt zij, ‘twee kloppen links, één rechts...’ En zij neuriet het liedje weer.

Eentonig bewegen de woorden zich voort, dof stoot de rhythmische klop er doorheen.

Djoeke moet plotseling aan een Oud-Indische offerdans denken! Ze ziet weer een foto in een versleten schoolatlas: vrouwen met een ring in de neus, mannen met een vacht om de heupen. ‘Ja, waar was het?’

Ineens knapt het geneurie af.

‘Nu?’, vraagt Thea, ‘gaat er niet een groote bekoring van uit...?, éenige bekoring althans? Als je zelf meedoet voel je dat nog veel sterker.’

Djoeke kijkt haar ernstig aan. ‘Als ik “God help mij” zeg, Thea, is dat meer voor mij.’

Thea rijst op. ‘Wij hadden het over zoekende menschen, een nieuwe richting...’

‘Maar dat Liefde de wereld verlost’, merkt Djoeke zachtmoedig op, ‘dat weten we toch al sinds Christus' geboorte?’

Thea zet zwijgend haar hoed op, trekt zwijgend de bontjas aan - er zit wat dreigends in dat zwijgen. Zij loopt op Djoeke toe, en zij glimlacht boos. ‘Weet je wat jíj bent?, door en door conservatief! Je beschimmelt in dit oude duffe huis, de een of andere dag verander je in een mummie.’

Djoeke schudt het hoofd. ‘Ik heb het goed, Thea.’

‘Ja?, goed?’, boos-meewarig gaat Thea daar op in, ‘heb jíj het zoo goed? Wij weten toch allemaal al hoe dat is! Een gemeente die je... nu ja, ronduit gezegd: die je niet uitstaan kan, en een man die met een schim samenleeft... En jij zit natuurlijk te soezen over een boek dat je schrijven wilt, en over het leven, en over de dood... Zet je ramen wijd open, word toch wakker...

léef! Eer je er om denkt, ben je oud!' Zij trekt haar handschoenen aan, zij wacht op een woord-van-verweer.

Maar Djoeke zegt niets.

En Thea tikt haar luchtig op de schouder. 'Als je weer 's in een gezelliger stemming bent, kom ik terug, eerder niet. Ik hou niet van grafkelders...'

Zij loopt naar de deur, en wil daar nog eens de hand opsteken ten afscheid.

Doch Djoeke kijkt zoo droomerig-verdiept voor zich uit, of zij al vertrokken is, ze drukt de kin op de ineengevouwen handen en staart in het haardvuur. 'Dus Thea had ook een boodschap', begrijpt ze, 'ook een boodschap... maar niet van God.'

En op de slag van de buitendeur let ze niet.

* * *

Riek Dieserink zit stijf-onbeholpen in de mooie stoel onder de Koningskinderen. Zijn neusvleugels zijn paars van de kou, en er glinsteren sneeuwvlokken in zijn stekelige bakkebaardjes, hij wrijft over de vochtige plekken op zijn jasmouwen, zijn blauw-wollen muts, en kijkt tersluiks naar Djoeke.

'Breed ziet de vrouwe er ook niet uit', denkt hij, en praat mompelend over Baafke door. 'Nou, dat was al lang niet richtig met de jongedochter. Niet bedlegerig, maar - maar lusteloos en krukkerig. Bloedarmoede dachten wij, de nieren dachten wij, de zenuws... En al 's naar een waterkijker geweest, in de groote stad, een wonderdokter te Mierdelerbrugge, kruiden getrokken, niks mocht baten. En van Dokter Numans wou de jongedochter niet hooren, een idee!, een kippekuur... En met niemand mochten wij er de praat over hebben - een kippekuur! Maar

nou eergisteren laat ze opeens de veeren hangen... Toen hebben wij toch om de dokter gestuurd - nou, een zware ziekte: tering, tuberculose zegt men tegenwoordig. En ze zou voort weg moeten, als het goed was, naar een sanatorium - maar - maar de spijkers[1)]...'

Riek's kaken beven en zijn onderlip beeft ook.

De vrouwe zegt niet alleen met de mond: 'Dat is erg, Riek', maar ze zegt het ook met de oogen, met het heele gezicht.

Schichtig grabbelt Riek in zijn broekszak, naar de pijp, de tabaksdoos.

'Vrouwe', mompelt hij, 'is het geoorloofd dat ik de pijp in de brand steek? Zie vrouwe, de rook van de pijp en de reuk van het bosch, die kalmeeren mij het gemoed.'

Djoeke zal een klein beetje meer moeten hoesten.

Ja, het is geoorloofd.

En Riek stopt de pijp, hij kijkt links, hij kijkt rechts. Hij is nog niet op de pastorie geweest - in Djoeke's tijd, hij overloopt de menschen niet... Een gedachte wil in hem opkomen over de kamer, neen, Baafke komt er tusschen, de gedachte trekt zich terug. 'Nou moet ze in een tentje op het erf liggen, en ze zal naar de voorschriften leven. Maar het ware is dat niet, nee, het ware niet...!' Riek krabbelt in de stugge bakkebaardjes, plukt aan de wenkbrauwen. Hij is nu waar hij wezen moet en hij zint op een aanloop, een wending. 'Het breedst komt achter', tobt hij.

Djoeke zegt bij wijze van troost: 'Zoo gauw de Dominé thuis komt, zal ik het hem zeggen. Hij zal van-avond nog wel aankomen, denk ik.'

'Asteblieft', knikt Riek. En hij fronst daarbij, dat is van inspanning.

1) het geld

‘Ik moet mijn stukken vasthouden’, denkt hij. En meteen héeft hij de aanloop...

‘Daar ben ik gistermorgen vroeg in het bosch... Te-bedde kon ik het niet houden, de vrouw stende, de jongedochter wendde en keerde zich - nou, ìk er uit, het bosch in. Stil was het daar, alles dik onder de sneeuw, geen voetstap op het pad, geen vogel uit het nest... Zie, vrouwe, die ruimte... die fijne dennen...! Ik klim, ik glijd uit, ik klim verder, ik kom boven op de berg. Wit ligt het aardrijk daar! Geen mensch beweegt, geen schoorsteen rookt in het dorp. Wit staan de fijne dennen daar, wit de eiken, en wit is het dorp. Nou, het greep mij aan als nooit te voren... En Riek Dieserink, die twee-driemaal in het jaar ter kerke gaat, die kon daar bidden. “Grootmachtige Heer”, zei ik, ja zekerlijk, dat zei ik... En ik zei ook: “Riekes Dieserink weet dat hij een stofje aan de weegschaal is. Maar de Heer kent hem... laat de Heer toch spreken, en zeggen wat de nederige knecht Riekes Dieserink te doen staat in deze zware beproeving met de jongedochter...” En amper is mij dat door het hoofd gegaan of ik heb een ingeving, zeker, ik hèb een ingeving.’

Riek kijkt op, en hij verwondert zich.

Van top tot teen is de vrouwe een vraag! Haar oogen, haar handen, alles...

Het valt Riek op, het treft hem. Hij neemt de pijp uit de mond, om beter te kunnen praten. ‘Het was of het mij met woorden gezegd werd: ‘Ga naar de Dominé en zijn vrouwe...’ Ja, en ik wou daar nog tegen in! Ja, ik stribbelde nog tegen, zoo waar als ik hier zit. ‘Als het de Dominé alleen nog was... maar zijn vrouwe, wat zal mij zijn vrouwe kunnen zeggen? Ja, daar komt nog bij, ik loop niet hoog met

raad van vrouwen! En ik had nooit meer een voet op de pastorie gezet, sinds... nou... daarom, dus ik draal nog - dráal nog, ik zit hier, ik zit daar - ik loop Eiber de smid tegen het lijf. En Eiber de smid, dié vertelde mij van de nacht toen Mevrouw daar in huis was... en van de dokter die zijn kind al opgegeven had... en... nou, toe' dacht ik... toe' schoot mij in de zin...'

Met haar vreemde bleeke oogen kijkt Djoeke op - en Riek Dieserink kan niet doorpraten, hij moet zwijgen, hij moet wachten. Djoeke wil niet, dat hij doorpraat. Djoeke wil niet, dat hij zegt, wat hij denkt.

'Het is goed dat je gekomen bent, Riek', zegt zij, met haar bleeke verre stem, 'ik weet er wel wat op en Dominé zou dat ook voorstellen als hij er bij was: wij zullen een oproep om steun plaatsen in onze couranten en in een groot blad bovendien...'

Riek's mond zakt open. Hij staart de vrouwe sterk aan. Hij denkt na, hij steekt de pijp tusschen de lippen, en neemt de pijp weer weg.

'Waarachtig', geeft hij toe, 'dat is het! Steun vragen!, steun voor de jongedochter! Hendrik Ugen, een na-neef van de oue meester Wittepol, die... die heeft dat ook 's bij de hand gehad.' Zwaar denkt hij weer na.

'En dan', valt hem nog in, 'als ik het zeggen mag: met de namen van de Dominé en de vrouwe er onder! De naam van de vrouwe is bekend in het land, en de naam van de Dominé is ook bekend!'

Hij legt van verbazing de hand voor de mond. 'Waarachtig', fluistert hij, 'dat zal baten! Ja, God de Heer heeft mij dat toch wel ingegeven...' Hij schudt het hoofd. 'Een wonder', prevelt hij, 'een wonder moet het genoemd worden.'

Hij wil vertrekken.

‘De koffie is dadelijk klaar’, zegt Djoeke.

Neen, Riek moet het nou voort ook aan Itske vertellen. ‘Itske is in zware bekommering.’ Dus hij stapt op.

‘Vrouwe’, groet hij, hij drukt haar stevig de hand, en loopt achter haar aan, de gang in.

Op de stoep tikt hij nog 's met de pijpesteel tegen de rand van zijn wollen muts. ‘Vrouwe!’, herhaalt hij.

Dan gaat hij met groote stappen het bosch in: een verlucht en gerustgesteld man.

Mijmerend kijkt Djoeke hem na. Hij heeft toch maar een verschoten armoedig-dun jasje aan, hij draagt een danig verstelde broek. ‘Kon ik hem maar een warme duffelsche jekker geven’, denkt ze. En dan heeft zij ook een ingeving. ‘Wij moesten meteen een oproep-voor-kleeren plaatsen, laten we nu maar 's veel verwachten van God.’

Het sneeuwt nog altijd. Maar een bleek hoog licht valt door een scheur in de wolken. En zoover het oog reikt, is de aarde blank, heilig en stil.

Het Kind van Bethlehem wordt verwacht.

[X]

ER FLONKEREN GROOTE WITTE STERREN BOVEN HET BOSCH, DIE STERREN SPIEDEN VERKENNEND OVER DE PADEN HEEN, TUSSCHEN DE BESNEEUWDE DENnen nadert het Kerstfeest al.

Er knapperen takken in de tuin, stappen schuifelen voorbij - de Kerstman gaat rond. Zijn witte baard fladdert, zijn roode mantel waait wijd uit. Hij heeft zijn kap diep over de oogen getrokken, en hij loopt krom van al de pakken die hij torst.

Zingend klingelt de bel door het huis.

Heile laat haar Kerstgans in de steek.

Aage komt uit zijn kamer.

Rein springt daverend de trap af, en hij praat met een hooge schelle stem. ‘Wat een massa!, oh-oh, zeg, nou moet je toch er 's kijken, wat een massa!’ Zijn woorden tuimelen over elkaar heen, zijn woorden dansen.

‘Djoeke!’, roept hij, ‘Vader!, de post, al weer pakken!’

Djoeke glimlacht, en haar mond trekt of zij huilen moet. ‘Al weer?’, geluid is er niet in die vraag. Zij loopt de gang in.

Rein en Heile dragen de pakken de ontruimde voorkamer in: kisten, doozen, koffers - een waschmand.

En Rein is rood van pret en ijver. ‘Zes, zeven, acht, negen’, telt hij, ‘négen, en wat een zware!’ Hijgend valt hij op een kist neer. ‘Dat zijn er nou al dertig, hè Djoeke?, al dertig...’

‘Ja, dertig’, zegt Djoeke stil.

En Heile gaat weer naar haar Kerstgans terug.

Aage komt binnen en brengt de post mee: een paar particuliere brieven, een paar couranten, eenige postwissels, een giro en twee aangeteekende stukken.

‘Laten wij gauw kijken!’, zegt hij, ‘hoeveel Baafke nu al heeft!’ Hij gaat op een koffer zitten.

Djoeke buigt zich naar hem toe en Rein leunt tegen hem aan. ‘Zou het bedrag er al wezen, Vader?, zeg - wedden, Vader?, het ìs er vast al!’

Glimlachend kijken ze toe.

‘Vier giften van tien gulden’, somt Aage op, ‘vijftig cent van een weduwe, een rijksdaalder uit een spaarpot, een gulden van een dienstmeisje... En dan nog: een biljet van vijfentwintig gulden, twee coupons van de Nederlandsche Scheepvaart-Unie, elk ter waarde van honderd dertien gulden, twintig gulden van de Kerkeraad te Krinkelherwen en vijftig gulden van de handelsonderneming ‘Veritas’.

Rein heeft het al bij elkaar opgerekend. ‘Met wat we al hadden, Vader, is het nou negenhonderd en twee gulden! We zijn er al, het ìs er al over!’

Verwonderd kijken ze er elkaar op aan. Ze lachen - het klinkt onvast.

‘Dat hadden we toch niet verwacht’, bedenkt Aage, ‘toen we die twee advertenties opstuurden, voor Baafke, en voor kleeren.’

‘Ja, de kleeren!’, joolt Rein, ‘als het zóo doorgaat, moet u een pakhuis huren, Vader.’ Hij bonst tegen zijn Vader aan, hij schatert...

Het is prettig in huis!

Alles glinstert! Djoeke heeft zelf met hulst en kaarsjes de kamers versierd. Heile braadt wat lekkers. En Vader kijkt net zoo genoeglijk-tevreden als heel - heel vroeger!

Rein zwaait met zijn zakmes. ‘Nou gaan we de pakken open doen! Djoeke, help je de touwen losmaken, vouw jij de papieren op...?’

Heile bemoeit zich er mee, ze raakt zacht Djoeke's

arm aan. ‘Vindt Mevrouw het goed als ik het doe?, ja, laat ik het maar doen.’ Geheimzinnig wijst ze met de oogen naar de gang, naar buiten, en zij praat met de handen, haar handen zeggen: ‘Neem u toch in acht! U doet onvoorzichtig.’ Dan buigt zij zich over een pak heen en peutert de knoopen los.

Een koffer valt open, een deksel wordt van een doos genomen.

‘Drie jekkers!’, jubelt Rein, ‘en vier petten en een envelop met een tientje, en een winterjas! Vijf nieuwe overhemden met vijf nieuwe dassen er op. Beste schoenen, niet eens gelapt, een zij spek, een stapel kinderjurken, die jurken ruiken lekker naar Sunlight, een heele bende chocolade-reepen! Een nieuwe deken! Spiksplinternieuwe molières...’

‘Wat veel!’, gichelt Heile, ze denkt aan haar Vader en Moeder!

‘Ja, veel’, herhalen ze alle drie, ‘veel...!’

‘Het maakt een mensch haast verlegen’, zegt Aage. Hij haalt doozen met speelgoed uit een koffer, nieuwe kousen, een jongenstrui.

‘Ja’, prevelt Djoeke, ‘het máakt verlegen.’

En dan ineens is zij er niet meer...

Maar Aage en Rein merken dat niet! Zij hebben het druk: zij moeten alle goederen nog uitzoeken en rangschikken, overpakken en rondbrengen. Zij kennen de gezinnen van Blankenheim door en door, zij weten precies hoe oud elk kind is, zij kunnen wel nagenoeg vaststellen wat ieder van noode heeft - voorloopig zullen zij Djoeke niet missen.

Een oogenblik staat ze nog stil in de gang. ‘Heer, Heer, zegen alle menschen, een gezegend Kerstfeest voor iedereen, Heer... voor iedereen!’

Glimlachend kijkt ze nog even naar een tuil mistle-

toe boven een deur, en naar de rood-gemaakte ganglantaarn.

Dan trekt ze haar dikste wintermantel aan, slaat haar dikste sjaal om, en sluipt met een bolle hengselmand aan de arm, op de teenen, de deur uit.

* * *

Het dorp ligt ver weg!

Dertigmaal zoo ver als anders ligt het dorp!

Djoeke zakt tot over de enkels in de ruige krakende sneeuw. En de kou slaat schrijnend tegen haar oogen en lippen aan, en tegen haar adem ook, haar adem piept, de mand aan haar arm lijkt al-door zwaarder te worden, en haar knieën beven.

Maar zij glimlacht onder alles door. ‘Het is niet erg’, herhaalt ze maar steeds, ‘het is niet erg.’

Bleek-wit en hoog staan de boomen om haar heen, bleek-wit en hoog zijn de paden. En de sterren zijn nu plotseling ver-weg, ver-weg...

Zij kijkt naar de pastorie om - de pastorie is een kleine spitse schaduw geworden.

Zij kijkt naar de berg op - en de berg is veranderd in een grijze regenwolk.

Er sluit zich een wereld achter haar toe, er opent zich een wereld vóor haar.

Witte boomtakken spreiden zich boven haar uit, een koepel van glinsterend kantwerk staat over haar heen. En langs de paden trilt een ijle glinstering, berijpte grassen misschien?, beijzeld onkruid?

Neen, de doorzichtige vriesbloemen hebben zich van de vensters in het dorp losgemaakt, en zijn naar het bosch toegekomen om de feeën van dienst te zijn. Daar staan ze nu, en wachten en wenken en schitteren.

Juweelen kelken deinen heen en weer, bladen met diamant-gruis bestrooid, kristallen stengels...

En over de versteende steile hellingen golven lange sluiers, en op de witte strakke velden flitsen kroontjes van diamant. Gazen vleugeltjes glinsteren overal en glazen muiltjes reppen zich voort, muiltjes, die geen voetsporen achter zich laten.

Een oud sprookje glimlacht tegen Djoeke. En een têere herinnering raakt haar aan. 'Moeder', zegt zij in zichzelf, 'Moedertje.' En een droom gaat haar voorbij in de glans van een glimlach.

Dan buigt zich een blanke gedachte naar haar toe, een gedachte die als een stralende blik is.

'Mijn Heer', prevelt ze, 'mijn Heer met de doornenkroon.' Zij ziet een Gebed-onder-een-kruis, een Gebed aan een kruis genageld.

En eensklaps in een hooge glans, een hooge stilte, is de Heere God bij haar. 'Djoeke', vraagt Hij, 'wat is het schoonste van het leven?'

'Het schoonste, Heer', zegt zij snel, 'is, om met een zegen te sterven.'

En nooit te voren is zij zoo dicht bij God geweest.

'Laten wij toch', bidt zij de gemeente, 'samen door de poort van de barmhartigheid gaan.'

Djoeke's ijle gedachten flikkeren en flitsen als de vriesbloemen aan het boschpad.

Zij is in de groene steegjes van een kleine stad, op de spiegelende straten van een groote stad, en zij ziet toch ook wel de witte boomzuilen en de witte vloer van het bosch.

Soms is het haar of zij door een eindelooze kerk gaat. Er zal zoo dadelijk een gezang weerklinken, iemand zal zoo dadelijk zijn stem doen hooren!

Dan schrikt zij op van haar eigen voetstappen.

Verwonderd kijkt zij achter zich - de eenzaamheid blikt haar diep in de oogen.

Zij kijkt voor zich uit - strak staart de eenzaamheid haar aan.

'Het is net of ik niet vorder', denkt zij doezelig, 'het is net een droom, ik kom er niet...'

Maar eindelijk bereikt zij toch het kruispunt.

Zij zoekt de hooge zwerfsteen, zij vindt een heuvel van sneeuw. Gelaten loopt zij verder.

Zij neemt de hengselmand van de eene hand in de andere, en zij kijkt op de kleine pakjes neer. 'Ik mocht het toch doen', glimlacht ze, 'ik mocht het doen.'

Maar haar knieën beven erger, en haar armen worden loodzwaar. 'Het is wèl ver', zegt zij in zichzelf, 'het is wèl een heel eind.'

Toevallig kijkt ze opzij.

Ja, men kan hier de kerk al zien, het witte pleintje, de boomen onder hun sneeuwvracht, de huizen... En alles lijkt een weinig te rillen. Ja, het dorp lijkt achter zijn kleine dof-gele venstertjes te rillen als een verkleumd dier.

Djoeke let er verwonderd op.

Zij moet nu ook telkens stil staan, om op adem te komen. 'Als ik weer thuis ben', mijmert zij, 'wat zal ik dan uitrusten.'

Plotseling merkt ze, dat ze strompelt, neen, zij wil loopen!

Later denkt zij ook nog: 'Missen ze me al thuis?, wie zou mij het eerst missen, Aage of Rein? Ik denk Aage, nee Rein', de gedachte verdwijnt al weer.

Zij huivert, zij moet de kaken op-een klemmen. De

kou lijkt zich met kleine spitse tanden vast te bijten in haar teenen, haar vingertoppen, haar hart.

En in de verte trillen de paden niet, zij deinen...

'Ik ben wakker', prent zij zich in, 'ik loop hier werkelijk. Ik droom nu niet.'

Toch valt er een vreemde zware loomheid over haar heen. Zij strompelt en zij merkt het niet meer.

Nu is zij in het dorp.

Zij komt hier en daar, klopt aan een deur. 'Vergeef me', wil zij zeggen. Neen, zij haalt een pakje uit haar mand, tuurt er op, en legt het op tafel: een wit pakje met een rood lintje er omheen gestrikt, een hulsttakje er op vastgeprikt. 'Gezegend Kerstfeest', wenscht zij en knikt en glimlacht, en ziet de menschen door een waas heen.

Hoe kijken zij toch, die menschen?, zij rijzen op, zij maken een beweging met de handen, zij mompelen iets.

'Wat is er dan?', denkt zij, 'verschrikken ze van mij?, maar waarom...?'

Beschroomd klopt zij bij Gradeke aan.

Een man en een vrouw komen overeind.

'Goeden avond', prevelt ze, 'een gezegend Kerstfeest.' Daar zet zij het pakje op tafel, rood-en-wit. En zwart-en-wit is Gradeke...

Dat waas voor haar oogen is lastig.

'U...?', fluistert Gradeke. En grijpt ze dan naar een stoel?

Neen, Djoeke mag niet gaan zitten, zij moet verderop.

Zij groet, zij stommelt tegen de deur aan, tegen het hekje. Maar in het voorbijgaan glimlacht ze tegen een beslagen lantaarnlicht. Gradeke heeft zes fijne witte zakdoekjes met een G in de hoek. En dan nog een

speldje: een zilveren klavertje-vier! En het jongetje heeft een stoomboot-op-wielen.

Zij wil het plein oversteken, en zij bedenkt zich, zij moet eerst rechts af, naar de Dieserinks.

Spookachtig-wit wacht de eenzaamheid haar op aan het Hessenveld.

De avond verroert zich niet.

De winteravond op het Hessenveld ziet er uit als een doode: star, wit, verstijfd.

Geen mensch is er buitenshuis, geen haas rent er over de weg.

Op alle paden staat de eenzaamheid.

En de eenzaamheid heeft verkleumde trekken, en de eenzaamheid kijkt met holle oogen naar de winternacht uit.

Schuw klopt Djoeke bij de Dieserinks aan. Is het al zoo laat? Neen, laat is het toch niet.

De waakhond blaft.

Door de reten van de luiken ziet men het bleeke schijnsel van een olielamp.

De deur gaat open.

Waarom deinst Riek Dieserink nu achteruit?, waarom zegt Itske ‘oh Heer...?’

Baafke rijst overeind of ze een geestverschijning ziet.

Djoeke legt een pakje op het dek van haar bed. Een portret van Aage in een zilveren lijstje. En zij legt haar hand een oogenblik op Baafke's hand. ‘Gezegend Kerstfeest’, fluistert zij.

Voor Riek en Itske heeft zij ook nog iets, een koek met suikergruis. ‘Het geld is er nu’, zegt zij met een vreemde verre klank in de stem. En zij denkt ook aan de drie jekkers! ‘Ja, Aage zal dàt in orde maken.’

‘Ik ben er blij om’, prevelt ze, ‘ik ben er heel blij

om, jullie toch ook?' Zij loopt achteruit naar de deur, en groet - gróet...

Itske's lippen gaan open en toe, Riek neemt de pijp uit de mond, Baafke's gezicht is een witte vlek in de schaduw van het bedgordijn.

Nu, Djoeke vertrekt al weer.

En de eenzaamheid wacht haar op.

Nadenkend kijkt een eenlijke boom haar na, plechtig ziet zelfs een besneeuwde schaapskooi er uit. Heilig-stil glanzen de sterren boven het witte land.

Djoeke denkt opeens aan de Engelen-zang, en aan de Herders-te-velde. En zij krijgt een groote blauwigfonkelende ster in het oog.

'Geleid mij naar het Kind in de kribbe', zucht zij, 'geleid mij toch...'

Als een witte gestolde waterval ziet Wietze's groote boom er uit, en de hut is een witte spelonk, maar de deur van de hut is gesloten en het venstertje is donker. Bedachtzaam legt zij het pakje op de vensterbank neer.

Wietze is nu rijk! - maar de rijkaard Wietze heeft het eenzaam.

Als hij thuiskomt zal hij een kleine oude speelklok vinden, en 'De navolging van Christus'.

Het geeft Djoeke een tevreden gevoel, maar zij glimlacht niet, zij is er te moe voor.

Het Hessenveld dijt uit!

Het Hessenveld doet aan duivelskunsten!

De paden verstoppen zich, wijken uit, en zwerven weg.

'Waar ben ik...?', soest Djoeke.

En zij loopt op goed geluk af.

De duisternis verandert de witte boschkant in de afgebrokkelde muur van een ruïne. Daar, aan een hellende sneeuwpoort, onder een wrakke toren met

spiegaten en kanteelen, zou de boschgeest kunnen verschijnen, wit met vlammende oogen en kronkelende haren!

De dochter van Igle Veenema huivert.

Een grauw gezicht wendt zich naar haar toe in een oud vertelsel, oogen als afgronden heeft het gezicht, een mond als een woestijn.

Djoeke's adem hokt, haar hartslag hapert.

O ja, zeker, nu zou er een vale man uit de grond kunnen verrijzen, een man met vleugels-als-zeilen... ‘Wou je naar Bethlehem toe?, neen, ik laat je niet door, Djoeke Veenema, ik neem je mee. Mijn eigendom ben je!’

De dochter van steile Igle wil de stap al inhouden en achter zich kijken en opzij.

Maar de Vrouw van Aage Roemer vermant zich. ‘Christus is met ons’, prevelt ze, ‘Christus... is... met ons...’

De schrik laat af.

En de vrees kruipt weg.

Werktuigelijk loopt Djoeke door...

Verdwaald is zij niet.

Blauw-wit als een dunne schaduw staat het huis van Ties Leurnink in de witte avond.

Nooit zal er meer iemand in die bouwvallige stulp wonen.

De donkere venster-gaten doen aan uitgegraven oogen denken. IJsbaarden hangen van de verzakte vensterposten af, verlatenheid leunt tegen de deur aan.

Eenmaal groeiden hier bònte bloemen, de korenvelden tintelden. Elsie liep over het erf en Geerke, en de tweede vrouw...

‘Ties’, zegt Djoeke in zichzelf, ‘je bent toch een goeie, jij Ties!’

En dan bedoelt zij eigenlijk: ‘Ik vergeef je, Ties, ik vergeef je!’

Over een glad hoog sneeuwdammetje strompelt ze naar Gerreke's houten huis toe.

Zij klopt aan, ze morrelt aan de klink, de deur wijkt al.

Er zit een klein vrouwtje bij de tafel. Zij leest - het boek ploft op de vloer, zij staat op - haar stoel kantelt.

‘Gezegend Kerstfeest, Gerreke!’, zegt Djoeke heesch, en legt een pakje voor haar neer: een zwaar kralenknipje is er in, en een nikkelen brillenhuis.

Maar Gerreke kijkt er nog niet naar om.

Zij wijst naar Djoeke, haar hand fladdert. ‘Mevrouw?, is dat... Mevrouw...? Ik dacht... Heer bewaar ons!, ik dacht onz' - onz' Maria! Is - is u het dan toch...?’

Vaag beweegt Djoeke het hoofd.

En alles aan haar is even onwezenlijk. De manier waarop zij daar staat, de manier waarop zij verdwijnt.

Gerreke zou nog het een en ander willen zeggen...

Maar Djoeke is al weer vertrokken. Zij struikelt, zij glijdt... Zij strompelt over een pad dat niet eindigen wil: soms is zij er, soms is zij er niet...

Het gaat met haar gedachten, als met de paden van het Hessenveld: zij verstoppen zich, wijken uit, en zwerven weg.

De weg naar Eiber's huis vindt zij toch wel. De deur is niet gegrendeld. Als gouddraad flonkert Mieneke's haar, en Eiber heeft zwarte naden in het gezicht.

Zij kijken op, en zij komen snel overeind: Mieneke en haar Vader.

‘Een Kerstgroet’, prevelt Djoeke, en legt een klein pakje in Mieneke's hand: haar eigen zilveren vingerhoed, en een speldendoosje van rood agaat.

Mieneke krijgt het meeste.

Mieneke heeft eenmaal ‘Moeder’ gezegd.

Ja, eenmaal!, nu zegt zij niets, zij maakt ook geen enkel gebaar, zij staat daar als versteend.

Maar Eiber rekt de hals, beweegt de lippen, komt een stap naderbij...

Djoeke is al weer weg.

Zij loopt vrouw Wulk's keuken in, verblufte gezichten keeren zich naar haar toe.

De Kosteres zet morsend haar kop koffie op tafel terug, Japke gooit haar breiwerk neer, een man wendt zijn gezicht van het fornuisvuur af, Einsius de doodgraver.

Djoeke knikt herhaaldelijk, en zij ademt diep, haar hart klopt weer zoo zwaar.

De menschen mompelen binnensmonds iets, het kan een groet zijn, zij verstaat het niet...

Ongevraagd gaat zij een oogenblik zitten. Zij wrijft zich in de oogen, strijkt een witte glinsterende haarpiek uit haar gezicht, die haarpieken lijken op beijzelde grassen.

Als het nu goed was, zou men gewoon een praatje beginnen.

Maar men begint geen praatje.

Het is niet goed!

Onhandig doet Djoeke haar hengselmand open, drie pakjes haalt ze er uit, een voor vrouw Wulk, een voor Japke, en een voor Einsius.

Zij staat op, en reikt ze schroomvallig aan: ‘Gezegend Kerstfeest, vrienden.’

Een paar maal achtereen raffelt Japke: ‘Mevrouw wordt bedankt, Mevrouw wordt nog wel bedankt.’

Er blijft toch een mokkende stilte in de holle keuken hangen.

Maar Djoeke kan niet dadelijk weggaan. Zij moet nog even uitrusten, zwaar zakt ze op de stoel terug.

En vrouw Wulk schuift haar pakje achteloos opzij. ‘Mevrouw heeft zeker gehoord dat Dominé's eerste vrouw, dat - dat onz' Maria dat ook gedaan heeft, op sommige avonden?’

Neen, Djoeke heeft dat niet gehoord, dàt niet!

Zij schudt het hoofd. ‘Stil nu’, prevelt zij heesch, ‘niet... niet tot het laatst toe, vrouw Wulk.’

Vrouw Wulk begrijpt dat niet. ‘Hoe zoo...?, wij spelen hier open kaart, wij nemen hier geen blad voor de mond. Zwart is zwart bij mij, en wit - wit...’ Verschrikt breekt ze dat af.

En Japke's oogen lijken te hijgen.

Einsius zet zijn pakje weer voor Djoeke neer. ‘Ik heb niets noodig’, wijst hij af, ‘ik heb geen dings gebrek. Misschien kan Mevrouw er iemand anders mee gerieven?’

‘Iemand anders?’, verbijsterd kijkt Djoeke hem aan. Het is of zij de klop van haar hart tot in haar wangen voelt, tot in haar slapen. Traag gaan haar gedachten door een pijn heen. ‘Iemand anders...?’

Zij slaat de oogen op en ziet Japke. ‘Jij?’, vraagt zij onbeholpen en zij doet haar best nog om te glimlachen. ‘Het is een Nieuw Testament’, praat zij schaamachtig aan, ‘een - een groote druk, omdat... omdat Einsius zoo slecht zien kan. Wil jij het...?’

Japke drukt de hand in een vuist op de mond, en knikt heftig.

Wonderlijk-strak kijkt Djoeke naar haar, zij spant haar vermoeide tranerige oogen in, zij ziet haar toch niet goed. Zij let ook op vrouw Wulk en de doodgraver, zij vernevelen...

En een oogenblik is het of Djoeke wegzinkt in een

diepte. Lichtschijven wentelen voor haar oogen, vonken verspringen. Een dreigende sombere koude doordringt haar, en haar ineengeklemde handen zweeten. Haar Moeder is bij haar en haalt iets aan. ‘Al ware het dat ik al het geloof had, zoodat ik bergen verzette, en de liefde niet had...’

Er is dof-sterk geruisch in Djoeke's ooren, zij verstaat haar Moeder toch... Maar haar Vader wendt zich ook naar haar toe. Zijn smalle kleurlooze lippen persen zich tezamen - er zal een woord als een kanonskogel door de stilte knallen! De rimpels staan in een groep tusschen zijn oogen, de rimpels buigen zich ook in groepen naar zijn mondhoeken toe! Nu springen zijn lippen van-een. ‘Einsius!, doodgraver!, het zal Sodom en Gomorrha verdragelijker zijn in de dag des Oordeels...’

Als brokken steen vallen de woorden weg.

Djoeke ziet zichzelf als kind, zij doet een spelletje met een rose en een groene bal, zij jongleert met de ballen, en zij zingt er een liedje bij. ‘Liefde, gij bron waar wij allen uit zijn...’

Maar de stem van de Kosteres hoort zij ook!

De Kosteres foetert tegen Einsius.

En Japke pruttelt tegen hen beiden. ‘Jullie zullen er nog spijt van hebben als haar op het hoofd.’

Djoeke schrikt. ‘Kom!’, zij verzet zich.

‘Jetske nog’, prent zij zich in, ‘Jetske!’

Maar een scherpe pijn gaat daar achter langs. ‘Dat het zóo is, zoo erg, zoo zwart...’ Zij kijkt naar Einsius.

Als een kleine ineengekrompen schim zit hij bij het houtvuur. Holle duistere oogen heeft hij, uitgewischte gelaatstrekken.

‘Ik moet nu wel een boodschap achterlaten, hier’, denkt Djoeke doezelig, ‘ik moet zoo niet weggaan.’

Zij praat, en zij hoort haar eigen stem op een afstand van zichzelf. ‘Einsius, ik denk vaak aan de dood - ik zal dus wel lang leven, dat is meestal zoo... Maar als het niet zoo is, dan wil ik begraven worden op een eenzame hoek van het kerkhof, in een hoek waar nooit iemand komt. Je moet dat goed onthouden, Einsius, en geen - geen gedenksteen op het graf. Dat moet je dan zeggen, Einsius, mijn laatste wil, vrouw Wulk zit er bij, en geen bloemen - elke bloem zou zich daarover schamen. Neen, men moet vergeten waar ik begraven lig. Het is al erg genoeg, Einsius, dat ik in mijn leven zooveel ergernis verwekt heb, in mijn dood wil ik dat niet.’

Al-kleiner en schraler wordt Einsius, hij wendt het gezicht af, hij zwijgt.

Djoeke let er niet op.

Zij kijkt naar haar handen, haar handen rekken zich, zij smeeken, zij worden langer. ‘Help ons, Heer’, smeeken die handen.

In Djoeke's stem is geen geluid meer. ‘Ik heb ook nooit haar plaats willen innemen. Dat kon toch niet... Zij is wel gestorven, maar zij is immers niet heengegaan?, zij verkeert dagelijks onder u allen, dagelijks komt zij op de pastorie. Hoe zou ik haar plaats innemen? Ik weet immers wel dat ik in alles haar mindere ben... Hoeveel menschenharten heb ìk veroverd? Zie, het leven heeft mij bijna losgelaten, nu kan ik het wel zeggen. Het was al zooveel dat ìk in de tweede plaats kwam... Want ik - ik ben geboren in een donker land, vrouw Wulk, ik kom uit zoo'n donker land, Einsius. U beiden - u kent het ook. In het land van de haat zijn de poorten van dorens - buk diep, bid... als je er onder doorgaat, anders bezeer je je zoo...’

Djoeke klappertandt en zij beeft. De lichtschijven

wentelen weer rond, maar ze zijn dunner, vager. Knipperend kijkt Djoeke er naar, in een paars heiveld ligt ze, goud-gele bijen gonzen om haar heen. ‘Is het dan zomer?’ Ze staat uit te kijken over de Wadden-zee. Witte zeilen schuiven langs de einder. ‘Is het dan lente?’

‘Zij is ziek’, zucht vrouw Wulk in de verte.

Radde woorden ratelen daar overheen.

Neen, vrouw Wulk is niet ver-weg, vrouw Wulk is vlakbij. ‘Wil Mevrouw een kop heete koffie?, zullen we Mevrouw naar huis brengen met ons allen? Mevrouw kan nu niet alleen...’

Moe en zwaar staat Djoeke op. Ze schudt het hoofd. ‘Ik moet niet naar huis’, mompelt ze, ‘ik moet nog naar Jetske, vrouw Wulk. Maar ik ben niet alleen, nee, alleen ben ik niet, God is bij mij.’

Zij knikt ten afscheid. ‘Laten wij bidden’, fluistert zij, ‘dat op het feest van de vrede de haat sterven mag. Als je morgen de kerkklok luidt, Kosteres, bidt dàt dan, bidt het altijd weer.’

Een gebaar beweegt zich nog, een schaduw.

De keuken wijkt uit, het houtvuur is er niet meer.

Djoeke loopt het bosch in, maar het bosch wendt zich ook van haar af, zij strompelt over de witte weg, de weg wijkt uit onder haar voeten.

Scherp tuurt zij om zich heen.

De avond is een vormlooze witte massa geworden, maar de sterren hebben een sleep-van-licht.

‘Beleef ik dit?’, soest zij, ‘of droom ik?’

Zij luistert.

Een tijd lang gaan er twee paar voeten door de stilte, twee paar - ja.

Igle Veenema zegt: ‘Een schande dat Einsius dat deed!’ En hij herhaalt dat telkens...

Djoeke wil er zich op bezinnen, och, het is al zoo ver weg gedreven.

Dof van zwakte sjokt ze voort.

Zij houdt de hengselmand met twee handen vast, zij draagt de hengselmand als een boerenvrouw voor de buik. En zij kijkt star voor zich uit. Breed is het pad en recht, verdwalen kan men hier niet, maar het pad is zoo lang - zoo lang...

'Jetske is de laatste', bemoedigt Djoeke zich, 'de laatste...'

En God glimlacht tegen haar.

Zij is gerust.

Langs ijle zweverige boomen strompelt zij, langs een gevangen meertje, en de verdoezelde velden hier en daar, doen aan hoog opgemaakte bedden denken!

'Ja, slapen', hunkert zij, 'een bed...' Haar gedachten dommelen al. Maar nog onverhoeds wacht in de wegbocht, Jetske's spits-wit huisje haar op.

Zij klopt aan.

Stappen stommelen daar binnen.

Een verminkt gezichtje kijkt over een beschutte kaarsevlam heen, angst buigt zich uit naakte oogen. 'Oh, Heere God...?'

'Stil!', fluistert Djoeke, 'alles is goed!' Zij reikt een pakje met een hulsttak over. 'Gezegend Kerstfeest, Jetske.'

Maar nu moet zij weer gaan zitten, daar zijn de vonken die als vliegen door de kamer zwermen, en de fijne gevleugelde radertjes. Zij pinkt, haar rug trekt krom. Vreemd ziet zij er uit. Spookachtig-wit haast, en haar oogen zijn zoo flets en leeg.

Jetske praat tegen haar.

En Djoeke luistert ingespannen. Bleek en verwaasd komen de woorden op haar af, zij knikt vermoeid.

‘Een geestverschijning...’, denkt Jetske opnieuw. En in haar gezwollen plekkerige wangen trekken groeven van zorg. Zij stelt vragen op in haar gedachten, zij is bang-nieuwsgierig. ‘Ik moet weten wat er met de vrouwe is’, denkt zij.

En dan steekt zij luisterend het hoofd vooruit.

Er naderen stappen op het boschpad, zware barsche stappen! Er trommelen knokkels op de ruiten, ongeduldige bitse knokkels - daar knarsen de deurscharnieren!

Rein komt binnen!

Hij groet vluchtig, rood en stuursch ziet hij er uit, hij praat bedrukt. ‘We hoorden het van Heile, en toen ìk... bij vrouw Wulk... Vader is een andere kant opgegaan...’ Het klinkt onsamenhangend.

Djoeke begrijpt het toch wel, maar er komt geen antwoord in haar op.

En Rein kijkt ongedurig om zich heen. ‘Zullen we dan meteen maar naar huis gaan?’

Strammig staat Djoeke op. ‘Ja’, prevelt zij, ‘wij moeten naar huis...’ Droomerig tuurt ze voor zich uit: de pastorie-deuren gaan al open, er brandt daar een blokken-vuur. Aage's glimlach wacht haar op.

Jetske praat nog...

Jetske zet de handen in de zijden en sloft mee naar buiten.

Haar vriendelijke rappe woorden willen Djoeke nog een eindweegs vergezellen, zij hijgen, zij rennen!, maar zij moeten het spoedig opgeven, die woorden, zij komen adem te-kort...!

* * *

Een menschen-leeftijd zijn zij nu al onderweg, Rein en Djoeke - honderd stappen ongeveer!

Een beetje voorovergebogen loopen zij voort, neen, zij loopen niet, zij kruipen...

'Waarom ging je alleen?', fluistert Rein.

Ja, zoo fluistert Rein toch alleen maar in Djoeke's droomen...

Pinkend kijkt zij op. 'Waarom...?' Zij bezint zich - zwaar werk is dat!

De hoefslag van een metalen ridder gaat door het bosch, er staan middel-eeuwsche burchten rond-om en witte wachters...

Een droom moet dit alles zijn: Djoeke voelt de armleuningen van een stoel. 'Ik wou', stamelt zij, 'ik wou een - een lichtje aansteken in de huizen, Rein, in de gedachten - daarom...' Zij ademt diep, zij loopt moeilijk. 'Ik wou - ik wou een Kerstboom maken van het dorp, Rein, elk mensch een kaars... en God zou het zien...'

Zij bedenkt zich, en er schrijnt een pijn in haar stem. 'Maar mijn Kerstboom zal toch niet branden, Rein - ik... ik kan geen enkele glimlach neerleggen voor God, geen enkele, Rein, en niet één vriendelijk woord, niet één... Nee, ik - ik heb niets meegenomen, ik - ik heb niets gekregen, ìk - niet... ìk - niet...'

Een hoest onderbreekt het, zij blijft hijgend staan, zij loopt onzeker verder. 'Is het een droom?', weifelt ze.

En Rein kijkt zwijgend naar haar gebogen schouders, haar gebogen hoofd. En zwijgend steekt hij zijn arm door de hare.

Ja, een droom moet het toch zijn!

'Ik... ik wist het al lang', zegt hij zonderling, 'en nou... nou weet ik het toch eerst...'

Djoeke luistert bevreemd.

Het is wonderlijk, dat een schorre jongensstem zoo lieflijk kan klinken.

'Dit dènk ik', houdt zij zich voor, 'ik verbeeld mij dit...' Zij hoest - zij wil naar een blokken-vuur omkijken.

En Rein's hand sluit zich pijnlijk vast om haar pols heen. 'Ik heb spijt van zooveel', zegt die hand, 'van zooveel...'

En de sneeuw knappert onder hun voeten, en het helder-verlichte venster van de pastorie kijkt naar hen uit, een glimlach wacht hen op in de deur...

En een droom is dit niet.

* * *

Djoeke klimt, struikelt en staat op. 'Ik wil het immers graag', zegt zij in zichzelf. En al-loopend kijkt zij omhoog.

De sterren zijn witte werelden geworden, heuvelranden van gloeiend zilver hebben zij, stralende engelen bewegen zich daarop. Zij blazen op zilveren bazuinen, zij spelen op sneeuw-witte citers, zij zingen met blanke stemmen.

'Ik moet mij haasten', denkt Djoeke, 'ik moet mij toch haasten...'

Schaduwen glijden van haar af, zij klimt vlugger.

Er valt een fijn parelachtig licht om haar heen, er zijn feestgangers op de weg, een drom van mannen, vrouwen en kinderen.

Strenge sterke gezichten hebben die mannen, zij voeren hun levenswerk mee, hun gedachten, hun droomen, hun kracht. Veel priesters zijn er onder hen, één er van draagt een witte toga, vrede glanst in zijn zachte oogen, en in zijn slanke handen rust een gebed.

Maar de vrouwen dragen kleederen van zomergloed en winter-witheid. Eén onder hen heeft een gewaad van ochtend-dauw aan, zij draagt de morgenster. En de kinderen zijn in rose en witte en purperen wolken gehuld.

Maar allen - allen dragen zij iets, flambouwen en kaarsen, bloemen en kostbare steenen, zeldzame boeken en uitgelezen kunstvoorwerpen, blanke banieren en heilige idealen. Er zijn Moeders die hun dochtertjes dragen, Vaders, die hun kleine zonen torsen.

In purper, karmijn en amethyst gaan daar ook drie oude Koningen, zij dragen goud, myrrhe en wierook.

Djoeke kijkt plotseling verschrikt naar haar eigen handen: zij zijn uitgestrekt, de palmen naar de flambouwen gewend, en zij dragen niets - niets dan diepe lijnen, diepe lijnen en schaamte...

Een deurkier glinstert.

Die deurkier flonkert als een maansikkel en wordt al-breeder - al-breeder.

Een drom van menschen dringt naar binnen.

Maar Djoeke is bang van haar leege handen, zij wil terug, en dat kan zij niet. Zij wordt voortgedreven in een drom van menschen.

Groene grove balken ziet zij, flitsend stroo, een grauwe ezel, een bemost stallantaarntje.

Nederig is dat alles.

Maar in een gouden gloed gehuld ligt daar de Moeder Gods. Zij heft haar Zoon omhoog. En van de witte sterren stroomt een blinkend lied: Eere zij God in den hooge en Vrede op aarde, in menschen een Welbehagen...

Nu vallen de kinderen ter aarde, nu buigen de mannen en vrouwen zich, en zij bieden het beste aan, dat zij hebben: een Vader zijn zoon, een Moeder haar

dochter, een vrouw haar leven van barmhartigheid, een man zijn arbeid, een grijsaard zijn rijkdom, een priester zijn gebed.

En de mannen met de sterke strenge gezichten leggen hun uitvindingen neer aan de voeten van het Kind, en hun ontdekkingen, de resultaten van hun wijsheid. En het Kind speelt daarmee.

Slechts een enkel mensch wordt afgewezen: een zwarte man, met skelet-handen en een beenen grijns - hij heeft de giftbommen uitgevonden, hij wil machine-geweren en handgranaten aan de voeten van Jezus leggen, hij mag niet blijven in de Stal.

Een schare komt en gaat.

Dan valt Djoeke neer: zij kromt zich van angst. God rijst omhoog in de oogen van het Heilige Kind. ‘Djoeke...?’

En zij schreit omdat Gods stem zoo eindeloos goed is.

‘Heer, Heer’, snikt zij, ‘vergeef het, ik heb niets... niets...!’ Zij drukt de handen stijf voor de oogen, zij weent als een kind. ‘Mijn Kerstboom’, stamelt zij schor, ‘wil ook niet branden, Heer, geen enkele vlam... geen enkele kaars, ik heb niets... niets... een verslagen geest, een gebroken hart...’

Stralen vallen over haar heen: Gods handen zegenen haar. ‘Je Kerstboom zal branden, Djoeke’, belooft God.

- En zij ontwaakt.

Verwonderd slaat zij de oogen op.

Het is nog heel vroeg.

De dag is als een gesluierde vrouw, men ziet haar maar vaag.

De schemer hangt in diepe plooien over de berg heen en over de witte boomen. En de grijze ruige wolken drijven als toegedekte droomen voorbij.

Op een dikke tak-arm van de kastanje schuifelt een musch heen en weer, en tjilpt slaperig...

Doezelig vriendelijk is dat alles, en vredig.

In alle doffe dingen straalt nu een omhulde glans.

‘Kerstmorgen’, prevelt Djoeke heesch, hoe glanst dat...

Zij wendt het hoofd om naar het andere bed.

Maar Aage is er niet meer. Nu, zij weet wel waar hij is, en wat hij doet. Zij ziet hem tusschen zijn boeken zitten in zijn studeerkamer. Geen enkel boek kijkt hij in. Hij oogt naar het witte droomerige landschap, hij oogt naar een bruidsportret - hij werkt aan zijn preek.

Djoeke's mond is vast-gesloten, maar zij weet nu hoe het is, als het hart glimlacht.

Vaag denkt zij aan de vorige avond terug, aan het blokken vuur, aan een sprookje van Selma Lagerlöf, dat Aage voorlas... En het is of er Kerstrozen in haar gedachten groeien, en Kerstrozen in haar hart. ‘Aage zat dicht bij mij’, denkt ze - het is een Kerstroos! ‘En Rein’, valt haar weer in, ‘leunde met zijn elleboog op mijn knie.’ Een wijd-open Kerstroos is dat.

Heile tikt op de deur, ja, ze mag binnenkomen. Er gaat een glans vóor haar uit, zij draagt op een zwarthouten blaadje, een brandend kaarsje, een kop thee wasemt er naast, een trosje hulstbessen is aan het kopjes-oor vastgemaakt.

‘Mevrouw’, hapert Heile's kleine stem, ‘een - een Gode-aangenaam Kerstfeest, Mevrouw...’, hoe glanst het daar binnen-in.

Djoeke knikt. ‘Jij ook, Heile - jij óok, Heile.’ Achter haar roode kaarsje glimlacht zij als een kind. Zij eet gesuikerd Kerstbrood en slurpt van de thee.

Een krans van gouden pijltjes staat er om het kaars-

vlammetje heen, de dikke hulstbessen hebben een vergulde wang, en de fijne witte suiker op de rug van het brood glinstert als droge sneeuw.

Aardig om te zien is dat alles.

Maar de musch achter de groene raamruiten wordt brutaal, hij probeert over een rand van vriesbloemen heen naar binnen te kijken.

'Geef hem de kruimels van het Kerstbrood, Heile', verzoekt Djoeke.

Zij kijken elkaar aan, een jonge glimlach hebben zij.

Beurtelings openen zij de mond. Zij willen iets heel belangrijks zeggen, iets erg goeds, maar zij hebben geen stem als het er toe komt, zij glimlachen tegen elkaar.

Heile heeft een wit schortje voor met een rand van borduursel, en witte manchetten op haar japonmouwen, roode koralen knopjes in de ooren. En er krinkelen krulletjes bij haar slapen, het kluwentje-haar op haar kruin is zoo puntig niet meer, en haar rok is korter.

'Is dat Heile?', soest Djoeke, 'wat is er met Heile gebeurd?'

Zij is nog niet heelemaal wakker, zij zal nog een half uur blijven liggen.

'Ik sta aanstonds op', zegt zij met iets vaags in de stem, 'aanstonds...'

En Heile kijkt met een bezorgde blik naar haar om. 'Dominé heeft gezegd: Mevrouw moest maar uitslapen.' Zij plaatst een tafeltje bij het bed en zet er de kaars op. Zij draalt of ze nog graag wat blijven wil, aarzelend knikt ze, dan gaat ze - maar haar bezorgde blik lijkt achter te blijven.

'Ja, het is zoo...', knikt Djoeke tegen die blik, en zij glimlacht meteen, in dat bezorgde is ook een glans.

Met een zucht-van-welbehagen zakt ze in de kussens terug. Het bed is zacht en haar beenen zijn zwaar, ja, lood-zwaar zijn haar beenen. Zij strekt zich uit. ‘Aanstonds sta ik toch op... ik ga mee naar de Kerk.’ Zij wil de armen boven het hoofd leggen, daar zijn die armen te zwaar voor, nu, op het dek rusten zij ook uit.

Stil en gelijkmatig glijden de wolken voorbij, zij hechten zich aan-een, vormen een brug.

Over die brug daalt God naar de wereld.

‘Kom bij mij, Heer’, zegt Djoeke.

En er ìs een wonderlijke Nabijheid. Een glimlach breidt zich over haar uit.

‘Ik weet immers wel hoe ik ben’, peinst zij, ‘ik moest bang zijn, en bang ben ik niet. Ik - ik kan niet meer bang zijn, nee, ik kan dat niet meer...’ Stil ligt zij zich daarover te verwonderen.

Heile tikt op een bordje onder het hooge raam, een blond haarkluwentje steekt boven de vensterpost uit, de musch fladdert naar omlaag...

Glimlachend ziet Djoeke het aan.

Zij gaat er ook nog 's op uit, met de hengselmand, onmetelijke afstanden legt zij af, alle arme kinderen van de wereld geeft zij een gesuikerd Kerstbrood. ‘Gezegend Kerstfeest, lieve kinders...’ En er komt maar geen eind aan de brooden in de mand.

Strak tuurt ze daarbij naar het kaarsje, het brandt zoo stil, wit en plechtig, het is of het kaarsje zegt: ‘Ik sta voor Gods aangezicht.’

Djoeke beweegt vaag-toestemmend het hoofd: ‘Ja zeker, kaars... wij tweeën - voor Gods aangezicht.’

Haar oogleden vallen toe.

Zij ligt in een glinsterende boot, een boot die uit berijpte grashalmen gevlochten is, kralensnoeren wie-

gelen aan de rand, zilveren pluimen staan op de boeg, sterren van feeën-haar... Zij zet haar voet tegen de witte wal en duwt af! Vredig drijft zij weg.

Als zij de oogen opent, is het kaarsje opgebrand.

De kerkklokken luiden - hoe glanst het in die lui-klank...

Nu trekt de Kosteres aan het touw en zij prevelt: ‘Laat de haat sterven, Heer, op het feest van de vrede, laat de haat sterven...’

Djoeke trekt ook aan de touwen - zij bidt mee.

Dan hoort zij de stilte in huis.

‘Ja’, denkt zij, ‘nu ben ik toch achtergebleven.’

Zij pinkt, knippert, daar zakken de zware oogleden weer.

Zij slaapt nog een beetje.

* * *

Heile pookt in het keuken-vuur, en neuriet wat van herdertjes en sterren.

Trage groote sneeuwvlokken dwarrelen voorbij het venster. Ruiters te paard stuiven door de stilte - de torenklok speelt.

‘Ja, half elf...’, telt Djoeke.

Zij verzinkt in iets donzigs.

Daar naderen de ruiters weer!

‘Elf uur!’, weet Djoeke.

Langzaam komt zij overeind.

Haar hoofd lijkt zwaarder dan haar lichaam, zij moet zich vasthouden. Leunend wascht zij zich, zittend kamt zij het verwarde haar uit. Een fluweelen jurk met roode bloemknoppen trekt zij aan.

Dan zoekt ze haar plaats aan het venster weer op, in de huiskamer.

Het is heerlijk in die stoel met de kussens, het is heerlijk naar de gloed van een haardvuur te turen.

De sneeuwvlokken dwarrelen al-trager, er komen zilveren randen aan de wolken-brug, een bleeke zonnestraal zit in de stoel tegenover haar, een bode van God.

Djoeke buigt zich naar haar toe. ‘Wat wil je mij zeggen, zonnestraal?’

‘Dat God goed is’, zegt de zonnestraal.

En zij stemt er van harte mee in. ‘Oh - onuitsprekelijk!’ Vast legt zij de handen op de borst, het glanst daar van binnen zoo...

Maar haar handen zijn verwonderlijk dun en wit, en onder aan de pols vereenigen zich dikke blauwe âren. Zij hoest, en die hoest lijkt door een kring van pijn te gaan in haar keel.

Zij let er niet op.

Het is goed om naar een zilverig Kerstlantaarntje te kijken, en naar een paar musschen in de sneeuw, een roodborstje op een witte heining.

‘Alleen heel oude vrouwtjes kunnen daar zoo genoegelijk tevreden naar kijken’, denkt Djoeke, zij glimlacht rustig.

Er kringelt dunne blauwe rook in de verte, de rook van een schoorsteen. Die ijle fijne rook doet een omstandig verhaal.

Het gaat over een bejaard vrouwtje dat elk jaar opnieuw haar dochter verwacht. De dochter is de wereld ingetrokken. Het kan haar goed gaan, waarom niet? Maar zij moest haar Moeder niet vergeten. Nu, de Moeder verwacht haar elk jaar opnieuw... Zij gelooft in de liefde. Op een Kerstmis is de dochter vertrokken, op een Kerstmis zal zij terugkeeren. Zij zet koffie, bakt wafels, kookt rijstepap. Ja, zij doet nog veel meer. Zij maakt een krachtige soep gereed, slacht

een van haar kippen en bakt een Kerstkoek met bessen van roode suiker. De deur gaat open, daar is de dochter! Zij staren elkaar aan, vliegen elkaar in de armen, en weenen en lachen tegelijk. Nu gaan zij al-pratend aan de haard zitten, en gooien versche blokken op het vuur, een dikke rookwolk perst zich rond en blauw door het schoorsteentje heen...

Juist, als dat verhaal uit is, komen de kerkgangers thuis.

Rein is rood tot in de punt van zijn neus en hij ruikt naar de sneeuw. Maar Aage is verkleumd, blauwe plekken heeft hij op de wangen. Er ligt een gebed in zijn stijf tezamen geklemde handen...

Zij komen alle-twee dicht bij Djoeke zitten - gezellig wordt het nu. Er is versche koffie, er zijn gele knapperende koekjes. En het zilveren Kerstlantaarntje fonkelt al-heller. ‘Is het niet dwaas om met zoo'n kinderlijk pleizier naar een glazen lantaarntje te kijken?’, vraagt zij aan de zonnestraal.

‘Neen, dwaas is dat niet’, antwoordt de zonnestraal, ‘je denkt er bij aan het lantaarntje-uit-je-droom, het lantaarntje van de stal te Bethlehem.’

‘Speelde meester Veen mooi?’, Djoeke moet er alles van weten, ‘en hoe was de preek? Is de Kerstboom al klaar? Van-avond ga ik mee! Ik zal mij wel warm aankleeden. Ik kan best dat eindje loopen.’

‘Frederik Jan komt met de ar’, licht Rein in, ‘de zoon van Tjisse, weet je wel?, hij zal ons halen en brengen.’ Er is wat eenzaams in Rein's stem.

Aage zegt niet veel.

Djoeke houdt het hoofd wat schuin en kijkt hem vragend aan. ‘Is alles goed?’

‘Ja, alles is goed’, knikt hij, ‘alles...’

Hij denkt na. ‘Is zijn gehoor scherper ineens?, zijn

blik helderder...?' Hij luistert naar haar hoest, haar volle benauwde adem, hij kijkt naar haar bleeke oogen, haar dof-witte wangen. Hij ziet ook de dikke âren aan haar polsen, en de felle klop in haar keel. 'Is dat sinds gisteren zoo...?'

Zijn handen roepen God aan, en zijn tranende oogen ontwaren de Liefde.

* * *

De witte paarden trekken aan, de bellen zingen. Wild zwiert de ar het pad af. Helder fonkelt de lantaarn, helder knalt de zweep.

Rein drukt zijn wang tegen Djoeke's schouder aan, Aage vlecht zijn vingers door de hare heen, en zij kijkt opmerkzaam de Kerstavond in.

Nu glijden zij door het bosch.

Witte boomhagen suizelen voorbij, snel komen de zijpaden op hen toe, en het is of de sterren als lichtende waterdruppels aan de blanke dikke takken hangen.

Grillig springt het gele lantaarnlicht over de witte paden, het rekt zich uit, krimpt in, wijst iets aan en vlucht... Schaduwen verschuilen zich en komen weer te voorschijn. Een bruinharige kabouter maakt zich uit de voeten, witte sandalen had hij aan, een koperen halsband om!

'Huupsa!', klakt Frederik Jan, en zijn zweep knalt als een schot.

De schimmels draven en dampen, zij spitsen de ooren en snuiven, fier is het rhythme van hun gang.

En de bellen zingen.

Nu is de berg een ronde ruige rand geworden en de hellingen zijn schuine witte streepen, het dorp is slechts een flauw-gegolfde licht-lijn.

In haar borstwering van sjaals, doeken en dekens kijkt Djoeke er naar. En zij denkt droomerig aan de dag terug.

Vredige gedachten dwaalden er heen en weer, de stilte van een Godshuis was er, de geur van een dennenbosch.

Als een poort van glans staat de dag achter haar.

Plotseling richt zij zich op - luistert...

De Kerkklok van Blankenheim klept.

Licht en ijl zweven de klanken door de stille avond en zij hebben een aureool van heiligheid.

Wonderlijk is het!

Het bosch lijkt zich te verheffen! Het dorp komt hen tegemoet met zilverige daakjes, gouden venstertjes, aandachtige deuren... En achter het plechtige pleintje, wacht het ernstige kerkje, oud, wit en waardig. Lichtjes schitteren achter de gekleurde ramen. Een bedaagde vrouw met een wijde witte muts op, trekt aan het klokketouw...

Een troepje boerenkinderen staat in het kerkportaal, zij hebben emaille kroezen in de hand, dikke doeken om de hals, koddige wintermutsen op. Rond en rood als appelen zijn hun gezichten en hun wit-blond haar glinstert als vlas.

'We zijn er al weer', zegt Frederik Jan. Hij heeft een beslagen stem, hij houdt zijn schraal-bruin gezicht in de schaduw, hij denkt aan Dieneke...

De arrebellen prevelen binnensmonds, en zwijgen.

Djoeke stijgt uit.

'Denk er om', waarschuwt Aage, 'het is glad', en hij geeft haar een arm.

'Ja, reuze-glad', beaamt Rein. Hij ondersteunt Djoeke.

Met groetende oogen kijkt zij om zich heen.

Onduidelijk ziet zij alles.

De trekken van de Kosteres verbleeken, de trekken van de kinderen verijlen.

Zij praten zachter, zij openen omzichtig de boogdeur in het portaal, een stralende stilte ontvangt hen.

Zij glimlachen of zij niet durven.

Wit en heilig in de schemerglans der laag-gedraaide lampen staat de flonkerende denneboom daar, een toren van lichtjes.

Oude droomen komen overeind. Vergeten vragen keeren zich om. Een kind slaat de blik op. Kinderhanden strekken zich uit. ‘Moeder, zal ik ook in de hemel komen...?’

‘Zie, hoe lief ik je heb’, zegt God.

Het is of er dauw op de gedachten glinstert.

En het bloedroode hart in het boograam lijkt te beven.

Stil loopen zij langs de strenge banken-rijen.

Maar aan de voet van de boom blijven zij staan.

En Djoeke legt kinderlijk de handen ineen.

‘Kan men iets verkeerds doen’, mijmert zij, ‘en bij een Kerstboom gaan staan?, nee, dat kan men niet.’

Maar een scherpe stem uit het verleden zegt: ‘Kerstboomen zijn van heidensche oorsprong.’

‘Och Vader...!’, zucht ze, ze schudt het hoofd.

‘Dìt in mijn kinderjaren’, droomt ze, ‘dìt - tóen.’

En eensklaps kan zij met kinderoogen en een kinderhart naar alles kijken, van alles genieten.

Het is als een betoovering.

Zij moet zoo dicht als maar mogelijk is, bij de boom gaan staan, zij moet de dingen met haar handen aanraken. Als een klein meisje staart ze bij de groote lichtjes-boom op, en fluistert levendig met Aage en Rein, en wijst opgetogen hier heen, en daar heen...

Zilveren klokken zijn er, en oranje-roode paddestoelen! De sprookjes van het bosch herleven! Daar hangen de miniatuur-lantaarntjes van de kabouters, en de dikke zilveren kralen van de boschkoningin! Spiegelballen zijn er en spitse huisjes van lila glas.

'Wat mooi, hè?', prevelt ze, 'wat mooi!'

En mooi is nu geen sjofel woord!

De rijkdom van de geheele wereld ligt er in opgesloten.

Zij buigt zich ook naar het uitgestalde speelgoed toe: serviesjes met rose-roode bloemetjes, prentenboeken, naaidoozen, een pop die slapen kan...

'Zoo-een had ik ook', zegt zij, 'net zoo-een.' En zij glimlacht in haar gedachten.

Eensklaps is de wereld maar een enkel straatje.

Zij zit onder aan een oud muurtje en naait knoopjes op een poppe-jurk en zoomt een poppe-rok.

'Ik ben je Moeder', zegt zij tegen de pop, 'en jij bent mijn eigen kind.'

Zij ontmoet Rein's blik daarbij.

Het is in de beverige schijn van het kaarslicht of hun oogen vochtig glimmen.

Aage's gezicht is nu ook anders, schaduwen huiveren er over heen. Neen, schaduwen zijn dat niet - gedachten... 'Zal ik je naar je plaats brengen?', dringt hij, 'ga je nu rustig zitten?, Mieneke en de anderen zullen wel chocola inschenken.'

'Zàl zij zitten gaan?', zij kijkt naar de binnenkomende kinderen, de Vaders, de Moeders... Het wordt vol in de kerk. De menschen schuifelen dicht achter elkaar aan, dringen naar voren, de lichamen deinen, de hoofden golven...

Ja, zij zal gaan zitten! De plaatsen zijn nu vrij, en de luifelbank blijft leeg.

Djoeke kiest een lage biezen stoel uit, bij de muur. ‘Hier!’, denkt ze, en zij let in haar hoekje op de menschen en wil nog groeten.

Maar niemand kijkt naar de lage stoel in de schaduw. Het is ook wel goed zoo, het is misschien wel beter.

De oogen van de groote menschen zijn stil-vergenoegd, en elk kindergezichtje glanst van vreugde. Djoeke zal zich heel den avond niet verroeren.

Een meisje dat voorbijloopt heeft een scherp-zoete geur aan haar kleeren, men moet er bij aan de zomer denken, aan lupine, tijm, lavendel... Djoeke kijkt het kind na, het is Mieneke. Zij loopt blootshoofds, haar krullen tintelen, ze drukt de kin in de lucht en ziet er opgetogen uit.

En al-meer menschen komen er binnen, er is een gezoem als in een bijenkorf.

Rein helpt Aage, schelmsch lacht hij tegen Mieneke, een man is hij al-haast!

Woorden stommelen op elkaar toe, gonzen als dikke zomervliegen en drijven weer weg, een fluisteren suist.

Als een bruine glimlach staat meester Veen tusschen de kinderen in, hij mompelt iets, heft de hand op...

Een biddend liedje stijgt op, onder de witte lichtjes: ‘Kindje, och Kindje, dat heden in het nederig stalletje ligt...’

Oude zachte herinneringen herleven.

Het liedje heeft oogen-van-licht. ‘Weet je nog’, fluistert het liedje, ‘je kindergebed....’

Teêre half-vergeten dingen wankelen door de jaren heen.

En Aage vertelt op een droomerige toon van de groote Ster en de kleine Stal.

Djoeke wil luisteren, onverhoeds drijven haar gedachten weg...

Zij zegt in zichzelf: ‘Ik zal heengaan, kleine witte kerk, ik zal heengaan, groote lichtende denneboom. Lief oud orgel, ik zal je na deze keer niet meer hooren. Aage - Aage, ik moet afscheid nemen...’

Zij tuurt voor zich uit, er komen geen tranen.

Een pijn staat van verre, en buigt zich deemoedig, ja, de pijn buigt zich deemoedig.

‘Ik kan het, Heer’, zegt Djoeke, ‘ik kan het nu.’

Maar zij wordt wel wit, en alles verdoezelt weer zoo.

De kinderen zijn als een tuin, een perk met roode bloemhoofden, zij buigen zich, wiegelen, de gezichten van de menschen vervagen.

Een ijle schaduw-sluier hangt over de kaarslichten heen en over de witte muren.

Ingespannen luistert Djoeke, ingespannen staart zij.

Japke draagt een groote koperen ketel met melkchocola, zij schenkt de kroezen vol, zij is zoo handig als een Moeder van een groot gezin. Maar zij glimlacht niet, haar mondhoeken trekken verdrietig omlaag, lusteloos hangen de nieuwe haarstrikken aan de dikke stijve vlechten. Zij wordt op de voet gevolgd door Mieneke, die de wafels draagt. Maar Mieneke beweegt zich zwierig. Zij loopt met veerende stappen, buigt zich hierheen, daarheen, en er is zelfs een glimlach in de houding van haar schouders, in de buiging van haar hals. ‘Eet maar vlug op’, zegt zij, ‘er komt nog zooveel!’

En de kinderen jubelen.

Juffrouw Veen deelt sinaasappelen uit, en meester Veen de roode Kerstmannetjes...

‘Van iemand die erg goed op jullie is’, lacht hij.

En Djoeke trekt van schrik het hoofd in de schouders. ‘Stil toch - stil!’, zegt Djoeke in haar gedachten. En angstvallig let zij op de ouders.

Maar zij fronsen niet.

Djoeke vergeet er verder op te letten.

Meester Veen speelt...

Een stroom van glans vloeit naar omlaag, kleuren zijn er in die klanken, zonnestralen, korenvelden... Blanke zandpaden flonkeren, kronkelen door-een, vangen elkaar op en verdwijnen...

De lupine wiegelt, de klaprozen gluren tusschen de korenbloemen uit, stroodaakjes glinsteren boven witte muren. Daar trillen de ijle sluier-schaduwen van de gratie-volle berkjes. De kamperfoelie steekt zijn bloemen in het licht, vurig fonkelen de vruchtjes van de lijsterbes.

De boschvogels zingen - hoe wonder-mooi zingen de boschvogels toch. Zij hebben Gods glimlach gezien, hun kelen zijn kristallen fluiten.

Witte parelachtige ochtendwolken drijven voorbij, roode zonsondergangen, paarse avondstonden. Het bosch kleedt zich in zonneglans, de koelte wuift, het dikke ruige mos omklemt de oude sterke boomen, boschbessen fonkelen, de schitterende paddestoelen vertellen een sprookje...

Meester Veen speelt de zomer voor Djoeke.

Zij luistert ademloos.

Een pijn wil naderbij komen.

Neen, God slaat de oogen op...

Djoeke hoort haar Kerstdroom.

Ruige forsche klanken richten zich op - daar is de berg, moede stappen klimmen - daar zijn de feestgangers, de wapperende banieren, de helle flambouwen,

de rijke geschenken... Een kleine vermoeide stem klaagt, daar ligt de schamele Djoeke. ‘Heer, Heer, vergeef het. Ik heb niets... Heer, mijn Kerstboom wil niet branden.’

Breede lichtstralen vallen over haar heen, breede lichtstralen sidderen in haar hart, haar gedachten.

‘Mijn kind’, zegt God.

De vrede legt haar handen ineen.

‘Hoe ben ik toch zoo Gods kind?’, vraagt zij zich verwonderd af, ‘hoe ben ik het toch zoo?’ Deemoedig buigt zij zich voor een kleine kribbe. Zij sluit de oogen daarbij.

Stralende kleuren zijn er om haar heen, liederen zonder klank, de stilte zingt.

Dan is Aage bij haar. ‘Djoeke!’, schrik flitst door zijn stem.

Met verzonken zware oogen kijkt ze naar hem op, zij ziet zijn mond bewegen, zij verstaat hem niet in het doffe gedruisch van de menschen.

Rein komt ook nog een oogenblik, hij heeft het druk, de Kerstgeschenken moeten uitgereikt worden.

Het gedruisch neemt toe.

Het is Djoeke of ze aan een woelige zee staat, de branding ruischt donker...

Verbaasd blikt zij op, de kerk glanst, de denneboom glinstert.

Kinderhanden strekken zich uit, op de ronde bolle kinderwangen hangt een heldere glans.

De vrede glimlacht tegen Djoeke, de vrede zet een stralenkrans rond elk gebaar...

En Djoeke houdt de oogen wijd-open.

‘God is aan deze plaats’, denkt zij, ‘God is hier.’

* * *

Maar op de terugreis droomt zij.

Zij kijkt naar de sterren, het winterbosch, het dorp-dat-afscheid-neemt, en zij droomt meteen.

Zij ziet het kloppende groene hart van de winterboomen, en zij kent de gedachten van de zware ruige nachtwolken.

Maar van Frederik Jan merkt zij niets meer: de voerman lijkt een schaduw, de witte paarden zweven als schimmen, en de arrebellen neuriën heel in de verte...

Aage praat met haar over de avond, de kinderen, de menschen.

En God komt naar haar toe in elk woord dat hij zegt, zij glimlacht schroomvallig.

Op haar arm liggen Rein's jonge gladde handen, en droomen - die droomen strekken zich uit naar vroeger.

Djoeke ziet het duidelijk.

'Het is goed', denkt zij, 'het is immers goed?'

Als zij uitstapt valt de wind guur op haar gloeiende wangen. De pastorie-lantaarn heeft een muts van sneeuw op, ijspieken hangen boven de deur.

Maar het blokkenvuur wacht en de tafel is gedekt, de roode kaarsjes branden. Het is verwonderlijk, dat zelfs een snee droog wittebrood en een winterappel er feestelijk kunnen uitzien.

Heile draagt een helderblauw kleedje, en een takje hulst op het hartje van haar schort. Wat is er toch met Heile?

Zij brengt noten binnen en warme pasteitjes. En zij vraagt verlegen of zij nu naar haar ouders mag gaan.

Ja, dat mag zij.

Er liggen witte pakjes op de vacht voor de haard, pakjes met roode koordjes vastgemaakt en met hulst-

boeketjes versierd. Eén daarvan krijgt Heile, zij knikt nog als ze al over de drempel is!

Haar zachte stappen sterven weg in het huis, in de sneeuw daarbuiten.

Werktuigelijk luisteren zij er naar...

Zij zitten aan de witte tafel, in de witte avond en het wordt zoo stil.

Het is of men met een fijne etsnaald de vriesbloemen op de vensterruit hoort griffen. Witte herinneringen bewegen zich... Er zit een heilige gast aan het vuur.

En zooals Djoeke het groene hart van de winterboomen zag, zoo ziet zij ook Aage's gedachten en de droomen van Rein.

Zij vergeet door te eten.

Dennenappels knapperen in het hout-vuur en de winterwind praat met een verholen geheimzinnige stem.

Djoeke luistert er aandachtig naar.

Aage vraagt iets aan Rein. En Rein antwoordt gedempt, maar zij slaat er geen acht op. Zij droomt dat ze een witte eiketak is in het bosch en uitkijkt over het dorp, de venstertjes slapen er al, het torentje waakt. ‘Veel zegen’, zegt de eiketak, ‘al wat goed is...!’

Ook gaat ze als een eikeblad over de weg, de wind blaast haar voort. En zij dwarrelt door de verstilde groote steden, de witte nacht-straten. Franjes van sneeuw hangen er aan de raamposten, ijspegels glinsteren boven de deuren. ‘Al wat goed is’, wenscht het eikeblad, ‘veel zegen.’ En op de witte stilte van een hand rust het blad uit.

‘Ben je zoo moe?’, fluistert Aage.

Loom kijkt zij op.

Er ligt een ivoren beeldje voor haar, en een bundeltje gedichten van Roland Holst: ‘Verworvenheden’. Verwonderd glimlacht zij er tegen.

‘Nu jullie ook’, zegt zij. Zij wijst naar de pakjes op de vacht, zij wil tot het laatst toe meedoen, tot het laatst toe - ja!

Er is geen mensch die zoo feestelijk een pakje openen kan als Aage, zijn vingers buigen zich omzichtig naar de knoopen van het bindgaren, langzaam strijkt hij de papieren glad. Hij heeft de Vondel-uitgave van de Wereld-Bibliotheek, en Ghandi van Romain Roland.

Bijna bloo kijkt hij op, waarom is er nu een floers voor zijn oogen?

Rein hurkt met zijn Friesche schaatsen en zijn fototoestel op het haardkleed neer, dat is gewoon. Maar dan drukt hij zijn gezicht plotseling hevig tegen Djoeke's handen aan, dat is niet gewoon.

Doch de vrede hecht, ook aan dat gebaar, een rand van licht.

‘Een stilte als een windsel’, heeft iemand eens gezegd.

Djoeke herkent een waarheid.

Ja, dàt is déze stilte.

Men steekt elkaar de hand toe, kijkt elkaar diep in de oogen en knikt...

De dag is voorbij.

‘Ik ben erg moe’, mompelt Djoeke, ‘ik ga nu slapen.’

Zij ligt al te bed.

En het is of de winternacht zich hoog opricht in haar hart: wit, heilig en stil.

Een man schikt met moeder-handen haar kussens, haar dek - ze dankt hem niet.

De gedachten gaan ver weg, en vergeten terug te keeren.

[XI]

HET LEVEN ZINKT NAAR EEN PEILLOOZE DIEPTE TOE.

EN DE MENSCHEN VERIJLEN TOT SCHADUWEN EN DE GEBAREN VERANDEREN in schimmen, de geluiden verstommen, en kleuren zijn er niet meer.

Alles is vèr weg geweken, onoverkomelijk-vèr. Toch wil Djoeke zich nog op woorden bezinnen, op gedachten, herinneringen. Zij buigt zich diep voorover, zij tuurt scherp. ‘Dat is een Kerstnacht’, zegt zij luisterend. Maar de woorden verliezen hun zin, hun beteekenis. Wat wil het zeggen: ‘Ik heb pijn’?

Er bewegen zich enkel schaduwen. En die schaduwen duiken beschroomd ineen, en verbergen zich in het duister.

Een nacht zonder sterren zinkt neer.

Schuwe droomen dwarrelen voorbij, droomen met grijze vleugels, zij fladderen over diepe afgronden heen, door lange eenzaamheden, door eindelooze stofwolken, zij zetten zich neer op dorre plaatsen, en de tijd hult zich daar in een ondoordringbare nevel.

Woordelooze vragen kloppen aan, blinde gedachten bewegen zich, de herinneringen betasten een leegte.

Zwevend ijlt Djoeke voort, er is veel wit om haar heen, schemerig-wit, een sneeuw-avond. Een stem praat hard... een stem wil gekend worden! En bijna botst Djoeke tegen een werkelijkheid aan.

Een hand drukt een glazen buisje onder haar oksel.

Men laat haar drinken. Een wrong wit beddegoed duikt op.

‘Doodziek’, zegt een verre stem, ‘doodziek.’

‘Ziek?’, tracht Djoeke te denken, ‘ziek?’

Zachte roode handen drukken haar iets kouds in de mond, leggen haar iets kouds op het voorhoofd.

Zij ziet menschen - een man met een rood gezicht, een witte knevel... En ook, ergens anders, wijd-open angst-oogen, haar, dat als rijm is...

'Aage?', denkt zij. Er willen gedachten in haar opstaan, en die gedachten sterven al, nog eer zij geboren worden.

Het leven zinkt naar een peillooze diepte toe!

* * *

Grauwe doode boomstammen vertoonen zich, boomstammen als puinhoopen, huizen als ruïnes. Een vergeten oud land kijkt somber door haar doornenpoorten heen, en verdwijnt.

Djoeke sluipt het bosch in, angsten buigen zich naar haar toe, een vrees hurkt in-een aan haar voeten.

De boomen bewegen zich, zij hebben hooge laarzen aan, zij komen dreigend-langzaam naderbij, een drom van laarzen omringt haar.

Booze gezichten hebben die laarzen, hun breede neuzen wippen op, zij fronsen...

Nu staan zij stil, zij persen hun hakken diep in de aarde, zij zetten zich schrap.

Er gebeurt iets vreeselijks daar in de hoogte.

De stilte zweet - hijgt.

Djoeke drukt het hoofd in de nek. Zij ziet slechts laagdrijvende roet-zwarte wolken, een dichte duisternis.

Lang blijft zij in dezelfde houding staan.

Zij verwacht iets.

En plotseling gonzen er donkere gedachten om haar heen. Ademloos luistert zij, en bijna valt zij achterwaarts ter aarde - iets dat vergeten was, herleeft.

Er knarst een stem, woorden ploffen als keien omlaag.

‘Eén kogel heb ik bewaard’, zegt de stem.

Dreigende trekken hebben die woorden, flitsende oogen.

Ontsteld keert Djoeke zich om, radeloos tastend beweegt zij zich in een onzekere leegte. Haar handen kermen, haar handen strekken zich uit, met de binnenkant naar boven...

En plotseling blijft zij staan, recht-op, strak.

Kleurlooze lichtstralen buigen zich over de hooge rand van de nacht heen. Een groene bron murmelt, er is koelte, maanglans. Een naam raakt haar aan, een zegen breidt zich over haar uit.

Zij ademt verlucht.

‘Aage’, fluistert zij, ‘Aage!’ Een zacht wit gelaat wendt zich naar haar toe in die naam. Gerustgesteld glimlacht zij. Zij kan de boomwortels weer onderscheiden. Daar waar de wegen zich kruisen, ligt een bemoste zwerfsteen.

‘Aage’, herhaalt zij, ‘Aage.’ Zij draagt de naam tusschen haar handen, zij bergt hem aan haar hart, zij koestert hem in haar lichaamswarmte.

Een dreiging deinst af.

Teêre kleuren bewegen zich weer in de verte: bleekgroen, verschoten purper. Er staat daar een huis van lila glas, zilveren bloemen groeien er over de vensterposten, de windvaan op het dak glinstert als de avondster.

Djoeke wil er naar toe.

Moeizaam klimt zij bij een steile bergwand op, bangaandachtig omvatten haar naakte voeten de glijerige steenhompen.

‘Aage!’, hijgt ze.

De naam is nu binnen in haar. ‘Van mij ben je’, fluistert zij, ‘je bent van mij.’

Troost moest er van die gedachte uitgaan, sterkte, doch een vrees beroert haar.

Zij kijkt naar omlaag. Een grimmige lood-grauwe diepte is daar, de steunpunten onder haar voeten wankelen, zij duizelt, elk houvast ontglipt haar, zij valt...

Ontzet grijpt zij om zich heen - de naam is er niet meer... Het leven ligt aan scherven op de bodem van een afgrond, gekantelde torens zijn daar, gebroken kerken, vernielde steden.

Een zinlooze stilte keert zich naar Djoeke toe, een stilte zonder gedachten, maar vol knellende angst.

En de aarde zweet, stroomen van zweet gutsen over de aarde. Rivieren vormen zich, zeeën...

Het zweet-der-aarde zal Djoeke meesleuren, het hijgt, kreunt, kermt, het beroert haar voeten... En de lucht die zij inademt is groezel, dik, olieachtig. Zij krimpt in-een, wringt zich, de lucht ligt als een wurgende hand op haar keel, haar zuchten smoren, halfverstikt heft zij de handen ten hemel - een vergeten gebaar is dat!

Dof-verwonderd let zij op dat gebaar: haar gestrekte vingers smeeken, snikken, bidden.

Een herinnering beweegt zich. En alles in haar wordt strak van spanning. Er zal iets gebeuren.

Ja, violette lichtstralen buigen zich naar haar toe, witte wegen strekken zich naar haar uit, purperen hellingen...

‘God’, fluistert het licht.

‘God’, hijgen de wegen.

‘God’, roepen de kleuren.

En op het vlak van haar handen draagt zij die naam. ‘God’, lispelt zij, ‘God’, bidt zij.

De naam verandert in een licht, een groot stil, heilig licht.

‘Vader in de hemelen’, smeekt zij, ‘Vader...’

En het leven verheft zich.

De kerken zingen, de gebroken torens en de vernielde steden richten zich op.

Achter een ringmuur van sterren loopt Djoeke, en kijkt naar het leven.

Daar is een spits wit dorp - het rilt van de winterkou, het moppert over de schrale hooibouw, een ziekte onder het vee, en het vergeet naar God op te kijken, het vreest de dood, en het vreest het leven - in het binnenst van een groote verlatenheid leeft het dorp.

Djoeke heft de gestrekte handpalmen op met het stille witte licht. ‘Denk aan God! Denk toch aan God!’

Onverschillig moppert het dorp door, het houdt de oogen op de grond. ‘De schrale hooibouw - die lange winter.’

Daar is een groote stad. De stad praalt met haar sterke lichten, haar hooge huizen, de stad opent gastvrij breede hel-verlichte deuren.

‘Ga binnen’, zeggen die deuren en glimlachen.

Fluweelen draperieën hangen er langs de zaalwanden, achter blauw-groene driehoeken en geelroode cirkels van glas branden de lampen. Spiegels glinsteren, dansmuziek keft, hinnikt, stampt, de waanzin-van-de-wereld lacht in die muziek, spiernaakt bewegen de geschonden begeerten zich, de menschen dànsen!

Nu, Djoeke is daar met het licht op haar handpalmen. Zij klopt tegen de ringmuur van sterren. ‘Vrienden, vrouwen, makkers!, denkt aan God, denkt toch aan God!’

Onverschillig danst de stad door, stompzinnig lacht de Jazz-band, wezenloos staren de verdwaasde oogen

- in het binnenst van een groote verlatenheid staat de stad.

En in een hoek van het leven, in een duistere onaanzienlijke hoek, hurkt de dralende dood, en wacht op een teeken van God.

Djoeke heft het licht hoog boven haar hoofd uit. ‘Heer’, smeekt zij, ‘laten zij U toch zien, toon de wereld Uw licht, Heer!’

En de wereld ziet het licht.

De wereld heeft een oud cynisch gezicht, verworden trekken, diepe rimpels, uitdagende oogen. De wereld vertrekt het gezicht, een grimas wordt het, een grimas-tegen-God.

Er gloeien vonken aan Djoeke's wimpers, neen, tranen. ‘Mijn broeders, Heer’, zucht zij, ‘mijn zusters...’

Tusschen het gedrang in de breede straten gaat de eenzaamheid, een dor hart heeft zij en een opgesmukt uiterlijk. Op de volle pleinen aarzelt de armoe, harde handen heeft zij. En de smart glimlacht in de zonneschijn, haar holle oogen zijn diepe wonden.

De armoe, de eenzaamheid en de smart zijn goede kennissen van de vrouw, die op de hoek van de winkelstraat staat en heimelijk wenkt. Ja, haar ooghoeken wenken, en haar wimpers, haar oorringen en de nagels van haar wippende pinken...

Djoeke steekt haar het licht toe. ‘Denk aan God.’

En de vrouw fronst niet eens, zij blijft wenken. Zij wenkt!

Er zit een sprookjes-koning op een troon. Zijn hermelijn glanst, zijn goud flonkert. Starende oogen heeft hij, rimpels.

‘Koning’, fluistert Djoeke, ‘Heer-koning...’, en zij heft het licht van God naar hem op.

Maar de koning heeft slechts oogen voor de aarde. Hij bukt zich voorover, hij denkt na...

Daar liggen alle landen van de wereld, in lange vakken naast elkaar: geel zijn de vakken, rood, groen en blauw, purper en violet.

De koning bezit het gele vak, maar hij begeert het roode ook en hij spiedt naar het blauwe en groene met een duistere blik.

'Denk aan de dood, Heer-koning', vermaant Djoeke, 'denk aan God.'

Neen, de koning denkt aan zijn regimenten, hij heeft een groot leger, groote oorlogsschepen, een geweldige munitie-voorraad. De schatkist is met goud gevuld.

'Nog een paar oorlogsschepen', mijmert de koning, 'nog een paar onderzeeërs.'

En in de vunze kelder van een achterbuurt kijkt een dief zijn breekijzers en loopers na. Een dikke wreede onderlip heeft de dief, zijn kleine diep-liggende oogen fonkelen. Hij koestert misdadige gedachten. 'Nou nog een revolver', peinst hij, 'een paar scherpe patronen.'

Ontsteld oogt Djoeke van de dief naar de koning. Maar zij blijft bij de koning staan. 'Denk aan de armoe in ons land, Hoogheid, denk aan God.'

En er blijft een klank hangen in het oor des konings. 'God...' Hij legt de hand wijd uitgespreid op de borst. 'Met Gods hulp is de zegen aan ons.' En hij staart weer naar het lange roode vak! 'Is het geen tienduizend soldaten waard? Ja zeker, en meer dan dat!, tienduizend soldaten is betrekkelijk een klein bedrag.'

Djoeke hoort zijn gedachten en radeloos beweegt ze het licht heen en weer. 'Koning, o koning!'

En de dief grijnst. Hij trekt de pet dieper over de oogen, hij achtervolgt Djoeke, hij sluipt...

Maar zij wacht hem al op - zij wendt het licht naar hem toe...

Vloekend vlucht hij.

'Arme broeder', zucht zij, 'arme broeder.'

Zij wil doorloopen en staat plotseling luisterend stil. Haar hart klopt onrustig-blij, haar wangen gloeien.

Er gaat een stem door de verte: een vriendelijke, goede, dringende stem.

Zij bezint zich, haar lippen trekken open. Herinneringen verbergen zich achter een dun grauw floers, het floers wordt ijler, er beweegt zich iets, er is iets te onderscheiden...

Ja, een spitse lichtjestoren verrijst, een wit bosch glinstert, arrebellen klingelen...

'Waar was ik toch?', soest zij, 'waar ben ik?' En zij luistert weer.

De verre stem houdt aan.

En haar wil werkt zich door allerlei belemmeringen heen.

Kerkwanden glanzen, een rood-glazen hart beeft, de zomer gaat langs haar heen in goud, karmijn en oranje.

Het knistert zonderling in haar hoofd, het knistert of zij kinine ingenomen heeft, of in een bed van watten ligt. Zij hoort verdoezelde stemmen, doffe schreden, wóorden...

'Nu is er geen ijs meer voor vannacht. Wil je opbellen? Heile, geef de compressen.'

En dan buigt die smeekende stem zich weer dicht over haar heen. 'Djoeke, ik ben bij je, weet je dat ik bij je ben, Djoeke? Hoor je mij...?'

Haar wimpers trillen, haar mond trekt - er valt plotseling een deur open in de sterren-muur.

'Aage', stamelt ze heesch, 'Aage...' Als een

breed lichtschijnsel valt de blijheid over haar heen. Haar handen willen naar hem toegaan, maar zij kunnen dat niet, zij wil zich oprichten, neen, dat is onmogelijk.

Opnieuw bezint zij zich. ‘Ben ik ziek?, sinds wanneer...?’ Zij beweegt de lippen, haar lippen zijn stijf en dik, haar tong voelt leerachtig aan, er zijn vele pijn-ringen in haar keel. Er zit ook een pijn schrijlings op haar adem.

Een schrijnend gevoel van onmacht kwelt haar.

Zij wil toch dichter bij Aage komen, dichter bij zijn goede warme stem.

Doch een droom houdt haar vast.

Een licht-gevende witte narcis voert haar weg, wiegelende kleuren omsingelen haar.

De aarde verdwijnt.

* * *

Talmend gaat Djoeke een doorzichtige grijze trap af, de breede treden zuchten, de leuning is een groene glans.

Boven haar hoofd brandt een helder licht, vorm heeft dat licht niet, het is geen zonneschijn en geen maneschijn, het is ook geen lamp.

En er gaan veel menschen voor haar uit, vier naast-een op een trede, drie naast-een, twee... zij schijnen bij elkaar te hooren, die menschen, zij blijven dicht bijeen.

Maar Djoeke daalt alleen en op een groote afstand van de anderen. ‘Hoe is dat zoo...?’, denkt zij, ‘hoe is dat toch zoo?’

En zij doet haar best om hen in te halen, zij spant zich in om hen opzij te komen - maar de

afstand tusschen haar en de anderen blijft even groot.

Star tuurt zij naar gang en houding van de menschen vóor haar, en een strakke verwondering trekt door haar heen, een schrik...

Zij herkent Ties Leurnink, en Geeske Dieserink, vrouw Barta van de Hanenkamp en Dieneke van Klein-Brinkerink...

Maar er is iets wonderlijks aan hen, iets dat hen van haar vervreemdt. Hun stappen maken geen geluid, hun lijven werpen geen schaduw af.

Wel hebben zij dezelfde tred van vroeger, hun oude gang. Geeske reppend en stram, het hoofd iets vooruitgestoken, Ties kalm, bedachtzaam en stellig, vrouw Barta traag en slepend, Dieneke kinderlijk-luchtig...

En het licht boven hen, zet randen van glans om hun hoofden en schouders, hun voeten en handen.

Djoeke kijkt naar haar eigen handen - zij glanzen niet. Zij let op haar voeten, spits, lang en donker zijn ze. En ze hebben een uitdrukking van smart. Er is iets in haar voeten dat haar schrik inboezemt.

Bekommerd denkt zij: ‘Moet ìk alleen?, ìk alleen?’ Pijnen naderen haar.

Zij heeft iets liefs verlaten, waar zij niet naar terug kan gaan. Oogen staren haar na. Zij kan niet naar die oogen omkijken.

‘Waarom zoo alleen?’, tobt zij.

En zij wil de anderen-vóor-haar aanroepen, maar zij kan slechts fluisteren. ‘Ties, Geeske, wacht op mij, vrouw Barta blijf een oogenblik staan, Dieneke - Dieneke, ik kom zoo...’ En zij rept zich opnieuw, doch het baat niet... zij kan die anderen niet bereiken.

‘Moet dat altijd zoo blijven?’, mijmert ze droevig, ‘altijd...?’ En de herinneringen bewegen zich als

doffe dunne schaduwen. ‘Ja, immers altijd...?’ Zij ziet een bronzen zwerfsteen, een dorp in de diepte, zij hoort hoe haar hart hamert...

Maar plotseling spreidt een koele blanke rust zich breed over haar uit: God is bij haar.

‘Zou je àlles niet kunnen loslaten, Djoeke Veenema, als Ik bij je ben?’, vraagt God.

En Djoeke vergeet de menschen vóor haar en de oogen achter haar. Ja, zij kan het...

‘Heer van mijn leven’, prevelt zij, en op haar handen siddert haar hart, zij reikt het over.

Blanker wordt de breede rust, dieper... Zij is geen mensch meer, zij is een lichtstraal: God zegent haar.

Witte klanken nemen haar weg.

Zij zweeft in een lied over de wereld heen, zij drijft in een gouden avondwolk naar een purperen zonsondergang toe, en als een poort van indigo staat zij in de regenboog.

Dan neemt de winter haar op, en zij dwarrelt wit en ijl in een dichte sneeuwbui over de droomende aarde, zij stuift door het bosch, ijlt over de hellingen, en schittert op de berg. Mijmerend kijkt zij naar de donzige dorpshuisjes en naar de kleine plechtige kerk, en zij daalt al-trager - al-ijler... In een enkele sneeuwvlok ademt zij nog. De sneeuwvlok hecht zich vast aan de groene dakgoot van een boschhut en wordt een ijskorrel.

‘Is dat nu alles wat er van mij overblijft?’, denkt zij, ‘een ijskorrel?’ En het is of zij dat al eerder gedacht heeft, in een ander leven, een leven dat bijna vergeten is.

Zij bezint zich...

Vage vormen doemen op, doezelige omtrekken, donkere schaduwvlakken... Een kleine lamp brandt,

een blauwsteenen kan glanst, het voorhoofd van een man... Witte dierbare handen liggen smal en hulpeloos op wit beddedek, en smeeken, snikken, bidden...

Een stem komt van verre, een rillende dunne stemzonder-klank. ‘Heer, Heer, wij hebben elkaar zoo noodig, Heer, wij hebben elkaar zoo noodig, zij en ik, wij tweeën. Geef haar aan mij terug, neem haar niet weg van mij, Heer - of neem mij ook. Laat mij niet zonder haar...’ Rimpels krommen zich, een pijn buigt zich naar Djoeke toe, tranen gloeien op haar handen.

‘Aage’, denkt zij.

En zij beeft van een diepe verwondering. ‘Aage - bidt hij zoo?, bidt hij of ik - of ìk Maria ben?’ Zilverblauwe oogen glanzen in de steenen kan, in het hooge witte voorhoofd van de man, het kleine naakte nachtlicht.

‘Ik droom’, dringt ze zich op, ‘ik droom maar.’

Smartelijk-moeizaam ademt zij.

Haar keel is beklemmend-nauw, haar lichaam ook - haar lichaam lijkt te nauw voor haar hart.

En het is of zij voor een bakkers-oven ligt, haar vingers gloeien, haar oogleden branden, pijnlijk heet is de klop in haar slapen.

Een leegte neemt haar weg, een lange bevrijdende leegte, en zij glijdt met wadende stappen door een hooge groene koelte.

Op de rand van de dag rust zij uit.

De lucht is als een effen blauw water, met ruiten van zilver. Wolken hangen droomend over de horizon.

Zij slaat de oogen op.

Het is licht, koel en vredig rondom. Het lampje brandt niet meer. Een witte boom kijkt ernstig door het venster.

En bij haar bed zit een kind - een jongen. Hij steunt het hoofd op de ellebogen, en de ellebogen op de opgetrokken knieën. Zijn kin rust op zijn handpalmen en zijn vingers sluiten zich om zijn wangen heen.

Maar zijn oogen zijn dicht, hij slaapt, zijn lange donkere wimpers zijn vochtig en als hij diep ademt, springt er een snik over zijn lippen.

'Rein', denkt zij.

En weer slaat die diepe verbazing door haar heen. 'Om mij...?, om - míj?'

Ze bekijkt haar handen. 'Ik - ìk ben Maria toch niet?', soest zij, 'ik ben immers... immers Djoeke...?'

Duinroosjes nijgen diep voor haar. Een verschoten bos helm fladdert als de baard van een reus om een duintop heen. Witte vogels zwerven over de Waddenzee.

De boschkoningin zit daar ook. Zij rijgt oranje en rose schelpen op haar sneeuwwit kleed. 'Het is hier mooi', stemt zij toe, 'maar het haalt niet bij de Lente in het bosch. Ik verlang naar de reuk van aarde, planten en wortels...' Haar schoone gloeiende oogen droomen. 'Ja', bekent ze bijna hartstochtelijk, 'ik verlang hevig naar het diepe groene hart van het bosch, en naar de wonderlijke droomen van de boschschaduw... De primula's heb ik bovenmate lief, maar de paddestoelen ook, en ook de regen in het bosch en de boschwind. De boschwind heeft een gewaad van groen satijn aan, met helder-witte bloemen...'

De boschkoningin is gereed met haar kleed, zij roept haar kamenier.

Daar komt zij... Zij heeft bol goudachtig haar, een schort met een wit hartje!

Djoeke kijkt scherper.

Maar dat is de kamenier van de boschkoningin niet, het is Heile!

Heile zet een potje met sneeuwklokjes neer. Zij heeft dikke roode oogleden. Geheimzinnig-tersluiks kijkt zij om zich heen, dan knielt zij of zij bidden wil. Neen, zij drukt haar warme wang tegen Djoeke's vingers aan. ‘Vrouwe’, prevelt zij, ‘vrouwe...’ Zij knikt smartelijk. ‘De oogen wijd-open’, zegt zij zonderling, ‘en staren als een blinde - als een blinde...’

Ineens snikt zij luid-op. Zij legt iets tusschen Djoeke's vingers en verdwijnt snel.

‘Die droomen’, denkt Djoeke vermoeid, ‘die droomen...!’ Zij beweegt de hand, er glijdt een sneeuwklokje af.

‘Een droom?’, herhaalt het sneeuwklokje, en het glimlacht innig tusschen zijn fijne spitse blaadjes.

Djoeke wacht op een klank, een kleur, die haar wegnemen zal - er komt niets!

Zij verlegt het hoofd, strekt de beenen. Er valt een waas van haar gedachten af, en een waas van haar oogen. ‘Hoe lang ben ik al zoo?’, denkt zij, ‘de hoeveelste zijn we toch...?’

En zij herinnert zich nog de Kerstavond, de denneboom in de kerk, en de tocht door de sneeuw. ‘Toen begon het...’, weet ze, en zij wil er op doormijmeren, maar haar gedachten verijlen in een droomlooze gezonde slaap.

* * *

Zij ontwaakt en zij kijkt verwonderd in een helle blauwe klaarte.

Wat is dat?

Een naam springt door haar heen, een lief woord - het is of er bloed in haar gedachten tintelt, of haar voorhoofd rood van opgetogenheid wordt.

Zij kijkt de liefde in het hart.

De blauwe klaarten gloeien, pinken, het worden oogen, oogen met groote stralende pupillen.

'Man', ademt zij.

Maar wat doet Aage dan toch? Hij buigt, knielt, zijn lichaam trilt... Bidt hij?, schreit hij? Ja, hij schreit als een kind, maar zijn handen omvatten de hare, en zij moeten zich bedwingen om niet sterk te zijn, geen pijn te doen met hun onstuimige kracht.

Hij wil praten, hij heeft veel te zeggen, en hij verbiedt het zich. 'Nee, stil toch', vermaant hij, 'stil toch.' En hij kust het dek.

'Word ik dan beter?', weifelt Djoeke in zichzelf, 'béter?' Zij ademt diep. 'Ik verlang naar de reuk van aarde, wortels, planten', hoort zij de boschkoningin zeggen, 'en naar de wonderlijke droomen van de bosch-schaduw.'

'Ja', vult zij aan, 'en naar de heldere gedachten van de zonneschijn, en naar de geur van de dennen, en naar de vergezichten op de berg...' Zij knijpt de oogen klein: 'Ik zou naar boschbessen willen zoeken! Ik zou... ik zou aardbeien willen eten met room...' Het water loopt haar om de tanden. Zij moet nu plotseling aan jonge versche groenten denken, aan een gebraden gans, een roode pudding.

'Geef mij', bestelt zij plotseling, 'een bord dikke soep, zooals ik die voor de zwervers kook.'

En Aage's lach snikt.

Maar Djoeke denkt: 'Ik droom dit toch, ja, en toch droom ik dit...'

* * *

Opnieuw breidt een blanke diepe vrede zich over Djoeke uit - God is daar.

'Er is een wensch in je, die je Mij niet gezegd hebt, Djoeke', herinnert Hij haar.

En Djoeke knikt. 'Het is zoo, Heer. Een jongen, een zoon van Aage, een zoon - zooals Aage een man is.'

'Je zult het kind hebben', zegt God. En Hij kijkt haar teeder-ernstig in de oogen. 'Maar kun je weerstand bieden aan veel pijn?, veel hartzeer?, kun je de druk van een voet verdragen op je hart? Kunnen je vriendelijke gedachten tegen geringschatting en onwil? Wil je alles verduren, ergernis, verzet, spot...? En zal je onder dit alles, de vreugden van een Moeder voelen?'

God wacht op haar toestemming.

En Djoeke verlegt beschaamd het hoofd, knippert met de wimpers - en kijkt de dag in de fonkelende oogen. 'Och', stamelt ze vragend, 'de zon schijnt...?, het is - het is overdag?' En zij ziet een paar zachte roode handen, een witte knevel.

'Dokter', groet ze.

De witte knevel trilt, de roode handen omvatten haar arm.

Djoeke kijkt met dringende helle oogen. 'Wat scheelt mij toch, dokter?, hoe lang lig ik al zoo?', de vragen persen zich naar haar lippen toe, 'is het nog winter, dokter?'

De dokter antwoordt beknopt. 'Hoest, zenuwuitputting, zwakte, koorts. Eind Januari. Nòg winter.'

Djoeke luistert gespannen en een diepe hinderlijksnelle klop slaat door haar luisteren heen. Zij legt het hoofd weer in het kussen.

'Het gevaar is geweken', zegt een verre stem.

En een stem vlakbij prevelt: ‘Wij hebben de nacht wel 's noodig om God beter te zien.’

Nadenkend kijkt Djoeke naar Aage om. Hij staat aan het voeten-eind met de rug naar het licht. Zij kan zijn trekken niet onderscheiden. Maar er is liefde in de houding van zijn hoofd, zijn handen, er is toewijding in zijn naar voren gebogen schouders.

Tevreden kijkt Djoeke er naar.

Woorden zijn niet noodig daarbij - er staat een blij stilzwijgen tusschen hen.

Numans voelt haar pols, steekt de thermometer onder haar oksel.

Een musch tjilpt, vredig klinkt dat! Wat is er toch in het tjilpen van die musch? De boom voor het venster is niet meer besneeuwd. De takken schitteren, er zijn roode knopjes aan. En de zon heeft een andere tint, goudachtiger.

‘Het voorjaar’, begrijpt Djoeke, ‘het voorjaar is in alles.’

De dokter kijkt op zijn koortsthermometer en praat met Aage. Het klinkt geheimzinnig, het klinkt ook bemoedigend.

En de kamer ziet er genoeglijk uit. De blauwe kastbekers dragen gele lichtjes op hun bolle buiken, en op de breede bruine deur-paneelen van die kast schitteren witte lichtlijnen.

De zonneschijn haalt een imitatie-triptiek van Memling uit de schemer: de aanbidding van de Wijzen, de stralende Moeder met haar Kind, Veronica met de wonderdoek...

Vluchtige teedere droomen gaan Djoeke voorbij, droomen met juweelen kroontjes, droomen op parelmoeren elfenschoentjes.

Numans groet haar.

Aage's handen voeren een gesprek met háar handen.

Maar zijn mond zegt: ‘Je moet je rustig houden, je mag je niet vermoeien, niet opwinden, je moet nu weer slapen gaan.’

Djoeke oogt naar hem op. ‘Was zijn stem éerder zoo?’ Ja, zij vraagt zich in alle ernst af: ‘Is dit Aage's stem?’ Iets wonderlijks dwarrelt door haar heen. ‘Hij kijkt naar mij of ik - of ìk Maria ben.’

‘Slapen?’, herhaalt zij, en gedwee strekt zij zich al uit.

Nu spreekt zij de gemeente aan: lange bruine strakke hoofdenrijen ziet zij. ‘Ik ben ook boos geweest op jullie. Ja, dat ben ik, maar dan verloor ik God, dan werd het zoo guur en kil in mij, of mijn hart in de tocht stond. Vergeet niet, ik was een opgejaagde in de wereld. De wereld achtervolgde mij met verdachtmaking en haat, toen hoopte ik stilte en licht te vinden bij jullie... En ik had een droom over een Kerstboom, een mooie droom, maar het viel anders uit toen...’

Djoeke hoort zichzelf doorpraten, maar zij verstaat de woorden niet meer.

Een stralende middag staat in de kamer, een middag met zilveren randen. Een roode avond komt binnen, purperen gedachten zijn er in die avond. De nacht draagt een opperkleed van sterren, de nacht is een priester met lichtende handen, een lichtend gelaat. Een parelblanke ochtend spuit uit de aarde omhoog, een warme adem heeft die ochtend, een glanzende adem!

En altijd-door zijn die bruine gezichten er.

Zij praat met Aage.

De gezichten luisteren, staren...

Zij slaapt in, en praat door of haar droom door niets onderbroken werd. ‘Ik heb het Einsius al gezegd, gemeente, maar ik zeg het ook tegen jullie: breng mij

geen bloemen, als ik daar lig, ga niet naar het graf in die vergeten leege hoek...'

De bruine hoofden deinen, de gezichten trekken zorgelijk.

Deuren gaan open en dicht, voeten schuifelen naderbij, voeten sluipen...

Djoeke staat de oogen op.

Zij slaapt niet, droomt niet. Zij is alleen maar wat ver-af van alles.

De bruine gezichten zijn er toch nog, zij bewegen, staren, wijzen...

De kastpaneelen schitteren, de bekers vlammen, de Wijzen buigen zich voor het Kind-van-God, Veronica vertoont haar doek, de doek glanst, het gezicht van de Verlosser glanst.

Donker hangt in al dat licht het zwijgen, een zwijgen vol ontroering, vol zuchten.

Djoeke kijkt scherper. 'Het is haast net', denkt ze, 'of ze er werkelijk zijn.' Er komt iets wits in haar oogappels, licht, blijheid.

Aage staat daar met de vinger op de lippen!, Aage is er altijd. En naast Aage zit Jetske Zwart met een clivia-plant op haar schoot, en naast Jetske zit Gerreke van Driel, Gerreke versteekt de hand onder haar schort, zij houdt daar het een of ander vast. Maar vrouw Wulk is er ook en Japke.

Djoeke knikt werktuigelijk.

En zij knikken terug.

Het wordt nu toch te wonderlijk!

'Hoor 's', zegt zij heesch, 'ik droom dit maar... omdat ik het zoo graag wil. Gisteren waren jullie er ook en eergisteren en nu weer... Gaan jullie nu weg, uit mijn droom, het is beter, het doet toch altijd nog een beetje pijn. Want ik - ik houd wel van jullie, ik houd

tòch van jullie... Omdat ik... omdat ik van jullie houd, denk ik dat jullie er zijn - maar jullie zijn er niet. Ik denk: laten zij niet vragen...?, hoor ik een stem aan de deur? Ja, en het kan ook wezen, dat ik... dat ik het nu pas denk, nú, met woorden...'

Vrouw Wulk buigt zich diep voorover. Zij wrijft met een groote witte zakdoek over haar gezicht, zij strekt de hand met de zakdoek over het beddedek uit naar Djoeke's hand.

Is dat een droom?

Aage fluistert vermanend, wat fluistert Aage toch?

Djoeke's vingers streelen de dikke blauwe âren van een kleine verkommerde hand. 'Heer, Heer... laat die hand nog lang op de Zondagmorgens aan het klokketouw mogen trekken. Heer, leg Uw glimlach in deze hand...' Zij kijkt op.

Zij ziet enkel schouders, hoofdkruinen, mutsen.

Opnieuw fluistert Aage vermanend.

Gerreke van Driel buigt zich nu ook naar haar toe, en Gerreke heeft beslagen brilleglazen. 'Ik zal wel voort weggaan', fluistert zij onderworpen, 'dadelijk, ik... wij mogen ook bijkans niet praten, ik wou alleen Mevrouw zien... en hier... een fijn stukje zeep... ruikt lekker... Turksche zeep, in een goud vloei... als Mevrouw dat van mij hebben wil?'

Zij legt het op het dek.

En Jetske Zwart zet haar clivia er naast. Zij wijst op de nieuwe bladen, zij wijst hoe hoog de plant wel worden zal, zij geeft met sprekende gebaren te kennen, dat er een bloemkroon als een vrouwenhoed in de plant groeien zal, als de zomerzon op het hoogst staat!

Maar Japke knielt bij het bed neer, en legt haar kin op de dekens. 'Er is een fijn moscovisch brood bij de

bakker in bestel', fluistert ze, 'voor...' Zij tikt op het dek en glimlacht.

Ja, maar dàt wou ze niet zeggen. Zij ademt diep, haar keel klopt, haar lippen trillen. Met uitdagend-hartelijke oogen kijkt zij rond en vestigt dan de blik weer op Djoeke. 'Ik weet... ik... weet... Mevrouw's eigenlijke naam', zegt zij, en knikt heftig met toegenepen lippen, 'is het erg?, ik zeg gedurig in mijzelf: maak onz' Djoeke beter, lieve Heer - is dat erg?'

De vrouwen zwijgen, zij zijn de volwassenen, de bejaarden.

Maar een kind kan dit zeggen.

Djoeke glimlacht, en achter die glimlach weent zij stil.

'Vriendinnen', mompelt zij, en steekt de hand op - de groet van het dorp.

Een stilte legt zich over haar heen.

Zon-goud wiegelt, tak-schaduwen spelen op het vensterglas.

Er gaat een geur van de gedachten uit. De gedachten lijken op bebloemde boschpaden.

'Al dit geluk...', zeggen de gedachten, 'al dit geluk...' En een zomer-warmte stijgt op, een zomerglans daalt naar omlaag, binnen in het hart.

Er buigen zich weer andere gezichten naar Djoeke toe. Een meisje met een anemonenblos, een man met zwarte naden in de handen: Eiber en Mieneke!

Zij brengen samen een zilveren kandelaar.

'Een zilveren...?', mijmert Djoeke.

Zij knikken monter-nadrukkelijk. 'Ja zeker, een zilveren!, het merk staat er in!'

Bezorgd kijkt Djoeke naar God om: 'Misschien mag hij op de Avondmaalstafel staan?', vraagt zij God.

Ja, het mag...

'Vrouwe', zegt Eiber gesmoord, 'welkom in ons midden.' Hij herstelt een verzuim-van-het-vorige-jaar!

Djoeke knikt, groet, prevelt...

En als een zilverige wand staat de stilte weer om haar heen.

Dan buigt zich een klein krom mannetje naar haar toe, zijn gezicht is koffie-bruin, zijn oogen zijn rood, zijn handen staan naar graafgereedschap. 'Vrouwe, laat ons vergeten en vergeven.'

Dat is Einsius.

Maar Tjisse-met-het-geld komt ook. 'Woorden?', hakkelt Tjisse, 'nee!, schoone betuigingen?, nee!, maar mijn hand, vrouwe, mijn hand.'

'Een droom?', denkt Djoeke nog een keer, 'een droom?' Er zijn woorden, die als een zachte adem over haar heen glijden, woorden die zij hoort en niet verstaat. 'Dus... een droom?'

En zij luistert naar de tik van het klokje, een stem op het landpad.

'Nee', beslist zij stellig, 'géen droom.' En nu komt die veronderstelling niet meer terug.

Riek en Itske Dieserink schuifelen naar het bed toe. Zij brengen een haas, dat is één cadeau. Zij zeggen: 'Het gaat met onz' Baafke beterder', dat is het tweede cadeau.

Zwijgend zit Juffrouw Veen er bij, maar dat is een blij zwijgen, een feestelijk zwijgen.

En de meester denkt overluid: 'Ik zal het spelen... ik zal het spelen...'

Boschschaduwen droomen in die woorden, flitsende bloemkleuren, vlinders, vogels met een juweelen fluit in de keel.

En Gradeke Rozelaar nadert ook. Zij brengt een rieten doos met ongelooflijk dure aardbeien. ‘Wij hebben de vrouwe niet herkend’, zegt zij zonderling, ‘dat is het.’

En Heile knikt van verre.

Djoeke luistert en kijkt gespannen-verbaasd. Maar zij is nog zwak. Haar oogen vallen toe. Als een papaver wiegelt zij in een zilverachtig weide-veld, als een gouden lischbloem buigt zij zich naar een meertje, en fluistert met een waterlelie. ‘Al dit geluk’, fluistert zij, ‘al dit geluk...’

En haar oogen onderscheiden de dingen rond-om haar weer.

Heile's wimpers raken bijna haar handen aan. ‘Vrouwe’, prevelt zij, ‘ik heb vaste verkeering met Jan Hendrik Struffels. Zijn Moeder was er op tegen in het begin... Ik ben de dochter van Freerik Bunk maar... één uit een schamel nest! Maar nú is het goed. Het mag...! Toch blijf ik nog een vol jaar bij de vrouwe, een vòl jaar.’ Zij buigt zich dieper, het glinstert vochtig onder haar rood-blonde wimpers. ‘Een vol jaar om te laten zien, dat Heile Bunk ook nog anders wezen kan!’

Djoeke glimlacht - Djoeke's glimlach is als een uitgestrekte hand...

‘Jan Hendrik Struffels’, herhaalt zij in stilte. Zij denkt aan de boomen, die zich bewogen in de avond, de boomen die laarzen droegen!

‘Zij verdwijnen nu...’, begrijpt zij, en zij pinkt of zij slaperig is.

Een lange grijze baard flitst als helder ochtendlicht op een mos-groene jas, en twee dikke appel-wangetjes rimpelen van de lach. ‘Twee dingen’, beweert Wietze Zegers, ‘waar ik boven alles van houd: mijn boom

en mijn speelklok.' Zijn grijs-groene oogen glinsteren, zijn stramme gele handen maken een uitnoodigend gebaar. 'Als het God belieft, zal de huisvrouw dan ook een kop thee komen nuttigen in de boschhut onder de eik?'

'Het leven', praat de notaris er door heen, met een gejaagde ijle stem, 'het leven vergt veel van ons, het leven stelt hooge eischen...' Hij heeft het tegen Aage.

Maar Aage luistert niet. Zijn oogen zijn warm, en bijna beschroomd. Het is of hij aan wonder-mooie muziek denkt, aan een jongensdroom, een gedicht.

'Het leven...', begint de notaris opnieuw.

Maar Djoeke zegt als in de droom: 'De dood stelt hooger eischen, notaris, de dood vergt meer! Wij weten nu eindelijk wel hoe wij leven moeten, zou het niet...?, maar weten wij ook, hoe wij sterven moeten?'

Het antwoord van de notaris gaat haar gesluierd voorbij.

'Kan ìk het nu?', denkt zij, 'sterven?'

En zij weet: 'Als God mij helpt.'

Zij wil zich omwenden naar iets duisters, een pijn, een leegte...

Maar een zonnestraal leidt haar af. Die zonnestraal hangt als een lichtje in de boomkruin voor het raam, het lichtje is rood, het rekt zich, het trilt, het ademt, het doet een wonderschoon verhaal!

Doch plotseling houdt de stilte de adem in.

Rein is er.

Hij maakt zijn stappen zacht, onhandig legt hij een dikke bundel witte kasbloemen op Djoeke's dek.

Nu wil hij iets zeggen, hij kijkt Djoeke aan - en het is of hij zijn Moeder's glimlach ontmoet in haar blik. Jongensachtig-wild kust hij haar. 'Djoeke', mompelt hij onderdrukt, 'Moedertje.... Djoeke!'

‘Ziehier’, zegt God, ‘je zoon, Djoeke Roemer.’

Op dat oogenblik beseft zij iets wonderlijks, en een waas-van-tranen trekt voor haar verwonderde dankbare oogen. ‘Heer’, fluistert zij, ‘mijn Kerstboom...!, àlle kaarsen branden!’

[XII]

ALS ONDER EEN LIEFKOOZING RICHT DJOEKE ZICH OP, WARMTE GLANST OM HAAR SCHOUDERS, LICHT, ZIJ LEGT DE HANDEN TEGEN DE POSTEN VAN HET kleine venster in haar kamer, zij buigt zich voorover.

Er is nu geen gevoel van onzekerheid en zwakte meer!

'Ik ben hersteld!', zegt zij in zichzelf, 'ik ben genezen!' Het klinkt in haar na of zij het neuriede. En haar handen gaan als streelend over het gladde hout van de vensterposten.

'Wat stond ik toch vaak aan de vensters', mijmert zij verwonderd, en het is of zij aan een oud-geheimzinnig verhaal terugdenkt, 'uitloopen durfde ik niet!'

Haar blik valt op de groene gladde stam van een kastanjeboom, zon glijdt er trillend en tintelend overheen, de boomstam doet aan een lichaam denken: rond, gespierd, levend.

'Mooi', denkt zij en ademt diep.

Warme prikkelende geuren stijgen naar haar op: harsgeur, dennengeur, bloemen-reuken, aarde-reuk, vocht en frischheid.

De berg heeft een nieuw kleed aangetrokken, het bosch draagt een sluier van groen.

Alles is hel, pasgeboren en bloeiend.

De gele viooltjes en de witte narcissen aan het tuinpad zien er uit als naakte kinderen, donzig en vol diepe jonge vouwtjes zijn de bladerproppen van de kastanjes.

Er hangt een tintelende verheuging in de lucht, er hangt een feestgeur over de gekoesterde aarde. En Djoeke ademt of zij drinkt, de borstkas zet zich daarbij uit.

Zij kijkt naar het leven - er komt een glimlach

naar haar toe, zij kijkt naar haar eigen lichaam - zij ziet een vreugde. Zij strekt de nanden uit, en vouwt ze zoo omzichtig en gretig toe of er iets kostbaars in gelegd werd...

Luchtig loopt zij de trap af.

Zij draagt een lichte flanellen japon, lichte schoentjes en de vreugde-in-haar glimlacht als een kind.

Maar in de gang blijft zij nadenkend staan.

Jong en helder valt de witte morgenzon door een bovenlicht, hupsch en hoog neuriet Heile ergens van de bloemen-te-velde. Maar in de huiskamer bromt een dompe eentonige stem. Men denkt daarbij aan doffe lage kamers, een stofreuk, gesloten vensters.

Reinbeek is daar.

Djoeke hoort aan de klank van zijn stem hoe hij glimlacht, hij zegt: ‘Ik kan het niet goed vinden dat “De Kandelaar” zoo oudbakken ingedeeld wordt, zoo'n feuilletonnetje onder de streep!, wie leest er nu nog zoo'n feuilletonnetje?, en dan de hoofdjes van je rubrieken, zeg, die zijn oer-antiek...’ Zijn stem zwelt van zelf-ingenomenheid. ‘Het is een feit, amice, “De Kandelaar” kon er best 's een helder vlammetje bij hebben... “De Kandelaar” heeft behoefte aan goeddoorwerkte artikelen.’

‘Zou je denken?’, vraagt Aage rustig.

En Djoeke weet dat hij nu in de lichtgroene ruischende kruin van de kastanjeboom staart. ‘Ik wil mijn plaats wel afstaan’, zegt hij peinzend, ‘als anderen meenen, dat zij meer bereiken kunnen.’ Zijn stem trilt even.

Er is een stilte.

En Djoeke denkt in een oogenblik tijds aan het protest-bezoek van Murman uit Looperinga, en aan de protest-brieven uit omliggende plaatsen over de

artikelen van Reinbeek. ‘Die man...?, zou dié...?’ Er trekt iets bij-een in haar hart, haar vingers willen zich om haar duimen heen leggen, neen, dat gebeurt niet!

‘Moet ik er bij blijven?’, weifelt zij, ‘maar waarvoor...?, hij heeft immers voor een tweede kop koffie bedankt?’

Zagerig praat Reinbeek door, langwijlig, saai.

En Djoeke's handen worden vochtig aan de binnenkant. ‘Nee’, besluit ze, ‘ik kan er nu niet naar luisteren. Ik móet naar buiten! Het is mijn eerste goede dag, ik moet het bosch aanraken, ik moet de berg opzoeken, en Heile - dié denkt wel aan alles!’

Zij doet behoedzaam de voordeur open, zij loopt op de punten van haar schoenen de stoep af en een stukje van het tuinpad...

Een fonkelende dauwdroppel spat open op haar hand, een vroege vlieg schiet flitsend langs haar wangen, breed en zacht valt de wind over haar heen - nieuw is dat alles, verwonderlijk-nieuw en schoon.

Zij steekt een rood ribes-pluimpje op haar borst en breekt ook een paar zilverige grashalmen af, een neigende narcis, een deinend viooltje.

Een vreemd jong verlangen trilt in haar handen, haar hart.

‘Wat toch...?’, vraagt zij zich af. En zij steekt het hoofd vooruit of zij luistert. ‘Ik zou àlle bloemen tegelijk willen plukken’, springt het in haar op, ‘ik zou een groote bundel bloemen als een kind in mijn armen willen dragen. Ik zou de zonneschijn van de grond willen optillen, ik zou... ik zou Gods blanke sterren van-avond in mijn handen willen voelen.’ Verwonderd schudt zij het hoofd er over. ‘Wat is het dan?’ En zij voelt dat haar oogen tintelen en haar wangen warm

worden. ‘Och, het doet er immers niet toe?, hoe of wat - maar het is heerlijk, dat verlangen, het is heerlijk.’

Langzaam loopt zij het tuinpad af, alles bot uit, alles barst open. Roode, gouden en geel-witte bladknoppen glinsteren in het stralende licht, fijn sluiergroen breekt uit de glimmende takken, lieflijk wuiven de berke-katjes in de wind.

Djoeke ontmoet het bosch.

De jonge denneboomen schitteren als kristallen torens, en de oude dennenaalden liggen als goudbruine gitten op de glanzende paden.

Open en doorzichtig is alles...

De boschschaduwen zijn nog maar smal en tenger, en zij droomen niet, zij hebben heldere gedachten.

Speenkruid fonkelt op een helling, varens springen te voorschijn met uitgerold blad, het mos heeft een levendiger tint en een hazelaar golft en wiegelt of hij zich in beweging wil zetten.

Over haar schouder kijkt Djoeke er nog eens naar om. ‘Hazelaar’, glimlacht zij, ‘loop je mee met mij?’

En alles om haar heen wordt heller, naakter, reiner.

Daar zijn de zilveren lendenen van de jonge berken, de gladde groene lijven van de beuken, de naakte krachtige schouders van de eikeboomen, de ruige ledematen van de stoere olmen.

‘Ik zie alles anders’, zegt Djoeke in zichzelf - zij denkt aan de vorige Lente, ‘het is nog heerlijker, nog liever...’

En de paden zingen, geel, blond en levend liggen zij in de zon, zij klimmen, dalen, omstrengelen elkaar, wenden zich links af, rechts af, daar ontmoeten zij een jonge varen, een welige pluim groen, een voorlijke kever, een glinsterend keitje, en zij zingen met heldere

kleuren en diepe glanzen, en de witte veerkrachtige stilte zingt mee.

Die stilte omvat ook de wind, de tintelende lok-roep van een vogel, een ijl gekras van werkgereedschap en het verre gekraai van een haan.

Een loflied van stilte verrijst in het groene hart van het bosch, een zwijgende Psalm.

En weer overvalt Djoeke dat wonderlijke dringende verlangen. ‘Ik zou op alle wegen tegelijk willen loopen!’, glimlacht ze. ‘ik zou alle boomen willen aanraken. Ik zou... ik zou binnen in een berk willen zijn, binnen in roode bloemknoppen.’

Zij ademt diep en onregelmatig, het pad stijgt.

En sterk en schoon met zijn kroon van fonkelende dennen en zijn sleep van jonge korenakkers verheft de berg zich, en nijgt statig.

Als een kind groet Djoeke terug. ‘Dag - berg’, fluistert zij, ‘hier ben ik weer! Ik mocht blijven - berg!, ik hoefde niet weg... ik hoefde niét weg.’ Gretig begint zij te klimmen.

Zij stapt over een kevertje heen, zij loopt behoedzaam als ze geritsel in het oude eikeblad hoort aan de hellingen van de berg. Zij staat droomend stil bij een spichtige linde, al wat zich uitstrekken kan aan die linde, strekt zich uit naar de hemel.

‘Zustertje’, prevelt Djoeke, ‘willen wij samen God danken?’ En zij omarmt de linde of zij een kind omarmt, en buigt het hoofd achterwaarts. Zonlicht valt over haar wangen heen, boschwind, stilte, geur... ‘Heer’, stamelt zij, ‘wij - wij danken U, wij loven Uwen naam, wij prijzen U.’

Als een kind loopt zij door, luchtig, onregelmatig.

Zij denkt aan de wereld, zij glimlacht.

‘Vriend’, zegt zij.

Zij kan haar gedachten uitzenden overal heen, herwaarts en derwaarts... Altijd komen zij met een glimlach terug en veel groeten - veel groeten!

'Rein!', fluistert zij.

En hij knikt uit de verte tegen haar, hij wuift. 'Over twee weken ben ik er weer, nog maar veertien dagen! Ik breng bloemen mee.'

'Veel groeten!, veel groeten!', brengen de gedachten-boden over.

'Aage', zucht zij, 'Aage!'

En zij denkt: 'Eigenlijk heb ik nog niets anders gedacht, vandaag...'

Maar de woorden verijlen nu in kleuren, kleuren met heldere weerschijnen.

Daar staat Aage!

De blauwe klaarten van zijn oogen stralen, en wenden zich af, zijn handen schrikken van hun eigen kracht, zijn woorden beven terug voor hun eigen verlangen.

'Veel liefs', brengen de gedachten over, 'veel liefs!'

En Djoeke's oogharen lijken te groeien.

Werktuigelijk klimt zij, het is of zij tusschen jonge blonde kinderen doorgaat: zacht glijden haar handen over de naakte warme berkestammetjes.

Daar staan de boomen, die elkaar als geliefden omstrengelen. De hoofden rusten nevens elkaar, de knieën van de een schragen de ander.

Moeizaam wendt Djoeke er de gedachten van af.

'Ik had naar Eiber en Mieneke moeten gaan', valt haar in.

En een kind met een bloemen-gezichtje knikt tegen haar, helle oogen glanzen. 'Zoodra Mevrouw er weer op uit kan gaan, komt ze dan bij ons... het eerst?' En de man met de ronde ringbaard en de zwarte

rimpelnaden, voegt er nog bij: ‘Mevrouw moet toch ook nog 's Mieneke's kamertje zien en het portrettenalbum.’

‘Tot spoedig weerzien’, boodschappen de gedachten als zij terugkomen.

‘Bij Japke en vrouw Wulk had ik nú ook moeten zijn’, mijmert Djoeke weer.

En zij buigen zich naar haar toe, een kind met vlechten als kabeltouwen zoo stijf, en een lief aanhankelijk gezicht, en een oud vrouwtje met een wijde witte muts op, en oogen als driekantige gaatjes, zij knikken, glimlachen en fluisteren vertrouwelijk.

‘Wij zullen elke middag met de thee wachten’, bedisselt het oude vrouwtje listig.

En het kind belooft: ‘Wij zullen er zuurballen bij hebben.’

‘Kom maar gauw!’, noodigen de gedachten.

‘En Gradeke...’, soest Djoeke. Het is of de huid van haar gezicht begint te glanzen.

Gradeke praat onderdrukt, zij vertelt haar levensomstandigheden, zij vertelt een intieme familie-geschiedenis. ‘En de kleine jongen is dol op zijn zilveren kroes’, zegt zij, ‘komt Mevrouw gauw 's kijken?’

‘Je wordt eerdaags verwacht’, zeggen de gedachten, ‘je wordt verwacht...!’

Djoeke betast de lachkuiltjes in haar wangen. ‘En dan nog de Dieserink's’, somt ze op in zichzelf, ‘de Burink's, Wietze met de baard, Gerreke, Jetske... Einsius...!’

De gedachten rennen er heen, rennen terug, en brengen een glimlach mee en vriendelijke woorden, veel vriendelijke woorden!

Djoeke lacht zacht in zichzelf, een klein helder geluidje in de groote hooge stilte.

Zij loopt over goudachtig mos, mos met een ondergrond van groen.

En het pad stijgt niet meer, verwonderd kijkt ze om zich heen - zij staat boven op de berg, zij staat midden in een stralenkrans van licht, witte horizonnen omringen haar, een hooge blinkende lucht strekt zich over haar uit. Er springen vonken door die lucht, geuren, gebeden...

En een jonge aarde kijkt naar haar op, een aarde met argelooze oogen.

Millioenen blad-knoppen flonkeren in het bosch, en de zandpaden liggen als gouden stralen tusschen de vochtige voorjaarsboomen en de groenende akkers in.

Een glans buigt zich over het kerkje heen - de genade Gods, een glans koestert de bleeke stille kleuren van het dorpje - de liefde Gods.

Djoeke ziet het! In haar hoofd zweven wonderlijke lichtjes. ‘Ik zelf ook - ik ben een gedachte van God. Ik ben als een kristallen kelk - God kijkt in mij.’

Zij staat daar.

En het is of de stilte zich over haar heen sluit als een stolp-van-glans.

* * *

Aage sluit het tuinhek achter Reinbeek toe, en zoekt met de oogen de paden af. ‘Djoeke...’, denkt hij.

Hij kijkt naar de viooltjes, de narcissen, hij neemt een jong zacht boomblad in de hand. ‘Waar is ze...?’, vraagt hij zich af.

Nu keert hij zich naar het huis om, en fluit, hooge heldere trillers zijn dat.

Maar aan geen enkel venster verschijnt een hoofd.

Hij loopt de gang in en neuriet. ‘Zij had een witte

japon aan', herinnert hij zich. En er schieten hem ook weer spitse zinnen van Reinbeek in de gedachten - hij fronst niet.

'Een witte japon', herhaalt hij bevreemd, en tuurt voor zich uit. 'Ze liep zoo... ja - hoe...?, hoe liep ze...?'

'Djoeke!', roept hij luidkeels aan de trap, 'Djoeke!'

Heile komt uit de keuken, ze zet de handen in de zijden en lacht vergenoegd. 'De vrouwe is er op uit gegaan, Dominé! En ze had het zóo naar de zin!, ik dacht dat ze de bloemen een voor een gedag zei...' Heile heeft nu altijd wat innigs in de stem, wat innigs in de oogen, als ze over Djoeke praat. Het valt Aage plotseling op. Nadenkend kijkt hij haar aan en knikt...

Nu, hij zal nog wat werken.

Langzaam gaat hij de trap op, en luistert naar het geluid van zijn stappen, hol klinken zij, eenzaam.

'Omdat Djoeke er niet is', soest hij, en staat nog een poos werkeloos bij zijn schrijfbureau.

Aan niets bepaalds denkt hij.

Er is een ijl gesuis aan het raam, zoo suist alleen het voorjaar.

Een warme zoete jonge geur zweeft om hem heen, zoo geurt het voorjaar alleen!

Als deze geur zich om kon zetten in vormen, zou men overal ronde hooge volle bloembedden zien!

Aage strijkt zich met de rug van zijn hand over het voorhoofd. Hij ordent zijn correspondentie, schift, leest een en ander...

En hij ziet onderwijl Djoeke's vragende glimlach, een nieuwe trek in haar gezicht. Haar stem klinkt in hem na, iets wonderlijks is daarin.

'Wat dan?', zoekt hij, 'wat dan...?'

Het is of zijn zenuwen tintelen, een vouwbeen

kraakt in de greep van zijn hand, werktuigelijk laat hij het ding vallen en trommelt op het bureau, een marsch is dat niet, enkel een uiting van opgewekt ongeduld. ‘Waar is ze heen?’, vraagt hij zich af, ‘waar kan ze wezen?’

Opnieuw leest hij een brief door, hij moet zich daarbij inspannen. Verstrooid schroeft hij de dop van zijn vulpen af. ‘Naar het dorp zal ze nu niet toe zijn’, gaat hij na, ‘of toch wel?, ja, misschien juist...’

Hij zet de tanden in zijn lip, en schrijft de brief.

Maar Djoeke zit vlak bij hem, zij legt de armen achter het hoofd en glimlacht. Zon glanst in het dichte blonde haar... Het ijle gesuis van het voorjaar is ook in haar kleeren, een warme zoete jonge geur zweeft om haar heen.

Verstrooid krast Aage een figuur op zijn vloeiblad. Na een poos ziet hij dat het een ‘D’ wordt, en glimlacht. ‘Ja, wanneer had hij dat ook gezegd?: later lijken die jongensgedachten, die jeugddroomen, zoo opgeschroefd en overdreven.’ Nadenkend trekt hij zijn voorhoofd op. ‘Hoezoo overdreven?, waarom opgeschroefd?’ Bijna driftig schuift hij het werk van zich af. Zijn slanke witte vingers omvatten stevig zijn voorhoofd, zijn slapen. ‘Zij moest ziek worden’, beseft hij, ‘opdat ik mijn angst zou begrijpen.’

Opnieuw golft een rinsche jonge prikkelende geur op hem toe, de warme zonneschijn legt zich tintelend op zijn handen. Het is of er in zijn gedachten witte en roode bloemen groeien, het is of de zonneschijn afdaalt tot op de bodem van zijn hart.

‘Ga haar toch halen’, fluistert een stem in hem, ‘zoek haar toch.’

Hij is al overeind. ‘Ja!’, zegt hij luid-op.

En plotseling slaat een bleeke herinnering door hem

heen. Ver klokgelui beiert, ijle jonge stemmen zingen ‘het bruidskoor’, zijn blik valt op Maria's portret.

Vroeger is daar.

Het haastige glijdt nu van Aage af, hij gaat een heiligdom binnen.

Er is een sterke strenge eerbied in zijn hart, een stil blank ontzag.

Met zijn aandachtige blik tracht hij nog velerlei dingen te onderscheiden - hij wil dat! - ook de kleur van zijn Moeder's oogen, ook Maria's gang en glimlach.

Neen, het gelukt hem niet, bleek, heilig en verwaasd is alles, oneindig-dierbaar en toch verwaasd.

Er is een wegdroomen in stille kleuren, bleeke vormen, verre gedachten. Er is een opschrikken in jonge kleur-gloeden, heldere licht-glanzen, nieuwe droomen.

Hij gaat naar buiten.

Zijn oogleden zijn blank en glanzend of ze een gebed verbergen. ‘De tijd?’, vraagt hij zichzelf af, en de kleuren om hem heen willen ineenvloeien als hij er naar kijkt. Zijn verlangen draagt een trek van smart.

Hij neemt een wit glanzend steentje op van het pad, hoe wonderlijk mooi is dat simpele kleine steentje. Hij plukt een zilverige grashalm af en bijt er in, een fijn glad wonder is die grashalm, en hij smaakt naar de rinsche Lente!

Aage denkt terug aan het jaar dat voorbijging.

Hij ziet Djoeke's gezicht: een glimlach waar de kracht uit weggleed, trekken die verstilden, oogen die moe van het wachten werden. ‘Ja’, mijmert hij, ‘het was moeilijk voor de liefde om een huwelijk aan te gaan met de deernis...’

Thea loopt voor hem uit, naast een man in een zwart-

fluweelen jasje met lange artisten-lokken. Zij houden elkaar vast met de pink, en verdoezelen achter een groene schemering.

Aage denkt er niet over na.

Hij stijgt, hij klimt met snelle sterke stappen. En als hij bijna boven op de berg is, denkt hij: ‘Waarom juist op de berg?, waarom niet in het dorp?’

Dan ziet hij Djoeke: de lijn van haar hals, de gloed van haar haar, haar witte stille handen in het mos... Warm, levend licht valt om haar heen, het voorjaar hurkt naakt, glanzend en groen, aan haar aandachtige voeten.

Plotseling voelt ze zijn heftig-strakke blik.

Zij wendt het hoofd om - haar lichaam krimpt en rekt.

Zij glimlachen tegen elkaar. Zij strekken gelijktijdig de handen uit.

‘Zocht je mij?’, vraagt zij.

En de krans van licht rond de berg wordt stralender.

Aage zegt nog niets. Hij komt bij haar, hij ziet haar duidelijker dan ooit te voren: glanzende warme wangen heeft zij, een mijmerende mond, verlangende oogen.

Hij bukt zich en kust haar handen op de rug en in de palmen, hij kust elke vinger afzonderlijk. De blauwe klaarten van zijn oogen stralen en wenden zich niet meer af, ook bedwingen zijn handen hun kracht niet meer, noch zijn woorden hun verlangen. ‘Wees mijn vrouw’, stamelt hij wonderlijk, ‘ik heb je zoo lief, ik heb je zoo oneindig lief.’

Zelfs Djoeke's oogharen antwoorden! Zij kijkt of ze nu werkelijk Gods blanke sterren in haar handen voelt. ‘Voor... altijd’, ademt zij, ‘ik wàs het - ik bèn het...’

En in één blik omvat zij alles, nu! Gods lichtende nabijheid, Aage, de kerk, het dorp, de vlammende krans van de witte horizonnen. En zij weet dat ze binnen deze stralenkrans leven en sterven zal. Als in een koorts-van-geluk zucht zij: ‘Meer oogen om U te zien, Heer!, meer handen om dit te betasten!’

Maar zij keert zich ook nog eenmaal om naar de vage gezichten van vroeger, de verre gezichten in de wereld. ‘Dat het u allen welga’, glimlacht zij, ‘u allen - het allerbeste...!’ Het klinkt als een groet, maar een groet is het toch niet.

Het is een afscheid.

Geschreven onder de bescherming Gods, in het groene vlakke land van de Hollandsche polder, tusschen lieden die van goeden wille zijn.
Beëindigd op een dag toen de waterlelies wijd-open bloeiden en de witte kimmen tintelden van licht.
In de grijze Nieuwveensche pastorie, 1929-'30.